

Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi

Güvenlik Bilimleri Enstitüsü

*Güvenlik
Bilimleri
Dergisi*

Ankara 2021

*Gendarmerie and Coast
Guard Academy*

*Security Sciences
Institute*

G

B

D

G

B

D

G

B

D

G

B

D

*Journal of Security
Sciences*

Cilt/Volume: 10

Sayı/Issue: 1

Yıl/Year: 2021

Mayıs/May

ISSN: 2147-2912

E-ISSN: 2147-5075

www.jsga.edu.tr

Güvenlik Bilimleri Dergisi

The Journal of Security Sciences

GÜVENLİK BİLİMLERİ DERGİSİ

Cilt 10* Sayı 1* Yıl 2021* ISSN 2147-2912 / E-ISSN 2147-5075

İMTİYAZ SAHİBİ

Murat BULUT, *Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi Başkanı*

BAŞ EDITÖR / SORUMLU MÜDÜR

Doç. Dr. Tekin AVANER, *Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi*

EDİTÖRLER

Doç. Dr. Gökhan İbrahim ÖĞÜNÇ, *Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi*

YAYIN KURULU

Prof. Dr. İsmail Hakkı DEMİRCİOĞLU, *Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi*

Prof. Dr. Elif ÇOLAKOĞLU, *Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi*

Prof. Dr. Gültekin YILDIZ, *Milli Savunma Üniversitesi*

Prof. Dr. Markus THIEL, *Almanya Polis Üniversitesi (DHPol)*

Doç. Dr. Cenker Korhan DEMİR, *Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi*

Doç. Dr. Christopher LAWLESS, *Durham Üniversitesi (İngiltere)*

Doç. Dr. Hatice ALTUNOK, *Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi*

Doç. Dr. Matthew DAVID, *Durham Üniversitesi (Birleşik Krallık)*

Dr. Can Ozan TUNCER, *İçişleri Bakanlığı*

Dr. Mehmet KURUM, *Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi*

Dr. Bürke Uğur BAŞARANEL, *Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi*

Dr. Mehmet KAHYA, *Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi*

Dr. Umut SÖNMEZ, *Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi*

DÜZELTMENLER

Dr. Sevilay BULUT, (Türkçe) *Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi*

Öğr. Gör. Yunus İNAN, (İngilizce) *Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi*

YAYIN KOORDİNATÖRÜ

İsmail FİDAN, *Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi*

Hüseyin ADATEPE, *Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi*

Her hakkı saklıdır. Güvenlik Bilimleri Dergisi yılda iki defa yayımlanan; yayın prensipleri, bağımsız, ön yargısız ve çift-kör hakemlik ilkelerine dayanan ulusal hakemli bir dergidir.

Yayın Kurulu, yayınladığı makalelerde, konu ile ilgili en yüksek etik ve bilimsel standartlarda olması ve ticari kaygı taşımaması şartını getirmektedir.

Makalelerdeki görüş, sav, tez ve düşünceler yazarların kendi kişisel görüşleri olup, hiçbir şekilde Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi'nin veya Güvenlik Bilimleri Enstitüsü'nün görüşlerini ifade etmez.

Makaleler, Güvenlik Bilimleri Dergisi'ne referans verilerek akademik amaçlarla kullanılabilir.

Güvenlik Bilimleri Dergisi'ne gönderilen makaleler iade edilmez. Dergimiz "Açık erişimli" olup yayınlanan eserlerin tam metinlerine erişim ücretsiz olup, yazı dili Türkçe ve İngilizcedir.

Güvenlik Bilimleri Dergisi; ULAKBİM TR Dizin, Akademia Sosyal Bilimler İndeksi (ASOS), Sosyal Bilimler Atf Dizini (SOBİAD), EBSCO ve Araştırmaz Bilimsel Yayın İndeksi veri tabanlarında taranmakta olup makalelere DOI numarası alınmaktadır.

BASKI

Jandarma Basımevi Müdürlüğü/ANKARA

YAZIŞMA VE HABERLEŞME ADRESİ

Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi Beytepe / ANKARA

Telefon:0312 464 74 74 Dâhili: 6900 / 6910 / 6922

Web: <http://www.jsga.edu.tr/guvben-dergi>

E-posta: editorgbd@jandarma.gov.tr

THE JOURNAL OF SECURITY SCIENCES

Volume 10* Issue 1* Year 2021* ISSN 2147-2912 / E-ISSN 2147-5075

LICENSEE

Murat BULUT, *President of Gendarmerie and Coast Guard Academy*

EDITOR IN CHIEF

Assoc. Prof. Tekin AVANER, Ph.D., *Gendarmerie and Coast Guard Academy*

EDITORS

Assoc. Prof. Gökhan İbrahim ÖĞÜNÇ, Ph.D., *Gendarmerie and Coast Guard Academy*

EDITORIAL BOARD

Prof. İsmail Hakkı DEMİRCİOĞLU, Ph.D., *Gendarmerie and Coast Guard Academy*

Prof. Elif ÇOLAKOĞLU, Ph.D., *Gendarmerie and Coast Guard Academy*

Prof. Gültekin YILDIZ, Ph.D., *National Defense University*

Prof. Markus THIEL, Ph.D., *German Police University (DHPol)*

Assoc. Prof. Cenker Korhan DEMİR, Ph.D., *Gendarmerie and Coast Guard Academy*

Assoc. Prof. Christopher LAWLESS, Ph.D., *Durham University (U.K.)*

Assoc. Prof. Hatice ALTUNOK, Ph.D., *Gendarmerie and Coast Guard Academy*

Assoc. Prof. Matthew DAVID, Ph.D., *Durham University (UK)*

Can Ozan TUNCER, Ph.D., *TR Ministry of Interior*

Mehmet KURUM, Ph.D., *Gendarmerie and Coast Guard Academy*

Bürke Uğur BAŞARANEL, Ph.D., *Gendarmerie and Coast Guard Academy*

Mehmet KAHYA, Ph.D., *Gendarmerie and Coast Guard Academy*

Umut SÖNMEZ, Ph.D., *Gendarmerie and Coast Guard Academy*

PROOFREADING

Sevilay BULUT, Ph.D., (in Turkish) *Gendarmerie and Coast Guard Academy*

Yunus İNAN, Instructor, (in English) *Gendarmerie and Coast Guard Academy*

PUBLICATION COORDINATOR

İsmail FİDAN, *Gendarmerie and Coast Guard Academy*

Hüseyin ADATEPE, *Gendarmerie and Coast Guard Academy*

All rights reserved. The Journal of Security Sciences published twice a year; is a nationally peer-reviewed journal based on the principles of publishing, independent, unprejudiced and double-blind arbitration.

In its published articles, the Editorial Board observes the highest ethical and scientific standards in relation to the issue and the requirement not to bear commercial concern.

The opinions, arguments, thesis and thoughts within the articles are reflections of the authors and do not, in anyway, represent those of the Gendarmerie and Coast Guard Academy or Security Sciences Institute.

Articles can be used for academic purposes with reference to The Journal of Security Sciences.

Articles sent to The Journal of Security Sciences will not be sent back.

Our journal is "Open Access" and access to full texts of the published works is free and the literary language is Turkish and English.

The Journal of Security Sciences is being searched in the database of ULAKBİM TR Index, Academia Social Sciences Index (ASOS), Social Sciences Reference Index (SOBİAD), EBSCO and Arastirma Scientific Publication Index and DOI number is received to the articles.

PRINTED BY

Gendarmerie Printing House Directorate /ANKARA

CORRESPONDENCE AND COMMUNICATION

Gendarmerie and Coast Guard Academy Beytepe / ANKARA

Telephone: +90 312 464 74 74 ext: 6900 / 6910 / 6970

Web: <http://www.jsga.edu.tr/guvben/guvben-dergi>

E-mail: editorgbd@jandarma.gov.tr

GÜVENLİK BİLİMLERİ DERGİSİ

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Abdülkadir VAROĞLU <i>Başkent Üniversitesi</i>	Prof. Dr. Nurettin GÜZ <i>Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Ali İhsan UZAR <i>Gülhane Sağlık Bilimleri Üniversitesi</i>	Prof. Dr. Osman CELBİŞ <i>İnönü Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Ayla Sevim EROL <i>Ankara Üniversitesi</i>	Prof. Dr. Rebecca BRADSPIES <i>The City University of New York (ABD)</i>
Prof. Dr. Doğan KÖKDEMİR <i>Başkent Üniversitesi</i>	Prof. Dr. Sadi ÇAYCI <i>Başkent Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Enver AYDOĞAN <i>Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi</i>	Prof. Dr. Salih CENGİZ <i>İstanbul Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Feridun YENİSEY <i>Bahçeşehir Üniversitesi</i>	Prof. Dr. Sertaç Hami BAŞEREN <i>Ankara Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Geoffrey DABELKO <i>Ohio Üniversitesi (ABD)</i>	Prof. Dr. Şennur TUTAREL KIŞLAK <i>Ankara Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Gökhan KOÇER <i>Karadeniz Teknik Üniversitesi</i>	Prof. Dr. Tefvik ERDEM <i>Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Hakan KARAN <i>Ankara Üniversitesi</i>	Prof. Dr. Umut TÜRKŞEN <i>Coventry Üniversitesi (Birleşik Krallık)</i>
Prof. Dr. Haldun YALÇINKAYA <i>TOBB Üniversitesi</i>	Doç. Dr. Ayça GELGEÇ BAKACAK <i>Hacettepe Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Lawrence SUSSKIND <i>Massachusetts Teknoloji Üniv. (ABD)</i>	Doç. Dr. Edalet HESENOV <i>Adli Tıp Kurumu (Azerbaycan)</i>
Prof. Dr. Marco GERCKE <i>Siber Suçlar Arş. Ens. (Birleşik Krallık)</i>	Doç. Dr. Emre TOKGÖZ <i>Quininpiac Engineering School (ABD)</i>
Prof. Dr. M.Emin ÇAĞIRAN <i>Gazi Üniversitesi</i>	Doç. Dr. Nihat Ali ÖZCAN <i>TOBB Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Mehmet ERYILMAZ <i>Gülhane Sağlık Bilimleri Üniversitesi</i>	Doç. Dr. Özgür ÖZDAMAR <i>Bilkent Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Mesut Hakkı CAŞİN <i>Yeditepe Üniversitesi</i>	Dr. Öğr. Üyesi Haluk KARADAĞ <i>Başkent Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Murat AKÇAKAYA <i>Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi</i>	Dr. Erdem ÖZGÜR <i>Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi</i>
Prof. Dr. Nevin GÜNGÖR ERGAN <i>Hacettepe Üniversitesi</i>	Dr. Kevin SWEENEY <i>College Cork Üniversitesi (İrlanda)</i>
Prof. Dr. Nesrin HİSLİ ŞAHİN <i>Başkent Üniversitesi</i>	Dr. Naci AKDEMİR <i>Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi</i>

JOURNAL OF SECURITY SCIENCES

Advisory Board

Prof. Abdulkadir VAROĞLU, Ph.D. <i>Başkent University</i>	Prof. Nurettin GÜZ, Ph.D. <i>Ankara Hacı Bayram Veli University</i>
Prof. Ali İhsan UZAR, Ph.D. <i>Gülhane Health Sciences University</i>	Prof. Osman CELBİŞ, Ph.D. <i>İnönü University</i>
Prof. Ayla Sevim EROL, Ph.D. <i>Ankara University</i>	Prof. Rebecca BRADSPIES, Ph.D. <i>The City University of New York (USA)</i>
Prof. Doğan KÖKDEMİR, Ph.D. <i>Başkent University</i>	Prof. Sadi ÇAYCI, Ph.D. <i>Başkent University</i>
Prof. Enver AYDOĞAN, Ph.D. <i>Ankara Hacı Bayram Veli University</i>	Prof. Salih CENGİZ, Ph.D. <i>İstanbul University</i>
Prof. Feridun YENİSEY, Ph.D. <i>Bahçeşehir University</i>	Prof. Sertaç Hami BAŞEREN, Ph.D. <i>Ankara University</i>
Prof. Geoffrey DABELKO, Ph.D. <i>Ohio University (USA)</i>	Prof. Şennur TUTAREL KIŞLAK, Ph.D. <i>Ankara University</i>
Prof. Gökhan KOÇER, Ph.D. <i>Karadeniz Technical University</i>	Prof. Tevfik ERDEM, Ph.D. <i>Ankara Hacı Bayram Veli University</i>
Prof. Hakan KARAN, Ph.D. <i>Ankara University</i>	Prof. Umut TÜRKŞEN, Ph.D. <i>Coventry University (UK)</i>
Prof. Haldun YALÇINKAYA, Ph.D. <i>TOBB University</i>	Assoc.Prof. Ayça GELGEÇ BAKACAK, Ph.D. <i>Hacettepe University</i>
Prof. Lawrence SUSSKIND, Ph.D. <i>Massachusetts Inst.of Technology (USA)</i>	Assoc.Prof. Edalet HESENOV, Ph.D. <i>Forensic Medicine Institute (Azerbaijan)</i>
Prof. Marco GERCKE, Ph.D. <i>Cybercrime Res. Institute (UK)</i>	Assoc.Prof. Emre TOKGÖZ, Ph.D. <i>Quininpiac Engineering School (USA)</i>
Prof. M.Emin ÇAĞIRAN, Ph.D. <i>Gazi University</i>	Assoc.Prof. Nihat Ali ÖZCAN, Ph.D. <i>TOBB University</i>
Prof. Mehmet ERYILMAZ, Ph.D. <i>Gülhane Health Sciences University</i>	Assoc.Prof. Özgür ÖZDAMAR, Ph.D. <i>Bilkent University</i>
Prof. Mesut Hakkı CAŞIN, Ph.D. <i>Yeditepe University</i>	Instructor Haluk KARADAĞ, Ph.D. <i>Başkent University</i>
Prof. Murat AKÇAKAYA, Ph.D. <i>Ankara Hacı Bayram Veli University</i>	Erdem ÖZGÜR, Ph.D. <i>Gendarmerie and Coast Guard Academy</i>
Prof. Nevin GÜNGÖR ERGAN, Ph.D. <i>Hacettepe University</i>	Kevin SWEENEY, Ph.D. <i>University College Cork (Ireland)</i>
Prof. Nesrin HİSLİ ŞAHİN, Ph.D. <i>Başkent University</i>	Naci AKDEMİR, Ph.D. <i>Gendarmerie and Coast Guard Academy</i>

Bu Sayının Hakemleri

Prof. Dr. Zakir AVŞAR <i>Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi</i>	Dr. Öğr. Üyesi İbrahim İRDEM <i>Polis Akademisi</i>
Prof. Dr. Abdulkadir ÇEVİK <i>Ankara Üniversitesi</i>	Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan YANARIŞIK <i>Erzincan Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Yeşim YASAK <i>Çankırı Karatekin Üniversitesi</i>	Dr. Öğr. Üyesi Merve Seren YEŞİLTAŞ <i>Yıldırım Beyazıt Üniversitesi</i>
Prof. Dr. A.Emre ÖKTEM <i>Galatasaray Üniversitesi</i>	Dr. Öğr. Üyesi Nuri YEŞİLYURT <i>Ankara Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Mehmet Seyfettin EROL <i>Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi</i>	Dr. Öğr. Üyesi Veysel DİNLER <i>Hitit Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Nergis CANTÜRK <i>Ankara Üniversitesi</i>	Dr. Öğr. Üyesi Doğan Şafak POLAT <i>Arel Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Mustafa Tahir ÖZER <i>Hitit Üniversitesi</i>	Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ARAS <i>Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Elif ÇOLAKOĞLU <i>Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi</i>	Dr. Öğr. Üyesi Betül ÖZYILMAZ KİRAZ <i>Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi</i>
Doç. Dr. Tekin AVANER <i>Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi</i>	Dr. Mehmet KURUM <i>Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi</i>
Doç. Dr. Emrah ÖZDEMİR <i>Çankırı Karatekin Üniversitesi</i>	Dr. Kemal Üner ÜLKÜER <i>Emniyet Genel Müdürlüğü</i>
Doç. Dr. Gökhan İbrahim ÖĞÜNÇ <i>Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi</i>	Dr. Yunus Emre KARAMANOĞLU <i>Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi</i>
Doç. Dr. Serhat Ahmet ERKMEN <i>Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi</i>	Dr. Mehmet KAPLAN <i>Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi</i>
Doç. Dr. Giray SADIK <i>Yıldırım Beyazıt Üniversitesi</i>	Dr. Tarık AK <i>Jandarma Genel Komutanlığı</i>
Doç. Dr. Emre TOKGÖZ <i>Quininpiac Engineering School (ABD)</i>	Dr. Bürke Uğur BAŞARANEL <i>Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi</i>
Doç. Dr. Cenker Korhan DEMİR <i>Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi</i>	Dr. Hayrettin KÜPELİ <i>Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi</i>
Doç. Dr. Hakan EREN <i>Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi</i>	Dr. Esra SAĞLAM <i>TUBİTAK</i>
Doç. Dr. Enes BAYRAKLI <i>Türk-Alman Üniversitesi</i>	Dr. Mehmet KAHYA <i>Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi</i>
Doç. Dr. Ahmet BARBAK <i>İzmir Katip Çelebi Üniversitesi</i>	Dr. Naci AKDEMİR <i>Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi</i>
Doç. Dr. Elem EYRİCE TEPECİKLİOĞLU <i>Yaşar Üniversitesi</i>	Dr. Fatih DEDEMEN <i>Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi</i>
Dr. Öğr. Üyesi Haluk KARADAĞ <i>Başkent Üniversitesi</i>	Dr. Oktay GÖKTAŞ <i>Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi</i>
Dr. Öğr. Üyesi Yenal GÖKSUN <i>Marmara Üniversitesi</i>	Dr. Begüm ÇARDAK <i>Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi</i>
Dr. Öğr. Üyesi Yavuz GAZİBEY <i>Yaşar Üniversitesi</i>	Dr. Ali BOZÇALIŞKAN <i>Dışişleri Bakanlığı</i>

Referees of this Issue

Prof. Zakir AVŞAR, Ph.D. <i>Ankara Hacı Bayram Veli University</i>	Instructor İbrahim İRDEM, Ph.D. <i>Police Academy</i>
Prof. Abdulkadir ÇEVİK, Ph.D. <i>Ankara University</i>	Instructor Oğuzhan YANARIŞIK, Ph.D. <i>Erzincan University</i>
Prof. Yeşim YASAK, Ph.D. <i>Çankırı</i> <i>Karatekin University</i>	Instructor Merve Seren YEŞİLTAŞ, Ph.D. <i>Yıldırım Beyazıt University</i>
Prof. A.Emre ÖKTEM, Ph.D. <i>Galatasaray University</i>	Instructor Nuri YEŞİLYURT, Ph.D. <i>Ankara University</i>
Prof. Mehmet Seyfettin EROL, Ph.D. <i>Ankara Hacı Bayram Veli University</i>	Instructor Veysel DİNLER, Ph.D. <i>Hitit University</i>
Prof. Nergis CANTÜRK, Ph.D. <i>Ankara University</i>	Instructor Doğan Şafak POLAT, Ph.D. <i>Arel University</i>
Prof. Mustafa Tahir ÖZER, Ph.D. <i>Hitit University</i>	Instructor Hüseyin ARAS, Ph.D. <i>Nevşehir Hacı Bektaş Veli University</i>
Prof. Elif ÇOLAKOĞLU, Ph.D. <i>Gendarmerie and Coast Guard Academy</i>	Instructor Betül ÖZYILMAZ KİRAZ, Ph.D. <i>Ankara Hacı Bayram Veli University</i>
Assoc.Prof. Tekin AVANER, Ph.D. <i>Gendarmerie and Coast Guard Academy</i>	Mehmet KURUM, Ph.D. <i>Gendarmerie and Coast Guard Academy</i>
Assoc.Prof. Emrah ÖZDEMİR, Ph.D. <i>Çankırı</i> <i>Karatekin University</i>	Kemal Üner ÜLKÜER, Ph.D. <i>General Directorate of Police</i>
Assoc. Prof. G.İbrahim ÖĞÜNÇ, Ph.D. <i>Gendarmerie and Coast Guard Academy</i>	Yunus Emre KARAMANOĞLU, Ph.D. <i>Gendarmerie and Coast Guard Academy</i>
Assoc.Prof. Serhat Ahmet ERKMEN, Ph.D. <i>Gendarmerie and Coast Guard Academy</i>	Mehmet KAPLAN, Ph.D. <i>Gendarmerie and Coast Guard Academy</i>
Assoc. Prof. Giray SADIK, Ph.D. <i>Yıldırım Beyazıt University</i>	Tarık AK, Ph.D. <i>Gendarmerie General Command</i>
Assoc. Prof. Emre TOKGÖZ, Ph.D. <i>Quininpiac Engineering School (ABD)</i>	Bürke Uğur BAŞARANEL, Ph.D. <i>Gendarmerie and Coast Guard Academy</i>
Assoc. Prof. Cenker Korhan DEMİR, Ph.D. <i>Gendarmerie and Coast Guard Academy</i>	Hayrettin KÜPELİ, Ph.D. <i>Gendarmerie and Coast Guard Academy</i>
Assoc. Prof. Hakan EREN, Ph.D. <i>Gendarmerie and Coast Guard Academy</i>	Esra SAĞLAM, Ph.D. <i>TUBİTAK</i>
Assoc. Prof. Enes BAYRAKLI, Ph.D. <i>Turkish-German University</i>	Mehmet KAHYA, Ph.D. <i>Gendarmerie and Coast Guard Academy</i>
Assoc. Prof. Ahmet BARBAK, Ph.D. <i>İzmir Katip Çelebi University</i>	Naci AKDEMİR, Ph.D. <i>Gendarmerie and Coast Guard Academy</i>
Assoc. Prof. Elem E. TEPECİKLİOĞLU, Ph.D. <i>Yaşar University</i>	Fatih DEDEMEN, Ph.D. <i>Gendarmerie and Coast Guard Academy</i>
Instructor Haluk KARADAĞ, Ph.D. <i>Başkent University</i>	Oktay GÖKTAŞ, Ph.D. <i>Gendarmerie and Coast Guard Academy</i>
Instructor Yenal GÖKSUN, Ph.D. <i>Marmara University</i>	Begüm ÇARDAK, Ph.D. <i>Gendarmerie and Coast Guard Academy</i>
Instructor Yavuz GAZİBEY, Ph.D. <i>Yaşar University</i>	Ali BOZÇALIŞKAN, Ph.D. <i>TR Ministry of Foreign Affairs</i>

İÇİNDEKİLER

Editör'den	I-VIII
Kamu Diplomasisi Aktörü Olarak Jandarma Teşkilatı	1-29
<i>Engin AVCI</i>	
Egemenlik ve İnsancıl Müdahale: Çelişkili Bir Kuram Olarak Uluslararası Hukuk	31-58
<i>Burak GÜNEŞ</i>	
NATO'nun Deniz Güvenliği Algısı: Süreklilik ve Değişim.....	59-78
<i>Arif BAĞBAŞLIOĞLU</i>	
Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Savunma Harcamalarının İktisadi Büyüme Üzerinde Etkisi: G20 Ülkeleri İçin Mukayeseli Bir Analiz	79-100
<i>Mehmet ÖZCAN</i>	
2006 Temmuz Savaşı, 2011 Suriye Krizi ve 2019 Protestoları Perspektifinden Hizbullah'ın Lübnan'daki Rolü	101-120
<i>Mevlüt BULUT, Seher BULUT</i>	
Suriye ve Libya'da Meydana Gelen Çatışmaların Vekâlet Savaşı Teorisi Kapsamında Karşılaştırılması	121-150
<i>Ali GÖK</i>	
Siber Güvenlik Kapsamında Enerji Sistemleri Güvenliğinin Değerlendirilmesi	151-174
<i>Hakan AYDIN, Mehmet Ali BARIŞKAN, Ali ÇETİNKAYA</i>	
İnsan Vücudunun Teröristin Silahına Dönüşmesi: İntihar Terörizmi Fenomeni (İngilizce).....	175-192
<i>Fahri ERENEL, Nuriye NİĞDELİOĞLU HAPPAŇI</i>	
Nanoteknoloji, Toplum ve Milli Güvenlik (İngilizce).....	193-216
<i>Cem ZAFER</i>	
Afet Kurbanlarının Kimliklendirilmesinde Kullanılan Yöntemler ve Ülkemizdeki Durum.....	217-238
<i>Niyazi Umut AKINCIOĞLU, İlker ASLAN, Yeşim DOĞAN</i>	
Asimetrik Stratejilerin Dönüşümünde Medya Kullanımı: Ortak Mantık, Farklı Yöntemler	239-258
<i>Hasan Deniz PEKŞEN</i>	
Kişilik Özellikleri ve Riskli Sürücülük: Bir Derleme Çalışması	259-284
<i>Pınar BIÇAKSIZ</i>	
KİTAP İNCELEMESİ	
Dron Teorisi	285-288
<i>Ömer ÇONA</i>	
Makale Yazım Esasları.....	289-304

CONTENTS

Editor's Note	I-VIII
The Turkish Gendarmerie as A Public Diplomacy Actor	1-29
<i>Engin AVCI</i>	
Sovereignty and Humanitarian Intervention: International Law as A Contradictory Theory	31-58
<i>Burak GÜNEŞ</i>	
NATO's Maritime Security Perception: Continuity and Change	59-78
<i>Arif BAĞBAŞLIOĞLU</i>	
The Effect of Defense Spending on Economic Growth in Developed and Developing Countries: A Comparative Analysis For G20 Countries	79-100
<i>Mehmet ÖZCAN</i>	
The Role of Hezbollah in Lebanon From The Perspective of The July 2006 War, Syrian Crise in 2011 and The Protests in 2019	101-120
<i>Mevlüt BULUT, Seher BULUT</i>	
Comparison of The Conflicts in Syria and Libya Under The Proxy War Theory	121-150
<i>Ali GÖK</i>	
Evaluation of The Security of Energy Systems Under The Scope of Cybersecurity	151-174
<i>Hakan AYDIN, Mehmet Ali BARIŞKAN, Ali ÇETİNKAYA</i>	
The Human Body Becoming The Terrorist's Weapon: The Phenomenon of Suicide Terrorism	175-192
<i>Fahri ERENEL, Nuriye NİĞDELİOĞLU HAPPANI</i>	
Nanotechnology, Society and National Security	193-216
<i>Cem ZAFER</i>	
Disaster Victim Identification and The Practice in Turkey	217-238
<i>Niyazi Umut AKINCIOĞLU, İlker ASLAN, Yeşim DOĞAN</i>	
The Use of Media in The Transformation of Asymmetric Strategies: Common Logic, Different Methods	239-258
<i>Hasan Deniz PEKŞEN</i>	
Personality Traits and Risky Driving: A Review	259-284
<i>Pınar BIÇAKSIZ</i>	
BOOK REVIEW	285-288
Drone Theory	285-288
<i>Ömer ÇONA</i>	
Publishing Principles	289-304

EDİTÖR'DEN

Son birkaç haftanın uluslararası güvenlik gündemine bir çırpıda bakıldığında İsrail'in Kudüs-Filistin saldırıları, Kuzey Irak'taki Pençe-Şimşek, Pençe-Yıldırım operasyonları, Suriye ve bağlamındaki hemen her konu, İran ve nükleer anlaşma, İHA ve SİHA'lar bağlamında hava savunma sistemleri, mutat sınır ve su kaynaklarının paylaşımı tartışmaları, Kuşak-Yol Projesi, Afganistan, Süveyş Kanalı ve alternatifleri, siber saldırı orduları, Mali Cumhuriyeti ve sorunlar, Libya gündemi, Büyük Hazar Bölgesi sorunları, dünya enerji haritaları, Gagavuz Bölgesi, ABD ve NATO, Ermeni soykırımı iddiaları, Cenevre'deki Kıbrıs zirvesi, dijital dönüşüm, jetpackler, hackerlar ve hackleme araçları, askeri örgütleri hedef alan siber casusluk operasyonları, Covid-19 bağlamındaki aşular ve ilaç tartışmaları vb. konuların öne çıktığı görülecektir.

Böylesi bir girişin nedeni dergimizin bu sayısında var olan yazıların niteliğidir. Bir kolluk dergisine yoğun olarak teveccühün ulusal güvenlikten çok uluslararası güvenlik konularına dönük olması ilkin dünya gündeminin ağırlığı, bölgesel ve uluslararası ilişkilerin güvenlik odağı ve ülkemize olan etkisi olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda ifade edilecek olansa güvenlik kavramının anlamsal olarak gelişmesi, iç güvenlik ve dış güvenliğin kavramsal ve olgusal olarak da kolayca birbirinden ayıramıyor olduğu savunusudur. Her ne kadar iç güvenlik ya da kolluk teşkilatlarının ana hizmet konu ve kapsamının dış güvenlik gelişmelerinden etkileniyor olması anlaşılabilir olsa da dış güvenlik gelişmelerinin bu kurumların gündemini, çalışmalarını, algı ve imgelemine etkilemesi üzerine düşünülmesi de gerekmektedir. İç güvenlik maksadıyla dış güvenliğe bakmakla, dış güvenliğin ağırlığı altında içerideki sorunlara odaklanmak makûs dış dinamik-iç dinamik tartışmalarını hatırlatır ancak etkenlik, edilgenlik bağlamında ruhsal olarak ikincinin lehine bir gelişme de sergiler. Somut olaraksa karşılaştırma fikri tetiklenecektir. Nihayetse karşılıklı ya da tek taraflı bağımlılığın tahribatının şiddeti bilhassa da derinliğidir, en başta da zihinsel derinliği...

Aynı doğrultuda ifade edilebilecek olan diğer bir husus soğuk savaş öncesi ve sonrası ile ele alınan ve kuramsal değişimi vurgulayan doktriner görüşlerdir. Böylece dönemin mühendis ve teorisyenlerinin güvenlik kavramının anlamını geliştirerek askeri odağın ötesine taşımış olmaları ve bunun da hakim paradigma haline gelmiş ve getirilmiş bulunmasıdır (Sula, 2020: ss. 9-10). Devlet; sınırlar, karmaşıklaşan ve çeşitlenen jeopolitik söylem eleştirilerin odağında görünmektedir. Temelde bilgi teknolojileri, finansal ve çevresel sorunlar olmak üzere küreselleşmenin tezahürleri öne çıkarılır haldedir (Palabıyık, 2020: ss. 44-45).

Böylesi bir değişimin eski anlayışın ezilmesi ve bilumum güvenlik konularının çeşitlendirilerek asıl olanın değer yitimine sebep olması konusu şimdilik arkaik bulunarak göz ardı edilmektedir. Belki bir şey daha gıda, çevre, biyolojik, siber vd. olmak üzere güvenlik birim, kurum, mevzuat, personel, bütçe ama aslında planlama, sevk ve idare, koordinasyon ve denetleme konularının kapsamının genişlemesi ve yönetim karmaşası yaratma potansiyelinin ve bütüncül yönetim bağlamında bakılamaması risklerinin varlığıdır. Ancak akademi paradigma değişiminin başladığı ya da dönüm noktası olarak ifade edilen 2001 olaylarından sonraki yirmi yılda bir alt disiplin olarak uluslararası güvenlik alanının *insan-toplum-devlet aksında* değişenler ve nasıl değıştikleri üzerine bilgi toplamakta ve üretmeye çalışmaktadır (Bekar, 2021: s. 117). Bir korku imparatorluğu bir de ortak sorumluluk vurgusu eş anlı dile getirilir haldedir. İçeride durum olgunlaşırken dışarıda korumacı yaklaşımın varlığı ve yükseldiğı görülmektedir.

Karşılaştırma demişken bu yaklaşım, sorun ortaya çıktığında, çözüm arayışları başladığında ilk akla gelen çaba gibidir. Güvenlik yönetiminde sorun ortaya çıkıyor, kendi kaynaklarınızla aşamıyor ve başkalarının nasıl yaptığına bakmak istiyorsunuz. “Öteki, dışarı, başkası, yabancı ve diğer” sözcükleriyle başlayan bir arama-tarama ya da bakınma çabası. Oysa karşılaştırma dürtüsünün saikleri bundan daha geniş zira oldukça eski ve amaç odaklı edim ve deneyimler içeriyor, amaçlar da oldukça çeşitli. Bu yazının da kapsamını aşıyor.

Gerçekten de güvenlik ihtiyacının olgusal düzlemde en eski ve temel ihtiyaçlarımızdan biri olduğu açıktır. Avcılardan başlayarak asker kişilerin şef olduğu zamanlardan bu yana koruyucular sınıfı devletli toplumların düşünsel ve eylemsel önemli yapı taşlarından birini oluşturmuştur. Çağdaş devletli toplumlar ideolojik ayrımlarına karşın güvenlik ihtiyacına; kurum, kural ve personeline en önemli yeri vermeyi sürdürmüşlerdir. İnsanlık tarihi boyunca varlıklarını sürdürme adına güvenlik konularına böylesine verilen önem artan risk ve tehditlerle, değişim zamanlarında da geçerliğini korumuş ve günümüzde korumaya devam etmektedir.

Savunma ve saldırı pratikleriyle başlayan dış güvenlikten iç güvenliğe kadar gelişmelerde savaş ve mücadelenin mekânı değişse de üstün olanın kuralları koyması düsturuyla hareket edildiğinden kazanan statükoyu devam ettirmek, kaybedenler üstesinden gelme, varlığını idame ettirme ve rövanşı alma adına mücadeleyi bırakmamışlardır.

Üstün olan; sistem, strateji ve liderlikle elde ettiği pozisyonu doğru kullanabilme adına gösterdiği performansı daima geliştirmeyi, kaybedense

durumdan dersler çıkarmak, her ne pahasına olursa olsun üstünlüğü/zayıflığı anlamak, yabancı uzman/paralı asker dahil edinmek, galibin stratejisini çözmek, teknik ve teknolojisini transfer etmek gibi yollara başvurmuşlardır. Rakibi anlamak adına karşılaştırmak, üstünlüğü görmek, yeni ve işe yarar olan savaş ya da mücadele strateji ve araçlarını edinmek dürtülere uygun davranışlardır.

Günümüzün karmaşık toplumlarında da savaş ve mücadele sürmektedir. Nihayet iç güvenlik her ne kadar dış güvenlikten kolayca ayrılamasa da esas olarak kamu düzenini, emniyet ve asayişle birlikte kamu güvenliğini tesis etmeye matuf kurum, kurallar, personel ve politikalarını kastetmektedir. Küreselleşme ve 11 Eylül saldırıları sonrasında bu alanda değişen konsept, paradigma ve uygulamalar esasında kapsamı geliştirmiş ve güncellemiştir. Ancak kamu düzeni ve güvenliğinin önemini değiştirmemiş bilakis arttırmıştır. Dolayısıyla kamu düzeninin emniyet içerisinde yürütülmesi adına kolluk organlarınca yürütülen faaliyetlerin varlığı ve önemi açıktır ve tarihseldir. Bu yönüyle karşılaştırma edimi de tarihseldir.

Edimin boyut ve içerik değişikliğine karşın benzerlik ve farklılıklar çerçevesine odaklanması, bilimsel bir yöntemle sürdürülmesi, kendisinin ve ötekının varlığının farkına varılması gibi hedef, süreç ve sonuçları bulunmaktadır. Güvenlik ihtiyacının önemi nedeniyle hızlı, iktisadi, etkin ve verimli düzeneğe ulaşılması rasyonel karşılaştırmalar yardımıyla olabilir. Bu olasılık ve ihtiyacın önemi nedeniyle toplum ve devleti, risk ve tehdit algılamasına paralel olarak güvenlik/iç güvenlik karşılaştırmasından hiç vaz geçmemişlerdir. Ancak bilimsel bilgi ve yöntemin hâkimiyetinden dolayı, güvenlik karşılaştırmasının; a) kamu hizmeti olması nedeniyle karşılaştırmalı idari incelemelerin deneyimi ve yönteminden, b) üye oldukları peyk ve ittifakların sistemlerinden, c) rakip ve saldırgan devletlerin hazırlık ve çalışmalarından, d) kendi kaynaklarını seferber etmekten vazgeçmeyeceği de açıktır.

İşte bu saikler altında ve zihinsel bağlamda sayımızın yazılarına bakıldığında ortaya çıkan liste aşağıdaki gibidir; kamu diplomasisi aktörü olarak jandarma teşkilatı, egemenlik ve insancıl müdahale: çelişkili bir kuram olarak uluslararası hukuk, NATO'nun deniz güvenliği algısı: süreklilik ve değişim, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde savunma harcamalarının iktisadi büyüme üzerinde etkisi: G20 ülkeleri için mukayeseli bir analiz, 2006 Temmuz savaşı, 2011 Suriye krizi ve 2019 protestoları perspektifinden Hizbullah'ın Lübnan'daki rolü, Suriye ve Libya'da meydana gelen çatışmaların vekâlet savaşı teorisi kapsamında karşılaştırılması, siber güvenlik kapsamında enerji sistemleri güvenliğinin

değerlendirilmesi, insan vücudunun teröristin silahına dönüşmesi, intihar terörizmi fenomeni, nanoteknoloji, toplum ve milli güvenlik, afet kurbanlarının kimliklendirilmesinde kullanılan yöntemler ve ülkemizdeki durum, asimetrik stratejilerin dönüşümünde medya kullanımı: ortak mantık, farklı yöntemler, kişilik özellikleri ve riskli sürücülük: bir derleme çalışması.

Hâsılı yöneten ve yönetilenler geçmişten ders almak, bugünü anlamak ve geleceğe hazırlanmak adına düşünmeli ve çalışmalıdır. Telifisi olmayan ya da ağır tahribat yaratacak deneme-yanılma girişimi sorunları çözmez, büyütecektir. Öyle ki güvenlik alanı diplomatik misyonlar eliyle, kolluk teşkilatlarının marifetiyle başta olmak üzere akademik ve teknolojik her sahada topyekûn dikkat, tedbir, kararlılık ve takibatı gerektirmektedir. Biz de bu bilinçteyiz. En başta bu yöndeki yazılara; kolluk konu ve kapsamına uygun yazılara yer vermek, jandarma başta olmak üzere kolluğu odağa almak, önceliğimizi duyurmak isteriz. Gereğine azimliyiz...

Doç. Dr. Tekin AVANER
Başeditör

Kaynakça

- Bekar, N. (2021). Küresel Güvenlik mi, Güvenliğin Küreselleşmesi mi?: Yirmi Birinci Yüzyılın Güvenlik Kavramları Üzerine Bir Değerlendirme. (Der. N. Bekar) *Çevrimiçi Dünya*, (ss. 115-145), Ankara: Nika Yayınevi.
- Palabıyık, M. S. (2020). Jeopolitik Söylem ve Güvenlik Tartışmaları: Dünya Hakimiyeti Arayışından Dünyayı Kurtarma Arayışına. H. Karaaslan ve M. Demirel. (Ed.), *Uluslararası Güvenlik Sorunları* (ss. 19-53). Ankara: Nobel Yayınları.
- Sula, İ. E. (2020). Uluslararası Güvenlik Çalışmalarının Kuramsal Dönüşümü ve Değişen Güvenlik Tanımları. H. Karaaslan ve M. Demirel. (Ed.), *Uluslararası Güvenlik Sorunları* (ss. 1-18). Ankara: Nobel Yayınları.

EDITOR'S NOTE

When you give a quick glance at the last a few weeks agenda of the international security, you clearly witness Israel's attack to Jerusalem Palestine, operations Claw-Lightning and Thunderbolt of the Turkish Army in northern Iraq, almost any topics in the context of Syria, Iran and nuclear deal, air defense systems regarding UAV and UCAV, discussions over the usual topics like border and sharing water resources, Belt and Road Initiatives, Afghanistan, the Suez Canal and alternatives, cyber-attack armies, Republic of Mali and related issues, Libya agenda, issues on the Caspian Sea Region, world energy maps, Gagauz region, the USA and NATO, So-called Armenian Genocide claim, Cyprus Summit in Geneva, digital transformation, jetpacks, hackers and their tools, cyber-espionage targeting military organizations, Covid-19 vaccines and discussions over medicine and so on.

The reason for this editor's note is the content of this issue having related topics. The fact that a law enforcement journal heavily focuses on international security rather than nation one can be primarily considered as the weight of the world agenda, security focus of regional and international relations and impacts on Turkey. In this context, what will be expressed is the semantic development of the security term, and the argument that internal and external security are not easy to be distinguished both conceptually and factually. Although it is understandable that the main service subject and scope of the internal security or law enforcement agencies are under the influence of the developments in the external security, it is also considered that those developments in the external security affect the agenda, work, perception and image of these agencies. Seeing internal security through external security and focusing on internal issues again through the external security unfortunately remind the discussion of internal-dynamics and external-dynamics; however, regarding the efficiency and effectiveness, it mainly results in a development in favor of the later one. The idea of comparison is will be led perceptibly. The consequence is the severity and especially depth of the destruction of mutual or unilateral dependence, primarily the mental depth.

Another subject parallel to these is the doctrinal views that are addressed before and after the Cold War and that emphasizes the theoretical change. Thus, the engineers and theorist of the period developed the meaning of the security term and moved it beyond the military focus, and this became the dominant paradigm (Sula, 2020: ss.9-10). On the focus of criticism is seen the state, borders, geopolitical discourse that is getting complex and diversified. Manifestations of the

globalization, essentially financial, information technologies and environmental issues, are highlighted (Palabıyık, 2020: ss.44-45). For now, the issue of such a change surpassing the old understanding and diversifying all security issues and causing the depreciation of the real one is archaic and ignored. One more thing is that scope of subjects, like food, environment, biologic, cyber and at all, security agencies, institutions, legislation, personnel, budget, planning, administration, coordination and supervision are expanding, and it potentially leads to managerial confusion and has risks for not being considered in holistic management context. However, the academy, two decades after 2001 when paradigm shift began to happen or it was a cornerstone for the change, tries to produce information on changes in human-society-state axis in the international security that is a sub-discipline and to gather data about how they change (Bekar, 2021:s.117). Both empire of fear and emphasis on shared responsibility are expressed simultaneously. While the situation inside is getting better, it is seen that there is an increasing protectionist attitude outside.

Speaking of comparison, this approach is like the first effort that comes to mind when a problem arises and search for solutions begins. There happen problems in security management, and you can't eliminate it with your own resources, thus you intend to observe how others manage them, which is an effort to find out or search beginning with others, someone else, strangers. However, the motives of comparison principles cover old and goal-oriented acts and experiences that are more comprehensive than abovementioned, and their goals are quite diverse, which falls outside the scope of this note.

Indeed, it is clear that the need for security is factually one of our oldest and fundamental needs. Since the days when soldiers were chiefs, starting with hunters, the protectors class has formed one of the important intellectual and operational building blocks of state societies. Modern state societies, despite their ideological differences, continued to care the most about the need for security; institutions, rules and personnel. Such importance given to security issues to maintain their existence throughout human history has maintained its validity in times of change with increasing risks and threats and continues to protect it today.

Although the place of war and struggle has changed in developments from external security to internal one, which began with defensive and offensive practices, the winner acting on the principle of setting the rules has not stopped fighting to maintain the status quo. However, losers continue fighting to overcome this situation, to maintain their existence and to get a rematch.

The winner tries to improve their performance that they have achieved through system, strategy and leadership well, while the loser tries to take lessons from the situation, to figure out what strength/weakness means at all costs, to recruit mercenaries, to understand the winner's strategy and transfer their technologies and methods. Comparing the opponent in order to understand, seeing superiority, getting new and useful war or combat strategies and tools are behaviors appropriate for the situation.

In today's complex societies, war and struggle continue. Eventually, although internal security cannot be easily separated from external security, it mainly refers to institutions, rules, personnel and policies that are designed to establish public order, public security together with safety and order. After globalization and the September 11 attacks, the changing concepts, paradigms and practices in this area have essentially developed and updated the scope. But it did not change the importance of Public Order and security, but rather increased it. Therefore, the existence and importance of the activities carried out by law enforcement bodies in the name of carrying out public order in security is clear and historical. Comparison with this aspect is also historical.

The act has goals, processes and consequences, such as focusing on the framework of similarities and differences, maintaining a scientific method, becoming aware of the existence of itself and the other, despite changes in size and content. Because of the importance of the need for security, achieving a fast, economical, effective and efficient mechanism can be through the help of rational comparisons. Because of the importance of this possibility and need, society and the state have never given up on the security/internal security comparison in parallel with the perception of risk and threat. However, due to the dominance of scientific knowledge and methods, comparison of security would never give up; (a) comparative administrative review and experience since they are among public services, (b) systems and alliances that they are supporters and members, c) preparation practices of the rival and hostile states, (d) mobilizing their own resources.

Here is the list of the writings of our last issue under these motives and in a mental context, as follows; The gendarmerie organization as actors of Public Diplomacy, sovereignty and humanitarian intervention: international law as contradictory theory and the perception of NATO's maritime safety: continuity and change, the impact of defense expenditure on economic growth in developed and developing countries: a comparative analysis for the G20 countries, the 2006 July

war, Hezbollah's role in Lebanon and Syrian crisis in 2011 from the perspective of 2019 protests; Syria and Libya conflicts, a comparison of the scope of the proxy war theory; evaluation of the safety of energy systems in the context of cyber security; the human body turning into a terrorist weapon, the phenomenon of suicide terrorism; nanotechnology, society and national security, the methods used in the identification of disaster victims and their application in our country, the use of the media in transformation asymmetric strategies: common logic, different methods, personality traits and risky driving: a review study.

Shortly, those who govern and are governed must think and work on the past so as to learn from experiences, to understand the present and to prepare for the future. An attempt of trial and error that can cause irreparable or severe destruction will not solve problems, but increase them. So much so that the security area requires total attention, precautions, determination and follow-up in every academic and technological field, especially by the hand of diplomatic missions and by the ingenuity of law enforcement agencies. We're in that consciousness. First of all, we would like to announce our priority to include articles in this direction; articles appropriate to the subject and scope of law enforcement and focusing on law enforcement, especially on the gendarmerie, which shows our determination.

Tekin AVANER, Ph.D.
Editor in Chief

References

- Bekar, N. (2021). Küresel Güvenlik mi, Güvenliğin Küreselleşmesi mi?: Yirmi Birinci Yüzyılın Güvenlik Kavramları Üzerine Bir Değerlendirme. (Der. N. Bekar) Çevrimiçi Dünya, (ss. 115-145), Ankara: Nika Yayınevi.
- Palabıyık, M. S. (2020). Jeopolitik Söylem ve Güvenlik Tartışmaları: Dünya Hakimiyeti Arayışından Dünyayı Kurtarma Arayışına. H. Karaaslan ve M. Demirel. (Ed.), Uluslararası Güvenlik Sorunları (ss. 19-53). Ankara: Nobel Yayınları.
- Sula, İ. E. (2020). Uluslararası Güvenlik Çalışmalarının Kuramsal Dönüşümü ve Değişen Güvenlik Tanımları. H. Karaaslan ve M. Demirel. (Ed.), Uluslararası Güvenlik Sorunları (ss. 1-18). Ankara: Nobel Yayınları.

KAMU DİPLOMASİSİ AKTÖRÜ OLARAK JANDARMA TEŞKİLATI*

Engin AVCI**

Öz

Günümüzde küreselleşmeyle birlikte gelişen iletişim ve ulaşım teknolojileri güvenlik anlayışını ve “kamu diplomasisi” kavramını da etkilemiştir. Kapsamı, araçları, hedefleri ve aktörleri değişen kamu diplomasisi kolluk faaliyetleri dâhil birçok alanı içine alacak şekilde genişlemiştir. Bu çalışmanın amacı, Jandarma'nın yurt dışı faaliyetleri ile yurt içinde yabancılara yönelik yürüttüğü kolluk hizmetlerini kamu diplomasisi açısından incelemektir. Açık kaynakların yanında resmî verilere dayalı olarak yapılan bu çalışma, artan uluslararası faaliyetlerin kolluğun kamu diplomasisi alanındaki rolünü ve etkinliğini artıracaklarını ileri sürmektedir. Jandarma'nın uluslararası faaliyetleri güvenlik diplomasisi ve eğitim diplomasisi olmak üzere iki alt sektör altında incelenmiştir. Uluslararası örgütlerdeki faaliyetler, yurt dışı sürekli görevler ve barışı koruma görevleri ile yurtiçinde yabancılara yönelik mülki ve adli hizmetler “güvenlik diplomasisi” olarak, Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi ile Jandarma Genel Komutanlığının diğer eğitim merkezlerinin eğitim ve öğretime ilişkin faaliyetleri ise “eğitim diplomasisi” olarak incelenmiştir. Güvenlik ve eğitim diplomasi alanında yürütülen faaliyetler çerçevesinde, Jandarma'nın kamu diplomasisinin önemli bir aktörü olma yolunda ilerlediği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kamu Diplomasisi, Güvenlik Diplomasisi, Eğitim Diplomasisi, Jandarma, Kolluk

THE TURKISH GENDARMERIE AS A PUBLIC DIPLOMACY ACTOR**Abstract**

Today, the developments in communication and transportation technologies, along with the globalization, have affected the security approaches and concept of “public diplomacy”. The “public diplomacy, whose scope, tools, targets and actors have changed, has expanded to cover many areas, including law enforcement activities. This study aims to examine, international activities of Turkish Gendarmerie and its policing service for foreigners in Turkey from public diplomacy perspective. Based on official data as well as open-source information, the study argues that increasing international activities will increase the role and effectiveness of the law enforcement agencies in public diplomacy. The international activities of the Turkish Gendarmerie have been examined under two sub-sectors, “security diplomacy” and “education diplomacy”. Activities in international organizations, permanent duties, peace operations, and preventive policing and judicial services for foreigners have been discussed under the title of “security diplomacy”, while training and education activities carried out by the Gendarmerie and Coast Guard Academy and other training centers of the Turkish Gendarmerie have been examined within “education diplomacy”. It was concluded that the Turkish Gendarmerie is on its way to becoming an important actor of public diplomacy regarding the activities in the field of security and education diplomacy.

Keywords: Public Diplomacy, Security Diplomacy, Education Diplomacy, Gendarmerie, Law Enforcement

* Bu makale, Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM) tarafından 5-6 Kasım 2020 tarihinde çevrimiçi olarak icra edilen 6. İstanbul Güvenlik Konferansı'nda kısmen sunulan “Bir Kamu Diplomasisi Aktörü Olarak Jandarma Teşkilatı” başlıklı bildirinin geliştirilmesiyle oluşturulmuştur.

** Dr., Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi, Araştırma Merkezleri Müdürlüğü, Ankara, Türkiye. e-posta: engavci@gmail.com; engin.avci@jsga.edu.tr; ORCID: 0000-0002-5881-1530

GİRİŞ

Küreselleşmeyle birlikte iletişim ve ulaşım teknolojilerindeki hızlı gelişim ve değişim sadece yeni suç türlerini ortaya çıkarmakla kalmamış suçların niteliğinde de önemli değişikliklere neden olmuştur. Terörizm ve organize suçlar gibi sınır aşan bir niteliğe evrilen tehditler, iç güvenlik ve suçla mücadele amacıyla teşkil edilen kolluk kuruluşlarının ilgi alanlarını sınır ötesine taşımıştır. Bunun doğal sonucu olarak günümüzde kolluk teşkilatları arasında müşterek operasyonlar dâhil her alanda uluslararası iş birliği hızla artmaya başlamıştır.

Güvenlik tehditleri ile suç türlerinde meydana gelen değişimler, kolluk teşkilatlarının hem önleyici faaliyetlerde hem de suç soruşturmalarında teknolojiyi takip eden, uluslararası ortaklıklar geliştiren, eğitim ve öğretim sistemlerini çağın gereklerine uygun hâle getirmeyi amaçlayan stratejileri benimsemelerine yol açmıştır. Öncelikli görevi kamu düzeni ve asayişin sağlanması olan kolluk kurumları, suçla mücadeledeki yeni konseptlere ayak uydurabilmek maksadıyla geliştirdikleri uluslararası iş birliğine bağlı olarak yalnızca ulusal veya yerel düzeyde görev alan bir kamu kurumu görünümünden sıyrılarak uluslararası politika ve kamu diplomasisi aktörü olma yolunda hızla ilerlemektedirler.

Türkiye’de Jandarma, Polis ve Sahil Güvenlik olmak üzere üçlü bir kolluk sistemi uygulanmaktadır. Bu teşkilatlar, terörizm, organize suçlar ve göç gibi sınır aşan nitelikteki risk ve tehditlerle mücadele ederken INTERPOL, EUROPOL gibi uluslararası kolluk örgütleri ile yürüttükleri müşterek çalışmaların yanında, diğer ülkelerin kolluk eğitim kurumlarıyla da yakın iş birliği tesis etmektedirler. İş birliği anlaşmaları çerçevesinde yürütülen bu çalışmalar, kolluk eğitimine farklı bakış açıları kazandırmanın yanında kalitenin artırılması, suçla mücadelede ortak akıldan ve tecrübelerden yararlanılması suretiyle modern kolluğun dönüşümü ve küreselleşmesi perspektifinde önem taşımaktadır.

Kurulduğu 1839 yılından günümüze yürüttüğü kolluk hizmetlerinin yanı sıra, görev alanı ve eğitim faaliyetleri açısından uzun bir süre Genelkurmay Başkanlığına bağlı olması nedeniyle askerî nitelikler kazanan Jandarma Genel Komutanlığı (JGK) da güvenlik ve kolluk hizmetlerindeki dönüşüme ayak uydurmak üzere uluslararası faaliyetlere yönelik önemli adımlar atmaktadır. Uluslararası kolluk örgütlerine üye olunması, dost ve müttefik ülke kolluk personeline eğitim verilmesi, BM, NATO ve AB’nin barış operasyonlarında ve misyonlarında aktif görev alınması uluslararası faaliyetlere verilebilecek örnekler arasındadır. Öte yandan, turizm, eğitim, ticaret ve sağlık gibi nedenlerle Türkiye’de bulunan yabancılara sunulan asayiş hizmetleri ise uluslararası faaliyet kapsamında olmasa da dolaylı olarak kamu diplomasisi faaliyeti

olarak yorumlanabilmektedir. Kolluğun uluslararası faaliyetlerinin kamu diplomasisi çerçevesinde değerlendirilmesi bu alanda yaşanan değişim ve dönüşümle yakından ilişkilidir. Çünkü değişen güvenlik paradigması ile küreselleşme ve iletişim teknolojilerindeki gelişime bağlı olarak kapsamı, araçları, hedefleri ve aktörleri değişen kamu diplomasisi kolluk faaliyetleri dâhil birçok alanı içine alacak şekilde genişlemiştir.

Bu çalışmanın amacı, Jandarma'nın yurt dışı faaliyetleri ile yurt içinde yabancılara yönelik yürüttüğü kolluk hizmetlerini kamu diplomasisi açısından incelemektir. Çalışmanın temel iddiası kolluk kuvvetlerinin artan uluslararası faaliyetleri ile ülkede çeşitli nedenlerle bulunan yabancılarla kurdukları iletişimin kolluğun kamu diplomasisi alanındaki rolünü ve etkinliğini artıracak yönündedir. Bu çerçevede, öncelikle kamu diplomasisi kavramına ilişkin genel bir çerçeve çizilmiş, müteakiben Türkiye'de kamu diplomasisi anlayışındaki değişim ile bunun Jandarma'ya yansımaları irdelenmiştir. Jandarma'nın uluslararası faaliyetleri güvenlik diplomasisi ve eğitim diplomasisi olmak üzere iki başlık altında incelenmiştir. Uluslararası örgütlerdeki faaliyetler, yurt dışı sürekli görevler ve barışı koruma görevleri ile yurtiçinde yabancılara yönelik mülki ve adli hizmetler güvenlik diplomasisi olarak, Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi (JSGA) ile JGK'nın diğer eğitim merkezlerinin eğitim ve öğretime ilişkin faaliyetleri ise eğitim diplomasisi olarak ele alınmıştır. Bu bölümde açık kaynakların yanında resmî verilerden de yararlanılmıştır. Son olarak, mevcut bulgular çerçevesinde güvenlik ve eğitim diplomasisi konusunda geleceğe dönük çıkarımlarda bulunulmuştur.

1. KAMU DİPLOMASİSİ KAVRAMI

Kamu diplomasisi kavramını açıklamadan önce, uluslararası ilişkilerde önemli bir işlevi olan diplomasi kavramına değinmek yerinde olacaktır. Uluslararası uyumsuzlukları ve çatışmaları çözüme kavuşturabilmek üzere başvurulmuş iki yöntemden biri savaş diğeri diplomasi'dir. Kuvvet kullanma yoluyla çözüm arayışında savaş söz konusu iken barışçıl yolların kullanılmasında diplomasi yöntemine başvurulmaktadır (Tuncer, 2009, s. 15). İngilizce sözlükte "farklı ülkeler arasındaki ilişkileri yönetme faaliyeti" (Oxford, 2021) olarak tanımlanan diplomasi, Türkçe sözlükte "Uluslararası ilişkileri düzenleyen antlaşmalar bütünü; yabancı bir ülkede ve uluslararası toplantılarda ülkesini temsil etme işi ve sanatı; bu görevlilerin oluşturduğu topluluk" olarak ifade edilmektedir (Türk Dil Kurumu, 2021). Kökeni Eski Yunancadaki "diploma" sözcüğüne dayanan kavramın uluslararası ilişkilerin yürütülme süreci anlamında ilk kez 1796 yılında bir İngiliz devlet adamı ve yazar olan Edmund Burke tarafından kullanıldığı belirtilmektedir (Tuncer, 2009, s. 19).

Diplomasi ve dış politika kavramları çoğunlukla birbirleriyle karıştırılmakta ise de bir bütünü oluşturan iki kavramın birbirinden ayrılmasına imkân olmadığı söylenebilir. Dış politika, bir devletin uluslararası ilişkilerde uygulayacağı temel hedefleri ve amaçları içerirken diplomasi bu hedeflere ve amaçlara nasıl ulaşılabileceğine ilişkin süreci veya yöntemi anlatmaktadır (Eric, 1973'ten akt. Tuncer, 2009, s. 17). Devletler dış politika amaçlarına ulaşmak için belirlenen stratejileri takip ederlerken bazı dış politika araçlarına ihtiyaç duyarlar. Sönmezoğlu'nun (2005: 343) siyasal, ekonomik ve askerî etki araçları olarak ele aldığı bu politika araçları içerisinde “diplomasi” siyasal etki araçları içinde tartışılmaktadır. Diplomasıyı iki anlamda ele alan Nicolson'a (1970) göre “dar anlamda diplomasi, hükümetlerin resmî temsilcileri olan diplomatlar aracılığı ile gerçekleştirdikleri bir karşılıklı haberleşme ve/veya görüşmeler sürecine işaret ederken; geniş anlamda diplomasi, bir ülkenin dış politikasında kullanılan çeşitli siyasal etkileme yöntem ve tekniklerini” ifade etmektedir (akt. Sönmezoğlu, 2005, s. 344). Diplomasıyı geniş bir biçimde yorumlayan ABD eski dışişleri bakanlarından Henry Kissinger da kavramı devlet yönetimiyle, dış politikayla ve genel anlamda uluslararası ilişkilerle eşanlamlı kullanmıştır (Kissinger, 2012).

Diplomasının gelişimini tarihsel bir perspektiften inceleyen Tuncer (2009), eski, yeni, küresel ve önleyici diplomasiden bahsetmektedir. Eski diplomasi içinde *ad hoc*, sürekli, çok yanlı ve gizli diplomasi türlerine yer verirken, yeni diplomasi başlığı altında açık diplomasi, çok yanlı (parlamentar diplomasi), sessiz ve doruk diplomasi türlerinden bahseder. Küresel diplomasi kişisel diplomasi, kamuoyuna yönelik diplomasi, Birleşmiş Milletler diplomasisi ve doruk diplomasisinden oluşurken son diplomasi türü ise önleyici diplomasidir. Bazı diplomasi türlerinin farklı başlık altında tekrar yer alması anlam karmaşası yaratıyor gibi görünse de asıl dikkat çeken konu tarihsel açıdan diplomasi türlerinin nasıl bir evrime uğradığıdır. Bu makalenin konusu bağlamında en ilgi çekici tür ise o yıllarda ulusal alanyazında nadiren karşılaşılan “kamu diplomasisi” kavramına karşılık “kamuoyuna yönelik diplomasi” teriminin kullanılmış olmasıdır (Tuncer, 2009, s. 146-152).

Uluslararası ilişkiler alanyazınının Türkiye'deki öncül eserlerinde diplomasi türleri içinde, kamu diplomasisi kavramına doğrudan yer verilmediği görülmektedir. Örneğin, Sönmezoğlu'nun 1989'da ilk baskısı yapılan Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi kitabında diplomasi tasnifi ikili diplomasi, çok taraflı diplomasi (konferans diplomasisi), parlamentar diplomasi, zirve diplomasisi, mekik diplomasisi, nükleer diplomasi, sessiz diplomasi (çatışma önleyici diplomasi, daimi temsilci temasları), toplumsal diplomasi ve diplomaside ikinci yol şeklindedir

(Sönmezoğlu, 2005, s. 349-355). Kamu diplomasisini kısmen “toplumsal diplomasi” ve “ikinci yol” içerisinde yorumlamak mümkün olsa da “kamu diplomasisi” kavramının adı geçen kitabın 2012 tarihli genişletilmiş ve gözden geçirilmiş yedinci baskısında da yer bulamadığı görülmektedir. Diplomat ve akademisyen olan Hüner Tuncer’in 2009 tarihli “Diplomasinin Evrimi Gizli Diplomasiden Küresel Diplomasiye” başlıklı kitabında da “kamu diplomasisi” kavramı doğrudan yer almamaktadır (Tuncer, 2009).

Kavramın “kamu diplomasi” şeklinde ulusal alanyazında yer bulması ise 2007 yılında “Türkiye’deki Amerika Karşıtlığının Kamu Diplomasisi ile Azaltılması” (*Mitigating anti-Americanism in Turkey through Public Diplomacy*) başlıklı bir yüksek lisans tezi ile olmuştur (Watson, 2007). Bu çalışmayı 2010 yılında başka bir yüksek lisans tezi, 2011 yılında iki yüksek lisans tezi ve iki makale takip etmiş, 2012 yılından itibaren kamu diplomasi konusunda yazılan tez ve makale sayılarında dikkate değer bir artış gözlenmiştir (Dergipark, 2021; Ulusal Tez Merkezi, 2021). Ayrıca, disiplinlerarası bir çalışma alanı olan kamu diplomasisi konusundaki akademik çalışmaların uluslararası ilişkiler, iletişim, gazetecilik, halkla ilişkiler, hukuk, psikoloji, sosyoloji ve kamu politikası gibi temel bilim alanlarını kapsadığı görülmektedir.

Kamu diplomasisi kavramı üzerinde uzlaşılan tek bir tanım olmadığı gibi ortaya çıkışı konusunda da farklı iddialar vardır. Kavramın akademik anlamda ilk kez ABD’li eski diplomat ve Tufts Üniversitesi Fletcher Diploması ve Hukuk Fakültesi Dekanı Edmund Gullion tarafından 1965 yılında, denizaşırı hükümet bilgilendirme faaliyetleri için kullanılan ve aşağılayıcı bir çağrışım kazanmış olan propaganda teriminden uzaklaşmak için geliştirildiği ileri sürülmektedir (Center on Public Diplomacy, 2021). Bunun yanında, gazetelerdeki kullanım çerçevesinde kavramın tarihsel gelişimini inceleyen Cull ise 1856 yılında Londra’da The Times gazetesinde ABD eski başkanlarından Franklin Pierce’in, kamu diplomasisi kavramını nezaketin eş anlamlısı olarak kullandığını dile getirmiş; farklı bağlamlarda da olsa kavramın kullanılmış olduğunu belirtmiştir (Cull, 2008, s. 19-22).

ABD’de Güney Kaliforniya Üniversitesinde faaliyet gösteren Kamu Diplomasisi Merkezi, kamu diplomasisini “doğası gereği sadece küresel değil aynı zamanda çoklu ağları ve aktörleri de içeren, diplomasinin kamusal, etkileşimli boyutu olarak” tanımlamaktadır (Center on Public Diplomacy, 2021). Karadağ’ın (2020) kamu diplomasisi tanımı ise “Bir devletin, uluslararası ortamda dış politikasının icrasında kullandığı resmî diplomatik kanallara ilave olarak birey, grup, şirket vb. unsurlarını devreye sokarak hedef topluluğu ve karar vericilerini olumlu şekilde etkilemek

suretiyle kendi millî çıkarlarını sağlaması faaliyetlerinin bütünü” şeklindedir (Karadağ, 2020, s. 25). Başka bir tanıma göre kamu diplomasisi, “doğru stratejilerin ve uygulamaların devreye girdiği, ihtiyaca yönelik temel mesajların kullanıldığı, ülkelerle ilgili hikayelerin aktarıldığı, devlet dışı aktörlerin ve kamuoylarının sürece dâhil edildiği ve stratejik iletişimden yararlanılarak zihin altı vurgusunun söz konusu olduğu çok boyutlu bir paradigma”dır (Aydemir, 2016). Kavramı “Bir hükûmet ya da uluslararası kuruluşun diğer ülkelerin halkları ve vatandaşları ile resmî veya özel şahıs ya da kurumlar aracılığı ile iletişim kurması” olarak tanımlayan (Oktay, 2012, s. 129) ise kamu diplomasisinin her türlü iletişim metodundan faydalanarak ve özellikle eğitim ve kültür programları aracılığı ile geniş bir alanda tanıtım ve yayın faaliyetlerini kapsadığına dikkat çekmektedir.

Yakın geçmişte, kamu diplomasisi yaygın olarak bağımsız ülkelerin ulusal menfaatlerini ve dış politika hedeflerini geliştirmek üzere diğer ülkelerdeki kamuoyunu bilgilendirme ve etkileme amacıyla kullandıkları geçişken bir iletişim kanalı olarak görülmekteydi. Bu geleneksel bakış açısına göre, kamu diplomasisi devletten devlete, özellikle liderler ve diplomatlar arasındaki resmî ilişkilerin yürütüldüğü, diplomasinin tamamlayıcı bir parçası olarak ele alınıyordu. Bu yönüyle kamu diplomasisi öğretim elemanları ve öğrenci değişim programları, ziyaret programları, dil eğitimi, kültürel faaliyetler, radyo ve televizyon yayınlarını kapsamaktaydı (Center on Public Diplomacy, 2021). Günümüzde iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ile küreselleşmenin yarattığı değişim ve dönüşümün, “yeni kamu diplomasisi” olarak da tanımlanan daha kapsayıcı yaklaşımların benimsenmesine yol açtığı söylenebilir. Kamu diplomasisi klasik diplomasiden farklı olarak devlet ve devlet kurumlarının yanı sıra medya, üniversite, sanatçı, dernek, vakıf, sporcu, iş dünyası, bürokrat, bilim insanı, yerel yönetimler gibi birey ve grupların düşüncelerinin ve eylemlerinin entegrasyonu ile güç kazandığı da belirtilmelidir (Kılıçarslan, 2018, s. 266).

Yukarıda kısaca değinilen kavrama ilişkin tanımları çoğaltmak mümkün olsa da genel olarak kamu diplomasisinin, diplomasinin özel bir türü olarak aktörlerinin ve vasıtalarının çoğaldığını, kapsamının genişlediğini, hedeflerinin ve yöntemlerinin değiştiğini söyleyebiliriz. Örneğin; geleneksel diplomasi, devletten devlete veya hükûmetten hükûmete resmî ilişkileri kapsamı nedeniyle büyük ölçüde gizlilik içerisinde yürütülürken, daha açık olan kamu diplomasisi yabancı kamuoylarına yönelik olduğu için mümkün olduğu kadar çok kişiye ulaşabilmenin yollarını aramakta ve bu yönüyle geleneksel diplomasi dışındaki alanları kapsamaktadır (Oktay, 2012, s. 128-129). Genel olarak kamu diplomasisinin uygulanmasında

kullanılan vasıtaları kültürel, eğitim, ekonomik ve sosyal, teknolojik, askerî, dinî ve uluslararası örgütler/kuruluşlar olarak sıralamak mümkündür (Karadağ, 2020, s. 87-113).

Alanyazındaki birçok çalışma kamu diplomasisi ile yumuşak güç arasındaki ilişkiyi vurgulamaktadır (Kalm, 2011, s. 7). Kamu diplomasisinin yumuşak gücü teşvik etme noktasında tarihî bir işlevi olduğunu ileri süren Nye, “kamu diplomasisi ve yumuşak güç” isimli çalışmasında (Nye, 2008, s. 107), yumuşak güç kaynakları olarak dış politika, iç siyasi değerler ve politikalar, üst kültür ve popüler kültürü, meşruiyet araçları olarak ise hükûmetler, medya, sivil toplum kuruluşları, uluslararası örgütler, devletler ve piyasaları sıralamaktadır. Yumuşak güç ile kamu diplomasisi kavramları arasındaki farkın bariz olarak ortaya konulmadığını belirten Karadağ (2020, s. 55-56), kamu diplomasisini devletlerin icra etmesi, yumuşak gücü ise hükûmetlerden bağımsız kurum, kuruluş ve çok uluslu şirketlerin kullanması yönüyle bir ayrıma gidilebileceğini belirtmektedir. Ayrıca, uygulayıcı devletin hedef toplum üzerindeki amaçları bakımından da birbirinden ayrılan kavramlardan kamu diplomasisini “yumuşak gücün amaç odaklı hâle getirilmiş şekli” ve “yumuşak gücün bir üst aşaması” olarak nitelendirmek de mümkündür (Karadağ, 2020, s. 56). Kamu diplomasisi ile harekete geçirilmeye çalışılan, bir ülkenin sahip olduğu yumuşak güç olarak adlandırabilecek “diğerlerini etkileme” kapasitesidir (Oktay, 2012, s. 129). Bu kapasite, cezbedicilik veya çekicilik yoluyla ikna faaliyeti olarak ele alındığında iki kavram arasındaki paralellik de dikkat çekmektedir (Karadağ, 2020, s. 56).

Küresel bilgi çağında gücün yumuşak boyutuna dikkat çeken Nye, sert ve yumuşak gücün etkili bir şekilde birleştirilmesi olarak adlandırdığı “akıllı güç”ün kamu diplomasisindeki önemine dikkat çekmekte; “akıllı kamu diplomasisi” için yumuşak gücün oluşturulmasında meşruiyetin, öz eleştirinin ve sivil toplumun rolünün iyi anlaşılması gerektiğini, aksi takdirde “propaganda”ya dönüşen kavramın ikna gücünü kaybetmekle kalmayacağı aynı zamanda yumuşak gücü de yok edeceğini vurgulamaktadır (Nye, 2008, s. 108).

Kamu diplomasisinin “devletten kamuoyuna” veya “kamuoyundan kamuoyuna” olmak üzere iki çerçevede uygulandığını belirten Kalm (2011)’a göre, “devletten kamuoyuna” yöneltilecek kamu diplomasisinde resmî araç ve kanallar kullanılmakta; kamuoyundan kamuoyuna faaliyetler ise sivil toplum kuruluşları, araştırma merkezleri, kamuoyu araştırmaları, medya, kanaat önderleri, üniversiteler, değişim programları, kurum ve kuruluşları kapsamaktadır. Bu yönüyle kamu diplomasisi resmî görevliler arasındaki iletişimin ötesine geçmektedir (Kalm, 2011, s. 11).

Günümüzde değişen diplomatik alışkanlıklar ve diplomaside karar alma süreçleri, değişen siyasetin kazandığı yeni nitelikler, gelişen teknolojiyle birlikte geleneksel medya araçlarının yanında, internet, sosyal medya veya cep telefonları üzerinden yayımlanan haber ve içerikler, hatta bilgisayar oyunlarının kamu diplomasisinde önemli etkileri ve sonuçları olmuştur (Gökırmak, 2011, s. 3-5).

2. TÜRKİYE’DE KAMU DİPLOMASİSİ

Uygulama örnekleri çok eski olsa da kavram olarak batı kaynaklarından ulusal alanyazına aktarılan “kamu diplomasi”nin tarihî gelişimi de çoğunlukla batı örnekleri üzerinden incelenmektedir. Oysa, Osmanlı Devleti döneminde 1857 yılında kurulan Matbuat Müdürlüğünü o dönemde iç ve dış kamuoyunun nabzını tutmak üzere kurulmuş resmî bir kamu diplomasisi kurumu olarak nitelendirmek mümkündür (Kocabıyık, 2019, s. 171). Bu kurum 1920’de Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti, 1933’te Matbuat Umum Müdürlüğü, 1957’de Basın Yayın Genel Müdürlüğü, 1984 yılında ise Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü adıyla, değişik bakanlıklara ve başbakanlığa bağlı olarak faaliyet göstermiştir (Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, 2021).

Türkiye’de kamu diplomasisi alanındaki ilk önemli atılım 1990’lı yıllarda gerçekleşmiştir. Soğuk Savaşın sona ermesi ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin dağılmasından sonra, Türkiye’nin etki ve ilgi alanlarındaki bölgelerde önemli siyasi gelişmeler olmuştur. Karşılıklı beklentiler çerçevesinde, tarihî ve kültürel bağların olduğu coğrafyalarla güçlü bir iş birliği geliştirmek üzere, 1992 yılında Türk İş Birliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığının (TİKA) kurulması (TİKA, 2021), ülkenin diplomasi anlayışındaki dönüşümün en önemli göstergelerinden biri olmuştur. Bu önemli adımı 1992 yılında başlatılan Büyük Öğrenci Projesi ile 1993 yılında kurulan Türk UNESCO’su olarak da bilinen Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatının (TÜRKSÖY) kurulması takip etmiştir (Kocabıyık, 2019, s. 188-189).

Türkiye, kamu diplomasi alanında yapılması gereken yenilikleri ancak 2000’li yıllarda gerçekleştirmeye başlamıştır. 2007 yılında Yunus Emre Vakfı’nın, 2010 yılında Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı ile Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğünün, 2016 yılında Türkiye Maarif Vakfının kurulması (Kocabıyık, 2019, s. 190-192) ve Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumunun (TRT) yayın ağını genişletme çalışmaları (Altınbaş, 2015, s. 53-54) yeterli olmasa da önemli gelişmeler olarak not edilmelidir.

Bunların yanında, Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB)-Türkiye Diyanet Vakfı (TDV), Anadolu Ajansı (AA), Türk Dili Konuşan Ülkeler İş Birliği Konseyi (TDİK) ve Uluslararası Türk Akademisi (ITA), Afet ve Acil Durum Yönetimi (AFAD) Başkanlığı ve Kızılay gibi resmî kurumlar ile Cansuyu Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, İHH İnsani Yardım Vakfı, Yardımcı Uluslararası İnsani Yardım Derneği, Beşir Derneği ve Sadakataşı Yerli Düşünce Derneği, Deniz Feneri Derneği, Uluslararası İşbirliği ve Yardımlaşma Derneği, İpekyolu Asya Derneği gibi hükümet dışı kurum ve kuruluşlar da (Kartal, 2019, s. 90-126) dikkate alındığında, devlet olarak tek elden oluşturulacak bir kamu diplomasisi politikasına ve bu politikanın ilgili aktörlerle koordineli bir biçimde yürütülmesini sağlayacak bir kurumun varlığına ihtiyaç olduğu anlaşılmaktadır (Altınbaş, 2015, s. 60).

Bu doğrultuda, Türkiye'nin kamu diplomasisi faaliyetleri kurumsal anlamda, 30 Ocak 2010 tarihli ve 27418 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Başbakanlık Genelgesi ile teşkil edilen Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü vasıtasıyla yürütülmeye başlanmış, müteakiben 14 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile 24 Temmuz 2018 yılında kurulan Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığına bağlı olarak faaliyet gösteren Kamu Diplomasisi Dairesi Başkanlığı koordinesinde yürütülmeye devam etmiştir. “Ulusal ve uluslararası kamuoyları, karar alıcı aktörler ve medya ile derinlikli ve çok yönlü ilişkiler geliştirmek; iletişimin tüm araç ve yöntemleri ile Türkiye'nin her alanda nitelikli temsilini sağlamak ve bu doğrultuda Türkiye markasını güçlendirmek” (Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, 2021) vizyonu ile hareket eden İletişim Başkanlığı kamu diplomasisi faaliyetlerinde koordinasyonu sağlamak amacıyla “Kamu Diplomasisi Koordinasyon Kurulu”nu teşkil ederek ilk toplantısını 26 Şubat 2020 tarihinde gerçekleştirmiştir. Toplantıda, kamu diplomasisi alt komiteleri teşkil edilmiş; yapılacak çalışmalar ile Ulusal Kamu Diplomasisi Strateji Belgesi ve Eylem Planı'nın hazırlanmasına katkı sunulması kararlaştırılmıştır.

İçişleri Bakanlığı ise kendi görev alanlarıyla ilgili olarak Kamu Diplomasisi Koordinasyon Kurulunca belirlenen alt komitelerden Dijital Diplomasi, Eğitim Diplomasisi, İnsani Diplomasi, İnanç Diplomasisi, Güvenlik ve Savunma Diplomasisi, Uluslararası Yayıncılık ve Yurttaş Diplomasisi olmak üzere toplam 7 alanda çalışmalar yürütmektedir. Bu çerçevede ilgili kurumlardan kamu diplomasisi irtibat kişileri belirlenerek tespit çalışmalarına başlanmıştır. Kamu Diplomasisi Daire Başkanlığınca mevcut kamu diplomasisi faaliyetlerine ilişkin genel durumun tespit edilebilmesi amacıyla Proje Takip Sistemi oluşturularak, kurumların yürüttükleri faaliyetleri bu sisteme kaydetmeleri sağlanmıştır. İçişleri Bakanlığına

bağlı olarak faaliyet gösteren JGK güvenlik ve savunma diplomasisi ile eğitim diplomasisi alt komitelerinde, JSKA ise eğitim diplomasisi alanında Kasım 2020’de başlayan çalışmalara katkı sağlamaktadır.

3. JANDARMA VE GÜVENLİK DİPLOMASİSİ

Günümüzde dış politika bürokrasisi sadece Dışişleri Bakanlığına tekabül etmemekte, diğer bakanlık ve kurumları da kapsamaktadır (Efegil, 2012, s.155). Uluslararası ortamın ve güvenlik paradigmasının değişen niteliğine bağlı olarak dış politika aktörlerinin çoğalması şeklinde ifade edilebilecek olan bu durum, aynı zamanda kamu diplomasisindeki dönüşüm ve değişimi etkilemiş, kamu diplomasisi araçlarını çeşitlendirmiştir. Dolayısıyla Millî Savunma ve İçişleri Bakanlıklarına bağlı olan güvenlik ve kolluk kuvvetlerinin uluslararası faaliyetler kapsamında, doğrudan veya dolaylı olarak dış politikaya ve kamu diplomasisine katkıları artmaya başlamıştır.

Geleneksel kamu diplomasi yaklaşımıyla “sert güç” kapsamında “savunma diplomasisi” aktörü olan silahlı kuvvetler ile hem “sert güç” hem de “yumuşak güç” unsuru olarak nitelendirilebilecek kolluk kuvvetlerinin de artık kamu diplomasisi faaliyetlerinde etkin rol oynadıkları kabul görmektedir. Bu bağlamda, Türkiye’nin sert gücünün önemli bir unsuru olan Türk Silahlı Kuvvetleri’nin barışı koruma harekâtlarına katılımı ve bu çerçevede yürüttüğü Sivil-Asker İş Birliği faaliyetleri ile ikili askerî eğitim iş birliği ve askerî yardım faaliyetlerinin kamu diplomasisi kapsamında ele alındığı çalışmalar bulunmaktadır (Doğan, 2014, s. 84).

Tarihsel olarak, icra ettiği askerî görevler nedeniyle kazandığı askerî niteliklerle “sert güç” özellikleri sergileyen Jandarma teşkilatı ise yürüttüğü kolluk hizmeti nedeniyle daha çok “yumuşak güç” içerisinde tanımlanabilmektedir. Özellikle, önleyici kolluk ve adli görevleri nedeniyle “devletten kamuoyuna” kamu diplomasisi faaliyeti yürüten JGK’nın güvenlik diplomasisi kapsamındaki uluslararası faaliyetleri; uluslararası örgütlerdeki çalışmalar, barışı koruma harekâtına sağlanan katkılar ve çalışma ziyaretleri olarak sınıflandırılabilir. Bunun dışında, doğrudan uluslararası faaliyet olmasa da asayiş hizmetleri kapsamında çeşitli nedenlerle Türkiye’de bulunan yabancı vatandaşlar ile düzensiz göçmenlere yönelik faaliyetler de çalışma kapsamına girmektedir. Dolayısıyla JGK’nın bu faaliyetleri de güvenlik diplomasi başlığı altında incelenecektir.

3.1. Uluslararası Örgütlerdeki Çalışmalar

JGK Avrupa Jandarmalar ve Askerî Statülü Kolluk Teşkilatları Örgütü (FİEP) ve Avrupa Jandarma Gücü (EUROGENDFOR) üyesidir. Birleşmiş Milletler (BM), NATO, Avrupa Birliği ve Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı (AGİT) ile ilgili çalışmalara ise Millî Savunma ve Dışişleri bakanlıkları üzerinden katkı sağlamaktadır.

3.1.1. FİEP (Avrupa Jandarmalar ve Askerî Statülü Kolluk Teşkilatları Örgütü)

FİEP, dünya jandarmaları ve askerî statülü kolluk kuvvetleri arasındaki karşılıklı ilişkileri genişletmek ve güçlendirmek, kolluk iş birliği biçimleri üzerinde yenilikçi ve aktif bir yansımayı teşvik etmek ve yurt dışındaki organizasyon ve yapılanma modeline değer katmak amacıyla oluşturulan uluslararası bir organizasyondur (FİEP, 2021). FİEP'in kuruluş çalışmaları, Fransa Millî Jandarma Genel Direktörlüğünün, ülkelerinin yüzölçümlerinin büyük bir kısmında emniyet ve asayişin sağlanmasından sorumlu olan askerî statülü kolluk kuvvetlerinin uluslararası alanda da hak ettikleri yere sahip olmalarını sağlamak amacıyla önerdiği iş birliği projesine dayanmaktadır. Başlatılan çalışmalar neticesinde 18 Mayıs 1994 tarihinde Madrid'de, Fransa Millî Jandarma Genel Direktörlüğü, İtalya Karabinieri Genel Komutanlığı ve İspanya Ulusal Guardia Civil Genel Direktörlüğü temsilcileri arasında yapılan toplantıda, ülke isimlerinin baş harflerini temsilen FIE ismiyle bir organizasyon kurulmuştur. Söz konusu organizasyona katılım çağrısına olumlu cevap veren Portekiz Ulusal Cumhuriyet Muhafızları Komutanlığının 02 Haziran 1995 tarihinde Roma'da yapılan toplantıya katılmasıyla örgüt FİEP adını almıştır (Jandarma Genel Komutanlığı, 2020).

Örgüt, mevcut uluslararası anlaşmalar ve ulusal düzenlemelerle uyumlu olarak, insan kaynakları, hizmette teşkilatlanma, yeni teknoloji ve lojistik ile uluslararası ilişkiler alanlarında karşılıklı bilgi ve tecrübe paylaşımının sağlanmasını kolaylaştırmaya çalışmaktadır. Avrupa otoriteleri tarafından somut hareketlerde liderlik kapasitesine sahip müstakil bir kolluk iş birliği yapısı ve forum olarak tanınmayı hedeflemektedir (FİEP, 2021). Günümüzde FİEP'in üyelik tarihine göre sırasıyla Fransa, İtalya, İspanya, Portekiz, Türkiye, Hollanda, Romanya, Arjantin, Fas, Tunus, Şili, Filistin, Ukrayna, Senegal, Fas, Cibuti, Ürdün, Kuveyt, Tunus olmak üzere 19 üyesi bulunmaktadır (FİEP, 2021). Bangladeş, Moldova ve San Marino Jandarmalarının üyelik başvuruları değerlendirme aşamasındadır (Jandarma Genel Komutanlığı, 2020). Tablo-1'de FİEP üyesi teşkilatların ülkeleri ile örgüte dâhil oldukları tarihler görülmektedir.

Tablo-1 FİEP Üyesi Kurumlar ve Üyelik Tarihleri (FİEP, 2021).

S.No.	Ülke	Kurum Adı	Üyelik Tarihi
1	Fransa	Millî Jandarma Genel Direktörlüğü	1994
2	İtalya	Karabinieri Genel Komutanlığı	
3	İspanya	Guardia Civil Direktörlüğü	
4	Portekiz	Ulusal Cumhuriyet Muhafızları Komutanlığı	1995
5	Türkiye	Jandarma Genel Komutanlığı	1998
6	Hollanda	Kraliyet Mareşose Komutanlığı	2000
7	Fas	Kraliyet Jandarma Komutanlığı	
8	Romanya	Jandarma Genel Müfettişliği	2001
9	Şili	Karabinieros Genel Direktörlüğü	2005
10	Arjantin	Millî Jandarma Direktörlüğü	
11	Ürdün	Darak Kuvvetleri Genel Direktörlüğü	2011
12	Katar	İç Güvenlik Komutanlığı	2013
13	Tunus	Millî Muhafız Komutanlığı	2016
14	Filistin	Ulusal Güvenlik Kuvvetleri	2015
15	Brezilya	Askerî Kolluk ve Askerî İtfaiye Birlikleri	
16	Ukrayna	Ulusal Muhafızlar Komutanlığı	2016
17	Cibuti	Ulusal Jandarma Komutanlığı	2017
18	Senegal	Millî Jandarma Komutanlığı	2018
19	Kuveyt	Ulusal Muhafız Komutanlığı	

JGK tarafından 30 Ağustos 1997 tarihinde FİEP üyesi ülkelerin Jandarma Genel Komutan ve Direktörlerine birer mektup gönderilerek üye olma isteği bildirilmiştir. Portekiz'in Lizbon şehrinde 21 Ekim 1997 tarihinde yapılan Genel Komutan ve Direktörler Zirve Toplantısı'nda üyelik talebi görüşülen Türk Jandarması "Gözlemci Üye" olarak örgüte kabul edilmiştir. 20 Ekim 1998 tarihinde İspanya'nın Madrid şehrinde yapılan Genel Komutanlar ve Direktörler Zirve Toplantısı'nda JGK'nın FİEP'e aslî üyeliği onaylanmıştır (Jandarma Genel Komutanlığı, 2020).

FİEP faaliyetleri her yıl ekim ayında yapılan Zirve Toplantılarında seçilen dönem başkanlıkları tarafından koordine edilmektedir. Dönem başkanlıklarının belirli bir sıra çerçevesinde yapılması prensibi benimsenmiştir. JGK da 2000-2001, 2008-2009 ve 2017-2018 dönemlerinde üç kez dönem başkanlığı yapmıştır. Son dönem başkanlığı süresince, Arjantin, Fransa, Kuveyt, Senegal, Katar, Ürdün ve Türkiye'de yapılan toplantılarda insan kaynakları, uluslararası işler, yeni teknolojiler ve lojistik yönetimi, hizmet için teşkilatlanma ve özel operasyon birimleri koordinasyon toplantıları gerçekleştirilmiştir (Jandarma Genel Komutanlığı, 2020).

3.1.2. Avrupa Jandarma Kuvveti (AJK)

Avrupa Birliği (AB), 1993'te yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması sonrasında geliştirdiği Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP) ile uluslararası

güvenlik ve savunma konularında NATO ve ABD'den bağımsız olarak hareket etmeyi amaçlamıştır. Bu politika doğrultusunda, dünyadaki kriz bölgelerinde genel asayiş ve kamu düzenini sağlamak için, bir kuvvete ihtiyaç duyulmuş ve bu ihtiyacı karşılamak üzere, Fransa'nın inisiyatifiyle AB üyesi beş ülke (Fransa, İtalya, İspanya, Portekiz ve Hollanda) Savunma Bakanlarının Noordwijk/Hollanda'da imzaladığı bir "Niyet Beyanı" ile 17 Eylül 2004 tarihinde Avrupa Jandarma Kuvveti (AJK, *European Gendarmerie Force, EUROGENDFOR*) kurulmuştur (Jandarma Genel Komutanlığı, 2020). AJK üyeleri Tablo-2'de görülmektedir.

Tablo-2 AJK Üyeleri (EUROGENDFOR, 2021).

S.No.	Üye ülke	Üyelik türü	Tarihi
1	Fransa	Tam üye	2004
2	İtalya	Tam üye	2004
3	İspanya	Tam üye	2004
4	Portekiz	Tam üye	2004
5	Hollanda	Tam üye	2004
6	Romanya	Tam üye	2008
7	Litvanya	Ortak üye	2007
8	Türkiye	Gözlemci üye	2010

AJK'daki kolluk kuvvetlerinin askerî statüsü ve kolluk fonksiyonlarının tamamını karşılama kapasitesine sahip olmaları, sivil emir komuta zincirinde ve belirli koşullarda askerî emir komuta altında harekât yapabilme noktasında gerekli esnekliği sağlamaktadır (EUROGENDFOR, 2021). AJK'nın icra edilecek BKH için, 800 kişilik bir kuvvetle 30 gün içerisinde kriz bölgesine intikal edebilecek bir hareket kabiliyetine sahip olması hedeflenmektedir (Jandarma Genel Komutanlığı, 2020).

JGK tarafından 31 Mart 2006'da AJK'ya gözlemci üye olmak üzere Dışişleri Bakanlığı kanalı ile müracaatta bulunulmuştur. 13 Mayıs 2009 tarihinde Paris'te icra edilen Bakanlar Yüksek Komitesi (CIMIN) toplantısında, JGK'nın AJK'ya gözlemci statüde üyeliği kabul edilmiştir. JGK'nın gözlemci statüde üyeliğine ilişkin iç hukukî süreç, 13 Mayıs 2010 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı'nın 27 Mayıs 2010 tarihinde Cumhurbaşkanı tarafından onaylanmasıyla tamamlanmıştır (Jandarma Genel Komutanlığı, 2020).

AJK kuruluşundan itibaren dünyanın çeşitli bölgelerinde icra edilen Barışı Koruma Harekâtı'na eğitim, danışmanlık veya Entegre Kolluk Kuvveti (*Integrated Police Unit-IPU*) vasıtasıyla katkı sağlamış ve sağlamaya devam etmektedir. Bu katkılar; Afganistan'da NATO Uluslararası Güvenlik ve Yardım Kuvveti Eğitim Misyonu ve Kararlı Destek Misyonu, Bosna-Hersek'te AB ALTHEA Harekâtı, Orta Afrika Cumhuriyeti'nde EUFOR RCA, EUMAM ve EUTM misyonları, Haiti'de BM İstikrar Harekâtı (MINUSTAH), Libya'da EUBAM ve EULPC misyonları, Mali'de MINUSMA SOC&CT ve EUCAP Sahel Mali misyonları, Ukrayna'da

EUAM Misyonu olarak sıralanabilir (EUROGENDFOR, 2021). JGK bu misyonlardan ALTHEA Harekâtı Entegre Kolluk Kuvveti'ne 21 Aralık 2004-02 Kasım 2012 döneminde 1 Jandarma Asâyiş Bölüğü (50 personel) ile katkı sağlamıştır. Halihazırda Afganistan'da Kararlı Destek Misyonu'na da AJK çatısı altında 4 Kolluk Danışman Timi'nden oluşan 20 kişilik bir kuvvetle katkı sağlamaktadır (Jandarma Genel Komutanlığı, 2020).

3.1.3. *Avrasya Askerî Statülü Kolluk Kuvvetleri Teşkilatı (TAKM) Kuruluş Çalışmaları*

Jandarma Genel Komutanlığınca Orta Asya ve Kafkas ülkeleri askerî statülü kolluk kuvvetleri arasında, FİEP benzeri bir organizasyonun kurulması maksadıyla 2009 yılında bir çalışma başlatılmıştır (Özalp, 2015, s. 125). Girişime Azerbaycan, Kırgızistan ve Moğolistan destek vermişler, örgütün de bu ülkelerin baş harflerinden oluşacak şekilde TAKM olarak anılması kararlaştırılmıştır. Fakat Moğolistan ve Kırgızistan kolluk teşkilatlarının askerî statülerini kaybetmelerini gerekçe göstererek geri çekilmeleri nedeniyle, mutabakat metni oluşturulmuş olmasına rağmen anlaşma imzalanmamıştır.

Kazakistan Millî Muhafız Birliği Genel Komutanı Tümgeneral Ruslan Fatihoviç Jaksilikov 2018 ve 2019 yıllarında JGK'ya yaptığı her iki ziyarette de TAKM teşkilatının oluşturulması çalışmalarının canlandırılmasına yönelik bir teklifte bulunmuştur. Olumlu karşılanan bu teklife ilave olarak, uygun görülmesi durumunda Özbekistan'ın da TAKM kuruluşuna iştirak edebileceği belirtilmiştir. Bu çerçevede, Türkiye, Azerbaycan ve Kazakistan arasında yürütülen, Özbekistan ve Moğolistan'ın da dâhil edilebileceği TAKM kuruluş çalışmalarına devam edilmektedir (Jandarma Genel Komutanlığı, 2020).

3.2. **Yurt Dışı Sürekli Görevler**

JGK'nın yurt dışı sürekli görevleri 2016 yılına kadar, Genelkurmay Başkanlığının askerî ataşelik kadroları ile NATO ve BM misyonlarındaki askerî görevler üzerinden yürütülmüştür. 25 Temmuz 2016 tarihli 668 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ve 08 Kasım 2016 tarihli 6755 sayılı Kanun'la, 2803 sayılı Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu'nda yapılan değişiklik sonucu, Jandarma'nın "silahlı askerî genel kolluk kuvveti" statüsü "silahlı genel kolluk kuvveti" olarak değiştirilmiş, Genelkurmay Başkanlığı ile olan bağılılığı sona ermiştir. Dolayısıyla jandarma personelinin askerî kadrolarda görev yapmasına olanak kalmamıştır.

2017 yılında yapılan bir düzenlemeyle İçişleri Bakanlığı personeli ile Jandarma, Emniyet ve Sahil Güvenlik Hizmetleri sınıfı personele İçişleri Bakanlığı Yurt Dışı Teşkilatında sürekli görev yapma imkânı getirilmiştir. Bu düzenlemeyle, sınır aşan suçlarla mücadele ve kolluk iş birliği faaliyetlerinin geliştirilmesi, ilgili ülkenin

kolluk teşkilatlarının teknolojik gelişmeleri ile yayınlarının takip edilmesi, bakanlığın görev alanına ilişkin konularla ilgili izleme ve değerlendirmeler yapılması ile bakanlığın görev alanına giren konularda verilen diğer görevlerin yerine getirilmesi amaçlanmıştır (İçişleri Bakanlığı Yurt Dışı Teşkilatına Sürekli Görevle Atanacak Personel Hakkında Yönetmelik, 2017). İlk kez 2017 yılında yapılan görevlendirmelerde İçişleri Bakanlığına 105 personel kontenjanı tahsis edilmiş; 52 ülkedeki Büyükelçilikler bünyesindeki İçişleri Müşavirliği kadrolarına 53 jandarma subayı görevlendirilmiştir (Tablo-3).

Tablo-3 Yurt Dışı Sürekli Görev Kadroları (Jandarma Genel Komutanlığı, 2020).

Kıta	Ülke	Sayı
Amerika	ABD, Brezilya, Şili, Arjantin,	4
Avrupa	Belçika, Romanya, Moldova, Portekiz, Birleşik Krallık, İspanya, Hollanda, Rusya, Fransa, İtalya, Bosna-Hersek, Bulgaristan, İsveç, Arnavutluk, Polonya, Makedonya, Finlandiya, Hırvatistan, Sırbistan, Kosova, Almanya, Karadağ,	22
Asya ve Okyanusya	Gürcistan, Azerbaycan, Kırgızistan, Bangladeş, Pakistan, Çin, Hindistan, Özbekistan, Tacikistan, Singapur, Avustralya, Tayland	12
Afrika ve Orta Doğu	Katar, Kuveyt, Lübnan, Ürdün, Gambiya, Cezayir, Zambiya, Fas, Moritanya, Somali, Tunus, Cibuti, Irak, Senegal	14

Ayrıca, 2017 yılında düzenleme yapılan bir başka düzenlemeyle, jandarma subay, astsubay, uzman jandarma/uzman çavuşlar dış temsilciliklerin korunmasında Dışişleri Bakanlığı kadrolarında geçici süreyle görevlendirilmeye başlanmıştır (Dış Temsilciliklerinin Korunmasında Geçici Süreli Görevlendirilecek Jandarma Genel Komutanlığı Personeli Hakkında Yönetmelik, 2017). Hâlen 16 ülkede 79 jandarma personeli ise Dış Misyonların Korunması maksadıyla teşkil edilen kadrolarda görev yapmaktadır (Tablo-4).

Tablo-4 Dış Misyon Koruma Kadroları (Jandarma Genel Komutanlığı, 2020).

Kıta	Ülke
Amerika	Şili
Avrupa	Hollanda, Yunanistan, İspanya, Fransa, Almanya, Rusya, İtalya
Afrika	Nijerya, Cezayir, Sudan, Kenya
Orta Doğu ve Asya	Kazakistan, Kuveyt, İran, Tataristan

3.3. Jandarma Teşkilatı'nın Barışı Koruma Görevlerine Katkıları

JGK, 1989-2018 yılları arasında 16 farklı ülkede icra edilen BKH'ye toplam 5.121 personel ile katkı sağlamıştır (Tablo-5). 2018 yılından yapılan bir çalışmaya göre, görev süreleri açısından, Bosna Hersek'te 23 yıl, Afganistan'da 17 yıl ve Kosova'da 19 yıl süreyle çeşitli misyon ve operasyonlara katkı sağlanmıştır (Avcı ve Kurum, 2018, s. 763-764).

Tablo-5 Jandarma'nın Katkı Sağladığı BKH'nin Ükelere ve Yıllara Göre Dağılımı (Avcı ve Kurum, 2018).

	1984	1987	1990	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Per. Sayısı	
1 Afganistan																														2.559	
2 Arnavutluk																															54
3 Bosna-Hersek																															1.676
4 Güney Sudan																															5
5 Gürcistan																															11
6 Haiti																															3
7 Irak																															10
8 İsrail																															54
9 Kongo																															2
10 Kosova																															707
11 Kuveyt																															3
12 Liberya																															2
13 Lübnan																															9
14 Makedonya																															6
15 Sırb.Karadağ																															7
16 Sudan																															18
Toplam	1	2	2	1	31	19	18	27	39	101	121	116	112	58	105	194	156	320	252	278	367	458	466	395	435	527	330	120	74	5.125	

BKH'ye katılan personelin ülkelere göre dağılımları incelendiğinde, 2018 yılı itibarıyla, görev süreleri ile paralel olarak, jandarma personelinin en çok Afganistan'da (2.559), Bosna-Hersek'te (1.676) ve Kosova'da (707) görev yaptıkları görülmektedir. Bu ülkeleri Arnavutluk (54), İsrail (54) ve Sudan (16) takip etmektedir. Jandarma personeli çoğunlukla (%94) 6 ay ve üzerinde bir süreyle bu görevlerde yer almıştır. JGK'nın BKH'ye katkıları BM Misyonları, NATO Operasyonları, Misyon ve Operasyonları ile diğer katkılar olarak sınıflandırılabilir. Tablo-6 ve Tablo-7'de özetlenen bu katkılar oran itibarıyla NATO (% 71), AB (% 27), BM (% 1) ve diğer (% 2) şeklinde sıralanmaktadır (Avcı ve Kurum, 2018).

Tablo-6 BM, NATO ve AB Misyon/Operasyonlarında Jandarma (Avcı ve Kurum, 2018).

S.No.	Ülke	Misyon/Operasyon Adı	Yıllar	Personel	Toplam
1	Kosova	UNMIK (Kosova Misyonu)	1998-1999	3	41 (%1)
2	Bosna	UNMIBH (Uluslararası Polis Görev Gücü)	2001-2002	2	
3	Irak-Kuveyt	UNIKOM (Askerî Gözlem Misyonu)	2003	1	
4	Gürcistan	UNOMIG (Gürcistan Askerî Gözlem Misyonu)	2003-2009	7	
5	Sudan	UNMIS (Sudan Misyonu)	2005-2007	7	
6	Lübnan	UNIFIL (Lübnan Geçici Kuvveti)	2006-2009	9	
7	Liberya	UNMIL (Liberya Misyonu)	2016-2017	2	
8	Sudan (Darfur)	UNAMID (BM-Afrika Birliği Darfur Misyonu)	2019- 2021	6	
9	Güney Sudan	UNMISS (Güney Sudan Misyonu)	2019- 2020	2	
10	Haiti	MINUJUSTH (Adalet Misyonu)	2018-2019	2	
11	Bosna-Hersek	SFOR (İstikrar Kuvveti)	1996-2004	350	3.656 (%70)
12	Kosova	KFOR (Kosova Gücü)	1999-2017	707	
13	Afganistan	ISAF (Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti)	2001-2014	1.787	
14	Afganistan	RSM (Kararlı Destek Misyonu)	2015-	797	
15	Irak	NATO Int-II	2004-2011	5	
16	Arnavutluk	BAB MAPE (Çokuluslu Kolluk Danışma Birimi)	1997-2012	55	1.387 (%27)
17	Bosna-Hersek	EUPM (Polis Misyonu)	2001-2010	22	
18	Makedonya	EUPOL PROXIMA	2003-2005	6	
19	Bosna-Hersek	EUFOR (ALTHEA Harekâtı)	2004-2017	1.302	
20	Kongo	EUPOL Kinshasa (DRC) Misyonu	2006-2007	2	

Tablo-7 Diğer Misyon ve Faaliyetlerde Jandarma (Avcı ve Kurum, 2018).

S.No.	Ülke	Misyon/Operasyon Adı	Yıllar	Personel	Toplam
1	İsrail	TIPH (El-Halil'de Geçici Askerî Mevcudiyet)	1997-2007	54	105 (%2)
2	Sırbistan-Karadağ	AGİT (Uluslararası Denetleme Misyonu)	1998-1999	1	
3	Kosova	AGİT (Seçim Gözlemcisi)	2001	2	
4	Irak	Birleşik Müşterek Kara Unsur Komutanlığı	2015-2017	4	
5	Kuveyt	Birleşik Müşterek Görev Kuvveti	2015-2016	3	
6	Türkiye	COE-DAT (TMMM, Terörle Mücadele Mükemmeliyet Mrk.)	2005-	12	
7	Türkiye	PfT (Barış İçin Ortaklık Eğitim Merkezi)	1998-	13	
8	İtalya	SP COE Kolluk İstikrar Harekâtı Mükemmeliyet Merkezi	2016-	12	
9	İtalya	EUROGENDFOR (AJK)	2016-	4	

JGK, Suriye Görev Gücü kapsamındaki görevler hariç olmak üzere, hâlen 8 farklı ülkede barışı koruma misyon/operasyonları ve eğitim faaliyetlerine 250'ye yakın personel ile katkı vermeye devam etmektedir (Tablo-8).

Tablo-8 Jandarma'nın Devam Eden Yurt Dışı Geçici Görevleri (Jandarma Genel Komutanlığı, 2020).

Görev Yeri	Kapsamı	Mevcut
Afganistan Türk Görev	NATO /Kararlı Destek Misyonu Türk Görev	250
Somali Türk Görev	Askerî Eğitim ve İş Birliği Antlaşması Türk Görev	
Azerbaycan TJET	Eğitim İş Birliği Antlaşması Türk J. Eğt. Tim	
Sudan/Darfur	BM Kolluk Misyonu	
Güney Sudan	BM Kolluk Misyonu	
Libya	Genelkurmay Başkanlığı bünyesinde	
İtalya	NATO SPCOE ve AJK kapsamında	
Kuveyt	FİEP kapsamında	

3.4. Jandarma'nın Türkiye'deki Yabancılar Yönelik Faaliyetleri

Jandarma teşkilatı kolluk hizmetlerinin gereği olarak, önleyici hizmetler kapsamında turizm, ticaret, sağlık veya eğitim gibi sebeplerle ya da çeşitli suçların soruşturulması nedeniyle şüpheli veya mağdur sıfatıyla, ülkede bulunan yabancı uyruklu şahıslarla sürekli iletişim hâlinindedir. JGK tarafından yapılan 2016-2020 yıllarını kapsayan bir çalışmaya göre, Türkiye'ye gelen turistlerin oranları Almanya (%13,28), Rusya

(%10,46), Gürcistan (%7,16), Bulgaristan (%6,3), İngiltere (%6,21), İran (%6,13) Ukrayna (%2,87), Afrika ülkeleri (%2,69) Yunanistan (%2,35), Azerbaycan (%2,21), Fransa (%2,17), ABD (%1,86) şeklinde sıralanmaktadır. Bu turistlerin konuştukları diller ise İngilizce, Almanca, Rusça, Arapça, Gürcüce, Bulgarca, Farsça, Felemenkçe, Fransızca Ukraynaca, Yunanca, İsveççe, İtalyanca, İspanyolca, Darice, İbranice, Çince, Japonca ve Korece'den oluşmaktadır (Jandarma Genel Komutanlığı, 2021).

Öte yandan, suça karışan yabancı uyruklu şüpheliler çoğunlukla Suriye, Afganistan, Pakistan, Irak, Bangladeş, Filistin, İran, Fas, Cezayir, Somali, Mısır; suç mağduru yabancı uyruklu kişiler ise Suriye, Afganistan, Pakistan, Rusya, Almanya, Irak, Azerbaycan, İran, İngiltere, Özbekistan, Gürcistan, Kırgızistan, Ukrayna, Çin, Türkmenistan, Kazakistan, Hollanda, Bulgaristan'dandır. JGK'nın gerek turistlerle iletişimde gerekse şüpheli ve mağdurlara ilişkin adli işlemlerin yürütülmesinde örnek davranış sergileyecek, yabancı dil bilgisi başta olmak üzere iletişim becerisine sahip personel yetiştirmesi önemli bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmaktadır. Bu kapsamda yapılan analizlere göre; Jandarma'nın turizm faaliyetleri ile suçların türlerine göre ve değişen önceliklerde İngilizce, Almanca, Rusça, Arapça, Peştuca, Farsça, Gürcüce, Urduca, Çince, Bengalce, Somalice ve Fransızca bilen kolluk personele ihtiyaç olduğu anlaşılmaktadır (Jandarma Genel Komutanlığı, 2021). Dil çeşitliliği ve yabancı dil öğrenimindeki güçlükler dikkate alındığında, kamu diplomasisi faaliyetinin uzun vadeli planlamalar ve yoğun emek gerektirdiği dikkat çekmektedir.

4. JANDARMA VE EĞİTİM DİPLOMASİSİ

Eğitim ve öğretim geleneği 1904 yılında Selanik'te kurulan Jandarma Subay Okulu ile Jandarma Karakol Komutanları Mektebine dayanan JGK'nın günümüzdeki öğretim sistemine geçişi 2016 yılında olmuştur. 1 Temmuz 2016 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan 669 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin 2803 sayılı Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu'na eklenen 13/A maddesi gereği Jandarma Okullar Komutanlığı lağvedilerek Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi kurulmuştur (Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi, 2019). Söz konusu kanun maddesine göre JSGA, "Jandarma ve Sahil Güvenlik Teşkilatlarının subay ve astsubay ve diğer personel ihtiyacını karşılamak, önlisans, lisans ve lisansüstü eğitim-öğretim, bilimsel araştırma, yayın yapmak üzere bünyesinde fakülte, enstitü, astsubay meslek yüksekokulları, eğitim ve araştırma merkezleri ve kurslar bulunan bir yükseköğretim kurumu olarak İçişleri Bakanlığına bağlı" olarak kurulmuştur (Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu, 2016).

JSGA'nın kurulması ile 112 yıllık eğitim ve öğretim tecrübesini yüksek öğretim seviyesinde akademik bir platforma taşıyan JGK'nın Kamu Diplomasisi'nin önemli

bileşenlerinden olan eğitim diplomasisi alanında önemli faaliyetleri bulunmaktadır. Bunlar, uluslararası örgüt çalışmaları, Erasmus+ faaliyetleri, uluslararası öğrenciler ile karşılıklı çalışma ziyaretlerinden oluşmaktadır.

4.1. Uluslararası Organizasyonlar: Uluslararası Kolluk Eğitimi Ağı (RİNEP)

Uluslararası Kolluk Eğitim Ağı (*RINEP, Red de Internacionalization Educativa Policial*), Kolombiya'nın öncülüğünde 2015 yılında kurulan, Avrupa ve Amerika'da faaliyet gösteren kolluk öğretim kurumlarının üye olduğu akademik bir platformdur. Belediye, eyalet ve federal çevrelerden kolluk teşkilatlarının direktörleri, başkanları, koordinatörleri, rektörleri veya komutanlarının temsil ettiği eğitim kurumlarından oluşmaktadır. RİNEP'te 19 farklı ülkeden 33 kolluk eğitim kurumu ve 9 üniversite/enstitü olmak üzere toplam 42 eğitim kurumu üye olarak yer almaktadır (Tablo-10). Kolluk eğitim müfredatının uluslararasılaştırılması, uluslararası araştırmaların geliştirilmesi, akademik hareketlilik ve kolluk eğitim sistemlerinin uluslararası akreditasyonu konularında faaliyet gösteren RİNEP, her yıl Uluslararası Kolluk Eğitim Direktörleri Toplantısı düzenlemektedir (Avcı, 2020, s. 53-54).

Tablo-10 Uluslararası Kolluk Eğitimi Ağı (RİNEP) Üyeleri (Avcı, 2020).

Sıra	Ülke Adı	Kolluk Eğitim Kurumu	Üniversite/Enstitü	Toplam
1	Meksika	11	1	12
2	Brezilya	4	1	5
3	İspanya	2	2	4
4	Kolombiya	1	2	3
5	Arjantin	2		2
6	Bolivya	1	1	2
7	Kosta Rika	2		2
8	Dominik Cumhuriyeti	1		1
9	Ekvador	1		1
10	El Salvador	1		1
11	Guatemala	1		1
12	Honduras	1		1
13	İtalya		1	1
14	Panama	1		1
15	Paraguay	1		1
16	Peru	1		1
17	Porto Riko		1	1
18	Şili	1		1
19	Türkiye	1		1
Toplam		33	9	42

JSGA, RİNEP dönem başkanlığını yürüten Brezilya Parana Askerî Polis Okulu Komutanı'nın resmî daveti üzerine Brezilya/Parana'da 06-10 Kasım 2018 tarihleri arasında düzenlenen IV. Direktörler Toplantısı'na gözlemci olarak katılmıştır. Toplantıda JSGA'nın eğitim ağına dâhil olması için davette bulunulmuştur. Gerekli onayların alınmasını müteakip başvuru yapılmış ve JSGA'dan bir heyet Peru/Cuzco'da 02-08 Kasım 2019 tarihleri arasında düzenlenen V. Direktörler Toplantısı'na katılmıştır. RİNEP Direktörler Kurulu'nda başvurusu değerlendirilen JSGA 06 Kasım 2019'da RİNEP'e üye olmuştur (Avcı, 2020, s. 57).

4.2. JSGA Erasmus+ Faaliyetleri

Erasmus+ Programı Türkiye Ulusal Ajansı tarafından yürütülen, kişilere, yaş ve eğitim geçmişlerine bakılmaksızın yeni beceriler kazandırılması, kişisel gelişimlerinin güçlendirilmesi ve istihdam olanaklarının artırılmasının amaçlandığı eğitim, gençlik ve spor alanlarını kapsayan Avrupa Birliği'nin hibe programıdır (Ulusal Ajans, 2021). JSGA, 2017 yılında Erasmus+ Programı'na üye olarak öğrenme hareketliliği çerçevesine çalışmalar yürütmektedir (Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi, 2021a). 2017-2022 dönemi için 42 personelin eğitim alması, 6 personelin ders vermesi planlanmış, 2017-2019 personel hareketliliği projesi çerçevesinde toplam 23 personelin eğitim alması sağlanmıştır. 2020 yılında alınan Covid-19 salgını tedbirleri nedeniyle iptal edilen faaliyetlerin telafisi ve hibelerin etkin şekilde kullanılabilmesi maksadıyla, mevcut projelerin süresi uzatılmıştır.

4.3. Uluslararası Öğrenciler

JGK uluslararası eğitim ve iş birliği anlaşmaları çerçevesinde, lağvedildiği 2016 yılına kadar Jandarma Okullar Komutanlığında, müteakiben JSGA'da ve diğer eğitim merkezlerinde dost ve müttefik ülkelerin kolluk personeline eğitim ve öğretim vermektedir.

1991-2020 yılları arasında, Jandarma Okullar Komutanlığı ve JSGA'dan, 15 ülkeden 563 uluslararası öğrenci mezun olmuştur (Tablo-11). Hâlen 1'i yüksek lisans olmak üzere Azerbaycan, Kazakistan ve Moritanya'dan toplam 47 uluslararası öğrenci eğitim ve öğretim faaliyetine devam etmektedir. Ayrıca Jandarma'nın JSGA dışındaki diğer eğitim merkezlerinde de yabancı kolluk personeline çeşitli alanlarda kurs ve eğitimler verilmektedir (Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi, 2021b).

Tablo-11 Uluslararası Öğrenciler (1991-2020) (Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi, 2021b).

S.No.	Ülke	Mezun Öğrenci	Devam Eden Öğrenci
1	Azerbaycan	257	17
2	Gambiya	77	-
3	Kırgızistan	56	-
4	Gürcistan	54	-
5	Arnavutluk	45	-
6	Türkmenistan	16	-
7	Tunus	14	-
8	Ürdün	10	-
9	Moritanya	8	2
10	Ukrayna	6	-
11	Senegal	6	-
12	Nijerya	4	-
13	Kamerun	4	-
14	Bangladeş	4	-
15	Fransa	2	-
16	Kazakistan	-	28
Toplam		563	47

4.4. Yabancı Konuk ve Heyetler

JSGA'nın uluslararası tanıtım faaliyetleri arasında yabancı konuk ve heyetlerin ziyaretleri de önemli bir yer teşkil etmektedir. Tablo-12'de görüldüğü üzere 2018-2020 yılları arasında JSGA'yı 20 farklı ülke/kurumdan toplam 55 kolluk ve askerî personel ziyaret etmiştir (Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi, 2021b).

Tablo-12 JSGA'ya Ziyarete Bulunan Yabancı Heyetler (Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi, 2021b).

Yıl	Ülke/Kurum	Ziyaretçi Sayısı
2018	Özbekistan, Katar, Kuveyt, Moldova Ukrayna, Senegal, Gambiya, Romanya	11
2019	Katar, Tunus, NATO SPCOE Heyeti, Bulgaristan, Polonya, Rusya, Azerbaycan, Sırbistan, Senegal, FIEP Heyeti (18 ülke), Romanya Moldova, Kazakistan, İspanya	37
2020	Moritanya, Katar, Arnavutluk, Özbekistan	7

4.5. Eğitim İş Birliği Faaliyetleri

4.5.1. Yurt Dışı Eğitim Faaliyetleri

JGK'nın uluslararası eğitim iş birliği faaliyetleri ülkeler arası ikili anlaşmalar çerçevesinde yürütülmektedir. JGK kayıtlarına göre yurt dışında icra edilen eğitim faaliyetlerinde, Azerbaycan Türk Jandarma Eğitim Danışman Tim Komutanlığında 512, Gürcistan İç Kuvvetler Komutanlığı Danışman ve Eğitim Grup Komutanlığında 40, Gambiya Türk Jandarma Eğitim Timinde 38, Somali Türk Görev Kuvvetinde 43, Irak NATO Eğitim Timinde 24 ve Suriye Görev Gücü Jandarma Danışman Timlerinde 746 olmak üzere toplam 1.403 jandarma personeli görev almıştır (Avcı ve Kurum, 2018, s. 763).

4.5.2. NATO Kolluk İstikrar Harekâtı Mükemmeliyet Merkezi

NATO'nun askerî yeteneğe sahip sivil kolluk güçlerine olan ihtiyacı Bosna Hersek'te SFOR operasyonunda ortaya çıkmıştır. 1997 yılında Avrupa Müttefik Komutanlığı kamu düzeni ve güvenlik alanında “güvenlik boşluğu” kavramını ortaya atmıştır. “Güvenlik boşluğu” bir yanda SFOR askerî yetenekleri ile diğer yanda yerel kolluk kuvvetleri gibi icra gücü olmayan, kanunları uygulama konusunda ise genellikle isteksiz ve yeteneksiz olan BM IPTF misyonu arasındaki gri alan olarak tanımlanabilir. Bu boşluk sivil kolluğun bazı tipik görevlerini icra etme yeteneğine sahip askerî birimlerce doldurulmuştur. Bunlar; kolluk yeteneğine sahip askerî statülü jandarma tipi kuvvetlerden oluşan NATO Çokuluslu Özel Birimlerdir (*Multinational Specialized Unit, MSU*). Güvenlik boşluğunu doldurmak üzere geliştirilen bu konsept günümüzde Kolluk İstikrar Harekâtı (*Stability Policing*) olarak evrilmiştir (SPCOE, 2015).

Kolluk İstikrar Harekâtı; Barışı Koruma Harekâtı'nın yürütüldüğü, istikrarsız bölge olarak nitelendirilen alanlarda, asayiş ve güvenliğin eski hâline getirilmesi veya desteklenmesi, hukukun üstünlüğü ve insan haklarının korunmasına katkıda bulunan kolluk (*jandarma/polis*) ile ilgili bir dizi faaliyet olarak tanımlanmaktadır (SPCOE, 2015). Kolluk İstikrar Harekâtı Mükemmeliyet Merkezi (*NATO Stability Policing Centre of Excellence, SPCOE*), uluslararası düzeyde tanınan bir eğitim ve uzmanlık merkezi olmak ve bu alanda NATO Stratejik Konsepti'ne katkıda bulunmak amacıyla İtalya Karabineri Genel Komutanlığı öncülüğünde 2010 yılında başlatılan çalışmalar neticesinde kurulmuştur. SPCOE'ye katkıda bulunan üye ülkeler; İtalya, Türkiye, Fransa, İspanya, Hollanda, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Romanya ve Yunanistan'dır.

NATO Kolluk İstikrar Harekâtı Mükemmeliyet Merkezinin kuruluşuna esas Mutabakat Muhtıraları, 18 Aralık 2014 tarihinde ABD/Norfolk Yüksek Müttefik Dönüşüm Komutanlığı (SACT) Karargâhında icra edilen törende Türkiye adına JGK tarafından imzalanmıştır. Mükemmeliyet Merkezi imzaların tamamlanmasını müteakip 22 Nisan 2015 tarihinde faaliyete başlamıştır. Yılda iki defa icra edilen Yürütme Kurulu toplantılarına kurucu üye olarak katılım sağlanmaktadır. Mükemmeliyet Merkezi'nde üye ülkelerin eğiticileri tarafından verilen yıllık planlı kurslara JGK tarafından eğitici desteği sağlanmaktadır (Jandarma Genel Komutanlığı, 2020). Jandarma Teşkilatı NATO SPCOE'de üç subay ve iki astsubay olmak üzere beş personel ile temsil edilmektedir. JGK'ya tahsis edilen kadrolar; Direktör Yardımcısı, Eğitim ve İş Birliği Kısım Amiri, Eğitim Geliştirme Kısım Proje Astsubayı, Alınan Dersler Şube Proje Subayı ve Alınan Dersler Şube Proje Astsubayı'dır (SPCOE, 2015).

4.5.3. Teknik Destek ve Bilgi Değişimi (TAIEX)

Teknik Destek ve Bilgi Değişimi (*Technical Assistance and Information Exchange, TAIEX*), Avrupa Komisyonu Genişleme Genel Müdürlüğüne bağlı Eğitim ve Kurumsal Yapılanma Birimi tarafından yönetilen bir enstrümandır. TAIEX, iş birliği içinde olduğu ülkelere, mevzuatlarını AB mevzuatı ile uyumlaştırma ve uygulama konularında teknik destek sağlamaktadır. Büyük oranda talep güdümlü olan bu mekanizma yardım taleplerini yönlendirir ve sorunların kısa vadeli çözümü için en uygun uzmanlığın tedarikine katkıda bulunmaktadır. TAIEX'ten, AB'ye aday ülkeler, potansiyel aday ülkeler ve Avrupa Komşuluk Politikası¹ kapsamına giren ülkeler yararlanmaktadır (Tablo-13). JGK, TAIEX kapsamında iş birliğine yönelik çalışmalara devam etmektedir (Jandarma Genel Komutanlığı, 2020).

Tablo-13 TAIEX'ten Yararlanan Ülkeler (Jandarma Genel Komutanlığı, 2020).

Ülke	Türü
Türkiye, Hırvatistan, Makedonya, İzlanda, Karadağ, Sırbistan	Aday ülke
Arnavutluk, Bosna&Hersek, Kosova	Potansiyel aday ülke
Azerbaycan, Ukrayna, Ermenistan, Moldova, Beyaz Rusya, Mısır, Libya, Gürcistan, Suriye, Cezayir, Ürdün, Lübnan, Filistin, Fas, Tunus, İsrail	Avrupa Komşuluk Politikası Ülkeleri
Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Rusya	Diğer ülkeler

¹ Avrupa Komşuluk Politikası, genişleyen AB ile komşuları arasında bir uçurum olmasını önlemek, istikrar refah ve güvenliğin bölgenin tamamında tesis edilmesini desteklemek amacıyla 2004 yılında geliştirilmiştir.

4.5.4. Avrupa Birliği Kolluk Eğitim Ajansı (CEPOL)

Avrupa Birliği Kolluk Eğitim Ajansı (CEPOL), AB üyesi ülkelerin kolluk teşkilatlarının AB standartlarında ortak eğitimlerini sağlayan AB Komisyonuna bağlı bir ajanstır. CEPOL'ün merkezi Macaristan'ın başkenti Budapeşte'de bulunmaktadır. Öncelikli eğitim alanı ağır suçlar ve organize suçlarla mücadele olan CEPOL programları; üye ülkelere, bağlı ülkelere (İzlanda, Norveç ve İsviçre), aday ülkelere (Türkiye, Arnavutluk, Makedonya, Sırbistan ve Karadağ), potansiyel aday ülkelere (Bosna-Hersek, Kosova) ve CEPOL'ün anlaşma yaptığı Moldova, Gürcistan ve Ermenistan'a açıktır.

CEPOL'de eğitim aracı olarak çoğunlukla, söz konusu ülkelerin kolluk personeliyle bir hafta süreli yer değişimini içeren kolluk değişim programları uygulanmaktadır. En çok üç personelin 3-5 gün süreli eğitimini içeren programların amacı kolluk personelinin, kendi ülkelerindeki iyi kolluk uygulamalarını paylaşarak ortak bir kolluk kültürünün oluşumuna katkı sağlamaktır. JGK, CEPOL kapsamında iş birliğine yönelik çalışmalara devam etmektedir (Jandarma Genel Komutanlığı, 2020).

SONUÇ

Günümüzde küreselleşmeyle birlikte iletişim ve ulaşım teknolojilerinde kaydedilen değişimin uluslararası ilişkiler, güvenlik ve diplomasi üzerinde önemli yansımaları olmuştur. Güvenlik paradigmasındaki dönüşüm yeni suç türlerini ortaya çıkarmakla kalmamış, suçların niteliğinde de önemli değişikliklere neden olmuştur. Terörizm, organize suçlar ve düzensiz göç gibi sınır aşan bir niteliğe evrilen tehditler, iç güvenlik amacıyla teşkil edilen kolluk kuruluşlarının etki ve ilgi alanlarını sınır ötesine taşımıştır. Bunun doğal sonucu olarak günümüzde kolluk teşkilatları arasında müşterek operasyonlar dâhil her alanda uluslararası iş birliği hızla artmaya başlamıştır. Söz konusu paradigma değişikliğinin diplomasideki yansıması ise genişleyen ve derinleşen güvenlik yaklaşımına uygun olarak “kamu diplomasisi” kavramını geliştirmek olmuştur. Geleneksel güvenlik yaklaşımlarının iç güvenlik ve dış güvenlik ayrımının iç içe geçtiği, güvenlik tehditlerinin ve aktörlerinin çeşitlendiği bir ortamda daha önceden sadece ulusal alanda faaliyet gösteren birçok kamu kurumu uluslararası politikanın ve kamu diplomasisinin birer aracı hâline gelmişlerdir.

Türkiye’de kavramsal veya akademik bağlamda olmasa da uygulama boyutuyla, Soğuk Savaş sonrası uluslararası ve bölgesel gelişmelere bağlı olarak başlayan kamu diplomasisi çalışmaları, 2000’li yıllardan itibaren hem akademik anlamda hem de

uygulama yönüyle hızla gelişme kaydetmiştir. Kamu diplomasisi faaliyetleri 2010-2018 döneminde Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğünün sorumluluğunda, 2018 yılında ise Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığının kurulmasıyla birlikte Kamu Diplomasisi Daire Başkanlığı sorumluluğunda kurumsal bir kimlik kazanarak daha kapsamlı ve planlı bir sürece evrilmiştir. Geline nokta, geçmiş dönemlerde farklı kurum ve kuruluşlar bünyesinde sürdürülen kamu diplomasisi faaliyetlerinin birçok resmî kurumun yanında hükümet dışı örgütler tarafından da farklı boyutlarıyla ele alınmasını öngören, çok aktörlü, çok sektörlü ve stratejiye dayalı bir anlayış benimsenmiştir. Çoğunlukla “yumuşak güç” ile ilişkilendirilen kamu diplomasisinin, uluslararası güvenlik ortamında genellikle “sert güç” unsuru olarak görev alan güvenlik kuvvetleri tarafından da kullanıldığı gözlenmektedir.

Bu çalışmada konu edilen Jandarma Genel Komutanlığı, 1990’lardan itibaren geliştirdiği uluslararası faaliyetler sayesinde, kamu diplomasisinin alt sektörleri sayılan “güvenlik diplomasisi” ve “eğitim diplomasisi” alanlarında önemli kazanımlar elde etmiştir. Güvenlik diplomasisi çerçevesinde BM, NATO ve AB’nin barışı koruma misyonlarına katkıları, yurt dışı temsilciliklerdeki müşavirlik ve misyon koruma görevleri, FİEP, AJK ve TAKM gibi uluslararası kolluk örgütlenmelerindeki aktif faaliyetleri ile Türkiye’deki yabancı uyruklu şahıslara yönelik her türlü önleyici ve adli kolluk hizmetleriyle kamu diplomasisi alanında önemli bir misyon üstlenmektedir. Benzer şekilde, eğitim diplomasisi çerçevesinde ise RİNEP’e üye olunması, Erasmus+ programlarına katılım sağlanması, dost ve müttefik ülke personeline ve öğrencilere eğitim verilmesi, karşılıklı çalışma ziyaretleri gerçekleştirilmesi, NATO ve AB’nin eğitim ve öğretim kurumlarıyla karşılıklı iş birliği geliştirilmesi öne çıkan faaliyetler olarak dikkat çekmektedir. 2021 yılı itibarıyla Türkiye’deki yabancılara sunulan asayiş hizmetleri hariç, güvenlik ve eğitim diplomasisi faaliyetleri doğrudan veya dolaylı olarak dünyanın 85 ülkesine ulaşan Jandarma Teşkilatı’nın, kamu diplomasisinin önemli bir aktörü olma yolunda ilerlediği söylenebilir. Türkiye’nin tanıtımına dikkate değer katkı sağlayan bu faaliyetler kamu diplomasisi açısından değerlendirildiğinde, teşkilata ve personele önemli sorumluluklar da yüklemektedir. Uluslararası ortamda ve Türkiye’deki yabancılara yönelik uygun davranışların ve ortak söylemin benimsenmesi, yabancı dil ile son dönemlerde önemi artan dijital diplomasi becerilerinin geliştirilmesi öncelikli ihtiyaçlar olarak görülebilir. Bu çerçevede, Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığınca 2019 yılında başlatılan kamu diplomasisi faaliyetlerinin önemli bir boşluğu dolduracağı söylenebilir. Özellikle Ulusal Kamu Diplomasisi Stratejisi ile Eylem Planlarının geliştirilmesi ile faaliyetlerin daha profesyonel ve daha etkin bir şekilde yürütülebileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Altınbaş, S. (2015). *Dünyada Kamu Diplomasisinin Gelişimi ve Türkiye Uygulaması*. Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Avcı, E. (2020, Haziran). Uluslararası Kolluk Eğitim Ağı (RİNEP). *Jandarma Dergisi*, 156, 52-57.
- Avcı, E., ve Kurum, M. (2018). Barışı Koruma Harekâtı'nda Jandarma Genel Komutanlığı. İ. H. Demircioğlu, A. Özcan, & Y. Yiğit içinde, *Miras ve Değişim: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma*, s. 745-776. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Aydemir, E. (2016). *Dış Politikada Yumuşak Güç ve Medya*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Center on Public Diplomacy. (2021). *What is Public Diplomacy?* <https://uscpublicdiplomacy.org/page/what-is-pd> Erişim tarihi: 15 Şubat 2021
- Cull, N. (2008). Public Diplomacy Before Gullion The Evolution of a Phrase. *Routledge Handbook of Public Diplomacy*, N. Snow, ve P. Taylor, 19-23. <https://www.routledgehandbooks.com/doi/10.4324/9780203891520.ch3>.
- Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı. (2021). *2020-2024 Stratejik Plan*. https://www.iletisim.gov.tr/images/uploads/dosyalar/İletişim_Başkanlığı_2020-2024_Stratejik_Planı.pdf Erişim tarihi: 23 Mart 2021.
- Dış Temsilciliklerinin Korunmasında Geçici Süreli Görevlendirilecek Jandarma Genel Komutanlığı Personeli Hakkında Yönetmelik (2017, Aralık 9). Resmî Gazete Sayısı: 30265.
- Dergipark. (2021). Dergipark İnternet Sitesi, <https://dergipark.org.tr/tr/search/2?q=%22kamu+diplomasisi%22§ion=articles> Erişim tarihi: 10 Mart 2021.
- Doğan, H. (2014). Türk Silahlı Kuvvetlerinin Kamu Diplomasisi Faaliyetleri. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 3(2), 67-90.
- Efegil, E. (2012). *Dış Politika Analizi Ders Notları*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- EUROGENDFOR. (2021). European Gendarmerie Forces, <https://eurogendfor.org/egf-concept/> Erişim tarihi: 17 Ocak 2021.

- FİEP. (2021). FİEP İnternet Sitesi, <http://www.fiep.org/about-fiep/> Erişim tarihi: 16 Ocak 2021.
- Gökırmak, M. (2011). Küreselleşen Dünyada Diplomasi: Kamu Diplomasisi. *Küreselleşen Dünyada Değişimin Farklı Yüzleri Disiplinler Arası Bir Yaklaşım*. N. Sam, ve R. Sam, Ezgi Kitabevi.
- İçişleri Bakanlığı Yurt Dışı Teşkilatına Sürekli Görevle Atanacak Personel Hakkında Yönetmelik. (2017, 04 12). Resmî Gazete Sayı: 30036.
- Jandarma Genel Komutanlığı. (2020). Jandarma Yurt Dışı Faaliyetleri Bilgi Notu. Ankara.
- Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu. (2016). Resmî Gazete.
- Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi. (2019). *Tarihçe*. Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi İnternet Sitesi, <http://www.jsga.edu.tr/tarihce> Erişim tarihi: 28 Ocak 2021.
- Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi. (2021a). *Erasmus Değişim Öğrencisi*. Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi Resmî İnternet Sitesi: <http://www.jsga.edu.tr/erasmus-degisim-ogrencisi> Erişim tarihi: 05 Şubat 2021
- Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi (2021b). Uluslararası Faaliyetler Bilgi Notu. Ankara.
- Kılıçarslan, E. (2018). *Devletlerarası İlişkilerde Kamu Diplomasisi: Türkiye Örneği*. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Edirne.
- Kalın, İ. (2011). Soft Power and Public Diplomacy in Turkey. *Perceptions*, 16(3), Autumn, 5-23.
- Karadağ, H. (2020). *Uluslararası İlişkilerde Yeni Bir Boyut Kamu Diplomasisi*. 2'nci Basım, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kartal, A. (2019). Türkiye'nin Orta Asya Türk Devletleri Üzerindeki Kamu Diplomasisi Faaliyetleri. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- Kissinger, H. (2012). *Diplomasi*. (Ç. İ. Kurt, Dü.) İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

- Kocabıyık, H. (2019). Değişen Diplomasi Anlayışı, Kamu Diplomasisi ve Türkiye. *Avrasya Etütleri*, 25(55), 163-196.
- Nye, J. (2008). Public Diplomacy and Soft Power. *The Annals of American Academy of Political and Social Science*, 94-109.
- Oktay, E. (2012). NATO'nun Dönüşümü ve Kamu Diplomasisi'nin Artan Rolü. *Uluslararası İlişkiler*, 9(34), Yaz, 125-149.
- Oxford. (2021). Oxford Learner's Dictionary, <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english> Erişim tarihi: 20 Ocak 2021.
- Özalp, G. O. (2015). *Avrasya Askerî Statülü Kolluk Kuvvetleri Teşkilatı Teşkilatı (TAKM)*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Sönmezoğlu, F. (2005). *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- SPCOE. (2015). *About Stability Policing*. Ocak 2021 tarihinde NATO Stability Policing Center of Excellence: <https://www.nspcoe.org/about-us/what's-sp> Erişim tarihi: 28 Ocak 2021.
- Türk Dil Kurumu. (2021). Türk Dil Kurumu İnternet Sitesi: <https://sozluk.gov.tr> Erişim tarihi: 28 Ocak 2021.
- TİKA. (2021). Türk İş Birliği ve Koordinasyon Ajansı: <http://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/tarihce-222> Erişim tarihi: 20 Ocak 2021.
- Tuncer, H. (2009). *Diplomasinin Evrimi Gizli Diplomasiden Küresel Diplomasiye*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Ulusal Ajans. (2021). *Erasmus+ Nedir?* Türkiye Ulusal Ajansı İnternet Sitesi, <https://www.ua.gov.tr/anasayfa/icerikler/erasmus-nedir/> Erişim tarihi: 5 Şubat 2021.
- Ulusal Tez Merkezi. (2021). Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı İnternet Sitesi, <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> Erişim tarihi: 23 Mart 2021.
- Watson, F. (2007). Mitigating anti-Americanism in Turkey through public diplomacy. Ankara: Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

EGEMENLİK VE İNSANCIL MÜDAHALE: ÇELİŞKİLİ BİR KURAM OLARAK ULUSLARARASI HUKUK*

Burak GÜNEŞ**

Öz

Bu çalışmada, Eleştirel Hukuk Çalışmalarının -bilhassa Martti Koskenniemi'nin- kavramlarına başvurularak, "egemenlik ve insancıl müdahale" ikili karşılığı hususunda değerlendirmeler yapılacaktır. Devletlerin ulusal çıkarlarının gerektirdiği konu ve zamanlarda, gerek egemenlik haklarına gerekse insancıl müdahaleye vurgu yapabildikleri görülmektedir. Bu iki kavram arasında, itme ve çekmeden kaynaklanan bir felç durumu söz konusudur. Bu felç durumu, egemenlik nosyonunun başat olduğu bir sistemde açmazı derinleştirmekte ve bu iki kavram arasında bir taraf seçimini imkânsız kılmaktadır. Söz konusu açmazın çözümü için ortaya atılan Koruma Sorumluluğu (R2P) doktrini, insancıl nedenlerle müdahaleyi "egemenliğin" bir sonucu olarak kodlayarak söz konusu açmazı çözmeye çalışmıştır. Ne var ki bu hâliyle doktrin devlet davranışlarının bir "apolojisi" olmaktan kurtulamamaktadır. Sonuç olarak yapısından dolayı son derece esnek olan uluslararası hukuk, taraflar arasındaki en küçük bir güç eşitsizliğinde güçlüden yana tavır almaktadır. Bu nedenle "adalet" ilkesinin yeniden sisteme entegre edilmesi, söz konusu açmazın çözümünde bir yol olabilir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Hukuk, Eleştirel Hukuk Çalışmaları, Egemenlik, İnsancıl Müdahale, Koruma Sorumluluğu.

SOVEREIGNTY AND HUMANITARIAN INTERVENTION: INTERNATIONAL LAW AS A CONTRADICTIONARY THEORY

Abstract

In this study, the duality of "sovereignty and humanitarian intervention" will be put on the table by adopting the concepts of Critical Legal Studies – especially those introduced by Martti Koskenniemi. It is seen that states can emphasize both the rights of sovereignty and humanitarian intervention in the circumstances necessitated by their national interests. Between these two concepts, there is a paralysis caused by pushing and pulling. This paralysis deepens the dilemma in a system where the notion of sovereignty is principal and makes it impossible to choose a side between these two concepts. The Responsibility to Protect (R2P) doctrine was put forward to solve the dilemma in question by coding humanitarian intervention as the result of sovereignty. However, the doctrine cannot escape from being an "apology" for state behaviour. As a result, international law, which is extremely flexible due to its structure, stands with the powerful side in the situation of inequality between the parties. Therefore, reintegration of the principle of "justice" into the system can be a way to solve this dilemma.

Keywords: International Law, Critical Legal Studies, Sovereignty, Humanitarian Intervention, Responsibility to Protect.

* Bu çalışma, 14-15 Ekim 2019 tarihleri arasında Bursa'da gerçekleşen "XI. Uluslararası Uludağ Uluslararası İlişkiler Kongresi"nde aynı başlıkla özet bildiri olarak sunulan bildirinin genişletilmiş ve derinleştirilmiş halidir. Dr. Öğr. Üyesi Özlem BAYRAK CÖMERT'e katkıları için teşekkür ederim.

** Dr., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, e-posta: burak.gunes@ahievran.edu.tr, ORCID Number: 0000-0002-7652-6733.

GİRİŞ

Uluslararası hukukta kimi açmazların olduğu ve bu açmazların uluslararası hukuku, içsel çelişkilerle dolu bir hukuk dalı yaptığı ortadadır. Söz konusu içsel çelişki ve açmazların ise uluslararası hukukun -başka bir deyişle modern devletler sisteminin- üzerine bina edildiği varsayılan “egemenlik” anlayışından kaynaklandığı söylenebilir. Egemenlik, iç hukuksal düzlemde egemen iradenin üzerinde konumlanacak başkaca bir iradenin yokluğu olarak kavramsallaştırılabilir (Heywood, 2016, ss.91-92). İç hukuktaki en üst irade şeklinde kavramsallaştırılan egemenlik anlayışı, uluslararası ilişkilere de yansımıştır. Buna göre her devlet egemen ve bağımsız olduğu için devletler sisteminin işleyişini düzenleyecek üst otorite de mevcut değildir. Bu durum, uluslararası ilişkilere de en az iki temel sorun ortaya çıkarmaktadır.

İlk olarak, “egemenlik” kavramlaştırmasının en üst kurucu ilke olarak kodlanması, uluslararası hukukta muhtemel bir normlar hiyerarşisinin önüne geçmektedir. Normatif sorun alanlarına yönelik uygulanacak hukukun ne olacağı ya da mevcut hukuk kuralları arasından hangisinin seçileceği konusu, normlar hiyerarşisinin olmayışı ile çözümsüzlüğe davet çıkarmaktadır. İkinci husus ise, neyin hukuka uygun neyin hukuk dışı olduğunu belirleyecek bir merkezî yaptırım mekanizmasının yokluğu, yukarıda belirtildiği gibi normatif sorun alanlarına yönelik olarak “çözümsüzlüğün hukukunu” dayatmaktadır. Hâlbuki modern uluslararası hukuk -ya da liberal hukuk doktrini- nesnel, tarafsız ve herkese aynı ile uygulanabilir olduğunu ileri sürmektedir. Başka bir deyişle modern (uluslararası) hukuk, hukukun üstünlüğü (*the Rule of Law*) temel anlayışı üzerine bina edilmiş bir felsefi düzleme sahip olduğunu savlamaktadır. Söz konusu sav “egemenlik” ilkesinin tek geçer akçe olduğu varsayılan meta-teorik düzlemde sorunludur.

Bu çalışmada, uluslararası politikada meydana gelen birçok sorun alanının arka planında “egemenlik” ilkesine tek başına kurucu ilke olarak varlık kazandırılmasının yattığı savlanmaktadır. Bunun için modern devletler sisteminin üzerine inşa edildiği varsayılan temel ilkeler değerlendirildikten sonra egemenliğin ne ölçüde başat hâl aldığı sorgulanacaktır. Ayrıca bu çalışma hukukun içsel paradoksları/açmazları üzerinden insancıl müdahale kavramını tartışmaya açmak gayesindedir. Bunun için ilk elde hukukun -başka bir deyişle modern liberal hukukun- yapısı masaya yatırılacaktır. Temel olarak modern/liberal hukukun yapısal özelliklerinden dolayı tutarsız, belirsiz ve esnek olduğu savlanmaktadır. Söz konusu yapı, uluslararası politikaya da kimi şekillerde yansımaktadır. Bu

durum, uluslararası ilişkilerde güç ilişkilerine önemli bir yer edindirmektedir.¹ Ayrıca hukukun esnek yapısından dolayı taraflar arasındaki en ufak güç dengesizliğinde hukukun güçlüden yana tavır almasına neden olmaktadır. Sözü edilen bu yapısal sorun kendisini, diğer birçok alanda olduğu gibi müdahale kavramının ele alınışında da göstermektedir. Örneğin; literatürde sıklıkla tartışma konusu olan “insancıl müdahale” kavramı da bahsi geçen paradokslardan azade değildir.

Bu çalışmada, eleştirel hukuk çalışmalarının önde gelen isimlerinden olan *Marti Koskenniemi*'nin kavramlaştırmalarına başvurularak bir tablo çizilmeye çalışılacaktır. Bu tabloda, merkezi noktayı “egemenlik” ilkesinin tek başına kurucu ilke olarak kodlanması oluşturmaktadır. Devamla, egemenliğin bu merkezî rolüne içkin olarak “insancıl müdahale” ve “Koruma Sorumluluğu Doktrini” gibi söylemlerin uluslararası hukukun yapısal özelliklerinden dolayı uygulama alanı bulmasının mümkün olmadığı savunulacaktır. Egemenlik ve insancıl müdahale, *Koskenniemi*'nin belirttiği *apoloji* ve *ütopya* karşıtlığının vücut bulmuş hâlidir. Koruma Sorumluluğu Doktrini ise *apoloji* ve *ütopya* karşıtlığının uzlaştırılması çabasıdır. Sonuncusunun hayata geçmesi (uluslararası) hukukun yapısal özelliklerinden dolayı mümkün değildir. Bu noktada çalışmanın ana tezini destekleyici ikinci sav gündeme gelmektedir. Buna göre “egemenlik” ilkesinin tek başına kurucu ilke olarak kodlanması, ikili karşıtlıkların ortadan kalkmasını sağlamamıştır. İkili karşıtlıkların yeniden üretilmesine neden olduğu için uluslararası hukuku çözümsüzlüğün hukuku hâline getirmiştir. “Egemenlik” ve “müdahale” ikiliğinin meydana getirdiği felç durumu da uluslararası hukukun çözümsüzlük içinde kaldığı önemli bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu çözümsüzlüğün ortadan kaldırılması için sistemin kurucu atalarına kulak vermesi ve sistemin kendisiyle yüzleşmesi gerekmektedir. Bunun için egemenliğin sistemin tek kurucu ilkesi olmasının sorgulanması ve “adalet” gibi aşkın arabulucu ilkenin sisteme dâhil edilmesi çözüm sunabilir.

1. MODERN DEVLETLER SİSTEMİ VE EGEMENİN SINIRLARI

Modern uluslararası devletler sistemi, devletlerin egemenliğini ve aynı zamanda eşitliğini temel alan bir yapı üzerine inşa edilmiştir (Denk, 2014, ss. 51-74). Bunun açık anlamı, uluslararası sistemin en temel kurucu ilkesi olarak egemenlik (Polat, 2012, s.103) kodlanırken aynı zamanda hukuksal eşitlik anlayışı ile hukukun üstünlüğünün (*the Rule of Law*) tesis edildiği varsayılmaktadır.² Bu iki unsurun bir

¹ Güç ilişkilerinden “siyaset” ve böylelikle “öznellik” kastedilmektedir.

² “Hukukun Üstünlüğü (*the Rule of Law*)” kavramı için bkz.,(Tamanaha, 2004).

arada değerlendirilmesi hukukun liberal şekli olarak karşımıza çıkmaktadır. Eldeki çalışma uluslararası hukuku liberal uluslararası hukuk olarak nitelemektedir. Retrospektif bir bakış ile tarihsel gelişim incelendiğinde, 1648 tarihli Westphalia Barışı ile tesis edilen düzenin³ sadece egemenlik üzerine kurulduğu gibi bir yanılgıya düşülebilir. Her ne kadar modern uluslararası hukuk sistemi devletlerin egemenliği ve karşılıklı eşitliği üzerine tesis edilmiş olsa da sistemin ilk kurulduğu yıllarda egemenlik ilkesine eşlik eden aşkın bir “adalet” ilkesinin de var olduğu vakıadır.

Erken dönem yazarların eserleri incelendiği zaman “egemenlik” ilkesine eşdeğer, aşkın ve doğal hukuktan neşet eden bir “adalet” ilkesinin varlığına tanık olmaktadır. Söz konusu ilke, tek tek devletler ile devletler sistemi arasında bir arabulucu rol üstlenmekte, sistem ile egemenlik/rıza arasındaki uyumu sağlamaktadır (Polat, 2012, s.103). Erken dönem uluslararası hukuk yazarlarından ve *Salamanca* Üniversitesi’nde Teoloji Profesörü olarak çalışmış olan *Francisco de Vitoria* (1480-1546), yeni keşfedilen yerlerin ve üzerindeki halkların hukuksal statüsüne dair verdiği derslerde, egemen iradenin üzerinde konumlanabilecek ve sistemin uyum içerisinde işlemesini sağlayacak bir aşkın doğal hukuk ilkesi olan adil/haklı savaş düsturunu tanıtmaktadır (Vitoria, 2017). Yeni keşfedilen yerlerdeki halkların- *Francisco de Vitoria*’nın deyimiyle “barbarların”- İspanyol yönetimi altına girmelerini haklı kılacak nedenlerin başında doğal hukuktan kaynaklanan “seyahat hakkı” gelmektedir.⁴ Buna göre yerli halklara zarar vermedikçe İspanyolların yeni yerlere seyahat etmeleri, buralara yerleşmeleri ve yerlilerin bu duruma mâni olmamaları doğal bir haktır (Vitoria, 2017, ss. 92-93). Bu hak doğal hukuktan neşet eden kavimler hukukundan (*ius gentium*)⁵ gelir. İkinci olarak *Francisco de Vitoria*’ya göre ticaret de doğal hukuktan kaynaklanan bir hak olarak yerli halkların İspanyol yönetimine girmesinde haklı nedenlerden birisini oluşturmaktadır.

Şöyle ki İspanyollar yerli halklarda olmayan malları ihraç edebilme ve İspanyollarda olmayıp yerli halklarda olan altın ve gümüş gibi madenleri ithal

³ Kimi yazarlar sözü edilen düzenin 1648 ile kurulmadığını, tarihsel bir gelişim içerisinde en az iki yüzyıllık bir olgunlaşma sürecine sahip olduğunu ileri sürmektedirler; bk. (Teschke, 2017).

⁴ 15 ve 16’ncı yüzyıl İspanyol düşünürleri, yeni keşfedilen toprakların ve üzerinde yaşayan halkların hukuki statüsü hakkında tartışmalar yürütürken, bu halklara yönelik “barbar” ibaresini kullanmaktadırlar. “Barbar” ibaresi, bir anlamda, “bizden olmayan”ı; başka bir deyişle Hıristiyan olmayı, “öteki”ni nitelemektedir. Böylesine bir ifade kendi içerisinde “pejoratif/küçümseyici/yerici” bir anlamı barındırmak riskini daima taşımaktadır. Bu yüzden çalışmanın bu noktasından itibaren “barbar” tabiri yerine “yerli halklar” tabiri tercih edilecektir.

⁵ “Tabii aklın bütün kavimler arasında yerleşik kıldığı şeye kavimler hukuku denir.” (Vitoria, 2017, s. 93).

edebilme hakkına sahiptir. Bu ticaret hakkını hiçbir tarafın hükümdarları engelleyemez (Vitoria, 2017, s.95). Bunlara ilaveten halkların, doğal hukuktan kaynaklandığı ortada olan inançlarını yayma hakkı bulunmaktadır. İspanyollar açısından bakıldığında inancı yayma hakkı Hristiyanlığı⁶ yayma hakkıyla eşdeğerdir ve unutulmaması gerekir ki, *Francisco de Vitoria* İspanyolların yeni kıtayı işgalinin hukuksal argümanlarını sunmaktadır (Vitoria, 2017, s.100). Sonuç olarak *Francisco de Vitoria*'ya göre ticaret ve tebliğ gibi iki temel hakkın yerli halklar tarafından engellenmesi, İspanyollara silah kullanmak ve işgal de dâhil olmak üzere zorlama tedbirler almalarına imkân tanımaktadır. Açıktır ki kuvvet kullanmak sisteme için bir unsurdur. Doğal hukuka/kavimler hukukuna göre “haksızlığa uğranıldığında” başvurulursa şiddet, haklı bir nedene dayandığı için meşru bir hâl alır.

Her ne kadar yerli halkların da karşılıklı olarak tebliğ ve ticaret hakları ve bunların ihlal edilmesi sonucunda kuvvete başvurma hakkı olsa da bu hak, kavimler hukukuna uygun ve haklı olmak koşuluyla, sadece egemen olan devlet/prens/hükümdar eliyle gerçekleşebilir. Burada ortaya çıkan en temel soru ise kimin “egemen olanı” ya da “egemen devleti” temsil ettiğidir. *Anghie*'nin isabetle vurguladığı üzere, yerli halklar ile olan ilişki eşitler arasında gerçekleşmemekte, aksine egemen olan ile henüz egemen olabilecek kapasiteye sahip olamayanlar arasında cereyan etmektedir (Anghie, 2004, ss.23-28). Bu durumun sömürgeciliğin ve kuvvete başvurma hakkının egemen olan müktedirlerin tekelinde olduğu ve ancak bu şekilde meşru olabileceği şeklinde iki temel sonucu olabilir.

Bu noktada egemenin tanımı ve hakları üzerine en bilinen yazar olan *Jean Bodin*'e (1529-1596) değinilmesi gerekmektedir. *Bodin*'e göre egemen/lik, kendisinden önceki düşünürlerin hakkıyla açıklayamadığı ve *Anghie*'nin de *Francisco de Vitoria*'nın egemenliğin tanımı konusunda açıklayıcı olmadığını ileri sürdüğü üzere- devlet denilen yapının özünü oluşturan en temel ilke olarak tanımlamaktadır (2004, s.25). Buna göre egemenlik, “yurttaşlar üzerindeki en yüksek, en mutlak ve en sürekli güçtür,” *Bodin*'e göre (Yalçınkaya, 2014, s.407). Bu güç -başka bir deyişle egemenlik- mutlaktır, sürekli ve bölünemez. Egemenlik mutlaktır. Çünkü kendisinden başka bir güce tabi değildir. Egemenlik sürekli. Çünkü kişiye ya da kişilere bağlı değildir. Egemenlik bölünemez. Çünkü egemenlik birdir, yeknesaktır. Tüm bu özellikler doğal olarak bir kişide ya da

⁶ Hristiyan/Hıristiyan sözcüğünün yazımı farklılaşmaktadır. Buna göre TDK “Hristiyan” yazımını doğru kabul etmektedir. Dil Derneği ise “Hıristiyan” yazımını doğru kabul etmektedir.

organda somutlaşmaktadır. *Bodin*'e göre egemenliği en iyi yansıtan yönetim şekli monarşidir (Yalçınkaya, 2014, ss.407-409). *Bodin*'in anlatisından çıkan doğal bir unsur da egemenliğin bağımsızlık özelliğidir. Buna göre devlette somutlaşan ve tek üstün otorite olarak kendisini gören egemenlik, uluslararası ilişkilerde de kendisinden üstün bir otorite tanımayacaktır (Yalçınkaya, 2014, s.410).

Bodin'in ortaya koyduğu egemen ve egemenlik anlayışı doğal olarak tiranlığa kapı aralar niteliktedir. Böylesine bir durum, *Bodin*'in felsefesine aykırıdır. Bu yüzden *Bodin*'e göre egemenin mutlak oluşu yetkilerinin sınırsız olduğu anlamına gelmez. İlk olarak egemen, Tanrı'nın ya da doğanın yasasıyla bağlıdır ve onlara uygun yasalar çıkarmak zorundadır. Başka bir deyişle, "... prenslerin ve egemen senyörlerin mutlak erki, kesinlikle Tanrı'nın ve doğanın yasalarına kadar uzanamaz" (2014, s.410). Anlaşılan o ki; egemenin de üzerinde konumlanan ve bir nevi normlar hiyerarşisini çağrıştıran bir doğal hukuk anlayışı mevcuttur.

Erken dönem yazarlarından teoloji profesörü *Francisco Suarez* (1548-1617) de, *Francisco de Vitoria*'nın fikrinsel izini takip ederek, uluslararası hukukun dayanağının Doğal Hukuk olduğunu ileri sürmektedir (Shaw, 2008, s.23). Toplumların içsel olarak ne kadar kuvvetli ya da birlik içinde örgütlendiklerini bir kenara bırakırsak, odağında insan olmasından dolayı tüm farklı toplum şekilleri evrensel bir topluluk oluşturmaktadırlar. Bu topluluk da belli bir hukuk tarafından birlik, dayanışma için yönlendirilmeli ve düzenlenmelidir (Robert J Beck, 1996, s.35). Farklı arka planlara sahip olmakla birlikte benzer şeyler söyleyen bir diğer düşünür ise *Alberico Gentili*'dir (1552-1608). 1598 yılında yayımladığı *De Jure Belli* (Savaş Hukuku) isimli eseri, savaş hukukunun kapsamlı bir değerlendirmesini sunmaktadır. *Gentili* doğal hukukun sekülerleşmesi sürecinin en önemli yazarlarından birisidir (Shaw, 2008, s.23).

Bahsi geçen yazar/düşünür/hukukçuların yanı sıra Hollandalı hukukçu *Hugo Grotius*'un (1583-1645) düşünceleri uluslararası hukukun kuruluş dönemlerine ışık tutmaktadır. *Grotius*'a göre savaşa başvurmak "haklı" olabilir. Bu haklılık ne doğal hukuk ne pozitif (ulusların) hukuk ne de tanrısal hukuk tarafından tamamen yasaklanmıştır. Aksine tüm bu hukuk alanlarının cevaz verdiği koşullarda savaşa başvurmak doğal ve meşru bir haktır (Grotius, 2011, ss. 37-41). *Savaş ve Barış Hukuku* olarak Türkçeye çevrilen eserinde *Grotius*, egemenin de üzerinde konumlanan bir doğal hukuk anlayışından (haklı/adil savaş kavramsallaştırmasından) dem vurmaktadır (2011, ss.37-41). *Grotius*, savaş kavramının sisteme bizatihi içkin bir olgu olduğunu da bu vesile ile belirtmektedir. Kısacası *Grotius*, doğal hukuktan kaynaklanan kimi ilkelerin -bunlara "doğanın ilk

ilkeleri” adını vermektedir- ihlal edilmesinin savaşın haklı nedeni olarak kodlanabileceğini ve savaşın/şiddetin sistemin ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (2011, s.39). *Draper*’in (2015, s.195) özetlemesiyle söylessek, *Grotius* “...hukuk tarafından tanınmış bir olgu olan savaş gerçekliğini kabul etmiş, ancak aynı zamanda, savaşlar için ‘haklı’ ve hukuki temeller talep ederek, savaşa izinsiz ve kontrolsüz başvurmayı ortadan kaldırmaya çalışmıştır.”

Ayrıca belirtmek gerekir ki *Grotius*’ta somutlaştığı üzere tüm halkların ortak malı olan denizlerin üzerinde tüm halkların serbest ticaret hakkı bulunmaktadır. Başka bir deyişle denizlerin serbestliği ve ticarete açık olması ilkeleri doğal hukuktan kaynaklanan ve ihlal edilemeyecek haklar olarak ortaya konmaktadır. Bu *a priori* haklar demetinin bulunup ortaya çıkarılması ise söylenenin aksine gayet *antroposentrik* bir yaklaşım olacaktır. Ancak yine de egemenlik ilkesinin üzerinde konumlanmış bulunan aşkın bir adalet (doğal hukuk) anlayışının var olduğu ortadadır (Denk, 2011).

Erken dönem yazarlarının eserleri incelendiğinde -*Francisco de Vitoria* ve *Hugo Grotius*’ta olduğu üzere- temelde iki ana çıkarım yapılabilir. İlk olarak yakın dönem ikili karşıtlıklarının -düzen/irade, egemenlik/uluslararası toplum, apoloji/ütopya vb.- erken dönem uluslararası hukuk çalışmalarında görülmediğidir. Bunun açık anlamı, erken dönem yazarlarının ilahi/doğal hukuk ile iradi hukuk arasında birbirlerine zıt ontolojik fark varetmedikleri; aksine ikisinin varlığının bir bütünün ayrılmaz bileşenleri olduğunu tahayyül ettikleridir. Bu birlik fikri egemenlik ve adalet ikili kavram setinin aslında ayrı kavramlar olmaktan ziyade, bir birlik (*unity*) içinde anlam kazanan kavramlar olduğu sonucunu doğurmaktadır. Başka bir deyişle, “inanç” ile “akıl” arasında kategorik bir fark yoktur (Koskenniemi, 2005, s.96). Hukuk, erken dönem yazarlarına göre *a priori* olarak doğada bulunan ve “saf akıl” ile keşfedilip uygulanması öngörülen ve kişiden önce var olan normatif bir düzeni temsil eder. Başka bir deyişle hukuk, yapılan bir şey olmaktan çıkar ve akıl yoluyla kavranan ontolojik olarak bağımsız ve objektif bir mahiyete sahip olur. O zaman hukuk, herkesi kapsayan ve objektif olarak herkese uygulanan kurallar bütünü olarak Tanrı’nın ya da doğanın yasasından aynı yerden kaynaklanır. (Malanczuk, 1997, s.23). Elbette söz konusu anlayışın kendi içinde temel bir açmazı bulunmaktadır.

Doğada *a priori* olarak var olduğu kabul edilen hukukun herkesi objektif şekilde kapsadığı ve bu hukukun ancak “saf akıl” ile algılanabileceği ortadaysa, söz konusu hukuku bulup çıkarmak *sübjektif-öznel* bir hâl alır. Başka bir deyişle süreç

antroposentrik.⁷ Ne var ki, bu manada insan merkezli bir süreç olan hukukun bulunup çıkarılması olgusu, hukukun ne olduğuna dair karar veren bir üst merkezî otorite oluşturması açısından da manidardır. Örneğin; kilisenin en üst karar merkezî olmak durumunun *sekülerleşme* ile sekteye uğraması bu söylenene örnek teşkil edebilir.

Hukukun evrensel ve herkesi kapsayan objektif yapısının var olduğu algısı, yöneticilerin ya da Prensin tasarruflarının doğanın/Tanrı'nın hukuku ile sınırlı olmasını doğurur. Böylelikle Prensin/yöneticinin yetkisi doğanın/Tanrı'nın yasası tarafından verilmiş olmaktadır. Bu durum da Prensin/yöneticinin doğanın/Tanrı'nın yasasının bir enstrümanı olması anlamına gelmektedir (Koskenniemi, 2005, s.98). Sonuç olarak iradi hukukun üzerinde konumlanmış ve devletlerin uyması gereken kuralların sınırlarını belirleyen normatif düzen olarak doğal hukuk anlayışı, devletleri kısıtlamakta ve iradelerine bir nevi ket vurmaktadır (Denk, 2011, ss.102-107).

2. EGEMENLİK İLKESİNİN ZAFERİ VE ADALET İLKESİNİN İKİNCİLLEŞMESİ

Uluslararası devletler sistemi ilk kurulduğu yıllarda “adalet” ve “egemenlik” ikili kavram seti üzerine kurulmuştur. Bu ikili durum 19'uncu yüzyılın ikinci yarısı itibariyle köklü bir dönüşüme uğramış ve hemen her şey gibi “adalet” de egemenlik ilkesinin bir gölge görüntüsü hâlini almıştır. Başka bir deyişle adalet, egemenlik sayesinde tanımlana gelmiştir. Egemen irade diğer her şeyin üzerinde kodlanmış ve sistemin tek kurucu unsuru olarak kutsanmıştır.

Koskenniemi'nin belirttiği üzere uluslararası hukuk bir bilim ve akademik disiplin hâlini alırken kendisini doğal hukuk, teoloji ve felsefeden ayırtırmaktaydı (2005, s.122). Başka bir deyişle bireyin önceden var olan verili bir ortamın içine doğmadığı bizatihi hukuk kurallarını kendisinin yaptığı iradi bir ortamı yarattığı fikri yer edinmeye başladı. Hukuk bu anlamıyla “liberal” bir hüviyet kazanmaya başladı. Pozitif hukukun -bireyin iradesini kutsayan anlayışın- hâkim olmaya başlaması, hukuk bilimi tartışmalarında “hukuki pozitivizmin” hızla yer edinmeye başladığı bir dönemi işaretlemekteydi. Buna göre -Wacks'ın deyimiyle söylersek- herhangi bir kuralın ya da normun geçerliliği, *nesnel* şekilde onu doğrulayabileceğimiz bir kaynağa kadar izi sürülebilmesine bağlıdır (Wacks, 2015, s.18). Başka bir deyişle, insanı aşkın herhangi bir kaynak, özü itibariyle sübjektif

⁷ “Appealing to principles which would pre-exist human society and be discoverable only through faith or *recta ratio* was to appeal to abstract and unverifiable maxims which only camouflaged the subjective preferences of the speaker” (Koskenniemi, 2011, s.36).

olacağı için insan yapımı objektif kuralların (hukukun) tek geçer akçe olması gerekir. Hukuk insanların yaptığı yasalardan malul olduğu için doğal hukuk tarzı aşkın yasa anlayışı yadsınır. Bu anlayışın önümüze getirdiği iki temel olgu vardır. Bunlardan ilki, hukukun “belirliliği” varsayımı iken ikincisi ise “egeme” bahsedilen roldür.

Liberal hukuk doktrini, hukukun “belirliliğine” vurgu yapmaktadır. Bunun açık anlamı, soyut olarak formüle edilen hukuk normlarının her bir somut olaya benzer şekilde uygulanacağını ve hukukun bu vesile ile öngörülebilir olacağını/olduğunun söylenmesidir. Başka bir deyişle hukuki belirlilik fikri beraberinde devletin niteliğinin hukuk devleti olması gerektiği ön kabulünü getirmektedir. Söz konusu ön kabulün ise doğası gereği hukukun üstünlüğünü kabul eden ve vatandaşların hukuk önünde eşit varsayıldığı, öngörülebilir kuralların hâkim olduğu, gayrişahsi ve güvenilir bir yapı ortaya çıkardığı savunulmaktadır (Sever, 2015, s.37). Böylelikle tabii olarak hukuki muhakemenin de bu özelliklere sahip olduğu, yargılamanın eşitlik, öngörülebilirlik ve nesnellik ölçülerinde yapıldığı varsayılmaktadır (Sever, 2015, s.37).

Hukuki belirliliğe getirilebilecek ilk ve en önemli eleştiri, hukuki sorun alanlarına yönelik tek ve genel geçer bir çözüm önerisinin olamayacağı şeklinde olmaktadır (Sever, 2015, s.37). Başka bir deyişle, soyut olarak formüle edilmiş normların her bir benzer somut olay nezdinde özgün olması ve aynıyla uygulanabilmesi gerekmektedir. Ne var ki *Koskenniemi*'nin de belirttiği üzere en azından “zor davalar (*hard cases*)” söz konusu olduğunda yargıcın takdir yetkisi devreye girmektedir (Koskenniemi, 2005, s.24). Soyut olarak formüle edilen hukuk normlarının somut olaya uygulanmasında, liberal hukuk doktrininin objektiflik savını sekteye uğratacak ilave bir unsur sürece dâhil olmaktadır: “yorum”. Formalist hukuk anlayışının “hukuk yapmak” ile “hukuku uygulamak” arasında yapmış olduğu ve Uluslararası Adalet Divanı tarafından da *South West Africa* Davasında benimsenen ayırımın gerçeklikten uzak olduğu ortadadır. Kararda “... Divan bir yasama organı değildir. Görevi, hukuku yapmak değil, bulduğu gibi uygulamaktır” (South West Africa, 1966, ¶89) tespiti yapılmaktadır. Temelde iki paradoksun olduğuna işaret eden Polat’a göre hukuk yapmak ile hukuku uygulamak arasındaki yapay ayırım yanıltıcıdır (1999, ss.131-133). İlk elde belirtilmesi gereken husus, Divanın her hâlükârda “yorum” unsuruna başvurmak zorunda olduğu gerçeğidir. Örneğin “uluslararası yapılageliş hukukunun” belirlenmesi ve mevcut davalara uygulanması başlı başına bir yorum sürecidir. İkinci paradoks ise Polat’ın isabetle vurguladığı üzere Divan kimi davalarda adeta bir yasama organı gibi hukuk yapmaktan geri durmamıştır. (Polat, 1999, ss.131-

133; Güneş, 2020, s.122). Uluslararası ilişkilerde ise devletlerin çıkarlarını ilgilendiren hemen her konunun “zor vaka (*hard case*)” olduğu düşünülürse, hukukun belirliliği varsayımı ciddi darbe almaktadır.

Hukuki belirlilik varsayımı hukukun üstünlüğü varsayımını; hukukun üstünlüğü varsayımı ise hukuk kişilerinin hukuk önünde “formel” eşitliği savını gündeme taşımaktadır. Bahsi geçen varsayımın gerçeklik üzerinde de hatalı sonuçlar doğurduğu BM’nin yapısının incelenmesi ile ortaya koyulabilir. Buna göre, BM Şartının ilgili maddelerinde devletler sisteminin “egemenlik” ve “eşitlik” ikili kavram setinin üzerine inşa edildiği vurgulanmaktadır. Örneğin; BM Şartı madde 2/1, BM örgütünün üyelerinin egemen ve eşitliği üzerine kurulduğunu belirtmektedir. Ne var ki aynı maddenin 7.fıkrası ise BM Güvenlik Konseyi’nin iç işlere müdahale anlamına gelebilecek yetkilerinin olduğunu da hatırlatmaktadır (BM Şartı, 1945). Söz konusu durum bir paradoksa kapı aralamakta, iç işlerine müdahale etmemek üzerine kurulmuş olan örgütün bir organına tam tersi bir yetki bahşedilmektedir. Burada göze çarpan ikinci husus ise BM Güvenlik Konseyine verilen iç işlerine müdahale anlamına gelecek yetkilerin hangi somut kıstaslara göre kullanılacağına netleştirilmemesidir. Başka bir deyişle BM Güvenlik Konseyi, BM Şartının 39.maddesi uyarınca uluslararası barış ve güvenliğin tehdit altında olduğunu saptamaya ve gerekli tedbirleri de almaya yetkilidir. Ancak uluslararası barış ve güvenliğin tehdit edildiğinin saptanması son derece subjektif bir süreçtir ve nesnel kriterlere dayanmamaktadır. Bu da BM Güvenlik Konseyine ‘sınırsız takdir’ yetkisi vermektedir (Denk, 2015, ss.264-277). Bu durum açıkça göstermektedir ki liberal hukuk öğretisinin “belirlilik” ve bununla birlikte “hukuki eşitlik” anlayışına ilk darbe bizatihi söz konusu ilkeler üzerine bina edildiğini iddia eden BM örgütünün yapısından gelmektedir.

Aynı şekilde BM Güvenlik Konseyinin karar alma usulü de liberal hukuk düşüncesinden neşet eden “egemen ve eşit” devletler anlayışına bir diğer darbe olarak kodlanabilir. Buna göre BM Güvenlik Konseyi kararlarını alırken önüne gelen konuları *prosedüre* (usule) ilişkin ve diğer konular olmak üzere ikiye ayırır. *Prosedüre* (usule) ilişkin hususlarda kararlar, dokuz üyenin olumlu oylarıyla alınırken diğer tüm konularda kararlar beş daimî üyenin mutabık oyunun da olduğu dokuz üyenin olumlu oylarıyla alınır. Bu durumda, usule ilişkin konularda daimî üyelerin “veto” hakkı olmadığı ortadadır. Neyin usule ilişkin neyin esasa ilişkin olduğunun belirlenmesi ise esasa ilişkin bir konu olduğu için daimî üyelerin “veto” haklarının fiilî durumda saklı kaldığı da bir gerçekliktir. İkinci husus ise daimî üyelerin taraf oldukları “uymazlıklarda” oylamaya katılamayacaklarını düzenleyen ilgili maddenin “*bypass*” edilebilirliğidir. Buna göre bir konunun

“uyuşmazlık” olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği de esasa ilişkin bir konu olduğu için “veto” hakkının kullanılmasına dair bir alan açılmış olmaktadır. Böylelikle daimî üyeler kendilerinin taraf olduğu “uyuşmazlıkları” madde metninde belirtilmeyen “sorun” ya da “durum” gibi başkaca ifadelerle tanımlayarak oylamalara dâhil olabilmektedirler.⁸ Netice itibariyle daimî üyeler kendi davalarında yargıç olabilmekte ve çok bilinen bir hukuk kuralı olan “*nemo iudex in causa sua*” (kimse kendi mahkemesinde yargıç olamaz) ilkesini ihlal edebilmektedirler. Hem fiiliyatta hem de hukuken “egemen ve eşitlik” ilkesi ciddi şekilde darbe almaktadır.⁹

Egemenliğe/egemene verilen bu önem hukuki pozitivizmin önde gelen yazarlarında net biçimde görülmektedir. 19’uncu yüzyıl hukukçularından olan *John Austin* (1790-1859) hukuku “ahlaki açıdan tarafsız bir şekilde betimlemekte, hukukun kaynağını, egemenin buyruklarında aramaktadır” (Uzun, 2015b, s.11). Devamla *Austin*’in hukuk felsefesinde egemene, buyruklara ve yaptırımlara önemli bir yer verildiği görülmektedir. Buna göre hukuk, kaynağını bir egemenden (tek bir kişi ya da kişiler topluluğu) alan buyruklardan oluşmaktadır. Söz konusu buyruklar ise maddi yaptırımla desteklenmelidir. Kısacası hukuk, yaptırımlarla desteklenen egemenin buyruklarıdır (Austin, 1995, s.117). Toplum ise egemenin ortaya koyduğu ve yaptırımlarla desteklenmiş buyruklara “*itiyadi*” bir itaat içerisinde (Polat, 1999, s.28). *Austin*’in bu kavramsallaştırmasının mantıksal uzanımı ise uluslararası hukukun tam anlamıyla hukuk olamayacağıdır. *Austin*’e göre uluslararası hukuk ancak “pozitif ahlak” olabilir. Çünkü uluslararası arenada hukuk kuralları tek bir egemen tarafından değil, devletlerin karşılıklı rızaları neticesinde oluşturulmaktadır. Ortaya çıkan hukuk kurallarının ise maddi bir yaptırımla desteklenmediğini belirten *Austin*, uluslararası hukukun gerçekten hukuk olamayacağına hükmetmektedir.¹⁰ Kısacası uluslararası devletler sistemi, her biri egemen olan farklı egemenlerden oluşan ve bu egemenleri maddi bir yaptırım ile kısıtlayabilecek bir merkezî yaptırım mekanizmasından yoksun bir yapıdır.

Benzer şekilde hukuki pozitivizmi İkinci Dünya Savaşından sonra yeniden formüle ettiği düşünülen *H.L.A. Hart* (1907-1992) ise *Austin*’in hukukun “yaptırımla desteklenmiş buyruklar” tanımına ve hukuka uymada “egemene karşı itiyati itaat” açıklamalarına karşı çıkarak, hukukun bundan öte bir olgu olduğunu

⁸ Bunun en güzel örneklerini Irak’ın Kuveyt’i işgalinden ABD’nin Irak’ı işgaline kadar geçen sürede alınan tüm Güvenlik Konseyi Kararlarının, Denk’in de belirttiği üzere (2015, s.183), “durum”/“situation” tabiri kullanılarak başlıklandırılması oluşturmaktadır.

⁹ BM Güvenlik Konseyinin oylama usulü ve ‘çifte veto’ kavramları için (Denk, 2015, ss. 264-277). Ayrıca BM Şartı madde 27, BM Güvenlik Konseyinin oylama usulünü düzenlemektedir.

¹⁰ *Austin*’in kullanımıyla “pozitif ahlak (*positive morality*)” için (Polat, 1999, s.27).

ortaya koymaya çalışmaktadır (Uzun, 2015a, s.142). Başka bir deyişle *Austin*'in hukuka riayet hususunda üzerinde durduğu yaptırım olgusunun hukuka riyeti açıklamaktan uzak olduğunu belirtmekte ve eğer *Austin*'in söylediği gibi olsaydı silahlı bir kişinin emirleri ile hukuk kuralları arasında farkın olmayacağını ortaya koymaktadır (Hart, 1994, ss.18-19). Bu anlamda bakıldığında, *Hart* hukukun karmaşık yapısının anlaşılmasında farklı bir bakış açısına ihtiyaç olduğunu göz önüne sermektedir.

Hart'a göre bir topluluk olarak hayatta kalabilmek için asgari düzeyde herkesi bağlayan ve iradenin de ötesinde bazı kurallara ihtiyaç bulunmaktadır (Wacks, 2015, s.27). Bunun açık anlamı, doğal hukukun asgari düzeyde de olsa toplum yaşamının içinde olduğunu ikrarıdır. Ancak söz konusu kimi doğal hukuktan kaynaklı kuralların yasalaşmaları gerekmektedir. Bu nokta *Hart*'ın kuramının en önemli noktası olan 'Birincil ve İkincil Kurallar' kavramsallaştırmasına kapı aralar. *Hart*'ın formülasyonunda hukuk bir sistemdir. Esasa ilişkin (birincil) ve usule ilişkin (ikincil: tanıma, değişim ve yargılama) kurallar bir bütün hâlinde hukuk sistemini oluşturur. Buna göre bir tanıma kuralına¹¹ sahip olmayan uluslararası hukuk, bir sistemden ziyade kurallar dizisidir. Bu noktada, *Hart* geleneksel tartışmalara ışık tutmakta ve uluslararası hukuk ile ulusal hukuk arasındaki benzerlik üzerinden kurulan analogiyi, içerik üzerinden yeniden formüle etmektedir. Böylelikle bir tanıma kuralına sahip olmadığını iddia ettiği uluslararası hukukun içerik açısından iç hukuk ile en benzer hukuk alanı olduğunu belirtmiştir (Polat, 1999, s.33). Kimi hukukçular uluslararası hukuktaki kimi yapıların hukukun ikincil kurallarına birer örnek olduğu fikrini öne sürseler de, *Hart* buna karşı çıkar ve şekil açısından bir benzerlik kurmanın gereksiz olduğunu vurgular. Sonuç olarak *Hart*'ın formülasyonu dikkate alındığında uluslararası hukukta bir normlar hiyerarşisinin olmadığı, bu yüzden ikincil kurallar denilen tanıma, değiştirme ve yargılama kurallarının eksik olduğu, bu durumun da uluslararası hukuku bir hukuk sistemi yapmaktan alı koyduğu savlanmaktadır. İç hukuk ile şekil olarak benzemeyen uluslararası hukuk içerik olarak benzemektedir ve egemenin iradesi nihai kertede birincil konumdadır.

Benzer şekilde *Hans Kelsen* de (1881-1973) pozitif hukuku "kural yaklaşımı" çerçevesinde yeniden ele alan bir diğer pozitivist hukukçudur. Kelsen hukuku incelerken bir normlar hiyerarşisini esas alır. Buna göre her normatif hukuk sisteminin en üstünde yer alan bir *Grundnorm* (Temel Norm) bulunmaktadır. Diğer

¹¹ Tanıma kuralı, bir hukuk sisteminde kuralların dayanağını aldıkları, "varlığını ve geçerliğini açıklayan nihai kuraldır" (Uzun, 2015a, s. 160).

normların geçerliliği bu en temel normdan kaynaklanmaktadır. İç hukuklarda bu norm “anayasadır” ve söz konusu anayasanın dayandığı başkaca bir üst norm olmadığı için kabul edilen “Temel Norm” varsayımsaldır. Uluslararası hukukta da normların oluşumunu etkileyen temel bir norm bulunmaktadır: “pacta sunt servanda” ya da “devletler davranışa geldikleri gibi davranmalı” (Kelsen, 2016, ss.135-160). *Kelsen*’e göre “Temel Norm” varsayımı hukuka birlik ve bütünlük getirmektedir. Kelsen hem hukuku “aşkın adalet ilkesinden arındırarak” hem de hukuka bütünlüklü bir hâl vererek pozitifleştirilmiş olmaktadır.

Sonuç olarak bakıldığında Austin, Hart ve Kelsen’de hukukun kaynağı irade olarak kodlanmakta ve doğal hukukun sübjektif öğeleri kuramdan dışlanmaktadır. Böylelikle iradenin (birey ya da devlet) ötesinde hukuk yapıcının olmadığı pozitif bir yapı ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Söz konusu durum, uluslararası hukuk için de kabul edilmekte ve uluslararası hukuk kurallarının devletlerin iradesinin sonucu ortaya çıktığı açık bir şekilde tasvir edilmektedir. Böylelikle “adalet” gibi bireyin/egemenin iradesine aşkın ve onu sınırlandıran, doğanın ya da Tanrı’nın yasasının varlığı kuramdan çıkarılmış olmakta, hukuk saf bir hâle büründürülmektedir. Aslında yapılmak istenen hukuku -özellikle uluslararası hukuku- bireyin iradesine bağlamak ve yabancı unsurları kuramdan temizlemek olarak karşımıza çıkıyor.

Tüm bu anlatının uluslararası politikada derin karşılıkları olduğu ortadadır. Hukukun bu serencamı içerisinde modern/liberal hukukun yapısal özellikleri ve uluslararası politikanın işleyişindeki tezahürleri ele alınacaktır.

3. ULUSLARARASI HUKUKTA “İNİCİ” VE “ÇIKICI” ARGÜMANLAR ÇERÇEVESİNDE MEŞRULUK ARAYIŞLARI

19’uncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren uluslararası devletler sisteminin iki kurucu ilkesinden birisi olan “adalet” ya da “doğal hukuk” anlayışı, diğer kurucu ilke olan egemenliğin gölge görüntüsü (*epiphenomenon*) olarak yeniden tanımlanmıştır. Başka bir deyişle diğer her şey gibi “adalet” de egemenlik sayesinde anlam kazanmış ve egemenlik tarafından tanımlana gelmiştir. Polat’a göre paradoks, sistemin iki kurucu ilkesinden birisinin sistemin dışına itilmesine rağmen sistemin ayakta durabiliyor olmasıdır.¹²

Sistemin tek ayaklı bu yapısı, hipotetik olarak hukukun üstünlüğünün tesis edilmesi çabalarının dışı vuruşudur. Buna göre “hukukun üstünlüğü” (*the Rule of*

¹² Polat (2012, s.103)’a göre sisteme daha sonradan eklenen uluslararası örgütler söz konusu paradoksu aşmaya yardımcı olamamıştır. Bunda uluslararası örgütlerin ‘egemenliğin’ bir uzantısı olarak algılanması baş rolü oynamıştır.

Law) anlayışının temelinde yatan ve uluslararası politikayı derinden etkilen temel düstur, uluslararası sistemi oluşturan birimlerin kendi çıkarının üzerinde konumlanmış başkaca bir üstün otorite tanımadıkları ve söz konusu çıkarların karşılıklı olarak eşitlik temelinde bina edildiğidir (Koskenniemi, 2011, s.35). Düzenleyici ilkenin “egemenlik” olmasının sonucunda, *Koskenniemi*’ye göre uyumsuzluklara yaklaşımlarda ya *apolojist* ya da *ütopyacı* bir tutum alınması kaçınılmaz olmaktadır.

Uluslararası hukukçular argümanlarını savunurken hukukun nesnel yapısına atıf yaparlar ve kendi söylemlerinin bu nesnelliğin sonucu olarak haklı olduğunu savunurlar. Hukukun nesnel olabilmesi için iki şeyin aynı anda hukuka içkin olması gerekmektedir. Başka bir deyişle hukukun “somut” (*concrete*) ve “normatif” (*normative*) özellikleri bünyesinde barındırması temel koşuldur. Hukuk somut olmak zorundadır. Çünkü hukuk sosyal bir temele dayanmadığı sürece öznel bir yapı arz etmek zorunda kalacaktır. Aynı zamanda hukuk normatif özelliklere de sahip olmak zorundadır. İçinden doğduğu sosyal koşullardan azade ayrı bir ontolojiye sahip olmalı ve bağlayıcılığı zarar görmemelidir. Örneğin; uluslararası hukuku devletlerin yapması hukukun somutluğunu (*concreteness*) simgelerken, devletlerin kendi yaptıkları hukuk ile bağlı olması da hukukun normatif yapısını (*normativity*) simgelemektedir. Hukuki argümanların somuttan normatife (ve tersi) doğru olan salınımı sürekli tekrarlanan bir süreçtir. Argümanlar ne kadar somut olursa o kadar devlet davranışlarının *apolojisi* olur. Aynı şekilde argümanlar ne kadar normatif olursa o kadar *ütopyacı* olur. Bu salınım devamlı bir oluş hâlidir ve sistemdeki ikili karşıtlıkları betimlemesi açısından anlamlıdır (Koskenniemi, 2011, ss.38-40).

Bunun bir salınım olması ve sistemin ikili karşıtlıkları devamlı yeniden üretiyor olması yapısal bir özelliktir. Hukukun nesnelliği için gerekli olan somutluk ve normatifliğin aynı anda ve aynı derecede olması mümkün olmadığı için bu iki kavram birbirlerini hükümsüz kılmaktadır. Bu noktada uluslararası politikada yansımaları bulan *apoloji* ve *ütopya* karşıtlığına değinmek gerekmektedir.

Uluslararası düzen ve yükümlülük tartışmalarında benimsenen ve köklerini *apoloji* ve *ütopya* karşıtlığından alan “inici” ve “çıkıcı” argümanlar, uluslararası politikada devletlerin uyumsuzlukları çözmekte başvurdukları meşrulaştırma yöntemleri olarak kodlanabilir. Başka bir deyişle tek tek egemen devletler ile uluslararası sistem arasında arabulucu rolünde olabilecek “aşkın” bir ilke olan “adaletin” sistemden çıkarılması ve araçsallaştırılması, kuramın normatif sorun çözme yeteneğine darbe vurmuştur. Koskenniemi’nin belirttiği üzere, normatif

sorun alanlarına ya inici (devlet iradesini aşkın- *descending*) ya da çıkıcı (devlet egemenliğini esas alan- *ascending*) argümanlar ile yaklaşmaktadır. Her ikisi aynı anda ve aynı yoğunlukta olamamaktadır (Koskenniemi, 2011, s.40). Çünkü her iki argüman cephesi de nesnellik iddiasını ortaya atmaktadır. Ancak özellikle itham edilmekten kaçamamaktadır. “İnici” argümanlar, devlet davranışlarını dışarıda bırakarak sadece normatifliği ön plana alarak öznel (sübjektif) olmakla itham edilirken, “çıkıcı” argümanlar ise devlet davranışlarını tek geçer akçe olarak hukukun bağlayıcı özelliğini ortadan kaldırarak aynı eleştiriye maruz kalmaktadırlar (Koskenniemi, 2005, ss.59-60). Bu noktada belirtilmesi gereken husus, hukukun çelişkilerle dolu yapısal özelliğinden ötürü bir “orta yol bulunmasının” imkânsız olduğudur.

Normlar hiyerarşisinin olmayışı, egemenlik ile uluslararası sistem arasında uyumu sağlayacak bir aşkın ilkenin yokluğu, egemenin keyfi seçimlerine kapı aralamaktadır. Bir devlet önüne gelen bir soruna ya egemenliği önceleyen çıkıcı argümanlar ile cevap aramakta ya da insan hakları gibi egemenliğe aşkın inici argümanlarla çözüm üretmektedir (Koskenniemi, 2005, s.67). Bu çözüm bolluğunun kaynağı, egemenliğin tek geçer akçe olmasından kaynaklanmaktadır. Başka bir deyişle “rastgele kural” seçimi olağan bir hâl almaktadır. Uluslararası hukukun normatif sorun çözme yeteneğine bir diğer darbe ise, uluslararası sistemde merkezî karar alma ve yaptırım mekanizmalarının yokluğudur. Merkezî bir yapılanmanın olmayışı neyin hukuka uygun neyin hukuk dışı olduğuna genel-geçer ve tutarlı (belirli) bir açıklamanın getirilmesinin önüne geçmektedir. Buna göre normatif sorun alanlarına yaklaşımda “özellik” son derece ön plana çıkmakta ve benzer sorun alanlarına farklı yaklaşımlar sergilenebilmektedir.

Uluslararası hukukun bu “belirsiz” yapısı, müdahale konusunda sistemi bir tür felç haline sokmaktadır. Sisteme uçuşu ve sistemin ötekisi olarak kodlanan “müdahale” aslında sisteme bizatihi içkin bir unsurdur ve öğretici söz konusu durumla baş edememektedir. Örneğin; BM Şartının 51’inci maddesinde cisimleşen “meşru müdafaa” hakkı doğal bir hak olarak tanımlanmaktadır. Ancak pozitif hukuka yazıldığı için egemenin iradesi sonucu anlam kazandığı savlanmaktadır (Denk, 2015). Ayrıca meşru savunmanın doğal bir hak olduğunu ileri sürmek aslında müdahalenin de doğal olduğu varsayımını öncelemektedir. Sisteme içkin olan müdahalenin sistemin uçuşu/marjinal bir unsuru olarak kodlanması, insancıl müdahale söz konusu olduğunda çıkmaza düşmektedir.

Egemenliğin üzerinde konuşulmuş aşkın bir ilkenin yokluğu, egemenliğe dokunulmazlık zırhı giydirirken, sisteme içkin olan şiddet unsurunun meşru

temellerini doğal hukukta arama zorunluluğu o zırlı delmeye çalışmaktadır. Bu nedenle “insancıl müdahale” liberal uluslararası hukuk açısından kabul edilmesi olanaklı görülmeyen ancak yokluğu da normatif sorun çözme kapasitesine darbe indiren bir kavramsallaştırma değildir. Sistem bu açmazı çözebilmek için sistemin kurucu atalarına dönüş yapmak mecburiyetinde kalabilir.

4. İNSANCIL MÜDAHALE, EGEMENLİK VE BİR AÇMAZ OLARAK “KORUMA SORUMLULUĞU DOKTRİNİ”

Uluslararası devletler sisteminin üzerine bina edildiği savlanan temel ilkeler - egemenlik ve eşitlik- karışmazlık ve kuvvet kullanma yasağı gibi diğer ilkelerle birlikte anlamlı bir bütün oluşturmaktadır. Başka bir deyişle, uluslararası devletler sistemi her devletin egemen olduğunu ve bu egemenliğin saygı duyulması gereken bir özellik olduğunu vurgular. Böylelikle başka bir devletin iç işlerine müdahale anlamına gelebilecek herhangi bir fiili durum sistemin kurucu ilkelerine karşı yapılmış bir ihlal olarak değerlendirilir.

BM Şartının (1945) 2/1 maddesinde de belirtildiği üzere “Örgüt, tüm üyelerinin egemen eşitliği ilkesi üzerine kurulmuştur.” Kimi yazarlarca BM Şartında belirtilen bu ilkenin etkili ve resmi bir yorumu olduğu varsayılan BM Dostça İlişkiler Bildirgesi de egemenlik, eşitlik, kuvvete başvurma yasağı ve karışmazlık ilkelerini tekrarlayarak sistemin kurucu ilkelerine vurguyu devam ettirmiştir (Friendly Relations Declaration, 1970; Taşdemir, 2016, s.165). Ayrıca BM Şartının (1945) 2/4. maddesi uyarınca bir devletin siyasal bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne karşı BM Şartıyla uyuşmayacak şekilde kuvvet kullanılması ya da kuvvet kullanma tehdidinde bulunulması yasaklanmaktadır. Dahası kuvvet kullanmanın, Antlaşmalar Hukuku Konusunda Viyana Sözleşmesi’nin (AHKVS) 53.maddesinde tanımlanmış olan “*jus cogens*” ya da “buyruk kural” olarak adlandırılan kurala da aykırı olduğu savlanmaktadır.¹³

Cari uluslararası hukukta kuvvet kullanma yasağına iki noktada istisna getirildiği görülmektedir. Bunlardan ilki, BM Şartının 51.maddesinde formüle edilen devletlerin doğal olarak sahip olduğu “meşru savunma” hakkıdır. İkincisi ise BM Güvenlik Konseyi’nin BM Şartının yedinci bölümü uyarınca alacağı kuvvet kullanmayı da içeren zorlama tedbirleridir. Söz konusu istisnai durumların somut

¹³ VCLT 1969, UNTS, vol. 1155, s. 331 Madde 53: “A treaty is void if, at the time of its conclusion, it conflicts with a peremptory norm of general international law. For the purposes of the present Convention, a peremptory norm of general international law is a norm accepted and recognized by the international community of States as a whole as a norm from which no derogation is permitted and which can be modified only by a subsequent norm of general international law having the same character.” Ayrıca bkz., (Mangır, 2015, ss. 141-152).

örneklerini de dünya siyasi tarihinde görmekteyiz. Örneğin; Libya'nın devrik lideri Muammer Kaddafi güçlerinin gerçekleştirmiş oldukları sivil ölümlerin son bulması maksadıyla BM Güvenlik Konseyinin 2011 yılında almış olduğu 1973 sayılı karar (S/RES/1973) kuvvet kullanımının istisnalarına örnek teşkil edecektir.

Son dönemlerde sıklıkla tartışılan bir diğer husus ise insancıl nedenlerle kuvvete başvurmanın söz konusu yasağın birer istisnası olup olamayacağı sorunsalıdır. İnsancıl müdahale doktrini olarak adlandırılan söz konusu yaklaşıma göre, bir devlet ya da devletler grubunun başka bir devlete karşı, o devletin rızası aranmaksızın ve “yaygın acıları dindirmek” ve “insanların ölümünün önüne geçmek” için askerî güç kullanması anlatılmaktadır (Roberts, 2000, ss.4-5). Elbette ki bu tanıma başkaca unsurları da ekleyebiliriz. Örneğin; yaygın “insan hakları” ve “insancıl hukuk” ihlallerinin önlenmesi de tanıma eklenebilecek unsurlar olarak durmaktadır.

Devletlerin tam anlamıyla böyle bir düstur üzerine askerî müdahalede bulunduğu birkaç örnekten birisi, NATO marifetiyle gerçekleştirilen 1999 tarihli Kosova operasyonudur. Herhangi bir BM Güvenlik Konseyi kararı ya da yetkilendirmesine dayanmadan yapılan söz konusu bombardıman uluslararası kamuoyu nezdinde çokça tartışılmış ve hareketin hukuk dışı olduğu savlanmıştır. Ne var ki söz konusu harekât hakkında, yasal olmamakla birlikte meşru olduğu yönünde görüşler de sunulmuştur (Kosovo, 2000). Dikkat edilirse bu husus “egemenlik” kavramsallaştırması ile çatışma halindedir ve sistemi bir felç haline sokmaktadır.

19'uncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren sistemin tek kurucu unsuru/ilkesi olarak ortaya çıkan “egemenlik” kavramsallaştırmasını tehdit eden, egemenliğin de üzerinde konumlanan aşkın bir ahlaki ilke olarak “insancıl müdahale” kavramsallaştırmasına şahit olmaktayız. Doğaldır ki söz konusu aşkın ilke, devletler topluluğu üyeleri arasında kolayca kabul görmemiş, özellikle sistem içerisinde küçük/güçsüz devletler tarafından kolayca reddedilmiştir. Egemenlik haklarını ve ayrıcalıklarını kaybetmek istemeyen söz konusu devletlerin bu şekilde hareket etmesi de son derece doğaldır.¹⁴

Üçüncü Dünya olarak bilinen çevre devletler, “insancıl müdahale doktrinini” emperyalist ajandanın ete kemiğe bürünmüş hâli olarak algılayageldiler. Gerçekten

¹⁴ Bazı görüşlere göre; ‘insancıl müdahale’ kavramsallaştırması öznel olduğu için üzerinde nesnel kriterler belirlenemeyecektir. Böylelikle müdahalenin hangi koşullarda ve hangi yoğunlukta yapılacağına tespit edilemeyecek olduğu savlanmaktadır (Martin Griffiths, 2008, s. 150) ve (Kosovo, 2000, s. 187).

de bu anlayış felsefi köklerini, 15'inci ve 16'ncı yüzyıllarda gördüğümüz, yeni dünyanın keşfinden sonra o bölgeye uygulanan ve manda rejiminin öncülü olan *encomienda* sisteminden almaktadır (Denk, 2015, s.113). Özetle söylemek gerekirse, devlet egemenliği ciddi bir krizle karşı karşıyadır ve aşkın bir ilke tarafından kısıtlanmak tehlikesiyle yüzleşmek zorundadır.

Söz konusu kriz devletlerin parçası oldukları kimi askerî müdahalelerde takındıkları tavırlarda net biçimde kendisini göstermektedir. Sistem öyle bir felç hâli yaşamaktadır ki devletler tek başına “insancıl müdahale” kavramını askerî müdahalelerin meşrulaştırıcı söylemi olarak kullanamamışlardır. İnsancıl gayelerle yapıldığı söylenen hemen her askerî müdahale için (istisnalar bulunmaktadır) pozitif hukuktan bir dayanak arandığına şahit olmaktayız. Örneğin; Birleşik Krallık, Fransa ve Birleşik Devletlerin başını çektiği askeri koalisyonun 1991 yılında Irak'ın Kuzey ve Güney'inde hayata geçirdikleri uçuşa yasak bölgenin, insancıl nedenler ve BM Güvenlik Konseyi yetkilendirmesi gibi iç içe geçmiş meşruluk temellerine sahip olduğu unutulmamalıdır. Devletlerin tek başına insancıl müdahale kavramına yaslanmaktan imtina ettikleri, yine de her koşulda argümanlarına pozitif hukuktan kaynak yaratmaya çalıştıkları vakiidir (Güneş, 2020, s.130). Dahası insancıl müdahalenin nesnelliği de ayrıca tartışma konusudur. İnsancıl müdahale kavramı ulusal çıkarlara dayanan son derece subjektif bir kavramlaştırma (Griffiths ve diğerleri, 2008, s.150) ve bu yüzden müdahale için genel-geçer ve nesnel koşulların oluşturulması mümkün değildir. Eğer öyle olsaydı, Ruanda'da gerçekleşen soykırıma ve 1990'larda Zaire ve Tanzania'daki kamplarda yaşananlara uluslararası toplumun tepkisinin Kosova'dakine benzer olması beklenirdi (Griffiths ve diğerleri, 2008, s.150).

Suriye'de devam edegelen iç savaşa yönelik uluslararası kamuoyunun bölünmüşlüğü ve söz konusu ayrışmanın insancıl müdahale doktrinine etkisi kayda geçmesi gereken önemli noktalardan birisidir. Libya müdahalesi ile karşılaştırıldığında, Suriye gerek pozitif hukuk gerekse insancıl müdahale tartışmaları bağlamında tam bir felç hâli içindedir. Libya'ya gerçekleşen uluslararası müdahalenin temelinde, BM Güvenlik Konseyi'nin 1973 sayılı Kararı bulunmaktadır (S/RES/1973 (2011)). Bu karara göre Konsey üye devletleri, tek başlarına ya da birlikte, Libya'daki insani durumun normale döndürülmesi ve insan hakları ihlalleri de dâhil olmak üzere insancıl felaketin acilen durdurulması için her türlü önlemi almak ile yetkilendirmektedir (S/RES/1973 (2011), parag.4-5). Benzer bir yetkilendirmenin Suriye söz konusu olunca gerçekleştirilemediği de ortadadır. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin karar alamadığı durumlarda “insancıl müdahale” ye ne yönlü başvurulacağı muammadır.

Son dönemlerde ise, insancıl müdahale kavramsallaştırmasının yapmış olduğu olumsuz çağrışımlardan olsa gerek yeni bir kavramsallaştırma olan “Koruma Sorumluluğu Doktrini” ortaya çıkmıştır. Taşdemir’in belirttiğine göre Koruma Sorumluluğu Doktrini uygulamada insancıl müdahale kavramının yerine kullanılmaya başlanmıştır (Taşdemir, 2016, s.169).

Koruma sorumluluğu doktrini, “Uluslararası Devlet Egemenliği ve Müdahale Komisyonu Raporu” tanımına göre bir devletin vatandaşlarını korumasının o devletin birincil sorumluluğu olduğunu söylemektedir (ICISS, 2001). Bu sorumluluk o devletin egemen olmasından kaynaklanmaktadır. Söz konusu sorumluluğun tecelli ettiği kimi konular arasında insanların herhangi bir iç savaş, ayaklanma ya da devlet başarısızlığı sonucu ciddi zarar görmesi ve devletin söz konusu olumsuz durumu ortadan kaldırmaya gücünün yetmemesi ya da bu konuda hevesli olmaması sayılabilir. Bu tür durumlarda koruma sorumluluğu doktrini uluslararası camianın kullanımına geçer. Kimi kriterlerin yerine getirilmesi sonucunda askerî müdahale de dâhil olmak üzere müdahale hakkı uluslararası toplumun sorumluluğunu yerine getirmesinde bir araç olarak kullanılabilir (ICISS, 2001).

Dikkat çeken ilk unsur ise müdahalenin egemene ait bir hak olduğu ancak egemenin egemenlik görevini yerine getiremezse, uluslararası toplumun diğer egemenleri tarafından -gerekirse zorla- yerine getirileceğidir. Böylelikle ne müdahale ne de egemenin sorumluluğu kavramları aşkın bir ilkeden kaynaklandırılmamakta; bizatihi egemenlik ilkesinin sahip olageldiği biriciklik korunmaya gayret edilmektedir. Elbette söylemde yapılan bu değişiklik esası değiştirmemekte, egemenlik ile müdahale arasındaki gerilim devam etmektedir.

Koruma Sorumluluğu Doktrinine göre önleme sorumluluğu (*responsibility to prevent*), harekete geçme sorumluluğu (*responsibility to react*) ve yeniden inşa sorumluluğu (*responsibility to rebuild*) olmak üzere üç çeşit sorumluluk bulunmaktadır (ICISS, 2001, ss.19-45). Askerî müdahalenin de bir yöntem olarak başvurulabilmesini öngörülen aşama “*responsibility to react*” aşamasıdır. Buna göre askeri müdahale için “doğru/haklı amaç (*right intention*)”, “son çare (*last resort*)”, “orantılılık (*proportional means*)”, “olumlu gelişme beklentisi (*reasonable prospects*)” ve “doğru otorite (*right authority*)” olmak üzere altı kriter bulunmaktadır (Arsava, 2011, s.108).

“Koruma Sorumluluğu Doktrini” insancıl müdahale doktrininden hangi yönlerden ayrılmaktadır? Arsava’ya (2011, s.114) göre Koruma Sorumluluğu Doktrininde *haklı savaşın* felsefi izlerini görmek mümkündür ve aslında

kaçınılmazdır da. Terminolojideki dönüşüm esası değiştirmemiş, haklı savaş için kullanılan terminolojiye bir noktada tekrardan başvurulmuştur. Peki fark nerededir? Arsava'nın tespitine göre fark “*responsibility to react*” aşamasında kendisini göstermektedir. Buna göre BM Güvenlik Konseyi'nin Koruma Sorumluluğu Doktrininin tek meşrulaştırıcı merkezi olarak kalması en temel ayrıcı nokta olarak kodlanmaktadır (Arsava, 2011, s.115). Ancak “Koruma Sorumluluğu” ve “insancıl müdahale” doktrinlerini birbirinden ayıran temel özellik yukarıda sayılanlardan daha derinliklidir.

İnsancıl müdahale kavramı en temelde egemenlik kavramının üzerinde kodlanan ve egemenliği kısıtlayan bir anlayışa sahiptir. Bu anlayışın doğal sonucu, insancıl müdahalenin, *haklı savaş* kavramsallaştırmalarında olduğu gibi, uluslararası politikada küçük devletler tarafından emperyalist bir ajandanın söylemsel kılıfı gibi algılanmasıdır. Böylelikle küçük devletlerin egemenlik hakları ellerinden alınabilmekte, en azından böyle bir ihtimale kapı aralanmaktadır. Koruma sorumluluğu anlayışı ise egemenliğin tanımlanması ve sistemdeki kurucu rolüne zarar getirmeyecek şekilde yeniden ele alınmasını sağlaması açısından ayırt edicidir. Böylelikle “egemenlik” kurucu ilke olarak yerini koruyabilmiş ve insan hakları ihlalleri gibi konularda da uluslararası toplumun müdahalesinin yolu açılmış olmaktadır.

Söz konusu anlayış en az iki noktada sorunludur. İlk olarak Koruma Sorumluluğu Doktrini egemenliğe farklı bir anlam vererek nesnel yapısını koruduğunu ve insancıl müdahaleye içkin özelliğin dışına çıktığını ilan etmektedir. Koruma Sorumluluğu Doktrini, yukarıda da belirtildiği üzere, insancıl müdahale ve haklı savaş gibi doktrinleri yeniden üretmekte ve özünde subjektiviteyi sağlamlaştırmaktadır. Eğer BM Güvenlik Konseyini tek karar alıcı ve meşrulaştırıcı merkez olarak kodlayarak nesnellik iddiasını yeniden üretmek ise amaç, bu da devletlerin öznel çıkarlarının insafına terk edilmiş karar alma süreçleri ile bizatihi öznel bir hâl almaktadır. Yapılmak istenen hukukun hem normatif hem de somut yanlarını bir dengede buluşturmak ve bir orta yol bulmaktır. Koskenniemi'ye dönersek *apoloji* ve *ütopya* arasındaki salınım devamlı bir oluştur ve argümanlar asla aynı zamanda ve aynı yoğunlukta olamazlar. Bu da somutluk ile normatiflik arasında bir denge arayışı olan Koruma Sorumluluğu Doktrininin öznel yapısını teyit etmektedir.

İkinci sorunlu alan ise Koruma Sorumluluğu Doktrininin egemenin sınırlarını çizmek gayretinde ve bunun sonunda sistemin tek kurucu ilkesi olarak *Westphalian* egemenliğin dönüşüme uğramasını sağlamak gayesinde yatmaktadır. Egemenliğin

aynı zamanda “sorumluluk” olarak kodlanması ve müdahalenin de egemenliğin bu yönünden dolayı mümkün olduğunun iddia edilmesi orta yolcu bir yaklaşımdır. Terminolojideki dönüşüm egemenliğin yapısında bir dönüşüme yol açmamıştır. Aksine egemenliği, sistemin kurucu ilkesi olarak yeniden üretmektedir. Taşdemir’in (2006, s.171) belirttiği gibi siyasal saiklerle Koruma Sorumluluğu Doktrini’nin Suriye’de işletilememesi, söz konusu doktrinin egemenliğin sistem içindeki mevcut konununun yeniden üretilmesini sağlamaktadır. Zira harekete geçmek için Güvenlik Konseyi yetkilendirmesi beklemek ve Güvenlik Konseyinin daimî üyelerinin siyasal beklentilerinin uzlaşmaması bu savı destekler niteliktedir. Sonuç olarak, egemenlik ve müdahale arasındaki gerilim yapısal bir sorundur ve sistemin yapısal dönüşümü ile ancak çözüme kavuşturulabilir.

5. MÜDAHALE VE EGEMENLİK ARASINDAKİ GERİLİM: SİSTEMİN GERÇEKLİĞE DÖNÜŞÜ

Yukarıda belirtildiği üzere, müdahale ancak haklı bir sebebe dayanırsa meşrudur. Söz konusu haklı sebep ise, doğal hukuktan kaynaklanmakta ve iradenin üzerinde konumlanmaktadır. Bu ikilem, günümüzdeki askerî müdahalelerde açıkça görülmektedir.

Örneğin; Arap Baharı olarak adlandırılan ve Orta Doğu ve Kuzey Afrika coğrafyasındaki birçok devlette rejim değişikliğine neden olan ayaklanmalar kanlı iç savaşlara evrilmiş ve uluslararası müdahaleye neden olmuştur. Bunlardan en bilineni ve alenisi Libya müdahalesidir. Uluslararası kamuoyunca Libya hükümetinin ve hükümet yanlılarının yapmış olduğu insan hakları ihlallerinin son bulması için müdahale seçeneği olanca yoğunluğu ile tartışılmıştır. Ne var ki devletler insancıl müdahale doktrinini Libya konusunda açıkça savunmaya gayret etseler dahi BM Güvenlik Konseyi kararı olmadan girişecekleri askerî operasyonların meşruluğunun sorgulanacağını da teslim etmişlerdir. Bunun açık anlamı, insancıl müdahale doktrininin tam olarak benimsenmediği ve egemenlik ilkesi ile bir çatışma hâlinde olduğu gerçeğidir. Böylesine bir çatışma ortamında devletler risk almaktan kaçınmışlar ve BM Güvenlik Konseyi kararını müdahalenin yasal zemini olarak ileri sürmüşlerdir. Söz konusu çıkmazın/açmazın çözümünde sistemin kendisiyle yüzleşmesi gerekmektedir.

Sistemin böylesine bir açmaz içerisinde olması, uluslararası ilişkileri etkileyen hemen tüm olay ve olgularda, güç politikalarını sistemin temeline yerleştirmekte tutucu davranmamaktadır. Hukukun bu son derece esnek yapısı, normatif sorun alanlarına eşitsiz şekilde yansımaktadır. Taraflar arasında en ufak bir güç eşitsizliği olduğunda hukukun güçlünden yana büküldüğünü görmekteyiz. Başka bir deyişle,

dünyanın bir bölgesinde meydana gelen bir olay ya da olgunun, benzer başka bir olay ya da olgudan ayrıldığı tek nokta, söz konusu olay ya da olgulardaki tarafların tutumları olacaktır.

Somut bir örnek için Balkan coğrafyası ve Kafkas coğrafyasında meydana gelen self-determinasyon hakkına dayalı ayrılma ve yeni devlet kurma pratiklerine yönelik büyük devletlerin tutumlarına bakılabilir. Uluslararası Adalet Divanı'nın Kosova konusunda verdiği danışma görüşü ile alevlenen tartışmada, Balkan coğrafyası ile Kafkas coğrafyası özelinde, Rusya ve Batı Blokunun çelişkili tutumları öğreticidir. Kosova'nın bağımsızlığına “*sui generis*” bir olay gözüyle bakan Batı blokuna karşın (Borgen, 2009, s.6), bu ayrılmanın bir gelenek hâline gelmesi ihtimalini ortaya atan Rusya; Kafkaslarda meydana gelen ayrılma pratiklerine tam tersi hukuki argümanlar ileri sürebilmektedirler.

Netice itibariyle egemenliğin tek başına kurucu ilke olarak kodlanması uluslararası ilişkilerde, -en azından zor vakalarda- hukukun güçlüden yana tavır almasına -Balkanlar ve Kafkas Coğrafyası örneklerinde olduğu üzere- yol açacaktır. Söz konusu açmazı/felç hâlini ortadan kaldırmak üzere yakın dönemde ciddi çabaların da olduğunu görmekteyiz.

Egemenlik ile müdahale arasındaki gerilimin ortadan kaldırılmasında ilk elde bir ön kabulün şart olduğunu vurgulamış olmaktadır. Buna göre *müdahalenin* sisteme uçuşu ya da sistemin dışında kodlanmaması gerektiği, aksine *müdahalenin* sisteme içkin bir özellik olduğunun kabul edilmesi gerekmektedir (Polat, 1999, s.121). Egemenlik ilkesinin tek eksen olarak kabul edildiği mevcut durumun, en azından müdahale ve karışmazlık ilkeleri bağlamında ortaya çıkan felç hâlini çözüme kavuşturması olanaksız gözükmektedir. Böylesine bir sürüncemenin de uluslararası hukuku çözümsüzlüğün hukuku yaptığı ortadadır. Söz konusu açmazı ortadan kaldırmak için normatif teorilerin ortaya atıldığını da görmekteyiz.

Uluslararası politikada “etik” unsurların tartışılmaya başlanması, özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra meydana gelen müdahale ve savaş tartışmalarında kendisini göstermeye başladı. Vietnam Savaşı ve Arap-İsrail Savaşları söz konusu etik tartışmaları alevlendiren olaylar oldular.¹⁵ Yakın dönem yazarları ise etik ve ahlaki sisteme entegre etmenin kuramını ortaya koymaya çalışmaktadırlar.

Michael Walzer moral (ahlak/etik) unsurları savaş ve savaşa başvurma konularında gündeme taşıyan ve egemenin sınırlarını tartışmaya açan yaklaşımı ile

¹⁵ Vietnam Savaşının meşruluk tartışmaları açısından kapsamlı bir derleme için bakınız, (Falk, 1969, *passim*)

dikkat çekmektedir. *Walzer*'in esas itibariyle konu edindiği husus savaşın bir bütün olarak reddinden öte, hangi koşullarda savaşa başvurmanın meşru olacağı yönünde cereyan etmektedir (Dağı, 2006, ss.208-209). Böylelikle savaş olgusu reddedilmemekte, sistemin bir parçası olarak kodlanmakta ve savaşa başvurmanın koşulları yeniden tartışmaya açılmaktadır. *Walzer*'da cisimleşen meşru savaş anlayışı en temelde, saldırganı karşı koymak ya da saldırganı cezalandırmak manasında kullanılmaktadır (Dağı, 2006, s.209). Buna “hukuksal/hukukçu bakış” (*legalist view*) adını vermekte olan *Walzer*, ağır insan hakları ihlallerinin olduğu zamanlarda “insancıl müdahale” doktrininin işletilmesine de karşı çıkmamaktadır. *Walzer*'a ses vermek gerekirse;

“İnsancıl müdahale, ‘insanlığın vicdanını sarsan’ eylemlere karşı bir tepki olarak gerçekleştirildiğinde ... haklı bir eylem olur. Bu *eski moda dil* bana kesinlikle doğru görünüyor... Burada sıradan kadınlarla erkeklerin, gündelik işlerinin akışında edindikleri ahlaki kanaatleri temel alınır. Söz konusu kanaatler bağlamında ikna edici bir tez ileri sürülebilir; bundan ötürü *BM’i beklemek olarak adlandırılabilir* ... *edilgen bir tavır sergilemenin* herhangi bir ahlaki sebebi olduğunu sanmam (vurgular bana ait)” (*Walzer*, 2017, ss. 160-161).

Walzer'in tezi “... bağımsız ve moral özerkliğe sahip devletlerden oluşan bir uluslararası toplumun varlığının kabulüyle” başlamaktadır (Dağı, 2006, s.209). Ne var ki *BM*'nin harekete geçmesinin beklenmesi, kimi uçuş durumlarda adeta bir süper kahramanın kurtarıcı rolünde belirmesinin beklenmesi gibi beyhude olabilir (*Walzer*, 2017, s.161). Bu noktada, haklı savaş ya da insancıl müdahalenin sistemin üzerinde durduğu moral sac ayaklarından birisini oluşturduğunu ve böylelikle müdahalenin sisteme içkin bir unsur olarak yeniden tanımlanması ile müdahale ve egemenlik arasındaki gerilimin ortadan kaldırılmasının imkânı yaratılmak istenmektedir.

Egemenlik ile müdahale arasındaki gerilimin çözümünde “adalet” teorisinin yeniden ihya edilmeye gayret edildiği örneklere rastlamaktayız. *John Rawls* (1999, *passim*) kapsamlı bir adalet teorisi ortaya koyarak sistemin öncüllerine dönüşü konusunda köşe taşı görevi görmektedir. Buna göre, uluslararası alanda müdahaleye yönelik tartışmalarda *Rawls*, “hukuk dışı rejimlere sahip toplumlar” ve “uygunsuz koşullarda olan toplumlar” ayrımı üzerinden argümanlarını sıralamaktadır (Polat, 1999, s.123). Öncelikle *Rawls*'a göre iyi örgütlenmiş bir toplumda, o toplumun üyelerinin ortak iyiliği sağlanmakta ve ortak iyi etkili bir şekilde adalet mekanizması tarafından düzenlenmektedir. Böylesine bir toplumda herkes “adalet” kavramsallaştırmasının ne anlama geldiğinde ortaklaşabilmekte ve

“hakkaniyet olarak adalet” böylesine bir toplum fikrinde vücut bulmaktadır (Rawls, 1999, s.397). İdeal olarak örgütlenmiş toplumların önünde kimi görevler bulunmaktadır. Buna göre ideal bir devletler toplumunun omuzlarında, “uygunsuz koşullarda bulunan toplumların” belli bir seviyeye çıkarılması sorumluluğu bulunmaktadır (Polat, 1999, s.123). “Hukuk dışı rejimlere sahip toplumlar” ile ilgili olarak ise daha radikal öneriler ortaya konulmakta ve ideal toplumların saldırı karşısında kendilerini korumak ve geniş insan hakları ihlallerini önlemek için “hukuk dışı rejimlere sahip toplumlara” karşı şiddet kullanma hakkı bulunmaktadır (Polat, 1999, s.123).

Bu bölümde son olarak *Fernando Teson*'un (1998) görüşlerine değinilecektir. *Teson* çalışmasında müdahalenin egemenliğin ihlali olup olmadığı; ihlal ise hangi koşullarda ihlal sayılacağına sorgulamasını yapmaktadır. Buna göre üç farklı durumdan bahseden *Teson*'a göre, devletin ve hükümetin ayrı ayrı ve birlikte meşruluk durumuna göre bir tablo ortaya koyar. Buna göre, hem “yatay” hem de “dikey” sözleşmesinin meşru olduğu devletlere yapılacak müdahaleler gayri meşru olacaktır (1998, s.60). Bunun açık anlamı, devlet denilen yapılanmanın esas varlık sebebi, onu oluşturan vatandaşlarının haklarını korumaktır. Devlet söz konusu sorumluluğunu yerine getiremez ya da getirmez ise meşruluğu tartışılır. Başka bir deyişle devlet, “halk ile olan başlangıç sözleşmesini ihlal etmiş ve meşruiyet temelini kaybetmiştir” (Dağı, 2006, s.224). Tekrar *Teson*'un sınıflandırmasına dönersek, devletin meşru olduğu ancak hükümetin gayrimeşru olduğu durumlar ilk kategorizasyona göre daha karmaşıktır. Böylesine bir durumda “müdahale” ancak hükümete ve hükümetin araçlarına karşı yapılırsa meşru olabilir ve egemenlik haklarının ihlali olmaz (Teson, 1998, s.62). *Teson*'un kuramında, halkın temel hak ve özgürlüklerine halel getirmeyen karışma örnekleri meşru bir zemine sahip gözükmektedir. Üçüncü durum ise, devletin tamamen gayrimeşru olduğu durumlar için geçerlidir. Buna göre yapılacak müdahale ancak yerel halkın temel insan haklarına, self-determinasyon hakkına ve benzeri vazgeçilmez haklarına saygılı olmak koşuluyla meşru temellere sahip olacaktır (Teson, 1998, s.64).

Sonuç olarak sistemin iki kurucu ilkesinden birisi olan “adalet” kavramının, egemenlik ve müdahale arasında yaşanan gerilimi ortadan kaldırmak üzere sisteme yeniden entegre edilme çabalarına tanık olmaktayız. Böylelikle müdahale sisteme içkin bir kavram olarak yeniden kodlanabilmekte ve egemenlik ile müdahale arasındaki gerilimin aşılabilmesi için çıkış yolu sunulabilmektedir.

SONUÇ

Bu çalışmada uluslararası devletler sisteminin üzerine inşa edildiği ilkeler üzerinden eleştirel bir okuma yapılmaya çalışılmıştır. Buna göre devletler sistemi, özellikle 19'uncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren, "egemenlik" ilkesinin kurucu ve başat olduğu bir yapı üzerinde varlık bulmaktadır. Egemenliğin bu son derece önemli konumu, günümüzdeki pek çok uyuşmazlığın ve çözümsüzlüğün de biricik sebebidir. İradenin belirleyiciliği üzerine bina edilen sistemin diğer birçokları arasında iki ana sonucu doğurduğu gözlemlenmektedir: Normlar hiyerarşisinin ve merkezî yaptırım mekanizmasının yokluğu.

Normlar hiyerarşisinin olmayışı, uluslararası vakalarda nesnel ve tutarlı normatif sorun çözüme yeteneğine ciddi darbe vurmaktadır. Egemenliğin, başka bir deyişle iradenin kurucu ilke olduğu sistemde, kural seçimi egemenin çıkar ya da anlam dünyası çerçevesinde gerçekleşeceği için seçilen her kuralın aynı oranda geçerli olması söz konusu olabilecek; farklı vakalarda birbirine zıt hukuki argümanlar ortaya konulabilecektir. Merkezî yaptırım mekanizmasının olmaması da benzer bir sonuca yol açabilecektir. Buna göre neyin hukuka uygun neyin hukuk ihlali olduğunu belirleyecek bir merkezî yapının yokluğu, uluslararası vakalarda güç siyasetine merkezî bir rol kazandırmaktadır. Buna göre taraflar arasındaki en küçük bir güç eşitsizliğinde, hukuk güçlünden yana tavır alabilmektedir.

Egemenliğin tek geçer akçe olarak konumlandırıldığı mevcut sistemde bir diğer açmaz da, müdahale konusunda yaşanmaktadır. İnsancıl müdahale doktrini çerçevesinde, hayata geçirilmeye çalışan ve egemenlik ilkesinin de üzerinde konumlanan aşkın bir ahlaki ilke üzerinden meşrulaştırılan insancıl müdahale kavramı, egemenlik haklarının ortadan kalkmasından korkan devletler bakımından ilkesel bir karşı çıkış çerçevesinde kabul görmemiştir. Aslında bu durum, sistemin kurucu ilkelerinden birisi olan müdahale etmeme ilkesiyle çatışmakta ve sistemi bir felç durumuna sokmaktadır.

Egemenlik ilkesine aşkın ahlaki bir temelde meşruluğunu alan insancıl müdahale doktrinin yerine, temelini egemenlikten alan "Koruma Sorumluluğu" anlayışı ikame edilmeye çalışılmıştır. Böylelikle sistem egemenliğin başat durumunu muhafaza edebilmiştir. Aynı zamanda da müdahalenin yolunu açmış olmaktadır. Ne var ki söylemsel düzeydeki bu dönüşüm de sistemin açmazlarına deva olmamış, karışmazlık ilkesi ile müdahale arasındaki gerilimi ortadan kaldıramamıştır. Sistemin söz konusu açmazlardan kurtulması için kurucu atalarına kulak vermesi ve şiddetin sisteme içkin bir unsur olduğunu kabul etmesi bir çıkış yolu sunabilir. Aksi durumda felç hâli devam edecektir.

KAYNAKÇA

- Anghie, A. (2004). *Imperialism, Sovereignty and the Making of International Law*. New York: Cambridge University Press.
- Arsava, A. F. (2011). Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 15(1), 101-124.
- Austin, J. (1995). *The province of jurisprudence determined*. New York: Cambridge University Press.
- Borgen, C. J. (2009). The Language of Law and the Practice of Politics: Great Powers and the Rhetoric of Self Determination in the Cases of Kosovo and South Ossetia. *Chicago Journal of International Law*, 10, 1-33.
- Dağı, İ.D. (2006). Normatif Yaklaşımlar: Adalet, Eşitlik ve İnsan Hakları. In A. Eralp (Ed.), *Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Declaration on Principles of International Law Concerning Friendly Relations and Co-operation among States in Accordance with the Charter of the United Nations*, UN Doc. A/RES/2625 (XXV), October 24, 1970.
- Denk, E. (2011). Uluslararası Hukukun Dayanağına İlişkin Görüşlerin Dönemsellikleri Sorunu: Doğal Hukuk Görüşü Örneği. *Bilge Strateji*, 3(5), 99-126.
- Denk, E. (2014). Uluslararası İlişkilerin Hukuku: Vestfalyan Sistemden Küreselleşmeye. E. Balta. (Ed.), *Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler* (ss.51-74). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Denk, E. (2015). *Uluslararası Örgütler Hukuku Birleşmiş Milletler Sistemi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Draper, G. I. A. D. (2015). Savaşa Dair Hukuk Fikirlerinin Gelişiminde Grotius'un Yeri (B. Beşgül, Trans.). Hedley Bull, Benedict Kingsbury & Adam Roberts (Ed.), *Hugo Grotius ve Uluslararası İlişkiler*. İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, ss.177-208.
- Falk, R. A. (Ed.) (1969). *The Vietnam War and International law* (Vol. I). New Jersey: Princeton University Press.
- Griffiths, M. ve diğerleri. (2008). *International Relations The Key Concepts*. London & New York: Routledge.

- Grotius, H. (2011). *Savaş ve Barış Hukuku*. (S. Meray, Çev.) Ankara: Say Yayınları.
- Güneş, B. (2020). *International Law on States Arming Non-state Groups*. Ankara: Orion Kitabevi.
- Hart, H. L. A. (1994). *The Concept of Law*. Oxford: Clarendon Press.
- Heywood, A. 2016. *Siyasetin ve Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları*. (F.Bakırcı, Çev.) Ankara: BB101.
- International Commission on Intervention and State Sovereignty (ICISS). (2001). *The Responsibility to Protect*. Ottawa: the International Development Research Centre.
- Kelsen, H. (2016). *Saf Hukuk Kuramı: Hukuk Kuramının Sorunlarına Giriş*. İstanbul: Nora kitap.
- Koskenniemi, M. (2005). *From Apology to Utopia: The Structure of International Legal Argument*. New York: Cambridge University Press.
- Koskenniemi, M. (2011). *the Politics of International Law*. Portland: Hart Publishing.
- Kosovo, T. I. I. C. O. (2000). *The Kosovo Report: Conflict, International Response, Lessons Learned*. New York: Oxford University Press.
- Malanczuk, P. (1997). *Akehurst's Modern Introduction to International Law*. London: Routledge.
- Mangır, D. Ş. (2015). *Uluslararası Toplumun Anayasası: Jus Cogens*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Martin Griffiths, T. O. C. a. S. C. R. (2008). *International Relations The Key Concepts*. London & New York: Routledge.
- On the Situation in the Libyan Arab Jamahiriya, UN Doc. S/RES/1973 (2011), March 17, 2011.
- Polat, N. (1999). *Ahlak,Siyaset, Şiddet: Bir Kuram Olarak Uluslararası Hukuk*. İstanbul: Kızıl Elma Yayıncılık.
- Polat, N. (2012). *International Relations Meaning and Mimesis*. London: Routledge.
- Rawls, J. (1999). *A Theory of Justice*. Cambridge: Harvard University Press.

- Robert, J. B. et.al. (1996). *International Rules: Approaches from International Law and International Relations*. New York: Oxford University Press.
- Roberts, A. (2000). The So-Called ‘Right’ of Humanitarian Intervention. *Yearbook of International Humanitarian Law*, 3, 3–51.
- Sever, D. Ç. (2015). İdeolojik Bir Kavram Olarak Hukuki Eşitlik. B. Erdağı. (Ed.). *Liberal Hakların, Hukukun ve Devletin Sınırları* (ss. 29-58). Ankara: NotaBene.
- Shaw, M. N. (2008). *International Law*. New York: Cambridge University Press.
- South West Africa*, Second Phase, Judgment, ICJ Reports, July 18, 1966, s.6.
- Tamanaha, B. Z. (2004). *On the Rule of Law: History, Politics, Theory*. New York: Cambridge University Press.
- Taşdemir, F. (2016). Suriye İç Savaşı’na Üçüncü Devletlerin Müdahalesi ve Uluslararası Hukuk. F. Taşdemir (Ed.), Suriye: Çatışma ve Uluslararası -Hukuk (ss. 157-182). Ankara: Nobel Yayınevi.
- Teschke, B. (2017). *1648 Söylencesi: Sınıf, Jeopolitik ve Modern Uluslararası İlişkilerin Kuruluşu*. İstanbul: Can Yayınları.
- Teson, F. R. (1998). *A Philosophy of International law*. Colorado: Westview Press.
- UN Charter 1945, 1 UNTS xvi.
- Uzun, E. (2015a). H.L.A. Hart: Kurallar Sistemi Olarak Hukuk. E. Uzun. (Ed.), *Çağdaş Hukuk Düşüncesine Giriş* (ss.139-165). İstanbul: İthaki.
- Uzun, E. (2015b). John Austin: Analitik Pozitivizm. E. Uzun. (Ed.), *Çağdaş Hukuk Düşüncesine Giriş* (ss.11-28). İstanbul: İthaki Yayınlar.
- VCLT 1969, UNTS, vol. 1155, p. 331.
- Vitoria, F. D. (2017). *Dersler*. (A. Dokuzlu. Çev.) Ankara: Dost Kitabevi.
- Wacks, R. (2015). *Hukuk Felsefesine Kısa Bir Giriş*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Walzer, M. (2017). *Haklı Savaş- Haksız Savaş* (M. Doğan, Trans.). İstanbul: ALFA.
- Yalçınkaya, A. (2014). Bodin’den Hobbes’a Doğru. M. Ağaoğulları. (Ed.), *Sokrates’ten Jakobenler’e Batı’da Siyasal Düşünce* (ss.401-424). İstanbul: İletişim Yayınları.

NATO'NUN DENİZ GÜVENLİĞİ ALGISI: SÜREKLİLİK VE DEĞİŞİM

Arif BAĞBAŞLIOĞLU*

Öz

Özellikle son yıllarda uluslararası güvenlik çalışmaları literatüründe yaygın olarak kullanılmaya başlanan deniz güvenliği çerçeve bir kavram olarak, genellikle ulusal güvenlik, ekonomik kalkınma ve insan güvenliği ile ilgili olarak deniz alanlarında gerçekleşen sorunlarla mücadeleyi tanımlamak için kullanılmaktadır. Kavramın deniz alanları vasıtasıyla devlet ya da devlet dışı aktörlerden kaynaklı tüm tehditlerle mücadeleyi içeren kapsayıcı niteliği, 2011'de kabul edilen İttifak Denizcilik Stratejisi Belgesi'nde deniz güvenliğinin sağlamanın NATO'nun dört temel hedefinden biri olmasına imkân sağlamıştır. Çalışmada NATO'nun deniz alanlarına yönelik politikalarında kavramsal ve operasyonel açıdan görülen değişim ele alınmıştır. Çalışmanın iki temel tespiti vardır. Birincisi İttifak'ın deniz güvenliği anlayışının Soğuk Savaş sonrası gerçekleştirdiği operasyonlar ile pratikte uygulanmasının ardından İttifak'ın resmî belgelerine dâhil edildiği ve bu suretle bir kavramsal çerçeveye kavuşturulduğu tespitidir. İkinci tespit ise NATO'nun İttifak'ın deniz güvenliği kavramını enerji güvenliği ve insan güvenliğini sağlamaya yönelik faaliyetlerle beraber hayata geçirdiği ve bu bağlamda İttifak'ın deniz güvenliği kavramını birçok konuyu kapsayan çerçeve bir kavram olarak kabul ettiği yönündedir. Çalışmada NATO'nun deniz güvenliği yaklaşımı değerlendirilerek, önümüzdeki süreçte deniz güvenliği konusunun NATO bağlamında ne yönde şekillenebileceği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Deniz Güvenliği, NATO, İnsan Güvenlik, Enerji Güvenliği, Caydırıcılık.

NATO'S MARITIME SECURITY PERCEPTION: CONTINUNITY AND CHANGE**Abstract**

Maritime security, which has been widely used in the literature on international security studies particularly in recent years, is used as a framework concept generally to describe the combat against problems occurring in the maritime areas regarding national security, economic development and human security. The inclusive nature of the concept, which includes combating all threats originating from state or non-state actors through maritime domain, enabled that ensuring maritime security became one of the four main objectives of NATO in the Alliance Maritime Strategy Document adopted in 2011. In this study, the conceptual and operational changes seen in the policies of NATO regarding the maritime domain were discussed. The study has two key determinations. The first one is the determination of the fact that the maritime safety perception of the Alliance was included in the official documents of the Alliance and thereby gained a conceptual framework after practically implementing it in the operations it conducted following the Cold War. The second determination is the fact that NATO has implemented the maritime security concept of the Alliance along with the activities towards ensuring energy security and human security; and in this sense, the Alliance has adopted the maritime security concept as a framework concept that covers many issues. In the study, maritime security approach of NATO was evaluated and it was tried to reveal how the maritime security issue could be shaped in the context of NATO in the upcoming period.

Keywords: Maritime Security, NATO, Human Security, Energy Security, Deterrence.

* Doç.Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler (İngilizce) Bölümü, arifbagbaslioglu@comu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-8603-5014.

GİRİŞ

Dünya ticaretinin yüzde doksanı (ICS, 2020) ve askeri birliklerin harekât yeteneklerini destekleyecek ekipmanın nakledilmesini içeren askeri lojistiğin yüzde doksan beşi deniz alanları aracılığıyla gerçekleşmektedir (Soula, 2015: V). Deniz alanlarının öneminin vurgulanması açısından anlamlı olan bu bilgilere, John Mack'in (2011: 19) "insanlık tarihinin denizlere hâkim olma girişimleri üzerinden okunabileceği iddiası" da eklenebilir. Alfred Thayer Mahan'ın 1890'da yayımlanan *Deniz Gücü'nün Tarih Üzerindeki Etkisi* adlı eserinde tanıttığı "Deniz Hakimiyet Teorisi" vasıtasıyla Uluslararası İlişkiler literatüründe deniz ve su yolları üzerinde kurulacak hakimiyet ile dünya egemenliği arasındaki doğrusal bir ilişkinin olduğu tespiti yapılmış olmasına rağmen çok boyutlu bir kavram olarak "deniz güvenliği" görece yeni bir kavrama işaret etmektedir. Uluslararası ilişkiler literatüründe güvenlik çalışmaları başlığı altında, 1990'lı yıllardan itibaren çalışılmaya başlandığı söylenebilir.

1990'lı yıllarda uluslararası konjonktürdeki değişim paralelinde, ülke içi çatışmalara bağlı olarak dünyanın çeşitli bölgelerinde meydana gelen uluslararası siyasi ve ekonomik nitelikli krizler ve bu krizlerin oluşmasında devlet dışı aktörlerin etkileri güvenlik söylemi ve algılamasını da belirli ölçüde değiştirmiştir. Devleti ve sadece silahlı kuvvetlerle karşılık verilecek devlete yönelik tehditleri merkeze alan güvenlik söyleminin karşısında yeni bir söylem inşa edilmiştir. Bu söylem, ekonomik istikrarsızlık, siyasi baskı, ülke içi çatışmalar, salgın hastalıklar, insan ve yasa dışı madde kaçakçılığı ve göç gibi ekonomik ve çevresel nedenlerden kaynaklı geleneksel olmayan tehditleri merkeze almaktadır. Söz konusu söylem değişimi, *insan güvenliği*, *koruma sorumluluğu*, *insani müdahale*, *çevre güvenliği* ve *deniz güvenliği* gibi kavramların gelişimini de beraberinde getirmiştir. Deniz güvenliği kavramı özellikle 2000'li yıllarda deniz terörizmi ile ilgili endişelerin yoğunlaşması, uluslararası deniz alanlarında deniz korsanlığı, insan ticareti gibi deniz suçlarının artması, hidrokarbon kaynakları başta olmak üzere, enerji havzalarının ve dünya deniz ticaretine yön veren rotaların kontrolüne yönelik devletler arası rekabetin daha görünür hale gelmesi ile literatürde daha çok kullanılan bir kavram olmuştur.¹

¹ Literatürde deniz güvenliği kavramının kullanımının özellikle 2000'li yıllarda artmasının en önemli nedenleri olarak 11 Eylül saldırılarının etkileri - ki bu saldırılar gemilerin terör örgütleri tarafından intikal vasıtası olarak kullanılabilceğini ortaya koymuştur -, gemilere karşı gerçekleştirilen terör eylemlerinin artması, 21. yüzyılın başında Malakka Boğazı'nda deniz haydutluğu saldırılarının artması ile 2007-2012 yılları arasında Aden Körfezi ve Somali açıkları başta olmak üzere deniz ticareti bakımından stratejik öneme sahip deniz yollarında gerçekleşen deniz haydutluğu eylemleri

Kavramın deniz alanları vasıtasıyla devlet ya da devlet dışı aktörlerden kaynaklı tüm tehditlerle mücadeleyi içeren kapsayıcı niteliği, birçok uluslararası aktörün bu kavrama güvenlik politikalarının üst sıralarında yer vermelerine yol açmıştır. NATO da bu uluslararası aktörlerden biri olarak 2011'de kabul edilen Denizcilik Stratejisi'nde deniz güvenliğinin sağlamanın İttifakın temel hedeflerinden biri olduğunu ilan etmiştir. 2010'da Lizbon Zirvesi'nde kabul edilen NATO'nun son Stratejik Konsepti'ndeki hedeflerle paralel bir çerçevede oluşturulan NATO'nun Denizcilik Stratejisi'nde deniz güvenliğinin sağlanmasında devlet dışı aktörlere karşı mücadele öne çıkarılmıştır. Ancak, özellikle Ukrayna Krizi sonrasında Rusya ile NATO arasındaki ilişkilerin nitelik değiştirmesi ile 2014'ten itibaren NATO'nun deniz güvenliği stratejisinin sağlanmasında devlet kaynaklı tehditler de dikkate alınmaya başlamıştır. İttifak'ın güvenlik yaklaşımını etkileyen diğer bir gelişme ise 2019 Londra Zirvesi'nde Çin'in İttifak tarihinde ilk defa, ticaret savaşları bağlamında ABD ve Çin arasında rekabetin yaşandığı ekonomi, teknoloji ve siber savaş gibi konularda NATO içerisindeki siyasi tartışmalarda gündem haline gelmesidir.

Bu çalışmada öncelikle, NATO içerisinde deniz güvenliği kavramının gelişimi ele alınacak, daha sonra NATO'nun deniz güvenliğini sağlama amacı çerçevesinde özellikle Akdeniz'de gerçekleştirdiği operasyonlar detaylı olarak incelenecektir. Daha sonra NATO'nun söz konusu faaliyetlerinin İttifak'ın Deniz Stratejisi Belgesi'ne ve özellikle Ukrayna krizi sonrasında devlet kaynaklı tehditlerin artmasının NATO'nun resmi belgelerine ve doktrine söylemsel olarak nasıl yansıdığı ele alınacaktır. Son olarak, NATO içerisinde üye ülkeler arasındaki tutum ve çıkar farklılıklarının daha görünür olduğu bir dönemde NATO'nun deniz güvenliği ile ilgili stratejisinde yapılabilecek güncellemeler ile ilgili değerlendirmelerde bulunulacaktır. Bu bağlamda NATO'nun yeni stratejik konseptinin oluşturulması çalışmalarında deniz güvenliği kavramının nasıl bir yer edinebileceğine dair tartışmalara da değinilecektir.

1. DENİZ GÜVENLİĞİ VE NATO

Deniz güvenliği kavramının tanımı açısından literatürde bir uzlaşma olmadığı ve kavramın birçok farklı hususu içine alan çeşitli tanımları olduğu ifade edilebilir. Bu tanımlar, tanım yapanların siyasi ya da ideolojik çıkarlarına veya hangi sektör için tanım yapıldığına göre de değişiklik göstermektedir (Klein, 2011: 130). Kanımca, Ken Booth (1997: 106)'un iddia ettiği gibi "güvenlik"ın türetilen bir kavram olma

sayılmaktadır. Deniz güvenliği kavramının Uluslararası İlişkiler literatüründe kullanımıyla ilgili daha geniş bilgi için bkz., (Germond, 2015; Buerger ve Edmunds 2017; Buerger, 2015).

özelliği, deniz güvenliği açısından da aynı şekilde geçerlidir. Deniz güvenliği Buerger (2015: 159)'ın ifade ettiği gibi “deniz alanlarındaki bir dizi tehdidin yokluğu” olarak tanımlanabilir. Bu anlamda bu tehditler genel olarak; devletler arasındaki deniz yetki alanları konusundaki uyuşmazlıklar, savaşlar, deniz haydutluğu, silahlı soygun, denizde terörizm, uyuşturucu, silah, insan ve mal kaçakçılığı, kitle imha silahlarının yayılması, yasadışı balıkçılık ve doğal afetler olarak sıralanabilir (Klein, 2011: 130). Bu tehditler içerisinde devletler arasında yaşanan deniz yetki alanlarına ilişkin uyuşmazlıklar, bir devletin egemenliği altında bulunan deniz yetki alanlarının diğer devletler tarafından ihlal edilmesi ve savaşlar geleneksel tehdit kapsamında değerlendirilmektedir. Diğer tehditler ise yukarıda bahsettiğimiz 1990'lı yıllarda uluslararası konjonktürdeki değişim paralelinde devlet dışı aktörlerden kaynaklanan, yani geleneksel olmayan yeni güvenlik tehditleri olarak kabul edilmektedirler. Bu bağlamda, deniz güvenliği, devlet dışı aktörler ile devletler arasında ya da doğrudan devletler arasındaki jeopolitik güç mücadelelerini analiz edilirken yararlanılan bir kavram olduğu gibi, liman güvenliğinin sağlanması, yasadışı balıkçılık gibi deniz çevresi ile ilgili suçlarla mücadele gibi farklı bağlamlardaki konuları da içeren bir ihtivaya sahip çok boyutlu bir çerçeve kavram niteliğindedir. Bu açıdan, deniz güvenliği çerçeve bir kavram olarak, genellikle ulusal güvenlik, ekonomik kalkınma ve insan güvenliği ile ilgili olarak deniz alanlarında gerçekleşen sorunlarla mücadeleyi tanımlamak için kullanılmaktadır. Tüm bu bağlamlarda değerlendirildiğinde kavram, deniz alanları vasıtasıyla devlet ya da devlet dışı aktörlerden kaynaklı tüm tehditlerle mücadeleyi içeren kapsayıcı bir niteliğe sahiptir.

NATO, 2011'de kabul edilen Denizcilik Stratejisi'nde deniz güvenliğinin sağlamanın İttifakın temel hedeflerinden biri olduğunu ilan etmiştir. NATO'nun 30 üyesinin 25'i kıyı devletidir ve bu devletler deniz ticareti konusunda küresel öneme sahip yaklaşık yirmi limanın işletmesini yapmakta, büyük boyutlu küresel denizcilik şirketlerinin % 25'ini idare etmektedirler. Dünyanın en büyük on nakliye şirketinden dördü NATO ülkelerinde bulunmakta ve dünyadaki tonaj açısından en iyi yirmi nakliye ülkesinden sekizi, NATO üyesidir (Nordenman, 2015: 2). Deniz güvenliği kavramı nispeten yeni bir kavram olsa da, NATO'nun kurulduğu günden itibaren deniz alanlarındaki hakimiyete önem veren bir İttifak olduğu hem İttifak'ın isminden hem de İttifak'ı kuran Kuzey Atlantik Antlaşması'ndan anlaşılabilir. İttifak'a kolektif savunma görevini veren ve İttifak'ın görev alanını tanımlayan 5. ve 6. maddelerde üye ülkelere yönelik herhangi bir saldırıda NATO'nun görev alanına net bir şekilde üye ülkelerin deniz alanları ve Yengeç Dönencesi'nin

kuzeyindeki Kuzey Atlantik bölgesinde bulunan kuvvetleri ve gemileri de dahil edilmektedir.

Soğuk Savaş sırasında, İttifak üyelerinin deniz kuvvetleri, kolektif savunmanın bir unsuru olan caydırıcılık açısından önemli roller oynamışlardır. Soğuk Savaş sırasında, NATO, açık düşmanlıkların başlaması halinde Doğu Bloku ülkelerinin koordinasyonunu engellemeye yönelik deniz kuvvetlerinin kullanımını da içeren bir dizi strateji geliştirmiştir. 1980'li yıllarda NATO'nun deniz gücü kullanımı zirveye ulaştığı ifade edilebilir (Allport, 2018: 10). Bu durum NATO'nun resmî belgelerine de yansımıştır. 1981'de NATO Deniz Operasyonları Konsepti ve 1984'te yayınlanan NATO Deniz Stratejisi belgelerinde İttifak'ın Soğuk Savaş dönemindeki üye ülkelerin deniz alanlarına yönelik temel tehditleri Sovyetler Birliği ve Varşova Paktı üyelerinden kaynaklı olarak kabul etmektedir. Bu tehditlere yönelik olarak caydırma ve müdahalede bulunma planlarının temel hedefleri ise Sovyet deniz kuvvetlerinin İttifak'ın Atlantik, Kuzey Denizi, Baltık Denizi ve Akdeniz'deki (Karadeniz ve Ege'de dahil olmak üzere) deniz alanlarına saldırılarını önlemek ve bu alanlarda gösterilecek müdahale ile Sovyetler Birliği'nin muhtemel savaşı daha geniş bir alana yaymasını engellemektir.²

Soğuk Savaş sonrasında ise NATO'nun deniz alanlarına yönelik politikalarında kavramsal ve operasyonel bir dönüşüm yaşanmıştır. Bu dönemde NATO deniz alanlarında Soğuk Savaş sırasında uyguladığı devlet ve devletler grubu kaynaklı tehditleri caydırma kapsamında gerçekleştirdiği geleneksel askeri ve diplomatik görevlerinin yanında, insan ve enerji güvenliğini sağlamaya yönelik deniz düzeninin korumasını içeren faaliyetler de gerçekleştirmiştir.

1.1. Soğuk Savaş Sonrası NATO'nun Deniz Operasyonları

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından, NATO üyelerine tehdit olabilecek bir devlet saldırısı ihtimalinin azalması, NATO içerisinde yüksek yoğunluklu deniz operasyonlarına yönelik emirlerin kaldırılmasına ve doktrinsel olarak NATO deniz kuvvetlerinin deniz düzeninin muhafaza edilmesi gibi daha genel deniz güvenliği işlevlerine yönelmesine imkân sağlamıştır (Allport, 2018: 9). Soğuk Savaş sonrasında NATO'nun ilgi ve sorumluluk sahası görece farklılaşmış ve genişlemiştir. Bu dönemde, NATO'nun BM AGİT, AB gibi örgütlerle ve İttifak üyesi olmayan ülkelerle ilişkileri artmış, barışı destekleme operasyonları ve kriz

² Bu amaçlar için Atlantik Daimi Deniz Kuvvetleri (SNFL), Kanal Daimi Deniz Kuvvetleri (SNFC) ve Akdeniz Çağrı Kuvveti (Naval on-Call Force Mediterranean- NAVOCFORMED) olmak üzere üç deniz gücü grubu kullanılmıştır. Bu deniz grupları Soğuk Savaş sonrası dönemde farklı isimler alarak yeniden yapılandırılmışlardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Gade ve Hilde, 2016: 116-117).

yönetimi gibi 5. madde dışı görevler İttifak'ın faaliyet alanına dâhil olmuştur. Bu çerçevede, NATO, bazen BM Güvenlik Konseyi kararları çerçevesinde, bazen de İttifak'ın kendisine yüklediği kriz yönetimi gibi görevleri gerçekleştirmek amacıyla deniz kuvvetlerinin de kullanıldığı operasyonlar gerçekleştirmiştir.

Irak'ın Kuveyt'i işgali sonrasında Ocak 1991 yılında başlatılan Güney Muhafızı Operasyonu (Operation Southern Guard) Akdeniz'de NATO gemilerine yönelik herhangi bir saldırı girişimini önlemeye yönelik olarak gerçekleştirilmiştir. Temmuz 1992'de başlatılan Deniz Gözetleme Operasyonu (Operation Maritime Monitor) ve Eylül 1992'de başlatılan Deniz Muhafızı Operasyonu (Operation Maritime Guard) BM Güvenlik Konseyi'nin Yugoslavya'ya yönelik silah ambargosu ile ilgili 713 ve 717 sayılı kararlarının uygulanmasının denetlenmesi amacıyla gerçekleştirilen operasyonlardır. Deniz Muhafız Operasyonu, NATO'nun Batı Avrupa Birliği ile birlikte 15 Haziran 1993 - 18 Haziran 1996 tarihleri arasında Adriyatik Denizi'nde yürüttüğü Keskin Deniz Muhafızı (Operation Sharp Guard) ile birleştirilmiştir. NATO'nun 1999 Kosova müdahalesinde de NATO deniz kuvvetleri hem Müttefik Güç Operasyonu (Operation Allied Force) hem de Müttefik Hasat Operasyon'larında (Operation Allied Harvest) büyük ölçüde zorlayıcı diplomasi aracı olarak kısmen de müdahalenin bir parçası olarak kullanılmışlardır (Gade and Hilde, 2016: 117-118; Nordenman, 2015: 3).

11 Eylül 2001 saldırıları, NATO'nun konvansiyonel ve devlet kaynaklı tehditlere dayanan deniz güvenliği algısını, terörizm gibi asimetrik tehditlere, yönlendirmiştir. 11 Eylül saldırıları sonrasında NATO tarihinde ilk defa Kuzey Atlantik Antlaşması'nın kolektif savunmayı düzenleyen 5. maddesi çerçevesinde faaliyetlerde bulunmaya başlamıştır. Bu faaliyetlerden birisi de Akdeniz'de NATO gemilerine karşı gerçekleşebilecek eylemleri engellemek ve bu olası eylemlere karşı savunma sağlamak amacıyla 26 Ekim 2001 tarihi itibarıyla başlatılan Aktif Gayret Operasyonu (Operation Active Endeavour)'dur. Gözetleme ve müdahale amaçlı olan operasyonun görev alanı, başlangıçta NATO kuvvetlerinin esnek olarak konumlandırılmasına ve gerektiğinde takviye edilmelerine imkan sağlayacak bir şekilde Doğu Akdeniz'i kapsarken Mart 2004'ten itibaren Cebelitarık Boğazı'ndan başlayarak tüm Akdeniz'e yayılmıştır (NATO, 2016c). Bu operasyonun NATO içerisinde Soğuk Savaş sonrasında özellikle üye olmayan ülkelerle işbirliğini ifade etmek için kullanılan "birlikte çalışabilirliği" sağlamak açısından da İttifak'a katkıları olmuştur. Operasyon, NATO üyesi olmayan ortak ülkeler ve özellikle İttifak'ın ortaklık programı olan Akdeniz Diyalogu ülkeleri (Cezayir, Mısır, İsrail, Ürdün, Moritanya, Fas ve Tunus) ile birlikte çalışabilirliğini

sağlamıştır. Operasyon Ekim 2016'da sona ermiş, yerine 9 Kasım 2016'da deniz güvenliğini sağlamaya yönelik olan ve günümüzde de devam eden Deniz Muhafızı Operasyonu (Operation Sea Guardian) başlatılmıştır. Operasyonun deniz durumsal farkındalığının artırılması, denizde terörle mücadele ve kapasite geliştirmeye destek sağlamak üzere üç temel görevi vardır. Bu operasyon da diğeri gibi NATO ülkelerine NATO üyesi olmayan ülkeler ile birlikte çalışmasına imkân sağlamaktadır. İttifak'ın resmi söyleminde bu operasyonun gerekliliği ve temelleri açıklanırken Batı Avrupa'nın petrol ve gaz tüketiminin yaklaşık yüzde 65'inin Akdeniz'den geçtiği ve Akdeniz'in küresel ekonomi açısından önemi vurgulanmaktadır (NATO, 2020). Bu çerçevede NATO'nun deniz güvenliği ile enerji güvenliği arasında doğrusal bir ilişki kurduğu ifade edilebilir.

NATO deniz haydutluğu ile mücadele kapsamında BM ve AB gibi örgütlerle de iş birliği yaparak Aden Körfezi ve Hint Okyanusu'nda deniz güvenliği operasyonları düzenlemiştir. Bu operasyonlardan ilki, 24 Ekim 2008'de, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 1814, 1816 ve 1838 sayılı kararları çerçevesinde başlatılan Müttefik Destek Operasyonu (Operation Allied Provider)'dur. BM Dünya Gıda Programı tarafından Somali'deki mültecilere yapılan yardımların korunması için başlatılan bu görevi 13 Aralık 2008 yılında AB, Atalanta Operasyonu olarak devralmıştır. Operasyon kapsamında NATO donanma kuvvetleri, bölgede deniz haydutlarını engellemeye yönelik devriye gezme ve Dünya Gıda Programı gemilerini deniz haydutlarının saldırılarına karşı koruma faaliyetleri de sürdürmüştür (2016a). NATO ayrıca Mart 2009 deniz haydutluğu ile mücadele kapsamında Müttefik Koruyucu Operasyonu (Operation Allied Protector) ve yerine Ağustos 2009'dan Aralık 2016'ya kadar devam eden Okyanus Kalkanı Operasyonu'nu (Operation Ocean Shield) başlatmıştır. Okyanus Kalkanı Operasyonu kapsamında, bölgede bulunan NATO donanma kuvvetleri, belirlenen geçiş koridorunda devriye görevinin yanı sıra, bölge devletlerinin deniz haydutluğu ile mücadele faaliyet kapasitelerini geliştirmeye de yardım etmişlerdir. NATO deniz kuvvetleri bu operasyon ile sadece bölge ülkeleri ile değil, Rusya, Hindistan ve Çin'den ve diğer bazı deniz kuvvetlerinden gelen deniz gemileriyle iş birliği yapmıştır. Operasyon böylece NATO deniz kuvvetleri ve Asya deniz kuvvetleri arasında önemli bir temas noktası olarak hizmet vermiştir. Bu durumun, korsan saldırılarında azalma ve operasyon maliyetiyle ilgili sorular karşısında, ilerleyen yıllarda, operasyonun sürmesine yardımcı olduğu ifade edilebilir (Gade ve Hilde, 2016: 120). Bu durum ayrıca NATO'nun Soğuk Savaş sonrasında kendisine amaç olarak belirlediği iş birliğine dayalı güvenlik anlayışının da bir yansımasıdır.

NATO'nun Arap Baharı sonrasında deniz ve insan güvenliğini sağlamaya yönelik operasyonları da olmuştur. Fransa önderliğindeki koalisyon güçleri tarafından 1973 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararı çerçevesinde 19 Mart 2011'de Libya'ya yönelik olarak başlatılan müdahale, 31 Mart 2011 tarihinden itibaren NATO komutasında Birleştirilmiş Koruyucu Operasyon (Operation Unified Protector) adıyla yürütülmüştür. 31 Ekim 2011 tarihinde operasyon sona erdirilmiştir. İnsani gerekçelerle yapılan müdahale ile NATO askerî yeteneklerini ve operasyonel imkânlarını muhalifleri destekleyecek şekilde kullanmıştır. Operasyonun başlamasıyla birlikte, NATO deniz unsurları Libya'ya yönelik askeri malzeme girişini kesmeye ve insan giriş çıkışını kontrol etmeye başlamıştır.

Arap Baharının en somut sonuçlarından birisi, İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki en büyük mülteci krizinin yaşanmasıdır. Suç örgütlerince organize edilen yasa dışı göçün artışı Avrupa ülkelerinin güvenliği açısından ciddi bir sorun olarak kabul edilmiş ve söz konusu göçler sırasında hayatını kaybedenlerin sayısının artması konuya olan uluslararası kamuoyu ilgisini artırmıştır. Bu ilgiyi, eyleme dönüştüren aktörlerden biri de NATO'dur (Bağbaşıoğlu, 2017: 517). Coğrafi konum itibarıyla göçten en çok etkilenen NATO üyeleri olan Ege'nin iki kıyıdaş devleti Türkiye ve Yunanistan ile kendi kamuoyuna mülteci sayısını azaltma konusunda taahhütlerde bulunan Almanya'nın isteği ile 11 Şubat 2016'da gerçekleştirilen NATO Savunma Bakanları Toplantısı'nda, NATO Daimi Deniz Görev Grubu II adlı ile yedi savaş gemisinden (1 Alman, 1 Amerikan, 1 İngiliz, 3 Yunan, 1 Türk) oluşan bir deniz gücü oluşturulmasına karar verilmiştir. Ege Denizi'nde keşif, gözetleme ve yasa dışı geçişleri izleme görevi yapan bu deniz gücü, AB'nin sınır kontrol birimi Frontex ile Türkiye ve Yunanistan'ın mültecilerin deniz yolu ile intikalini önlemeye yönelik faaliyetlerini desteklemektedir (NATO, 2016b).

NATO'nun 2010 yılında yayımlanan son stratejik konseptinde denizlerde gerçekleşen insan kaçakçılığı İttifak'a yönelik bir tehdit olarak belirlenmiş; bu tutum 2011'de kabul edilen ve aşağıda ayrıntıları verilen İttifak Deniz Stratejisi adlı belgede devam etmiştir. Bu tutumun eyleme dönüşüm örneklerinden birisi de NATO'nun Ege'deki operasyonudur. İnsan güvenliğini sağlama söylemi çerçevesinde temellendirilen bu operasyon, insan kaybı riskinin görece olarak az olduğu ve görece olarak düşük maliyetli bir operasyondur. Ege Denizi vasıtasıyla Yunanistan'a geçen kişi ve kayıp sayısını azaltmış olmasına rağmen operasyonun devam etmesi açısından bazı kurumsal zorluklara sahip olduğu da ifade

edilmelidir.³ Ege Denizi'nin coğrafi açıdan kuşatılmış olduğu gerçeğinden hareketle, NATO'nun Ege'deki varlığı, Karadeniz ve Akdeniz'deki deniz gücü dengesinde görülen ciddi değişikliklere yönelik dolaylı bir çözüm olarak değerlendirilebilir (Güvenç ve Egeli, 2016: 105). Kısacası, insan güvenliğini sağlama söylemi çerçevesinde oluşturulan misyon NATO'nun ilgili deniz alanlarında varlığına meşruiyet kazandırdığı gibi bu alanlarda devlet kaynaklı tehditlerle mücadele imkânı da sunmaktadır.

1.2. Pratikten Teoriye: 2011 İttifak Deniz Stratejisi Belgesi

Soğuk Savaş döneminde iki kutuplu sistemin rekabet ortamında güvenlik, ittifak tutumu içinde gözetilen ortak bir eyleme dönüşerek uluslararası güvenlik halinde ifade edilmeye başlanmış ve uluslararası politikanın temel unsuru haline dönüşmüştür (Birdişi, 2020: 255-256). Ancak Soğuk Savaş sonrasında NATO üyelerinin ulusal güvenlik algı ve uygulamalarının söz konusu ortak bir “uluslararası güvenlik” algısına dönüşmesi kolay olmamaktadır. Bölgesel bir kolektif savunma örgütü olarak kurulan NATO, Soğuk Savaş sonrasında küresel bir güvenlik örgütü olarak ilgi, yetenek ve faaliyetlerinde bir dönüşüm süreci içerisine girmiştir. Bu doğrultuda, Soğuk Savaş sonrası oluşan yeni güvenlik ortamında İttifak'ın varlığını kalıcı kılabilmek, dönüşüm sürecini dinamik tutabilmek ve üyeler arasındaki dayanışmayı artırmak amacıyla örgüt içerisinde birçok politika, kavram ve proje üretilmiştir. “Genişleme politikası”, “ortaklık politikası”, “füze savunma politikası”, “kapsamlı yaklaşım”, “mükemmeliyet merkezleri”, “çoklu gelecekler projesi”, “küresel ortaklar” ve “akıllı savunma” bu çerçevede sayılabilirler (Bağbaşıoğlu, 2016: 210-211). Bu teşebbüsler esasında kuruluşa temel teşkil eden Sovyet tehdidin yokluğunda, yeni tehdit ve risklere yönelik olarak ve İttifak'ı dinamik tutabilmek için tasarlanmışlardır. NATO'nun söz konusu kavram ve politikaları, Bosna, Kosova, Afganistan ve Libya'da gerçekleştirdiği barışı destekleme operasyonları ile Somali'de deniz korsanlığı ile mücadele ve Irak'ta eğitim misyonu gibi İttifak'ın nüfuz alanını genişleten görevlerle de desteklenmiştir.

³ NATO ve AB ortaklığının bir ürünü olan bu operasyonda, Türkiye'nin AB üyesi olmaması, Frontex'de Türkiye'nin yetkisinin olmaması, Ege Denizi'nde Türk ve Yunanistan arasındaki ciddi sorunlar, görevin önündeki bu engeller olarak gösterilebilir. Bu kurumsal zorluklara ek olarak, bu görevin herhangi bir süreyle kısıtlanmamış olması ve Türkiye'nin kendi egemenlik alanında organize suç örgütleriyle yeterince mücadele etmediği izlenimi vermesi de Türkiye açısından rahatsızlık oluşturan nedenler arasında sıralanabilir. Bu operasyon ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. (Bağbaşıoğlu, 2017).

NATO'nun faaliyetlerindeki bu dönüşüm ve İttifak'ın barışı destekleme operasyonları gibi pratik uygulamalarının yanı sıra, bu uygulamalara İttifak içerisinde meşruiyet kazandıran 1991, 1999 ve 2010 yıllarında yayımlanan İttifak'ın stratejik konseptleri yoluyla izleyebilmek de mümkündür. NATO'nun stratejik konseptleri mevcut uluslararası güvenlik ortamını ve NATO'ya yönelik tehditleri tanımlayan ve söz konusu tehditlere yönelik mücadele yöntemlerini belirleyen ve İttifak'ın amaç ve görevlerini güncelleyen resmi metinlerdir. NATO'yu doğuran ve destekleyen faktörlerin Soğuk Savaş sonrası dönemde ilgi ve inandırıcılığının azalması, İttifak'ın meşruiyetinin yeniden temellendirilmesini gerekli kılmıştır. Bu çerçevede NATO yayımladığı stratejik konseptlerde kendisine, Kuzey Atlantik Antlaşması'nda belirtilen görev alanı dışında, kriz yönetimi ve iş birliğine dayalı güvenlik anlayışının sağlanması gibi yeni görevler belirlemiştir. Aynı zamanda bu dönem, yeni üyeler kabul etmek suretiyle genişlemeyi, farklı coğrafi bölgelerde ortaklık programları kurulmasını bu doğrultuda askerî modernizasyon ve kuvvet yapısının yeniden düzenlenmesini İttifak'ın temel güvenlik politikaları haline getirmiştir. NATO'nun dönüşümü ile ilgili faaliyetlere, genellikle pratikte uygulandıktan ya da uygulanmaya başladıktan sonra, stratejik konseptler ya da İttifak'ın diğer resmî belgeleri aracılığıyla kavramsal bir çerçeve çizilmiştir. NATO'nun deniz güvenliği ile ilgili 18 Mart 2011'de yayınladığı İttifak Deniz Stratejisi'nde konuya yaklaşımı da bu durumun bir istisnası değildir.

NATO'nun deniz alanlarının güvenliği ve savunması ile ilgili olarak yayınlanan İttifak Deniz Stratejisi (NATO, 2011), NATO'nun özellikle 2001 yılından sonra yukarıda ayrıntıları verilen devlet dışı aktörlerden kaynaklı terörizm ve deniz haydutluğu gibi asimetrik tehditlerle mücadele çerçevesinde gerçekleştirdiği harekâtlarına NATO içerisinde hukuki ve meşru bir zemin oluşturma gayreti olarak değerlendirilebilir. Belge, bu çerçevede pratik uygulamaların teorik ve kavramsal zemini oluşturmaktadır ve 2010 yılında Lizbon Zirvesi'nde ilan edilen İttifak'ın Soğuk Savaş sonrasında ilan ettiği üçüncü Stratejik Konsepti'ndeki hedefler ve söylem ile tutarlı ve uyumlu bir şekilde kaleme alınmıştır. Stratejik Konsept'te nükleer ve diğer kitle imha silahlarının yayılmasının, NATO'nun sınırları dışında oluşan istikrarsızlık ve çatışma ortamının, terörizm, silah ve uyuşturucu kaçakçılığının, insan ticareti gibi yasadışı uluslararası faaliyetler ile siber saldırıların daha organize hale gelmesinin İttifak'ın güvenliğine yönelik başlıca tehditleri oluşturdukları belirtilmiştir (NATO, 2010). Stratejik Konsept'te İttifak'ın sorumluluğunda olan üç temel göreve işaret edilmiştir. Bu görevler, Kuzey Atlantik Antlaşması'nın 5. maddesini özetleyen "ortak savunma", 1991 ve 1999 yıllarında

yayımlanan stratejik konseptlerde vurgulanan “kriz yönetimi” ile NATO'nun ortaklık politikalarında anlamını bulan ve Stratejik Konsept ile İttifak'ın resmi görevi haline gelen “iş birliğine dayalı güvenlik” anlayışıdır.

2011 Deniz Strateji belgesi mevcut deniz alanları ile ilgili sorunları Stratejik Konsept'teki tehditler ile paralel bir şekilde tanımladıktan sonra, NATO'nun deniz kuvvetlerinin dört konuda roller üstlenmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bu konular, kolektif savunma, kriz yönetimi, iş birliğine dayalı güvenlik anlayışı ve deniz güvenliğidir. Belgede, deniz güvenliği dışındaki üç rolün, Stratejik Konsept'te NATO'nun temel görevleri olarak kabul edildiği hatırlandığında Deniz Stratejisi Belgesi'nin İttifak'a deniz güvenliğinin sağlanmasının yeni bir görev ve amaç olarak eklediği ifade edilebilir. Bu görevler aynı zamanda İttifak'ın hedeflerinin değişen tehditlere ve güvenlik ortamına göre değişimini de göstermektedir.

Belgede, İttifak'ın deniz güvenliğine yönelik tehditler olarak kitle imha silahlarının yayılması ve konuşlandırılması, deniz haydutluğu gibi uluslararası nitelikli suçlar ve terörist faaliyetler gösterilmektedir. Belgede, Soğuk Savaş sırasında karşılaşılan devlet kaynaklı daha geleneksel güvenlik sorunlarından söz edilmemektedir. Belgede, kriz yönetimi açısından kriz müdahale operasyonlarının daha ziyade karada gerçekleşmesine rağmen deniz kuvvetlerinin silah ambargosu ve müdahale operasyonlarında kolaylaştırıcı rol oynayabileceği ve deniz kuvvetlerinin kara kuvvetleri için lojistik ve açık deniz temelini yanı sıra gözetim ve keşif desteği de sağlayabileceği ifade edilmiştir. Belgede deniz kuvvetlerinin insani yardım ve afet yardımı sağlamadaki rolünü vurgulamaktadır. NATO deniz kuvvetlerinin yukarıda ayrıntıları verilen operasyonlarda bu görevleri yerine getirdiği ve bu çerçevede bu belge ile pratik uygulamaların kavramsal ve doktrinsel bir nitelik kazandığı açıktır.

Belgede, iş birliğine dayalı güvenliği sağlama çerçevesinde, İttifak'ın denizcilik faaliyetlerinin NATO'nun NATO üyesi olmayan ortaklarıyla kurduğu ilişkiler ve bu ülkelerle birlikte çalışabilirliğe önemli bir katkıda bulunduğunu savunmaktadır. Ayrıca, denizcilik alanında BM ve AB gibi uluslararası kuruluşlarla ve hem hükümet hem de hükümet dışı aktörlerle etkileşimin ortak hedeflere ulaşılmasına yardımcı olacağı vurgulanmaktadır.

Belge, deniz güvenliğini sağlama çerçevesinde NATO deniz kuvvetlerinin Kuzey Atlantik Antlaşması Bölgesi'ndeki kolluk kuvvetlerini desteklemek için gözetim ve devriye operasyonları yürütebileceklerini, bu alanın ötesinde ise farklı deniz güvenliği görevleri icra edebilecekleri belirtilmiştir. Belgede, deniz kuvvetlerinin kritik enerji altyapısının ve deniz iletişim hatlarının korunması da

dahil olmak üzere enerji güvenliğine katkıda bulunmadaki rolü de vurgulanmıştır. Belgede deniz güvenliği, NATO üyesi olmayan ülkeler ile iş birliğinin geliştirilmesi, insan güvenliğinin ve enerji güvenliğinin sağlanması gibi birçok farklı konu ile ilintili kılınmıştır. Bu hususlar NATO'nun Deniz Stratejisi'nin geniş kapsamlı olduğunu ve NATO'nun deniz güvenliği kavramını birçok konuyu kapsayan çerçeve bir kavram olarak kabul ettiğini de göstermektedir. 2014 Ukrayna Krizi sonrasında İttifak kendisine yönelik tehdit odağını devlet kaynaklı geleneksel tehditlere kaydırmıştır. Ukrayna krizi ve Rusya'nın deniz gücünün yeniden inşası konusundaki çabaları, NATO içerisinde deniz güvenliği ve NATO deniz kuvvetlerinin rolünü yeniden değerlendirmesine de neden olmuştur (Nordenman, 2015: 4). Devletlerarası rekabetin artmasıyla şekillenen bu tutum, literatürde İttifakın yeni bir deniz stratejisine ihtiyacı olup olmadığı tartışmalarını da beraberinde getirmiştir.

2. 2014 SONRASI DEĞİŞEN GÜVENLİK ORTAMINDA NATO'NUN DENİZ GÜVENLİĞİ

2010 Lizbon Zirvesi sonrasında güvenlik algılamalarını değiştiren ve İttifak'ın güvenlik ve savunma politikalarını yeniden değerlendirilmesini -hatta belki de yeni bir stratejik konsepti- gerekli kılan gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmelerin başında ise, devlet dışı aktörler üzerinden yapılan vekalet savaşları ve mülteci krizi gibi askeri ve siyasi nitelikli birçok sorunu beraberinde getiren Arap Baharı gelmektedir. Arap Baharı ve sonrasında yaşanan gelişmeler, üye ülkeler arasındaki güvenlik algılamalarındaki farklılıkları göz önüne sermesi açısından da önemlidir.⁴

Ukrayna krizi ve akabinde Rusya'nın Kırım'ı işgalinin, İttifak'ın resmi söylemi ve pratik uygulamaları üzerinde, aşağıda detaylandırıldığı gibi, daha somut sonuçları olmuştur. Bu gelişmeler İttifak'ın varlık sebebi olan kolektif savunma görevinin ve caydırıcılığın İttifak içerisinde daha çok dile getirildiği bir süreci başlatmıştır. Ukrayna krizi, NATO'nun güçlü bir ittifak olarak devamı açısından hayati önem taşıyan caydırıcılık fonksiyonunun, Rusya ile olan ilişkiler bağlamında test edildiği bir sorun olarak ele alınmıştır.

⁴ Arap Baharı'nın NATO'nun resmi söylemine yansımaları en çok DEAŞ ile mücadele bağlamında gerçekleşmiştir. 25 Mayıs 2017'de Brüksel'de gerçekleştirilen NATO Zirvesi'nde DEAŞ'la mücadele için oluşturulan uluslararası koalisyona İttifak'ın kurumsal kimliği ile resmi olarak katılması kararı alınmıştır. Karar, NATO'nun terörizmle mücadeleye sağlayacağı katkıların teknik ve askeri boyutuna yönelik olarak alınmasına rağmen, ABD'nin bölgede müttefiki Türkiye ile değil de Türkiye'nin terör örgütü olarak kabul ettiği PKK/PYD gibi unsurlarla Rakka'da ortak askeri operasyon düzenlemesi ve politika belirlemesi, İttifak üyeleri arasındaki tehdit algılamaları arasındaki farklılığı gösteren temel örneklerden biridir.

İttifak'ın güvenlik yaklaşımını etkileyen diğer bir gelişme ise Çin'in İttifak tarihinde ilk defa, ticaret savaşları bağlamında ve ekonomi, teknoloji ve siber savaş gibi konularda NATO içerisindeki siyasi tartışmalarda gündem haline gelmesidir. 2019 Londra Zirvesi Deklarasyonu'nda, NATO liderleri Çin'in artan nüfuzunun ve uluslararası politikalarının sonuçlarını görmezden gelemeyeceklerini kabul etmişlerdir (NATO, 2019b).

NATO'nun söz konusu gelişmelere resmi cevapları devlet ve hükümet başkanları zirveleri üzerinden takip edebilir. 4-5 Eylül 2014'te gerçekleştirilen Galler Zirvesi'nde Ukrayna Krizi çerçevesinde Rusya ile olan ilişkilerin geleceği ile İttifak'ın doğu sınırının güvenliği ele alınan temel meselelerdir. Bu kapsamda özellikle Hazırlık Eylem Planı önemli bir adım olarak öne çıkmaktadır. Doğü Avrupa ülkelerinde ilave tedbirler öngörülmesi, NATO Mukabele Kuvveti'nin parçası olarak Çok Yüksek Hazırlık Seviyesinde Kuvvet oluşturulması, Polonya'daki Yüksek Hazırlıklı Kolordusu'nun yeteneklerinin artırılması, NATO kuvvetlerinin bir kısmının hazırlık düzeylerinin yükseltilmesi bu bağlamda değerlendirilmesi gereken adımlar olarak kabul edilebilirler. Ancak bu tür tedbirlerin reel olarak hayata geçirilmesi Zirve Bildirisi'ne eklenmesi kadar kolay olmamaktadır. Tüm bu tedbirler esasında büyük ölçüde geç kalmış birer kriz yönetiminin göstergesi olarak yorumlanabilirler. Genel olarak değerlendirildiğinde ise NATO zirvelerinde alınan bazı kararların uygulanmasının geciktiği ve projelerin aksadığı gözlemlenmektedir. Bunun en açık örneği 2006 yılında Riga Zirvesi öncesinde gerçekleştirilen Savunma Bakanları Toplantısı'nda tartışılan üye ülkelerin savunma harcamalarının Gayri Safi Yurtiçi Hasılları'nın (GSYH) en azından %2'sini oluşturması şartının, Mayıs 2020 itibariyle, 30 NATO üyesinden dokuzu (ABD, Bulgaristan, Estonya, İngiltere, Polonya, Romanya, Letonya, Litvanya ve Yunanistan) tarafından hayata geçirilebilmesidir (NATO, 2019a: 3). Bu noktada, Galler Zirvesi'nde 2024'e kadar söz konusu “%2 şartı”nın yanı sıra NATO üyesi devletlerin savunma bütçelerinin %20'sinden fazlasını araştırma-geliştirmeyi de içerecek önemli teçhizat harcamasında kullanacaklarının bir tahahüt olarak Zirve Bildirgesi'ne eklendiğini de belirtmek gerekmektedir. Bu kararların uluslararası güvenlik konjonktürünün değiştirdiği bir dönemde, Ukrayna'daki kriz çerçevesinde Rusya ile olan ilişkilerin geleceği ile İttifak'ın doğu sınırının temel odak noktası olduğu Galler Zirvesi'nde alınması da tesadüf değildir. NATO liderlerinin bu hedefleri NATO'nun caydırıcılığının bir kanıtı olarak değerlendirdikleri ifade edilebilir.

NATO verilerine göre GSYH'nin %2'lik kısmının savunma harcamalarına ayrılmasına yönelik taahhüde 2020 itibariyle 9 ülke uymaktadır. Ancak bu taahhüdün resmileştiği 2014 yılında bu taahhüde uyan sadece 3 devlet (ABD, İngiltere, Yunanistan) olduğu da bu noktada hatırlanmalıdır. Savunma harcamalarının %20'sinin ekipman alımlarına harcanması taahhüdüne uyan ülkelerin sayısı 2013'te 4 iken 2020'de 16'dır. Üye ülkelerin bu taahhüdlere uyma konusunda bir gayret içerisinde oldukları söylenebilir. Yük paylaşımı NATO içerisinde, NATO'nun faaliyetleri kapsamında ortaya çıkan maliyetlerin karşılanması hususunda üye ülkelerin adil bir oranda katkı sağlamasını içeren bir kavramdır. Yük paylaşımı tartışmalarının üzerinden yapıldığı en dikkate değer kriter ise üye devletlerin savunma harcamalarının GSYH'nin belirli bir oranın altında olmaması kriteridir. Ancak bu noktada yük paylaşımının sağlanabilmesi açısından %2 ve %20 hedeflerini tamamiyle anlamsız bir stratejik tartışma olarak gören bir yaklaşımdan da bahsetmek gerekmektedir. Bu yaklaşımı savunanlara göre bu hedefler NATO'nun gerçek ihtiyaçlarına hitap etmediği gibi NATO caydırıcılığını da sağlayamazlar (Cordesman, 2019: 2). Çoğu analist, bu hedeflerin savunma yetenekleri açısından herhangi bir kritik eşiği temsil etmediği konusunda hemfikir olsa da (Page, 2015: 5), bu hedefler kanımca, İttifak'ı bir arada tutmak için sembolik olarak önemli siyasi araçlar olarak kabul edilmektedirler. Bu bağlamda yük paylaşımı tartışmalarında bir çözüme ulaşmak için, Avrupa ve ABD arasında son yıllarda iyice ayrışan güvenlik anlayışı ve tehdit algısının birbirine yaklaştırılması çabaları da dikkate alınmalıdır.

NATO'nun 8-9 Temmuz 2016 tarihlerinde Varşova'da gerçekleştirdiği Zirve'nin gündemini İttifak'ın caydırıcılık misyonu ekseninde, Ukrayna krizi, Suriye'deki savaş, küresel terörizm, Rusya'nın Doğu Avrupa ve Karadeniz'de etkinliğini artırması, gibi konular ve tartışmalar oluşturmuştur. Zirve kararları çerçevesinde 2017'de, Estonya, Letonya, Litvanya ve Polonya'da NATO'nun askeri varlığı artırılarak çok uluslu taburlar konuşlandırılmıştır. Varşova Zirvesi'nde alınan kararlar İttifak'ın Rusya'ya karşı caydırıcılığa önem verdiğini ve terörle mücadelede etkin rol oynamaya çalıştığını göstermektedir.

11-12 Temmuz 2018 tarihlerinde gerçekleştirilen Brüksel Zirvesi'nde NATO liderleri, İttifak'ın deniz güvenliğini sağlamaya yönelik görevleriyle de bağlantılı olarak İttifak'ın komuta yapısında bir güncelleme yapmışlardır. Virginia, Norfolk'taki Müşterek Kuvvet Komutanlığı (Joint Forces Command), Avrupa ve Kuzey Amerika arasındaki deniz iletişim hatlarının açık ve güvenli kalmasını garanti altına almakla ve askeri kuvvetlerin Atlantik boyunca ve Avrupa içinde

hızla hareket etmesini sağlamakla görevlendirilmiştir. Zirvede, liderler, “Dört 30’lar” olarak bilinen NATO Hazırlık Girişimi (NATO Readiness Initiative), konusunda uzlaşmışlardır. Bu girişim, “kısa sürede savaşıma hazır olabilecek ve Avrupa çapında hızla konuşlandırılacak kuvvetler sağlamak için bir “hazırlık kültürü” oluşturmayı hedeflemektedir. Girişimin amacı NATO’nun 30 gün içinde kullanılmaya hazır olacak 30 mekanize tabur, 30 hava filosu ve 30 deniz muharebe gemisine sahip olmasını sağlamaktır. Girişim, 2019’da uygulanmaya başlamıştır.

3-4 Aralık 2019 tarihlerinde gerçekleştirilen Londra Zirvesi’nde, “dayanışma, birlik ve uyum” ilkelerinin 70. yılında İttifak’ın temel taşları olduğu vurgulanmıştır. Zirve Bildirgesi’nin ilk maddesindeki bu ifadeler, Fransa Cumhurbaşkanı Emanuel Macron’ın ABD ile NATO müttefikleri arasında stratejik karar alma süreçlerinde koordinasyon olmadığı ve bu açıdan NATO’nun beyin ölümünün gerçekleştiği yönündeki eleştirileri de hatırlandığında (Erlanger, 2019), İttifak içerisinde uyumu sağlama konusunda en azından söylemde birlikteliğin devam etmesi açısından önemlidir. Zirve Bildirgesi’nde ayrıca, uzayın kara, hava, deniz ve siber’in yanı sıra yeni harekât alanı olarak kabul edildiği, İttifak’ın havada ve denizde bağımsızlığını korumak için girişimlerini artırdığı, NATO’nun savunma ve caydırıcılık gücünü nükleer, konvansiyonel ve füze savunma kabiliyetleriyle güçlendirmeye devam ettiği vurgulanmıştır.

Transatlantik bölgesinde Çin deniz gücünün artan varlığı, bu varlığı daha da güçlendirmeyi öngören Çin’in askeri genişleme hedefleri, Rus donanması ile işbirliğini artırması; Çin’in halen ağırlıklı olarak bölgesel bir deniz gücü olmasına rağmen küresel ekonomik genişleme politikasının benzeri bir askeri maceracılığa kayma ihtimalini olası kılmaktadır (Blount ve Bergeron, 2019: 99-100). Ayrıca Çin’in Avrupa ülkelerinde sahip olduğu kilit denizcilik altyapısı ve Kuşak ve Yol Girişimi’ndeki stratejik kazanımları da NATO’nun önlem alması gereken konular olarak sayılabilirler (Johnson, 2018). Çin’in bu anılan uluslararası politikalarının ilk defa İttifak için zorlayıcı etkisinin Zirve Bildirgesi’nde vurgulanması, NATO’nun deniz gücünün, özellikle Pasifik Bölgesi’nde daha görünür olacağının da göstergesi olarak kabul edilebilir.

Zirve Bildirgesi’nde İttifak’ın siyasi boyutunu güçlendirmek için bir değerlendirme süreci başlatılacağı da ifade edilmiştir. Bu çerçevede Mart 2020’da on kişiden oluşan bir uzman grubu oluşturulmuştur. Nisan 2009’da Kehl ve Strasburg’ta gerçekleştirilen Zirve sonunda, halen yürürlükte olan Stratejik Konsept’in oluşturulabilmesi için on iki kişilik bir grup oluşturulmuştu (NATO Public Diplomacy Division, 2010). Bu bağlamda NATO’nun üye ülkeler

arasındaki diyalogu ve dayanışmayı artıracak nitelikte siyasi koordinasyonu sağlayacak yeni bir stratejik konsept çalışmalarına başladığı da ifade edilebilir.

Galler, Varşova, Brüksel ve Londra zirvelerinde alınan kararlar, literatürde Rusya'nın faaliyetlerine yanıt olarak güvenilir bir caydırıcılık ve kolektif savunmanın yeniden canlandırılması olarak kabul edilmektedir (Olsen, 2019: 4). Bu kararların alınmasında ABD'nin başat rolü ve sağladığı kaynaklar da unutulmamalıdır (Efjestad ve Tamnes, 2019: 17). 2014 yılından itibaren NATO, Baltık Denizi, Karadeniz ve Akdeniz'de deniz alanındaki varlığını farklı operasyonlar ile sürdürmektedir. Özellikle 2016'dan bu yana NATO deniz kuvvetlerinin bu deniz alanlarındaki varlıkları artırılmış ve NATO'nun savunma yeteneklerinin geliştirilmesi ve deniz kuvvetlerinin entegrasyonuna odaklanılmıştır (Blount ve Bergeron, 2019: 96). Bu çerçevede NATO bu denizler ile Kuzey Atlantik arasındaki stratejik bağlantıyı korumak için çeşitli önlemler almıştır.

SONUÇ

Soğuk Savaş sonrası oluşan yeni güvenlik ortamında İttifak, üyeler arasındaki dayanışmayı artırmak amacıyla örgüt içerisinde birçok politika, kavram ve projenin üretildiği bir süreç içerisinde varlığını sürdürmeye çalışmıştır. Bu süreç ve söz konusu kavram ve politikalar, üye ülkeler arasında ortak tehdidinin, Sovyetler Birliği kadar görünür olmadığı Soğuk Savaş sonrası dönemde İttifak'ı dinamik ve üye ülkeleri de bir arada tutmayı hedeflemiştir. Genel olarak deniz ortamı da bu sürecin ve İttifak içerisindeki dayanışmanın somut olarak gösterildiği birçok operasyonun gerçekleştiği bir sahne olmuştur. 2011'de kabul edilen NATO'nun Deniz Stratejisi adlı belge bu süreci ve NATO'nun özellikle 2001 yılından sonra devlet dışı aktörlerden kaynaklı terörizm ve deniz haydutluğu gibi asimetrik tehditlerle mücadele çerçevesinde gerçekleştirdiği harekâtlarına NATO içerisinde hukuki ve meşru bir zemin oluşturmuştur.

2014 Ukrayna Krizi sonrasında İttifak kendisine yönelik tehdit odağını devlet kaynaklı geleneksel tehditlere kaydırmıştır. Devletlerarası rekabetin artmasıyla şekillenen bu tutum, literatürde İttifakın yeni bir deniz stratejisine ihtiyacı olup olmadığı tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Hatta, İttifak'ın sadece devlet kaynaklı politik ve askeri sorunlarla değil, insan güvenliğini sağlama açısından da daha kapsamlı bir deniz stratejisine ihtiyacı olduğu ifade edilmektedir (Kasapoğlu, 2019: 4). Ancak mevcut denizcilik stratejisi belgesinde deniz güvenliği, NATO üyesi olmayan ülkeler ile iş birliğinin geliştirilmesi, insan güvenliğinin ve enerji güvenliğinin sağlanması gibi birçok farklı konu ile ilintili kılınmıştır. Bu hususlar NATO'nun Deniz Stratejisi'nin geniş kapsamlı olduğunu ve NATO'nun deniz

güvenliği kavramını birçok konuyu kapsayan çerçeve bir kavram olarak kabul ettiğini de göstermektedir. Temel sorun, NATO'nun deniz strateji belgesinin güncellemesi ya da daha kapsamlı bir hale getirilmesinden ziyade var olan içeriğin ve buna uygun görevlerin İttifak içerisinde diyalog ve iş birliği içerisinde uygulanabilmesinin sağlanmasıdır.

İttifak'ın son Stratejik Konsepti'nin yayınlandığı 2010 Lizbon Zirvesi'nden itibaren güvenlik algılamalarını değiştiren ve İttifak'ın güvenlik ve savunma politikalarını yeniden değerlendirilmesini gerekli kılan gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmelerin yanı sıra İttifak içerisinde üyeler arasındaki çıkar ve tehdit algılamalarındaki farklılıkların da etkisiyle, üye devletlerin güvenlik politikalarındaki koordinasyonsuzluk ile ilgili eleştiriler de hükümet ve devlet başkanları nezdinde rahatlıkla yapılabilir olmuştur. Bu çerçevede Aralık 2019 Londra Zirvesi sonrasında İttifak'ın siyasi boyutunu güçlendirmek için bir değerlendirme süreci başlatılmıştır. Bu süreç sonunda İttifak'ın kolektif savunma görevi ve caydırıcılık fonksiyonuna vurgu yapan yeni bir stratejik konseptin kabul edilebilme ihtimalinin yüksek olduğu ifade edebilir.

NATO'nun Soğuk Savaş sonrasındaki varlığı değerlendirildiğinde, NATO'nun yeni kavram, konsept ya da söylem geliştirmekte zorlanmadığı ancak temel problemin, ortak çıkar ve tehdit algılamalarının arttığı bir uluslararası konjonktürde bu söylemlerin ve dayanışmanın pratik uygulamalara nasıl dönüőeđi hususunda yaşandığı söylenebilir. Bu noktada deniz güvenliği pratik sonuçları itibarıyla özellikle önemlidir. Zira deniz ortamı ve deniz güvenliğinin sağlanması bağlamında yapılacak faaliyetler söz konusu dayanışmanın pratik uygulamalara dönüőeđi başlıca alanlar olacaktır. Deniz güvenliğine yönelik tehditlerin devlet dışı aktörler ile devletler arasında ya da doğrudan devletler arasında sorunlara yol açması deniz güvenliğinin sağlanması ile ilgili mücadele ve müdahale alanını genişletmektedir. Deniz güvenliği kavramının çok boyutlu niteliği, İttifak'ın olası yeni stratejik anlayışında da askeri iş birliğinin sağlanmasından teknoloji transferine kadar varan geniş bir yelpazede, İttifak üyeleri ve NATO üyesi olmayan ortaklar arasında iş birliğinin sağlandığı bir konu ve hedef olmaya devam edecektir.

KAYNAKÇA

- Allport, R. (2018). *Fire and Ice: A New Maritime Strategy for NATO's Northern Flank.*, London: Human Security Center.
- Bağbaşıoğlu, A. (2016). Güncelliğini Yitirmeyen Bir Sorun Olan Yük Paylaşımına Yeni Bir Çözüm Arayışı: Akıllı Savunma ve NATO, *Gazi Akademik Bakış*, 10(19), 209-227.
- Bağbaşıoğlu, A. (2017). İnsan Güvenliği ve NATO: NATO'nun Ege Misiyonu Örneği, Tolga Sakman (Ed.) *Devlet Doğasının Değişimi: Güvenliğin Sınırları*, (511-525). İstanbul: TASAM Yayınları.
- Birdişi, F. (2020). Uluslararası Güvenliğin Tarihsel Gelişimi ve Postmodern Güvenlik Dönemi. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, Şubat UGK Özel Sayısı, 235-260.
- Blount K. ve Bergeron J.H. (2019). NATO's Maritime Domain, *Whitehall Papers*, 95:1, 91-103.
- Booth, K. (1997). Security and Self: Reflections of a Fallen Realist. Krause K. ve Williams M. C. (Ed.), *Critical Security Studies: Concepts and Cases*, (83-120). London: UCL.
- Buerger, C. (2015). What is Maritime Security. *Marine Policy*, 53, 159-164.
- Buerger C. ve Edmunds T. (2017). Beyond Seablindness: A New Agenda for Maritime Security Studies". *International Affairs*, 93(6), 1293-1311.
- Cordesman, A. H. (2019). NATO's Pointless Burden Sharing Debates: The Need to Replace a Mathematically Ridiculous 2% of GDP Goal with Real Force Planning, *CSIS*, 21.02.1019, Erişim tarihi: 27 Nisan 2020, <https://www.csis.org/analysis/natos-pointless-burden-sharing-debates-need-replace-mathematically-ridiculous-2-gdp-goal>.
- Efjestad S. ve Tamnes R. (2019) NATO's Enduring Relevance. *Whitehall Papers*, 95(1), 8-25.
- Erlanger, S. (2019). Macron Says NATO Is Experiencing 'Brain Death' Because of Trump. *New York Times*, 07.11.2019, Erişim tarihi: 27 Nisan 2020, <https://www.nytimes.com/2019/11/07/world/europe/macron-nato-brain-death.html>

- Gade J. G. ve Hilde P. S. (2016). NATO and the Maritime Domain. Bekkevold J. I. ve Till G. (Ed.) *International Order at Sea: How it is Challenged, How it is Maintained*, (115-141). London: Palgrave Macmillian.
- Germond, B. (2015). The Geopolitical Dimension of Maritime Security. *Marine Policy*, 54, 137-142.
- Güvenç, S. ve Egeli S. (2016). Changing Naval Balances in the Eastern Mediterranean: Implications for Turkey. *Turkish Policy Quarterly*, 15(1), 93-105.
- ICS (International Chamber of Shipping). (2020). *Shipping and World Trade*, Erişim tarihi: 27 Nisan 2020, <http://www.ics-shipping.org/shipping-facts/shipping-and-world-trade>.
- Johnson, K. (2018). Why is China Buying up Europe's Ports?, *Foreign Policy*, 2 February 2018, Erişim tarihi: 27 Nisan 2020, <https://foreignpolicy.com/2018/02/02/why-is-china-buying-up-europes-ports/>.
- Kasapoğlu, C. (2019). Why and How NATO Should Adapt to a New Mediterranean Security Environment. *SWP Comment*, 2019/C 15, Erişim tarihi: 27 Nisan 2020, https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/comments/2019C15_kpu.pdf.
- Klein, N. (2011). *Maritime Security and The Law of The Sea*. Oxford&New York: Oxford University Press.
- Mack, J. (2011). *The Sea: A Cultural History*. London: Reaktion Books.
- NATO (2010). *Active Engagement Modern Defence: Strategic Concept*, Erişim tarihi: 27 Nisan 2020, http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_68580.htm.
- NATO (2011). *Alliance Maritime Strategy*, Erişim tarihi: 27 Nisan 2020, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_75615.htm.
- NATO (2016a), *Counter-piracy Operations*. Erişim tarihi: 27 Nisan 2020, https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_48815.htm.
- NATO (2016b), *NATO's Deployment in the Aegean Sea*. Erişim tarihi: 20 Nisan 2020, http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2016_05/20160519_1605-factsheet-aegean-sea.pdf.

- NATO (2016c), *Operation Active Endeavour*. Erişim tarihi: 27 Nisan 2020, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_7932.htm.
- NATO (2019a), *Defence Expenditure of NATO Countries (2013-2019)*. Erişim tarihi: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2019_11/20191129_pr-2019-123-en.pdf.
- NATO (2019b). *London Declaration*. Erişim tarihi: 27 Nisan 2020, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_171584.htm.
- NATO (2020), *Operation Sea Guardian*. Erişim tarihi: 27 Nisan 2020, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_136233.htm.
- NATO Public Diplomacy Division, (2010). *NATO 2020: Assured Security; Dynamic Engagement-Analysis and Recommendations of the Group of Experts on a New Strategic Concept for NATO*, Erişim tarihi: 27 Nisan 2020, <http://www.nato.int/strategic-concept/expertsreport.pdf>.
- Olsen J.A. (2019). Introduction: An Alliance for the 21st Century, *Whitehall Papers*, 95(1), 3-7.
- Nordenman, M. (2015). *The Naval Alliance Preparing NATO for a Maritime Century*. Washington: Atlantic Council.
- Page, R. (2015). Defence Expenditure–NATO 2% Target, House of Commons Library Briefing Paper, 21.10.2015, Erişim tarihi: 27 Nisan 2020, <https://researchbriefings.parliament.uk/ResearchBriefing/Summary/CBP-7340#fullreport>.
- Soula, M. (2015). Preface: Maritime Security in NATO. Chapsos I. ve Kitchen C. (Ed.) *Strengthening Maritime Security Through Cooperation*, (v-xi). Amsterdam: IOS Press.

GELİŞMİŞ VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE SAVUNMA HARCAMALARININ İKTİSADİ BÜYÜME ÜZERİNDE ETKİSİ: G20 ÜLKELERİ İÇİN MUKAYESELİ BİR ANALİZ

Mehmet ÖZCAN*

Öz

Savunma harcamaları iktisadi büyüme ilişkisi, birbirinden oldukça farklı sonuçlara ulaşmış birçok çalışma ile incelenmiştir. Bu çalışmada G20 ülkeleri örneklemi gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler olarak iki parçaya ayırılmış, oluşturulan iki panel veri seti için savunma harcamalarının iktisadi büyüme üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Bu çalışmada iktisadi teorik alt yapı için, Barro (1990) büyüme modelindeki üretim fonksiyonundan faydalanılmıştır. Bu fonksiyona göre toplam kamu harcamalarının her bir alt kaleminin iktisadi büyüme üzerindeki etkisi farklıdır. Yatay kesit bağımlılık sorununun dikkate alan yöntemler ile gerçekleştirilen ekonometrik analizler sonrası, gelişmiş G20 ülkelerinde savunma harcamaları ile iktisadi büyüme arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunamamışken, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu gelişmekte olan G20 ülkelerinde savunma harcamalarının iktisadi büyümeyi pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Ancak elde edilen bulgular bu sonucun tek başına değerlendirilmemesi gerektiğine işaret etmektedir. Çünkü toplam kamu harcamalarının iktisadi büyümeye olan negatif etkisi, gelişmekte olan ülkelere göre yaklaşık iki kat daha fazladır. Savunma harcamaları da toplam kamu harcamalarının bir parçası olduğundan, iktisadi büyüme üzerinde tespit edilen pozitif etki dikkatli yorumlanmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Savunma Harcamaları, İktisadi Büyüme, Yatay Kesit Bağımlılık

THE EFFECT OF DEFENSE SPENDING ON ECONOMIC GROWTH IN DEVELOPED AND DEVELOPING COUNTRIES: A COMPARATIVE ANALYSIS FOR G20 COUNTRIES

Abstract

The relationship between defense expenditures and economic growth has been examined in many studies that have reached quite different results. In this study, the sample of G20 countries was divided into two parts as developed and developing countries, and the effect of defense expenditures on economic growth is investigated for the two panel data sets. In this study, the production function in the growth model of Barro (1990) is used for the economic theoretical basis. According to this function, the effect of each sub-item of total public expenditure on economic growth is different. After econometric analyses carried out with methods taking into account the problem of cross-section dependence, no statistically significant relationship between defense expenditure and economic growth was found in developed G20 countries. Nevertheless, defense spending in developing G20 countries, including Turkey, has been found to have a positive effect on economic growth. However, the findings indicate that this result should not be evaluated alone. Because the negative impact of total public expenditures on economic growth is nearly twice as much in developing countries compared to developed ones. Since defense expenditures are also included in the total government spending, the observed positive effect on economic growth should be interpreted carefully.

Keywords: Defense Expenditures, Economic Growth, Cross-Sectional Dependency

* Dr. Araştırma Görevlisi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, mehmetozcan@kmu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9082-0894

GİRİŞ

Taksonomik adıyla düşünen insan veya modern insan (Homo Sapiens) medeniyetini ve dolayısıyla tarihini şekillendiren en mühim eylemler savaşlar olmuştur. Bir insan toplumunun kendi arzu, istek ve iradesini diğer insan toplumlarına cebren kabul ettirmek şeklinde tanımlanabilen savaş, tarafı olan tüm toplumların gerek iktisadi (fiziki ve beşerî sermaye) gerek manevi kaynaklarının (kültürel ve sanatsal miras) hızla tüketilmesine neden olduğundan bir felaket olarak da değerlendirilebilir. Toplumlar kendilerini tarih sahnesinden silebilecek bu felaketten kaçınmak adına binlerce yıldır savunma için profesyonel kurumlar olan ordular kurmakta ve bu kurumlar için ciddi iktisadi ve beşerî fedakarlıklarda bulunmaktadır. Bu çerçevede değerlendirildiğinde, modern ekonomi teorisinin savunma harcamalarının iktisadi faktörler üzerindeki etkilerini konu alması Benoit'in (1978) çalışması ile başlamıştır.

İktisat teorisi kapsamında savunma harcamalarının potansiyel etkilerini araştırmadan önce savunma harcaması kavramının makul bir tanımı yapılmalıdır. Asiloğulları (2020)'nin çalışması savunma harcamalarının tanımı hakkında literatürdeki kapsamlı çalışmalardan birini sunmaktadır. Bu çalışmada ampirik bir araştırma sonrası mukayese hedeflendiğinden daha analitik ve sayılara dökülebilen bir tanıma ihtiyaç duyulmuştur. Araştırmacılara uzun yıllardır savunma harcamaları konusunda düzenli ve güvenilir veri sağlayan Stockholm Uluslararası Barış Araştırma Enstitüsü (Stockholm International Peace Research Institute, SIPRI) savunma harcamalarını;

- i. Askeri personele verilen maaş ve çeşitli ödenekler,
- ii. Düzenlenen operasyonların maliyetleri,
- iii. Her türlü silah ve ekipman alımları için yapılan harcamalar,
- iv. Askeri üs ve altyapı inşaatları,
- v. Silah ve savunma sanayisi için ayrılan araştırma ve geliştirme ödenekleri,
- vi. Merkezi yönetim, komuta ve destek maliyetleri,

kalemlerinin toplamı olarak tanımlamakta ve yaklaşık 170 ülke için savunma harcamaları verilerini derleyip paylaşmaktadır (d'Agostino, Dunne ve Pieroni, 2017, ss. 3). Literatürdeki hemen hemen tüm ampirik çalışmalarda olduğu gibi bu çalışmada da SIPRI'nin tanımı ve verileri esas alınacaktır.

Bir sonraki bölümde değinileceği üzere savunma harcamalarının iktisadi büyüme üzerindeki etkisi üzerinde iki temel görüş mevcuttur. Keynesyen görüş, bir ekonominin potansiyel istihdam düzeyinin altında olması durumunda savunma harcamalarının iktisadi büyümeyi olumlu yönde tetikleyeceğini iddia ederken,

Neoklasik yaklaşım, savunma harcamalarının dışlama etkisi yaratarak iktisadi büyümeyi negatif etkileyeceği savını öne sürmektedir.

Buradaki iki farklı görüş çerçevesinde bu çalışmanın amacı, gelişmiş ve gelişmekte olan G20 ülkeleri için oluşturulan panel veri setlerinden faydalanılarak savunma harcamalarının büyüme üzerindeki etkisini bu ülke grupları arasında karşılaştırmalı olarak analiz etmektir. Bu amaca yönelik Barro (1990) büyüme teorisinden elde edilen ve d'Agostino vd. (2017)'nin savunma harcamaları ile güncelledikleri ekonometrik modelden faydalanılmıştır. Çalışmada, ilgili modele teorik anlamda bir katkı sunmaktan çok daha önce uygulamalı çalışmalara konu olmayan bir örnekleme dikkate alarak, ülke alt grupları arasındaki farklılıkları ortaya koymak hedeflenmiştir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin istihdam konusunda potansiyellerinin altında oldukları varsayılırsa, gelişmekte olan ülkeler için savunma harcamalarının iktisadi büyümeyi yükselteceği beklenebilir. Bir başka ifade ile gelişmekte olan ülkeler için Keynesyen, gelişmiş ülkelerde ise Neoklasik savın geçerli olması beklenir. Ampirik çalışmada savunma harcamaları ile iktisadi büyüme arasındaki ilişki hakkında bu iki savın geçerliliği araştırılacaktır.

1. SAVUNMA HARCAMALARI VE İKTİSADİ BÜYÜME

Kamu harcamalarının bir parçası olarak düşünüldüğünde savunma harcamalarının iktisadi büyüme üzerindeki etkisi iki farklı pencereden değerlendirilebilir. İlk olarak Keynesyen toplam talep yaklaşımı çerçevesinde değerlendirilen savunma harcamalarının iktisadi büyümeyi pozitif yönde etkileyeceği beklenir. Çünkü, Keynesyen yaklaşıma göre eğer ekonomi tam istihdam düzeyinin altında ise kamu harcamaları, yatırımları, istihdamı ve toplam geliri arttırmaktadır. Ayrıca savunma harcamalarının ekonomideki diğer üretim kanallarını da olumlu etkileyerek pozitif bir yayılma (*Spillover*) etkisi yaratması da muhtemeldir (d'Agostino vd., 2017, ss. 2).

Savunma harcamaları-büyüme ilişkisine yönelik bir diğer yaklaşım da Neoklasik iktisadi okulun savunma harcamalarının iktisadi büyümeyi negatif yönde etkileyeceğini öne süren çıkarımıdır. Buna göre kamu kaynaklarının savunmaya ayrılması, eğitim, sağlık ve alt yapı hizmetleri gibi iktisadi büyümeyi kalıcı olarak olumlu yönde etkileyecek kamu yatırımlarının ertelenmesine neden olmakta ve bu durum da iktisadi büyümenin önünde yapısal bir engel oluşturmaktadır. Buna ek olarak vergi ve borçlanma ile finanse edilen savunma harcamaları özel sektör yatırımlarını da dışlayarak büyümeyi olumsuz etkilemektedir (Yıldırım, Sezgin ve Öcal, 2005, ss. 283-284).

Savunma harcamalarının bir diğer önemli etkisi iktisadi ajanların beklentileri üzerindedir. Savunma harcamalarının artması iktisadi ajanlar tarafından genişletici bir maliye politikası olarak algılanır ve bu politikanın devam edeceği beklentisi bütçe açığının ciddi boyutlara ulaşacağı beklentisini de doğurur. Bütçe açığının tasarrufları düşürmesi ile birlikte uzun vadede fiyatlar genel düzeyini, toplam çıktıyı ve faizleri yükselteceği görüşü; bütçe açığının ileride vergi yükü olacağını öngören özel sektörün ve hane halkının tasarrufları artırması ile uzun vadede fiyatlar genel düzeyi, toplam çıktı ve faizlerin değişmeyeceği görüşü literatürde tartışılmaktadır (Özsoy, 2008, ss. 61-62).

Bu çalışmanın analitik çerçevesi Barro'nun (1990) çalışmasında ortaya konan büyüme modelinin üretim fonksiyonuna dayanmaktadır. Buna göre Barro'nun (1990) tanımladığı Cobb-Douglas tipi üretim fonksiyonu aşağıdaki gibidir:

$$y = f(k_t, g_{it}) = Ak_t^{1-\alpha-\beta-\delta} g_{1t}^\alpha g_{2t}^\beta g_{3t}^\delta \quad (1)$$

Burada y toplam çıktıyı, k_t toplam fiziki sermayeyi, g_{1t} , g_{2t} ve g_{3t} ise çeşitli kamu harcaması kalemlerini temsil etmektedir. α , β ve δ parametreleri ise modelde yer alan kamu harcamaları kalemlerinin verimliliğini ifade eder. Eşitlik (1)'den de anlaşılacağı üzere Barro (1990), kamu harcamalarının toplam çıktıya katkı sağlayıcı ve verimli (productive) olduğunu kabul eder. Toplam kamu harcamalarının sabit bir vergi oranı ile finanse edildiği varsayılırsa;

$$G_t = \tau y_t, \quad 0 < \tau < 1 \quad (2)$$

Veri oranı $\tau = G_t/y_t$, kamu harcamalarının toplam çıktıdaki payını temsil eder. Ayrıca bu oran devletin ekonomi içerisindeki büyüklüğü olarak da yorumlanır. Kamu politika yapıcılar bu vergi kaynağını farklı kamu harcama kalemleri arasında paylaşırlar:

$$g_i = \omega_i \tau y_t \quad (3)$$

Burada ω_i her bir kamu harcama kalemine ayrılan vergi gelirinin payını göstermektedir. Barro (1990), kamu harcamalarının büyümeyi etkilediğini ancak farklı kamu harcaması kalemlerinin birbirlerinden farklı oranlarda iktisadi büyümeyi etkileyeceğini öne sürmüş ve büyüme modelinde Eşitlik (1), Eşitlik (2) ve Eşitlik (3) çerçevesinde bu iddiasına yer vermiştir. Barro (1990)'nun çalışmasından hareketle d'Agostino vd. (2017), savunma harcamaları-büyüme ilişkisini öne çıkaran aşağıdaki panel regresyon modelini önermişlerdir:

$$y_{it} = \beta_1(g_{it}/Y_{it}) + \beta_2(m_{it}/g_{it}) + \Phi Z' + \mu_i + \eta_t + \varepsilon_{it} \quad (4)$$

Eşitlik (4)'de y_{it} kişi başı GSYH'daki büyüme oranını, y_{it} GSYH'yi, g_{it} toplam kamu harcamalarını, m_{it} savunma harcamalarını, Z' matrisi modele eklenen kontrol değişkenlerini, μ_i ülkeler arası sabit etkileri ve η_t ise zamanlar arası sabit etkiyi göstermektedir. Bu modelde kamu harcamaları ve savunma harcamaları doğrudan büyüme ile ilişkilendirilmez. Kamu harcamalarının toplam gelir içerisindeki payı ve savunma harcamalarının toplam kamu harcamaları içerisindeki payı modelde yer almaktadır. Burada, Barro'nun (1990) altını çizdiği doğrultuda, devletin toplam ekonomideki payının ve üretken bir kamu harcaması olarak savunma harcamalarının kamu harcamaları içerisindeki ağırlığının iktisadi büyüme üzerindeki etkisi tahmin edilmek istenir (d'Agostino vd., 2017, ss. 3-4). Eşitlik (4)'ten yola çıkarak bu çalışma için aşağıdaki panel regresyon modeli oluşturulmuştur:

$$y_{it} = \beta_1 sh_{it} + \beta_2 kh_{it} + \beta_3 yr_{it} + \mu_i + \eta_t + \xi_{it} \quad (5)$$

Eşitlik (5)'de y_{it} kişi başı GSYH'daki büyüme oranını, sh_{it} savunma harcamalarının toplam kamu harcamaları içerisindeki payını, kh_{it} toplam kamu harcamalarının GSYH içerisindeki payını, yr_{it} bir kontrol değişkeni olarak modele eklenen sabit sermaye oluşumunun GSYH içindeki payını temsil etmektedir. μ_i ve η_t Eşitlik (4)'de olduğu gibi sırasıyla birim ve zaman boyutları için sabit etkiyi, ξ_{it} ise tüm standart varsayımları sağlayan bir hata terimini göstermektedir. Bu model ile öncelikli olarak amaçlanan sh_{it} ile y_{it} arasındaki ilişkiyi kontrol eden β_1 parametresinin incelenen tüm panel veri setleri için sağlıklı bir tahminini gerçekleştirerek yorumlamaktır.

2. SAVUNMA HARCAMALARI İKTİSADİ BÜYÜME İLİŞKİSİ HAKKINDA GÜNCEL ÇALIŞMALAR

Savunma harcamaları ve büyüme ilişkisi üzerine literatürdeki güncel uygulamalı çalışmalara değinmeden önce Kollias, Manolas ve Paleologou (2004) ve Lee ve Chen (2007) tarafından yürütülen çalışmalarda da vurgulandığı üzere literatürde üzerinde mutabık kalınmış bir savunma harcamaları-büyüme ilişkisi tanımı olmadığı vurgulanmalıdır. Oldukça farklı ve çeşitli sonuçların elde edildiği bu literatür, savunma harcamaları ile büyüme arasında pozitif yönlü bir ilişki tespit edebilen çalışmalar ile negatif yönlü bir ilişki tespit eden çalışmalar olarak iki parçada sunulacaktır.

Savunma harcamalarının iktisadi büyüme üzerinde negatif etkisi olduğu sonucuna ulaşan güncel çalışmalar; Gölpek, Köse ve Doğan (2020), Özer (2020), Aytan ve Yılığör (2019) ve Özsoy (2008) olarak sıralanabilir.

Diğer yandan savunma harcamalarının iktisadi büyümeyi olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşan güncel çalışmalar ise; Karakaya ve (2020), Artekin, Konya ve Karaçor (2019), Bayraktar'ın (2019), Sezgin ve Yağtug (2019), Çevik ve Bektaş (2019), Altiner (2019), Yıldırım vd. (2005) ve Alptekin ve Levine'in (2012)'dir. Tü u çalışmaları kapsayan literatür özeti Tablo 1'de verilmiştir:

Tablo-1. Literatür Özeti

Yazar(lar)	Örneklem / Dönem	Yöntem	Bulgu
Kollias, Manolas ve Paleologou (2004)	15 Avrupa Birliği Üyesi Ülke / 1960-2000	Granger Nedensellik ve Eşbütünleşme Analizi	İktisadi büyümeden Askeri harcamalara doğru tek yönlü bir nedensellik tespit edilmiş, her ülkenin kendi savunma politikası doğrultusunda politika geliştirdiği belirtilmiştir.
Yıldırım, Sezgin ve Öcal (2005)	13 Orta Doğu Ülkeleri / 1989-1999	Dinamik Panel Veri Modelleri	İlgili ülke grubu için Savunma harcamalarının iktisadi büyümeyi pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.
Lee ve Chen (2007)	Tayvan / 1960-2002	Doğrusal Olmayan Eşik Regresyon Modeli	1973 ve 1982 yıllarında tecrübe edilen enerji krizleri eşik modeller ile daha sağlıklı modellenmiş, savunma harcamalarının çok yüksek seviyelere çıkması durumunda büyümeyi olumsuz etkilediği sonucuna erişilmiştir.
Özsoy (2008)	Türkiye / 1965-2003	Vektör Otoregresif (VAR) Modeller	Savunma harcamalarının bütçe açığını arttırdığını tespit etmiştir. Bütçe açığının büyüme üzerindeki etkisi negatif olacağından, savunma harcamalarının büyümeyi olumsuz etkilemesine yönelik bir beklentinin üzerinde durulmuştur.
Alptekin ve Levine'in (2012)	32 Farklı Uygulamalı Çalışma	Meta Analizi	İncelenen araştırmalar çerçevesinde Savunma harcamalarının büyümeyi olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Ancak bu ilişkinin doğrusal olmadığının altı çizilmiştir.
Altiner (2019)	OECD Üyesi Ülkeler / 1995-2016	Simetrik ve Asimetrik Panel Nedensellik Analizi	Ekonomik büyüme ile kamu harcamalarının birbirini desteklediğini, özellikle sürdürülebilir ekonomik büyüme için uygulanacak politikalarda kamu harcamalarının büyük öneme sahip olduğunu göstermektedir.
Artekin, Konya ve Karaçor (2019)	G7 Ülkeleri / 1970-2018	Panel Eşbütünleşme ve Nedensellik Analizi	Savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin pozitif olduğu ve Savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasında karşılıklı nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

*Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Savunma Harcamalarının İktisadi Büyüme Üzerindeki Etkisi:
G20 Ülkeleri İçin Mukayeseli Bir Analiz*

Aytan ve Yılmaz (2019)	OECD Üyesi Ülkeler / 1993-2015	Panel Eşbütünleşme ve Nedensellik Analizi	Ar-Ge'ye yönelik kararların ekonomik büyüme için alınan kararların da Ar-Ge'yi desteklediği, ancak savunma harcamalarına yapılan yatırımların Ar-Ge'de ve Ar-Ge'deki yatırımların da savunma sanayisinde etkili olmadığı tespit edilmiştir.
Bayraktar (2019)	Türkiye / 1990-2017	Granger Nedensellik Analizi	Savunma harcamaları ile cari işlemler dengesi arasında uzun dönemde pozitif bir nedensellik tespit edilmiştir. Buna karşın savunma harcamaları ile GSYH büyümesi arasında kısa dönemde negatif nedensellik tespit edilmiş, işsizlik ve enflasyon arasında ise hem kısa hem de uzun dönemde negatif bir nedensellik belirlenmiştir.
Çevik ve Bektaş (2019)	Türkiye / 1968-2017	VAR Modelleri ve Nedensellik Analizi	Savunma harcamalarından ekonomik büyümeye yönelik tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Etki-tepki analizi sonuçları savunma harcamalarındaki beklenmedik bir artışa GSYH'nin vermiş olduğu tepkinin uzun dönemde negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu gösterilmiştir.
Sezgin ve Yağtuğ (2019)	Türkiye / 1980-2016	Granger Nedensellik Analizi	Savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi kısa dönemde ekonomik büyümeden savunma harcamalarına doğrudur ve nedensellik ilişkisinin tek taraflı ve %10 anlamlılık seviyesinde olduğu ortaya konmuştur.
Gölpek, Köse ve Doğan (2020)	G8 Ülkeleri / 2000-2016	Panel Nedensellik Analizi	Analiz sonuçlarına göre, değişkenler arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunamamıştır. G8 ülkelerinde savunma harcamalarına dayalı bir ekonomik büyümenin olmadığı açıkça gösterilmektedir.
Karakaya ve Şahinoğlu (2020)	Türkiye / 1984-2016	Eşbütünleşme Analizleri ve Granger Nedensellik Analizi	Hem savunma harcamaları hem de teknolojik değişim, uzun ve kısa vadede ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkiye sahiptir. Granger nedensellik testi sonuçlarına göre savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi vardır.
Özer (2020)	Türkiye / 1960-2017	Fourier Eşbütünleşme Analizi	Eşbütünleşme analizi sonuçları savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli ilişki olmadığını tespit edilmiştir. Buna göre savunma harcamaları, ekonomik büyümeyi teşvik etmek amacıyla kullanılabilir bir araç değildir.

3. YÖNTEM

Üzerinde durulmadığı takdirde, panel veri regresyon modellerindeki parametre tahminlerinin etkinliğini, tutarlılığını ve sapmasızlığını tehdit eden yatay kesit bağımlılık, önemli bir sorundur. Driscoll ve Kraay (1998), Phillips and Sul (2003) ve Pesaran (2006) tarafından oldukça detaylı olarak ele alınan yatay kesit bağımlılık sorunu standart hata tahminlerinin de sapmalı olarak hesaplanmasına sebebiyet vermektedir. Ayrıca yatay kesitle ilişkili panel veri setlerinin değişkenler arasındaki ilişkinin ortaya konması adına ilişkisiz panel veri setlerine göre daha az bilgi taşıdığı da vurgulanmaktadır (Cameron ve Trivedi, 2005, ss. 702).

Bu soruna yönelik ekonometri literatüründeki birçok analiz güncellenmiş ve yatay kesit bağımlılık altında güvenilir sonuçlar veren yeni yöntemler geliştirilmiştir. Öncelikli olarak yatay kesit bağımlılığın tespiti için Pesaran (2004), mevcut Breusch ve Pagan (1980) test istatistiğini geliştirerek güncel bir test istatistiği önermiştir. Ardından, yatay kesit bağımlılığa sahip panel veri setleri için regresyon parametrelerinin tahminini mümkün kılan Ortak İlişkili Etkiler Ortalama Grup (OİEOG) tahmincisi Pesaran (2006) tarafından literatüre eklenmiştir. Takip eden yılda ise yine Pesaran (2007) tarafından yatay kesit bağımlılık altında panel değişkenlerin durağanlık durumunu sınavan bir birim kök testi ortaya konmuştur. Bu çalışmada incelenecek panel veri setlerinin tamamında yatay kesit bağımlılık sorunu ile karşılaşılması beklenmektedir. Bu nedenle sırasıyla Pesaran'ın yatay kesit bağımlılık sorunu için geliştirdiği yöntemleri izah edilecektir.

Bu çalışmanın uygulamasına Pesaran (2004) yatay kesit bağımlılık sınavması ile başlanacaktır. Pesaran (2004) çalışması aşağıdaki gibi ifade edilen bir regresyon modeli ile açıklanabilir:

$$y_{it} = \alpha_i + \kappa' x_{it} + u_{it}, \quad i = 1, \dots, N \quad t = 1, \dots, T \quad (6)$$

Eşitlik (6)'da y_{it} bağımlı değişken vektörünü, κ tahmin edilecek parametreler vektörünü, x_{it} açıklayıcı değişkenler matrisini, N toplam birim sayısını, T zaman boyutunda toplam gözlem sayısını ve u_{it} ise bağımsız özdeş dağılıma sahip hata terimi vektörünü ifade etmektedir. Pesaran (2004), yatay kesit bağımlılık testinin alternatif hipotezi hata teriminin birimler arasında ilişkili (korelasyonlu) olduğunu iddia eder. Hata terimlerinin diğer standart özelliklerinin değişmediği kabul edilir. Yatay kesit bağımlılığın varlığını sınavan test istatistiği için yokluk ve alternatif hipotez aşağıdaki gibi gösterilir:

$$\begin{aligned} H_0: \rho_{ij} &= \rho_{ji} = \text{cor}(u_{it}, u_{jt}) = 0 \\ H_1: \rho_{ij} &= \rho_{ji} \neq 0 \end{aligned} \quad i \neq j \text{ için} \quad (7)$$

Hipotezlerde görülen ρ_{ij} ve ρ_{ji} aşağıdaki gibi tanımlanır:

$$\rho_{ij} = \rho_{ji} = \frac{\sum_{t=1}^T u_{it}u_{jt}}{(\sum_{t=1}^T u_{it}^2)^{1/2}(\sum_{t=1}^T u_{jt}^2)^{1/2}} \quad (8)$$

Tüm bu tanımlanan eşitliklerin yardımı ile Pesaran (2004) (P_{cd}) test istatistiği aşağıdaki gibidir:

$$P_{cd} = \sqrt{\frac{2T}{N(N-1)}} \left(\sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{ij}^2 \right) \quad (9)$$

Eşitlik (9) ile gösterilen Pesaran (2004) test istatistiği, kendisinden önceki yatay kesit bağımlılık sınavası için kullanılan Breusch ve Pagan (1980) aksine birim boyutu (N) büyük, zaman boyutu (T) ise sonlu olduğu durumda tutarlılık özelliğini kaybetmemektedir (Keskin ve Aksoy, 2019, ss. 6). P_{cd} test istatistiği bir çok farklı senaryo için simülasyon çalışmalarına tabi tutulmuş ve uygulamada bir çok panel veri setine uygulanmış ve güvenilir sonuçlar elde edilmiştir (De Hoyos ve Sarafis, 2006, ss. 485-486).

Yatay kesit bağımlılık yapısal iktisadi modellere dayanan panel regresyon modellerinin parametre tahminlerinin de sağlık bir şekilde hesaplanmasını engellemektedir. Bu bağlamda Pesaran (2006), bu sorunun üstesinden gelebilmek için Ortak İlişkili Etkiler Ortalama Grup Tahmincisi adı verilen yeni bir tahminci önermiştir. Örnek bir panel veri seti için $i = 1, \dots, N$ birim boyutunu, $t = 1, \dots, T$ ise zaman boyutunu temsil ettiği varsayılsa Pesaran (2006) aşağıdaki panel regresyon modelini merkezine alır:

$$y_{it} = \beta_i x_{it} + e_{it} \quad (10)$$

Burada;

$$e_{it} = a_{1i} + \lambda_i f_t + \varepsilon_{it} \quad (11)$$

şeklinde tanımlanır. Eşitlik (10)'da y_{it} ve x_{it} panel değişkenler, β_i birimlere özel eğim parametresidir. e_{it} hata terimidir. Eşitlik (11) ile tanımlanan hata terimi ise birimler arası heterojenliği temsil eden zamandan bağımsız grup sabit etkileri (a_{1i}) ve yatay kesit bağımlılığı ifade eden gözlenemeyen ortak etkileri (f_t) içerir. ε_{it} ise x_{it} 'den bağımsız dağılıma sahip ve standart varsayımları sağlayan bir hata terimidir. ε_{it} , x_{it} 'den bağımsız olmasına karşın, gözlenemeyen ortak etkiler f_t , x_{it} ile ilişkili olabilir. Bu durumda x_{it} aşağıdaki gibi tanımlanmalıdır:

$$x_{it} = a_{2i} + \lambda_i f_t + v_{it} \quad (12)$$

Burada, v_{it} , ε_{it} gibi kovaryans durağan bağımsız ve özdeş dağılıma sahip bir hata terimi, a_{2i} ise x_{it} değişkeni için birimlere özel sabit etkileri göstermektedir. Eşitlik (10), Eşitlik (11) ve Eşitlik (12) çerçevesinde Ortalama Grup (Mean Group, MG) tahminciler sınıfına giren tahmincilerin tamamı iki adımlı temel bir sürece sahiptir. İlk adımda Eşitlik (10) ile ifade edilen panel regresyon modeli her bir birim için ayrı ayrı En Küçük Kareler (EKK) yöntemi ile tahmin edilir. İkinci adımda ise ilk adımda her bir parametre için elde edilen N adet tahminin ortalaması alınır ve panel regresyon modelin ilgili parametresinin tahmini olarak raporlanır. Pesaran'ın (2006) OİEOG tahmincisi de bu iki adımlı süreci takip eder. Ancak yatay kesit bağımlılıktan kurtulmak için Eşitlik (10) ile gösterilen regresyon modeline açıklayıcı değişken olarak değişkenlerin yatay kesit ortalamalarını ekler:

$$y_{it} = \beta_i x_{it} + \varpi_i \bar{y}_t + \zeta_i \bar{x}_t + e_{it} \quad (13)$$

Burada \bar{y}_t ve \bar{x}_t 'nin gözlenemeyen ortak etkiler f_t 'yi temsil ettiği kabul edilir. Uygulamada bu yöntem, değişkenler arasındaki ilişkiyi temsil eden parametrelerin tutarlı tahminlerini sunmakta oldukça başarılıdır. Ayrıca yatay kesit ortalama değişkenler \bar{y}_t ve \bar{x}_t 'e ait parametre tahminleri iktisadi olarak yorumlanabilir bir anlam taşımadıklarından göz ardı edilirler (Eberhardt, 2012, ss. 63-64).

Yatay kesit bağımlılığın ortaya çıkardığı sorunlar birim kök sınamalarının da güvenilirliğini sorgulatmıştır. Daha sonra ekonometri literatüründe ikinci nesil panel birim kök testleri olarak anılacak yeni test istatistikleri geliştirilmiştir. Bunlardan bazıları; Phillips ve Sul (2003), Bai ve Ng (2004), Moon ve Perron (2004) ve Pesaran (2007) tarafından yürütülen çalışmalardır. İncelenen panel veri setlerindeki değişkenlerin birim kök sınaması, Pesaran (2007) birim kök testi ile gerçekleştirilecektir. Pesaran (2007) yaklaşımının çıkış noktası aşağıdaki panel yatay kesit genişletilmiş Dickey ve Fuller (Cross sectionally augmented Dickey and Fuller, CADF) modelidir:

$$\Delta y_{it} = \delta_i + \varphi_i y_{it-1} + c_i \bar{y}_{t-1} + d_i \Delta \bar{y}_t + \varepsilon_{it} \quad (14)$$

Dikkat edilirse Eşitlik (14) ile ifade edilen panel otoregresif model ile Eşitlik (13)'de gösterilen yapısal panel model arasındaki benzerlikler görülebilir. Özünde, Pesaran 2006 yılındaki çalışması ile ortaya koyduğu yaklaşımı panel otoregresif modellere genişleterek birim kök yokluk hipotezinin sınanabileceği bir yeni yöntem önermektedir. Eşitlik (14)'de $\bar{y}_{t-1} = (1/N) \sum_{i=1}^N y_{it-1}$ ve $\Delta \bar{y}_t = (1/N) \sum_{i=1}^N \Delta y_{it}$ şeklinde ifade edilebilir. Pesaran (2007) çalışmasının önerdiği ve sınamadığı hipotezler aşağıdaki gibidir:

$$H_0: \varphi_i = 0 \quad \forall i \quad (15)$$

$$H_1: \varphi_i < 0 \quad \forall i = 1, \dots, N_1, \varphi_i = 0 \quad \forall i = N_1 + 1, \dots, N \quad (16)$$

H_0 yokluk hipotezinin sınanması için Eşitlik (14) her bir birim için tahmin edilir ve φ_i parametresinin $t_i(N, T)$ istatistiği hesaplanır. Ardından, Pesaran (2007) çalışmasının yatay kesit genişletilmiş Im, Pesaran ve Shin (Cross Sectionally Augmented Im, Pesaran and Shin, CIPS) olarak da adlandırılan test istatistiği aşağıdaki gibi tanımlanır:

$$CIPS = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N t_i(N, T) \quad (17)$$

CIPS test istatistiğinin asimptotik ve küçük örnek performansı ve kritik değerleri Pesaran (2007) tarafından detaylıca izah edilmiş ve raporlanmıştır.

4. UYGULAMA

4.1. Veri Seti

Çalışmada kullanılacak değişkenler, incelenen Barro (1990) büyüme modeli çerçevesinde belirlenmiştir. Bu değişkenler, kişi başı GSYH'deki büyüme (y_{it}), savunma harcamalarının toplam kamu harcamaları içerisindeki payı (sh_{it}), kamu harcamalarının GSYH içerisindeki payı (kh_{it}) ve kontrol değişkeni olarak sabit sermaye oluşumunun GSYH içerisindeki payı olarak belirlenmiştir. Çalışmada G20 ülkeleri temel alınarak, üç ülke grubu dikkate alınmıştır. Bunlar G20 içindeki gelişmiş (*Advanced*) ekonomiye sahip ülkeler, ekonomisi gelişmekte (*Emerging*) olan ülkeler ve G20'nin tamamıdır. Gelişmiş-gelişmekte olan ekonomi ayrımı Uluslararası Para Fonu'nun (International Money Fund, IMF) sınıflandırmasına göre yapılmıştır. Buna göre, Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, Birleşik Krallık, Fransa, İtalya, Japonya, Kanada, Avustralya ve Güney Kore gelişmiş ekonomiler olarak sınıflandırılırken, Brezilya, Hindistan, Rusya, Çin, Meksika, Türkiye, Endonezya, Arjantin, Güney Afrika ve Suudi Arabistan ise gelişmekte ekonomiler olarak sınıflandırılmaktadır.

Tüm değişkenler 2000-2018 yılları arasında G20 üyesi 19 ülke için gözlenmiştir. G20'nin bir üyesi Avrupa Birliği olduğundan analize dahil edilmemiştir. Değişkenlerin, oluşturulan panel veri setlerine göre temel istatistikleri Tablo 2'de verilmiştir. sh_{it} verileri SIPRI'nın Askeri Harcamalar veri tabanından, diğer değişkenlere ait veriler ise Dünya Bankası Dünya Kalkınma Göstergeleri (World Development Indicators) veri tabanından elde edilmiştir.

Tablo-2. İncelenen Değişkenlerin Temel İstatistikleri

Grup	Değişken	Ortalama	Medyan	Standart Sapma	Çarpıklık	Baskılık	Minimum	Maksimum
Gelişmiş Ülkeler	y_{it}	1.384	1.466	2.015	-0.577	6.125	-5.712	8.153
	sh_{it}	5.569	4.244	3.678	1.387	4.110	2.408	20.980
	kh_{it}	18.598	19.028	2.800	-0.322	2.967	10.900	24.126
	yr_{it}	22.797	22.453	3.871	0.457	2.696	14.946	31.750
Gelişmekte Olan Ülkeler	y_{it}	3.802	4.344	4.163	-0.630	3.707	-11.855	14.231
	sh_{it}	8.090	5.725	7.171	1.892	5.917	1.605	32.653
	kh_{it}	15.457	15.502	4.591	0.336	2.689	6.532	30.003
	yr_{it}	24.189	21.753	7.565	0.990	3.229	11.961	44.519
G20 Ülkeleri	y_{it}	2.657	2.118	3.533	-0.051	4.016	-11.855	14.231
	sh_{it}	6.896	4.702	5.914	2.270	8.524	1.605	32.653
	kh_{it}	16.945	17.840	4.152	-0.237	2.702	6.532	30.003
	yr_{it}	23.530	22.070	6.132	1.219	4.583	11.961	44.519

Temel istatistikler incelendiğinde göze çarpan en önemli detay sh_{it} ve kh_{it} değişkenlerinin ortalama değerlerinin gruplar arası gösterdiği farklılıklardır. Örneğin savunma harcamalarının kamu harcamaları içindeki payının G20 ortalaması yaklaşık %6.9 iken, gelişmiş ülkelerin ortalaması yaklaşık %5.6, gelişmekte olan ülkelerin ortalaması ise yaklaşık %8.1'dir. Bu ortalamalar açıkça gelişmekte olan ülkelerin, savunmaya kamu harcamalarında daha fazla ağırlık verdiklerini göstermektedir. Kamu harcamalarının GSYH'ya oranı değişkeninin ortalama değerleri incelendiğinde ise tam tersi bir durum gözlenmektedir. Gelişmiş ülkelerin kamu harcamalarının toplam gelir içindeki payı, G20 ortalamasının yaklaşık %1.5 üzerinde iken, gelişmekte olan ülkelerin kamu harcamaları-gelir oranı ortalaması G20 ortalamasının yaklaşık %1.5 altındadır.

4.2. Bulgular

İncelenen panel veri setinde tespit edilecek yatay kesit bağımlılık uygulanacak tüm ekonometrik yöntemleri değiştireceğinden ampirik çalışmaya ilk olarak Pesaran (2004) yatay kesit bağımlılık testinin uygulaması ile başlanmıştır. Her bir değişken ve Eşitlik (5)'deki modelin sabit etkiler regresyonu kalıntılarına uygulanan Pesaran (2004) yatay kesit bağımlılık test sonuçları Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo-3. Pesaran (2004) Yatay Kesit Bağımlılık Test Sonuçları

Değişkenler	Gelişmiş Ülkeler		Gelişmekte Olan Ülkeler		G20 Ülkeleri	
	Test İstatistiği	p Değeri	Test İstatistiği	p Değeri	Test İstatistiği	p Değeri
y_{it}	16.22	0.00	11.69	0.00	24.63	0.00
sh_{it}	9.34	0.00	7.72	0.00	16.48	0.00
kh_{it}	12.97	0.00	10.01	0.00	21.81	0.00
yr_{it}	4.11	0.00	14.16	0.00	5.92	0.00
$\hat{\epsilon}_{it}$	21.98	0.00	14.38	0.00	8.56	0.00

$\hat{\epsilon}_{it}$, her bir ülke grubu sabit etkiler regresyon modelinden tahmin edilen kalıntıları temsil etmektedir.

Tablo 3'teki test sonuçları, tüm değişkenler ve oluşturulan panel veri setleri için yatay kesit bağımlılığın olmadığı yönündeki yokluk hipotezinin açıkça reddedilebileceğini göstermektedir. Öyleyse incelenen 4 değişken ve 3 panel veri grubu için uygulanacak ampirik analizlerin tamamında yatay kesit bağımlılığı dikkate alan yöntemler kullanılmalıdır. Buna göre ilk olarak incelenen panel değişkenlerin durağanlık durumları, yatay kesit bağımlılık durumu için geliştirilen ikinci nesil birim kök testi Pesaran (2007) ile sınanmış ve sonuçlar Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo-4. İkinci Nesil Birim Kök Test Sonuçları

Değişkenler	Gecikme	Gelişmiş Ülkeler				Gelişmekte Olan Ülkeler				G20 Ülkeleri			
		Sabit		Sabit ve Trend		Sabit		Sabit ve Trend		Sabit		Sabit ve Trend	
		Test İst.	p-değeri	Test İst.	p-değeri	Test İst.	p-değeri	Test İst.	p-değeri	Test İst.	p-değeri	Test İst.	p-değeri
y_t	0	-3.74	0.00	-4.03	0.00	-3.27	0.00	-2.65	0.00	-4.13	0.00	-3.40	0.00
	1	-0.82	0.21	-0.74	0.23	-1.33	0.09	0.59	0.72	-2.05	0.02	0.09	0.54
	2	-0.10	0.46	0.06	0.52	-4.36	0.00	0.33	0.63	-3.79	0.00	-1.24	0.11
	3	1.73	0.96	-0.04	0.48	-0.01	0.50	2.28	0.99	0.73	0.77	2.69	1.00
sh_{it}	0	0.82	0.79	2.06	0.98	-1.20	0.11	-0.18	0.43	-3.06	0.00	-1.26	0.11
	1	-2.72	0.00	-2.32	0.01	-2.48	0.01	-1.50	0.07	-5.38	0.00	-3.05	0.00
	2	1.20	0.89	0.85	0.80	-1.53	0.06	-0.11	0.46	-2.59	0.01	-0.76	0.22
	3	2.86	1.00	2.67	1.00	-0.09	0.46	2.50	0.99	0.36	0.64	2.32	0.99
kh_{it}	0	3.39	1.00	3.54	1.00	-0.75	0.23	2.06	0.98	-0.15	0.44	2.11	0.98
	1	2.68	0.99	4.77	1.00	-2.19	0.01	0.32	0.63	-2.59	0.01	0.05	0.52
	2	3.36	1.00	4.20	1.00	-1.96	0.03	1.90	0.97	-1.09	0.14	2.44	0.99
	3	4.96	1.00	3.93	1.00	1.28	0.90	2.60	1.00	2.38	0.99	5.01	1.00
yr_{it}	0	1.09	0.86	2.79	0.99	-2.65	0.00	-1.71	0.04	-2.72	0.00	-0.50	0.31
	1	-0.46	0.32	1.61	0.95	-2.93	0.00	-0.71	0.24	-2.48	0.01	-0.08	0.47
	2	0.40	0.66	1.76	0.96	-2.25	0.01	-1.65	0.05	-2.86	0.00	-0.27	0.39
	3	2.01	0.98	2.54	0.99	-2.48	0.01	0.49	0.69	-1.57	0.06	0.15	0.56

Koyu punto ile gösterilen p-değerleri, birim kök yokluk hipotezinin en fazla %10 anlamlılık düzeyi için reddedilebildiği test istatistiklerini göstermektedir.

Değişkenlerin birim kök test sonuçlarına göre, gelişmekte olan ülkeler panel veri seti ve G20 ülkeleri panel veri seti için tüm değişkenlerde birim kök yokluk hipotezi ez fazla %10 anlamlılık düzeyi için reddedilebilmiştir. Dolayısı ile gelişmekte olan ülkeler ve G20 ülkeleri panel veri seti için doğrudan yatay kesit bağımlılığı dikkate alan Pesaran (2006) Ortak İlişkili Etkiler Ortalama Grup tahmincisi ile Eşitlik (5)'de ifade edilen model tahmin edilebilir. Gelişmiş ülkeler panel veri setinde ise y_{it} ve sh_{it} değişkenleri durağan bulunabilmişken, diğer değişkenler için birim kök yokluk hipotezi reddedilememiştir. Bu durumda gelişmiş ülkeler için değişkenler arasındaki ilişkinin ortaya çıkarılması yapısal regresyon modeli tahmini ile mümkün değildir. Gelişmiş ülkeler panel veri seti için panel gecikmesi dağıtılmış otoregresif model (*Autoregressive Distributed Lag Model, ARDL*) tahmin edilmelidir. Ayrıca, tüm ülke grupları için değişkenlerin birinci farkların durağanlığı da sınanmış ve tüm seriler durağan bulunmuştur. Bu şartlar altında Eşitlik (5)'nin gelişmekte olan ülke ve G20 ülkeleri panel veri seti için elde edilen parametre tahminleri Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo-5. Yapısal Model Parametre Tahminleri

Yöntem:Pesaran (2006) Ortak İlişkili Etkiler Ortalama Grup tahmincisi						
Bağımlı Değişken: y_{it}						
Değişkenler	Gelişmekte Olan Ülkeler			G20 Ülkeleri		
	Wald χ^2 : 11.88 p değeri: 0.008			Wald χ^2 : 19.57 p değeri: 0.000		
	Kök Ortalama Kare Hata: 1.3046			Kök Ortalama Kare Hata: 1.0589		
	Katsayı	Z İst.	p değeri	Katsayı	Z İst.	p değeri
sh_{it}	1.377	2.410	0.016	0.556	1.280	0.201
kh_{it}	-0.906	-2.450	0.014	-0.754	-2.580	0.010
yr_{it}	0.391	1.960	0.051	0.422	3.350	0.001

Tablo 5'e göre modeller aşağıdaki gibi yazılabilir:

$$y_{it}^{Gelişmekte\ Olan\ Ülkeler} = 1.377sh_{it} - 0.906kh_{it} + 0.391yr_{it} \quad (18)$$

$$y_{it}^{G20\ Ülkeleri} = 0.556sh_{it} - 0.754kh_{it} + 0.422yr_{it} \quad (19)$$

Tablo 5'te sunulan parametre tahminleri incelendiğinde, gelişmekte olan ülkeler için tüm parametre tahminlerinin en fazla %10 anlamlılık düzeyinde istatistiki olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Böylece gelişmekte olan ülkeler için değişkenler arasındaki ilişki doğrudan iktisadi çerçevede yorumlanabilir. G20 ülkelerinin tamamını kapsayan veri seti için hesaplanan parametre tahminlerinden

sh_{it} değişkenine ait olan parametre tahmini hariç diğer tahminler istatistiki olarak anlamlıdır. Burada, G20 ülkelerini içeren örneklem için savunma harcamalarının kamu harcamaları içerisindeki payının iktisadi büyüme üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı görülmektedir. Ayrıca Wald χ^2 test istatistiklerinin sonucu her iki model için elde edilen parametre tahminlerinin tamamının istatistiki olarak anlamlı olduğunu göstermektedir.

Gelişmekte olan ülkeler için birim kök test sonuçları klasik yöntemlerin dışında dinamik bir panel model tanımlanmasını ve tahmin edilmesini gerekli kılmıştır. Bu bağlamda, Barro (1990) büyüme modelinden yola çıkılarak oluşturulan ve Eşitlik (5)'de ifade edilen yapısal modelin ARDL (1,1,1,1) olarak belirlenmiş dinamik panel modeli ise;

$$y_{it} = \mu_i + \delta_{10}sh_{it} + \delta_{11}sh_{it-1} + \delta_{20}kh_{it} + \delta_{21}kh_{it-1} + \delta_{30}yr_{it} + \delta_{31}yr_{it-1} + \lambda_i y_{it-1} + \varepsilon_{it} \quad (20)$$

olarak ifade edilebilir. Eşitlik (18) ile gösterilen ARDL modelinin hata düzeltme modeli ise aşağıdaki gibi oluşturulabilir:

$$\Delta y_{it} = \phi_i (y_{it-1} - \eta_{0t} - \eta_{1t}sh_{it} - \eta_{2t}kh_{it} - \eta_{3t}yr_{it}) - \delta_{11}sh_{it} - \delta_{21}kh_{it} - \delta_{31}yr_{it} + \varepsilon_{it} \quad (21)$$

Burada;

$\eta_{0t} = \frac{\mu_i}{1-\lambda_i}$, $\eta_{1t} = \frac{\delta_{10}+\delta_{11}}{1-\lambda_i}$, $\eta_{2t} = \frac{\delta_{20}+\delta_{21}}{1-\lambda_i}$, $\eta_{3t} = \frac{\delta_{30}+\delta_{31}}{1-\lambda_i}$ ve $\phi_i = -(1-\lambda_i)$ olarak şekillenir (Pesaran, Shin ve Smith, 1999, ss. 627-628). Burada η parametreleri uzun dönem ilişki parametreleri iken δ parametreleri ise kısa dönem ilişki parametreleridir. Bu modelde dikkat edilmesi gereken parametre ise ϕ ile ifade edilen hata düzeltme veya diğer adıyla uyarılama hızı parametresidir. Eğer değişkenler arasında anlamlı bir uzun dönem ilişkisi mevcut ise ϕ parametresinin negatif, mutlak değerce birden küçük ve en önemlisi istatistiki olarak sıfırdan farklı (istatistiki olarak anlamlı) olması gerekmektedir. Bu şartları sağlayan bir hata düzeltme parametre tahmini gerçekleştirilirse uzun dönem ilişki parametre tahminlerinin işaret ettiği bir iktisadi ilişki yorumlanabilir olur (Pesaran vd., 1999, ss. 628). Bu çalışmada incelenen ve Eşitlik (5) ile ifade edilen yapısal model için literatürdeki Pesaran vd. (1999), Asongu, El Montasser ve Toumi (2016), Mallick, Mallesh ve Behera (2016) ve d'Agostino vd. (2017) çalışmalarında olduğu gibi bir gecikme esas alınarak oluşturulan ARDL hata düzeltme modeli parametre tahminleri Tablo 6'te verilmiştir.

Tablo-6. ARDL Modeli Parametre Tahminleri

Yöntem: Pesaran vd. (1999) Havuzlanmış Ortalama Grup tahmincisi								
Log Olabilirlik: -161.954								
	Uzun Dönem				Kısa Dönem			
	Sabit	sh_{it}	kh_{it}	yr_{it}	Δsh_{it}	Δkh_{it}	Δyr_{it}	ϕ_i
Katsayı	13.087	0.096	-0.549	-0.082	0.334	-1.094	0.966	-0.991
Z İst.	11.370	0.980	-7.000	-1.540	0.800	-2.590	4.100	-14.720
p-değeri	0.000	0.328	0.000	0.122	0.423	0.010	0.000	0.000

Tablo 6'daki parametre tahminlerine göre Eşitlik (21) aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

$$\Delta y_{it} = -0.991(y_{it-1} - 13.087 - 0.096sh_{it} + 0.549kh_{it} + 0.082yr_{it}) + 0.334\Delta sh_{it} - 1.094\Delta kh_{it} + 0.966\Delta yr_{it} \quad (22)$$

Tablo 6 ve Eşitlik (22)'deki parametre tahminlerine göre, öncelikle kontrol edilmesi gereken hata düzeltme parametresi tahmininin gerekli koşulları sağlayıp sağlamadığıdır. ϕ_i 'in -0.991 olan tahmin değeri negatif, mutlak değerce birden küçük ve en önemlisi istatistiki olarak anlamlıdır. Bu sonuç, incelenen panel veri seti için değişkenler arasında anlamlı bir uzun dönem ilişkisi olduğunun göstergesidir. Öyleyse parametre tahminleri değerlendirildiğinde, gelişmiş ülkeler için savunma harcamalarının kamu harcamaları içindeki payının iktisadi büyüme üzerinde ne uzun dönemde ne de kısa dönemde istatistiki olarak anlamlı bir etkisinin bulunmadığı görülmektedir. Benzer şekilde sabit sermaye oluşumunun da gelişmiş G20 ülkelerinde uzun dönem için iktisadi büyüme üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır. Uzun ve kısa dönemde iktisadi büyüme üzerinde anlamlı etkiye sahip tek değişken kamu harcamalarıdır. Kamu harcamaları ise hem uzun hem de kısa dönemde gelişmiş ülkelerde iktisadi büyümeyi negatif etkilemektedir.

İncelenen panel değişkenler arasında anlamlı bir uzun dönem ilişkisinin varlığından emin olabilmek adına literatürde Bildirici (2014), Asongu vd. (2015)'de de uygulandığı gibi birinci ve ikinci nesil panel eşbütünleşme testleri gelişmiş G20 ülkeleri panel veri setine uygulanmıştır. Burada Birinci nesil panel eşbütünleşme testleri Kao (1999) ve Pedroni (2004) iken ikinci nesil eşbütünleşme testi Westerlund (2007)'dir. Eşbütünleşme testi sonuçları Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo-7. Birinci ve İkinci Nesil Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Kao (1999)			Pedroni (2004)			Westerlund (2007)		
Test Tipi	Test İst.	p değeri	Test Tipi	Test İst.	p değeri	Test Tipi	Test İst.	p değeri
MDF t	-1.664	0.048	MPP t	0.212	0.416	G_{τ}	-2.573	0.01
DF t	-4.317	0.000	PP t	-5.812	0.000	G_{α}	-4.883	0.01
ADF t	-3.861	0.000	ADF t	-5.926	0.000	P_{τ}	-5.707	0.03
UMDF t	-11.837	0.000				P_{α}	-4.308	0.014
UDF t	-8.776	0.000						

DF: Dickey-Fuller
MDF: Modified Dickey-Fuller
ADF: Augmented Dickey-Fuller
UMDF: Unadjusted modified Dickey-Fuller

UDF: Unadjusted Dickey-Fuller
PP: Phillips-Perron
MPP: Modified Phillips-Perron

Tablo 7'deki sonuçlara göre Kao (1999), Pedroni (2004) ve Westerlund (2007) çalışmalarında ortaya konan panel eşbütünleşme testlerinden biri hariç tamamı, panel değişkenler arasında uzun dönemli istatistiki olarak anlamlı bir eşbütünleşme ilişkisinin olmadığını ifade eden yokluk hipotezini reddedebilmektedir. Buna göre, Tablo 6'da verilen ϕ_i parametre tahmininin işaret ettiği gibi incelenen panel veri setindeki değişkenler arasında anlamlı bir eşbütünleşik ilişki mevcuttur ve tahmin edilen uzun dönem parametre tahminleri güvenilirdir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Savunma harcamaları ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkinin anlaşılması için gerçekleştirilen uygulamalı çalışmalarda ortaya konan müşterek bir sonuç bulunmamaktadır. Bu durumu ortaya çıkaran en önemli neden, incelenen ülke grupları ve zaman dilimlerinin farklı olmasıdır. Literatürdeki bu genel görünümünden ötürü bu çalışmada içerisinde Türkiye'nin de bulunduğu bir ülke örnekleme seçilmiş, bu örneklem iktisadi gelişmişlik düzeylerine göre parçalar halinde incelenmiş ve mümkün olan en geniş zaman dilimi için panel veri setleri oluşturulmuştur. Böylece daha güvenilir sonuçlar elde edilmesi hedeflenmiştir.

Uygulanan ekonometrik yöntemlerden elde edilen sonuçlara göre altı ilk çizilmesi gereken husus, G20 ülkeleri için kamu harcamaları içerisindeki savunma harcamaları payının büyümeye olan etkisinin gelişmişlik düzeyine olan bağlılığıdır. G20 ülkelerinin tamamını ve G20 içindeki gelişmiş ekonomileri kapsayan analizlerde savunma harcamalarının iktisadi büyüme üzerinde istatistiki olarak anlamlı bir etkisi bulunamamıştır.

Buna karşın, Türkiye'nin de içinde bulunduğu gelişmekte olan ülkeler için elde edilen bulgulara göre kamu harcamaları içerisindeki savunma payının iktisadi büyüme üzerindeki etkisi istatistiki olarak anlamlı olmakla beraber tahmin edilen parametre değeri yaklaşık 1.38'dir. Bu değere göre, savunma harcamalarının toplam kamu harcamaları içerisindeki payı %1 artarsa, gelişmekte olan G20 ülkelerinde kişi başı GSYH'deki büyüme %1.38 artmaktadır. Bu durum savunma harcamaları büyüme arasında oldukça olumlu bir ilişkiyi işaret etmektedir. Ancak, bu olumlu ilişki toplam kamu harcamalarının GSYH'ya oranı ile büyüme arasında tespit edilen negatif ve istatistiki olarak anlamlı ilişkiden bağımsız değerlendirilmemelidir. Çünkü savunma harcamaları nihayetinde bir kamu harcaması alt kalemidir.

Gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere göre kamu harcamaları GSYH oranının büyüme üzerindeki negatif etkisi daha büyüktür. Tablo 5'te gelişmekte olan ülkeler için kh_{it} değişkenine ait parametre tahmini yaklaşık -0.91 iken Tablo 6'da gelişmiş ülkeler için ilgili parametre tahmini yaklaşık -0.55'dir. Devletin toplam ekonomi içerisindeki payının artması, iktisadi büyümeyi, gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere nazaran nerdeyse iki kat daha fazla olumsuz etkilemektedir. Dolayısıyla savunma harcamalarının büyüme üzerindeki etkisi kamu harcamalarının büyüme üzerindeki etkisinden bağımsız düşünülemez. Barro (1990) büyüme modelinin vurgulamak istediği bir diğer önemli sonuç da kamu harcamaları alt kalemleri ile toplam kamu harcamaları arasında gözlenen bu durumdur. Bir başka ifade ile kamu harcamaları toplam geliri arttırıcı olmayabilir ancak bazı alt kalem kamu harcamaları toplam geliri arttırıcıdır. Bulgular, Barro (1990)'nın işaret ettiği bu durumu da gelişmekte olan ülkeler için kanıtlanmıştır.

Parametre tahminleri, sabit sermaye oluşumunun büyüme üzerindeki etkisinin de ülke grupları için farklılaştığını göstermektedir. Buna göre gelişmiş ülkelere sabit sermaye oluşumunun toplam çıktı içerisindeki payı arttıkça iktisadi büyüme az miktarda olsa da bu durumdan olumsuz etkilenmektedir. Ancak gelişmekte olan ülkeler için hesaplanan tahmin değerlerine göre sabit sermaye oluşumunun toplam çıktı içindeki payını %1 arttırmak ekonomiyi yaklaşık olarak %0.4 büyütmektedir. Çalışmanın ana odak noktası olmasa da G20 ülkeleri arasında bu konuda da bir farklılaşma olduğu vurgulanmalıdır.

Bulgulara göre G20 içindeki gelişmekte olan ülkelere istihdam seviyesinin tam istihdamın altında olacağı varsayılırsa ki bu varsayımın sınanması başka bir çalışmanın konusudur, savunma harcamaları ile büyüme arasında Keynesyen yaklaşımın geçerli olduğu söylenebilir. Bu durumda gelişmekte olan G20 ülkeleri

için toplam kamu harcamaları arttırılmadan, harcama kalemlerinin kompozisyonunu savunma harcamaları lehine değiştirmek, ilgili ülkelerin iktisadi büyümesini olumlu yönde etkileyecektir. Çalışmanın bulguları ışığında, gelişmekte olan G20 ekonomilerinden biri olan Türkiye'nin de kamu harcamaları içerisinde, Ar-Ge faaliyetleri ve üretime yönelik savunma sanayi projelerine ağırlık vermesi önerilebilir. Hali hazırda yürütülen birçok yerli savunma sanayi projesi ve gelecekte planlanan savunma projelerinin, toplam kamu harcamaları disiplini bozmadan kamu kaynakları tarafından finanse edilmesi, Türk ekonomisinin gelişmiş ekonomi sınıfına geçişi için önemli bir politika stratejisi olma potansiyeli taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Alptekin, A. ve Levine, P. (2012). Military Expenditure and Economic Growth: A Meta-Analysis. *European Journal of Political Economy*, 28(4), 636-650.
- Altınar, A. (2019). OECD Ülkelerinde Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Simetrik ve Asimetrik Nedensellik Analizi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 33(3), 849-870.
- Artekin, A. Ö., Konya, S. ve Karaçor, Z. (2019). Savunma Harcamalarının Ekonomik Büyümeye Etkisi: G7 Ülkeleri Üzerine Ampirik Bir Uygulama. *International Economic Reserach and Financial Markets Congress*, 7-9 Kasım, Gaziantep, Türkiye, 111.
- Asiloğulları, M. (2020). Türkiye’de Savunma Harcamalarının Enflasyon Üzerindeki Etkisi (1960-2017). *Savunma Bilimleri Dergisi*, 19(37), 125-157.
- Asongu, S., El Montasser, G. ve Toumi, H. (2016). Testing the Relationships Between Energy Consumption, CO 2 Emissions, and Economic Growth in 24 African Countries: A Panel ARDL Approach. *Environmental Science and Pollution Research*, 23(7), 6563-6573.
- Aytan, D. S. ve Yılıgör, M. (2019). Savunma Harcamaları ve Ar-Ge Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri: Panel Veri Analizi. *International Conference on Applied Economics and Finance*, 16-17 Kasım, Balıkesir, Türkiye, 98.
- Bai, J. ve Ng, S. (2004). A PANIC Attack on Unit Roots and Cointegration. *Econometrica*, 72(4), 1127-1177.
- Barro, R. J. (1990). Government Spending in A Simple Model of Endogeneous Growth. *Journal of Political Economy*, 98(5, Part 2), 103-125.
- Bayraktar, S. (2019). Savunma Sanayi ve Savunma Harcamalarının Makroekonomik Etkileri: Türkiye Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Benoit, E. (1978). Growth and Defense in Developing Countries. *Economic Development and Cultural Change*, 26(2), 271-280.
- Bildirici, M. E. (2014). Relationship Between Biomass Energy and Economic Growth in Transition Countries: Panel ARDL Approach. *Gcb Bioenergy*, 6(6), 717-726.
- Breusch, T. S. ve Pagan, A. R. (1980). The Lagrange Multiplier Test and Its Applications to Model Specification in Econometrics. *The Review of Economic Studies*, 47(1), 239-253.

- Cameron, A. C. ve Trivedi, P. K. (2005). *Microeconometrics: Methods and Applications*. Cambridge University Press.
- Çevik, E. İ. ve Bektaş, G. (2019). Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(16), 229-236.
- d'Agostino, G., Dunne, J. P. ve Pieroni, L. (2017). Does Military Spending Matter for Long-Run Growth?. *Defence and Peace Economics*, 28(4), 429-436.
- De Hoyos, R. E. ve Sarafidis, V. (2006). Testing for Cross-Sectional Dependence in Panel-Data Models. *The Stata Journal*, 6(4), 482-496.
- Driscoll, J. C. ve Kraay, A. C. (1998). Consistent Covariance Matrix Estimation with Spatially Dependent Panel Data. *Review of Economics and Statistics*, 80(4), 549-560.
- Eberhardt, M. (2012). Estimating Panel Time-Series Models with Heterogeneous Slopes. *The Stata Journal*, 12(1), 61-71.
- Gölpek, F., Köse, Z. ve Doğan, F. C. (2020). Savunma Harcamaları ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Analizi: G8 Örneği. *Journal of Academic Researches and Studies*, 12(22), 139-150.
- Kao, C. (1999). Spurious Regression and Residual-Based Tests for Cointegration in Panel Data. *Journal of Econometrics*, 90(1), 1-44.
- Karakaya, C. ve Şahinoğlu, T. (2020). Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği. *Business and Economics Research Journal*, 11(2), 335-351.
- Keskin, H. İ. ve Aksoy, E. (2019). OECD ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Gelir Artışı ve İşgücüne Katılım Arasındaki İlişki: Panel Eşbütünlük Analizi. *Third Sector Social Economic Review*, 54(1), 1-20.
- Kollias, C., Manolas, G. ve Paleologou, S. M. (2004). Defence Expenditure and Economic Growth in the European Union: A Causality Analysis. *Journal of Policy Modeling*, 26(5), 553-569.
- Lee, C. C. ve Chen, S. T. (2007). Non-linearity in the Defence Expenditure–Economic Growth Relationship in Taiwan. *Defence and Peace Economics*, 18(6), 537-555.
- Mallick, L., Malleş, U. ve Behera, J. (2016). Does Tourism Affect Economic Growth in Indian States? Evidence from Panel ARDL Model. *Theoretical & Applied Economics*, 23(1).
- Moon, H. R. ve Perron, B. (2004). Testing for a Unit Root in Panels with Dynamic Factors. *Journal of Econometrics*, 122(1), 81-126.

- Özer, M. O. (2020). Savunma Harcamaları ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Türkiye için Bir Fourier Eşbütünleşme Testi Uygulaması. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 23(1), 186-197.
- Özsoy, O. (2008). Government Budget Deficits, Defence Expenditure and Income Distribution: the Case of Turkey. Defence and Peace Economics, 19(1), 61-75.
- Pedroni, P. (2004). Panel Cointegration: Asymptotic and Finite Sample Properties of Pooled Time Series Tests with An Application to The PPP Hypothesis. Econometric Theory, 597-625.
- Pesaran, M. H. (2004). General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels. University of Cambridge, Faculty of Economics, Cambridge Working Papers in Economics No. 0435.
- Pesaran, M. H. (2006). Estimation and Inference in Large Heterogeneous Panels with A Multifactor Error Structure. Econometrica, 74(4), 967-1012.
- Pesaran, M. H. (2007). A Simple Panel Unit Root Test in the Presence of Cross-Section Dependence. Journal of Applied Econometrics, 22(2), 265-312.
- Pesaran, M. H., Shin, Y. ve Smith, R. P. (1999). Pooled Mean Group Estimation of Dynamic Heterogeneous Panels. Journal of the American Statistical Association, 94(446), 621-634.
- Phillips, P. C. ve Sul, D. (2003). Dynamic Panel Estimation and Homogeneity Testing Under Cross Section Dependence. The Econometrics Journal, 6(1), 217-259.
- Sezgin, Ş. ve Yağtu, G. (2019) Türkiye’de Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 6(8), 1-13.
- Westerlund, J. (2007). Testing for Error Correction in Panel Data. Oxford Bulletin of Economics and Statistics, 69(6), 709-748.
- Westerlund, J. ve Edgerton, D. L. (2007). A Panel Bootstrap Cointegration Test. Economics Letters, 97(3), 185-190.
- Yildirim, J., Sezgin, S. ve Öcal, N. (2005). Military Expenditure and Economic Growth in Middle Eastern Countries: A Dynamic Panel Data Analysis. Defence and Peace Economics, 16(4), 283-295.

2006 TEMMUZ SAVAŞI, 2011 SURİYE KRİZİ VE 2019 PROTESTOLARI PERSPEKTİFİNDEN HİZBULLAH'IN LÜBNAN'DAKİ ROLÜ

Mevlüt BULUT*, Seher BULUT**

Öz

Lübnan, Ekim 2019 tarihinde bazı toplumsal başkaldırlara tanıklık etmiştir. Yaşanan protestolar hükümetin vergi gelirlerini artırmak amacıyla tütün ürünlerine, petrole ve WhatsApp aramalarına uygulanan vergi düzenlemesi ile başlamıştır. Gösteriler sürecinde ortaya konulan öfke, halkın siyasi karar alma mekanizmalarındaki aktörlere karşı olan güvenin giderek azaldığına işaret etmiştir. Fakat diğer taraftan bu durumun siyasi karar alma mekanizmalarında yer alan her aktör için aynı olduğunu söylemek güçtür. Buradan hareketle Lübnan'da protestocuların, siyaset içerisinde gücünü giderek artıran Hizbullah'ın yaşanan gelişmelerdeki rolünü nasıl değerlendirdiklerini ortaya koyan çalışma ayrıca bu rolün ortaya çıkmasında 2006 Temmuz Savaşı'ndan başlayarak 2011 Suriye Krizi ile Hizbullah'ın elde ettiği sosyal, politik ve askeri durumun belirleyici olduğunu iddia etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Lübnan, Ekim Protestoları, Hizbullah, 2006 Temmuz Savaşı ve 2011 Suriye Krizi

THE ROLE OF HEZBOLLAH IN LEBANON FROM THE PERSPECTIVE OF THE JULY 2006 WAR, SYRIAN CRISIS IN 2011 AND THE PROTESTS IN 2019

Abstract

On October 2019 Lebanon has been witnessing a massive wave of nationwide protests. The protests started with the government's desire to increase taxes on tobacco products, oil and WhatsApp calls. The anger revealed by the process of demonstrations indicates that the public's reliance on actors in political decision-making has declined gradually. However, it is difficult to say that this situation is the same for every actor in political decision-making processes. This article reveals how the protesters evaluated the role of Hezbollah, which is gradually increasing its power in Lebanese politics, in the developments in Lebanon. The study claims that the social, political and military situation of Hezbollah after the 2006 July War and the 2011 Syrian Crisis were the determinants of this role.

Keywords: Lebanon, October Protests, Hezbollah, the 2006 July War and the Syrian Crisis in 2011.

* Dr., T.C. Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi Başkanlığı, abmbulut81@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5493-0519

** Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Medipol Üniversitesi, seher.bulut@ankamedipol.edu.tr ORCID:0000-0001-5962-2013

GİRİŞ

Uzun süredir ekonomik sıkıntılar içerisinde olan Lübnan hükümeti 2018 yılında Paris'te düzenlenen Cedre Konferansı'nda onaylanan 11,6 milyar ABD doları tutarındaki hibe ve krediler karşılığında (Anadolu Ajansı, 2019) yapısal reformları gerçekleştirme ve bütçe açığını azaltma sözü vermiştir. Zira son dönemde büyük ekonomik kriz yaşayan Lübnan'da, Maliye Bakanlığı tarafından Mayıs 2019 tarihinde yayımlanan rapora göre 2019 yılının ilk çeyreğinde genel borç 86,2 milyar dolara ulaşmıştır. Bu sebeple hükümet yetkilileri tarafından ülkeyi ekonomik darboğazdan çıkarmanın bir yolu olarak vergileri artırma yolu denenmek istenmiştir. Lübnan Enformasyon Bakanı Cemal El-Cerrah yaptığı açıklamada, 17 Ekim 2019 tarihinde hükümetin WhatsApp da dâhil olmak üzere telekomünikasyon uygulamalarına günlük 20 Cent vergi tahsil edilmesi yönünde uzlaştığını belirtmiştir. Açıklamanın ardından Beyrut'ta başlayan halk gösterilerinin kısa addedilecek bir zaman içerisinde ülke geneline yayılması sonrasında Lübnan, Ekim 2019 tarihinden itibaren son on yılın en büyük hükümet karşıtı gösterilerine tanıklık etmiştir. Farklı sektörlerde yaşanan ekonomik sıkıntıların gitgide daha fazla oranda halka yansması sonrasında son olarak tütün ürünleri, petrol ve WhatsApp aramalarına uygulanan vergilerin artırılmak istenmesi olayların patlak vermesine sebep olmuştur. Lübnan halkı ekonomik sorunlar, işsizlik, yolsuzluk, zamlar ve yetersiz kamu hizmetleri konusunda gerekli çalışmaları yapmayan siyasi liderlere karşı protestolar ortaya koymuşlardır. Gösterilerin büyümesinden tedirgin olan hükümet yetkilileri, her ne kadar vergi teklifinin onaylanmayacağını ifade etseler de olayları dindirmek kısa vadede mümkün olmamıştır. Ülkede mevcut olan tüm toplumsal katmanların katılım gösterdiği protestolarda 'herkes yani herkes' denilerek eski ve yolsuzluğa bulaşmış tüm seçkinlerin değişmesi istenmiştir.

Çalışmada, Lübnan siyasi yapısı içerisine bir milis grup olarak giren ve günümüzde ülke yönetimindeki siyasi ve askeri etkisini giderek artıran Hizbullah'ın protesto sürecinde göstericiler tarafından hangi bağlamlarda ele alındığı ve Hizbullah'ın gelişen olaylara gösterdiği reaksiyon incelenmektedir. Çalışma bu bağlamda öncelikli olarak Hizbullah'ın Lübnan siyasi yapısı içerisindeki rolünü incelemekte ve bu rolün gelişiminde 2006 Temmuz Savaşı ve 2011 Suriye Krizi sürecinin önemli olduğunu hipotezi üzerinde durmaktadır.

Çalışmadaki araştırma sonuçları, mevcut literatürün ve ikincil kaynakların analiz edilmesiyle gerçekleştirilmiştir. Araştırmada Türkçe, İngilizce ve Almanca kaynaklar kullanılmıştır. Çalışmayı hâlihazırda mevcut bulunan çalışmalardan ayıran önemli bir özelliği, Türkçe, İngilizce ve Almanca kaynaklara dayanarak tekdüze bir bakış açısı üzerinden değerlendirmelerde bulunulmaktan kaçınılmasıdır. Çalışma literatüre bu anlamda özgün bir perspektifle katkıda bulunmaktadır.

1. LÜBNAN SİYASİ YAPISI İÇERİSİNDE HİZBULLAH'IN YERİ

Dinî ve mezhebi olarak farklı grupları bünyesinde barındıran Lübnan, 1926 Anayasası ve 1943 tarihli Ulusal Pakt'a göre farklı etnik, dinî ve kültürel grupların demokratik bir ortak yönetim modeli çerçevesinde örgütlenmesine dayanan bir sistem üzerinden yönetilmektedir. Lübnan seçim sistemi ülkedeki mezhepsel farklılıklar, farklı bölgesel çıkarılara sahip gruplar nedeniyle hassas dengeler üstüne kuruludur. Ülkede 1975-1989 yılları arasında yaşanan iç savaşı bitiren ve sonrasında imzalanan Taif Anlaşmasına göre, 128 sandalyeli meclis Hristiyan ve Müslüman üyeler arasında paylaşılmaktadır. 64 kişilik Hristiyan kontenjan 34 Marunî, 14 Rum Ortodoks, 8 Rum Katolik, 5 Ermeni Ortodoks, diğer Hristiyan azınlıklar ve 1 Ermeni Katolik tarafından, geri kalan 64 kişilik Müslüman kontenjan ise 27 Sünni, 27 Şii, 8 Dürzi, 2 Nusayri tarafından paylaşılmaktadır (Özdemirci, 2016, s. 103). Lübnan'da 4'ü İslami, 12'si Hristiyan, Dürzi ve Musevi olmak üzere toplam 18'den fazla dini topluluk bulunmaktadır. 1943'te varılan Ulusal Pakt anlaşmasına göre Cumhurbaşkanı Hristiyan, Meclis Başkanı Şii ve Başbakan Sünni mezhepten seçilmektedir. 128 sandalyeli Meclis Hristiyanlık ve İslam dinine mensup kişiler arasında eşit olarak paylaştırılmaktadır (Şöhret, 2012, s.100-101).

70'li yıllarda Lübnan'da ideolojik temelleri atılan Hizbullah, 1979 yılında Ayetullah Humeyni önderliğinde gerçekleştirilen İran İslam Devrimi'nin ardından kuruluş aşamasına geçmiştir. 1979 İran Devrimi sonrasında siyasi olarak Şiilik diskurunu dolaşıma sokan ve bu retoriğin benimsenmesi amacıyla çevre bölge ve ülkelerde faaliyetlerde bulunan Tahran yönetimi açısından Lübnan önemli bir nüfuz alanı olarak değerlendirilmiştir. Tam olarak hangi tarihte kurulduğu bilinmemekle beraber, 1979 İran Devrimi ve İsrail'in 1982 yılında Lübnan'ı işgal etmesi Lübnan Şiiliği ve Hizbullah örgütünün ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır (Bağlıoğlu, 2008, s.31-35). Fakat daha öncesinde Lübnan toplumu içerisindeki Şii kimliğinin belirginleşmesi ve Şii nüfusunun siyasi sistem içerisinde ön plana çıkması, Musa Es-Sadr'ın Lübnan'a gelişi sonrası ülkedeki Şii toplumunun siyasi, ekonomik ve kültürel durumunun iyileşmesi konusunda yapılan çalışmalar neticesinde olmuştur (Daniş, 2016, s.1).

1970'li yıllar Lübnan'da Filistin Sorununun siyasi hayat üzerinde belirgin bir şekilde hissedildiği yıllar olmuştur. Kendisini Filistinlilerin temsilcisi olarak gören Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) lideri Yaser Arafat ile Ürdün'ün başında bulunan Kral Hüseyin arasında yaşanan siyasi bir çekişmenin yansıması olarak meydana gelen *Kara Eylül Olayları* bölge devletleri açısından önemli rol oynamıştır (Armaoğlu, 1997, s.972). *Kara Eylül Olayları*; Filistinlilerin o dönem en önemli askeri örgütlenmesi olarak kabul edilen FKÖ ile ülkelerindeki aşırı kalabalık Filistinli nüfusun kendi otoritesini sarsmasından endişe eden Ürdün yönetimi arasında 1970 yılında vuku bulmuş çatışmalar olarak tanımlanabilir (Sezer, s. 141).

Söz konusu çatışmalar neticesinde Ürdün'den çıkmak zorunda olan çoğunluğu Sünni olan Filistinlilerin bir kısmı Lübnan'a göçmek zorunda kalmıştır.

Kara Eylül olayları sonrası Lübnan'daki nüfus dengesinin Sünniler lehine değişmesi, ilerleyen yıllarda yaşanan iç savaş sürecinin önemli sebeplerinden biri olarak ortaya çıkmıştır. İç savaşın başlarında, Musa Es-Sadr tarafından kurulan *Emel Hareketi* Lübnan Şiiilerinin temsilciliğini üstlenerek mücadeleye girişmiştir. 1979 yılında gerçekleşen İran İslam Devrimi sonrası İran'ın Lübnan Şiiileri ile ilişkilerini geliştirme gayreti içerisinde olduğu görülmüştür. İlerleyen süreçte Lübnan Şiiileri içerisindeki Humeyni yanlısı aktörlerin güçlendirilmesi marifetiyle, Şii ulema arasında Muhammed Hüseyin Fadlallah'ın görüşlerini benimseyen Hüseyin Musavi liderliğindeki grup, 'seküler' olarak değerlendirdiği Emel Hareketinden ayrılmış ve akabinde hızlıca güçlenmiştir (Erdem, 2018, s.49).

1982 Lübnan iç savaşının yaşandığı yıllarda İsrail, FKÖ'ye karşı mücadele etmek ve Lübnan'da İsrail ile barışmaya hazır bir hükümet kurulmasına hizmet etmesi amacıyla Lübnan'ı işgal etmiştir. Hizbullah'ın henüz örgütsel anlamda adının bilinmediği bu yıllarda Hizbullah ile İsrail arasında henüz gözle görünür şekilde herhangi bir karşıtlık durumu oluşmamıştır. Bu dönemde İsrail daha ziyade FKÖ'ye ve faaliyetlerine yoğunlaşmıştır. Lübnan'da popüler olan Emel Hareketi ise, İsrail ve Filistin arasındaki karşıtlık durumunun Lübnan açısından ortaya koyduğu sonuçlardan rahatsız bir görüntü ortaya koymuştur (Norton, 2007, s.476).

Reformist ve seküler bir yapı olarak değerlendirilebilecek Emel Hareketi, İran devriminden etkilenen Hizbullah tarafından ilerleyen zamanlarda bir karşı hareket olarak tanımlanmıştır. Zaman içerisinde Güney Lübnan'daki FKÖ hâkimiyetinden rahatsız olan Emel Hareketi aynı zamanda FKÖ'yü Lübnan'ın istikrarsızlığı açısından bir sebep olarak değerlendirmiştir. FKÖ ile yaşanan bu gerilim, Emel hareketi içerisinde FKÖ destekçisi kısım tarafından endişe ile karşılanmış, Emel'in bu şekilde kuruluş felsefesinden uzaklaştığı düşünülmüştür (Erdem, 2018, s.50). Bu durum Hizbullah'ın Lübnan'da daha belirgin şekilde ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Bu dönemde Emel hareketi daha ziyade varoluşsal sorunlarla uğraşmakta iken, daha belirgin bir şekilde ortaya çıkan Hizbullah'ın bir dizi kamu hizmeti de dâhil olmak üzere halka ulaşacak kurumlar oluşturma gayreti içerisinde olduğu görülmüştür (Allagha, 2006, s.121).

Hizbullah'ın ortaya koyduğu ideolojik altyapı, ABD karşıtlığına dayanmaktadır. Bu karşıtlık İsrail ve Orta Doğu'nun geleceği ve bütünlüğü açısından tehdit olarak değerlendirilmektedir. (Norton, 2007, s.475). 1980 yılından itibaren birkaç yıl içerisinde farklı gruplarında Hizbullah adına eylemler yaptığı örgüt, 1985 yılında Şeyh İbrahim el-Emin'in örgüt kuruluş programı okumasının akabinde daha organize bir faaliyet hayatına başlamıştır. Örgüt, 1985 yılı sonrasında zaman içerisinde siyasi sistemin yapıları içerisinde farklı roller edinerek Lübnan siyasetinde etkin olmaya çalışmıştır. Bu etkin olmaya çalışma yolları içerisinde yapmış olduğu sosyal yardım ve destek faaliyetleri önemli yer tutmuş, örgüt bu

yolla sosyal tabanını genişleterek halk nezdinde muteber olma çabası göstermiştir (Köse vd., 2006, s. 14-15).

Lübnan'da 1975 yılında başlayan ve 1989 yılında sona eren iç savaş, Hizbullah'ın Lübnan siyasetindeki rolünün gelişiminde önemli etkilere sahip olmuştur. Bu rolün şekillenmesinde Suriye ve İsrail'in iç savaş sürecinde göstermiş oldukları eylemler şüphesiz etkili olmuştur. Ülkeyi Suriye ve İsrail müdahalesine açık hale getiren iç savaş sürecinde, Suriye ülkedeki varlığını devam ettirme gayreti içerisinde olurken, Güney Lübnan İsrail işgali altında kalmıştır. İsrail'in Lübnan işgali, Lübnan iç savaşı açısından yeni bir dönem açmıştır. İsrail ordusu Beyrut'u kuşatmak için kuzeye doğru ilerlerken sadece Filistin kamplarında değil Lübnanlı Şii savaşçıların var olduğu güney kısımlarda da direnişle karşılaşmışlardır. O günlerde Emel Hareketine sempati besleyen bu grubun daha sonra büyük oranda Hizbullah örgütüne katılması söz konusu olmuştur. İsrail her ne kadar 1985 yılında Lübnan'dan çekilmiş olsa da 2000 yılına kadar Lübnan topraklarında ki varlığını sürdürmüştür. İç savaş süreci Suriye ve İsrail'in Lübnan ve dolayısıyla Hizbullah ile olan ilişkisi açısından önemli bir gelişme olmakla beraber tarihsel süreç içerisindeki gelişmeleri de göz ardı etmemek gerekmektedir. Bu sürecin anlaşılması Suriye'nin Lübnan siyasi yapısı üzerindeki ayrıştırıcı etkisi ve Hizbullah'ın bu yapı içerisinde kendisini nasıl konumlandığına ilişkin anlaşılması açısından önem arz etmektedir.

Öncelikli olarak Suriye örneğinden bakıldığı zaman, Suriye'nin Lübnan üzerindeki iddialarının Lübnan'ın bağımsızlığını kazanmadan önceki yaşadığı devletleşme süreci ile yakından alakalı olduğu değerlendirilebilir. Lübnan, 636 yılında Halife Ömer tarafından alınarak Şam'a bağlanması sonrası Emevi, Abbasi, Mısır, Selçuklu, Eyyubi ve Memlûk hâkimiyetleri altında kalmıştır. 1516 yılında Osmanlı hâkimiyeti altına giren bu topraklar o dönemde Filistin, Suriye ve bugünkü Irak topraklarının bir kısmı ile Bilad'üş-Şam olarak isimlendirilmiştir. Osmanlı hâkimiyetinin 1920 yılında sona ermesi sonrası bu bölgede manda yönetimi kuran Fransa, ülkenin bugünkü coğrafi sınırlarının ve sosyo-kültürel çeşitliliğinin meydana gelmesinde etkili olmuştur. Suriye rejimi, 1943 yılında bağımsızlığını kazanmasına rağmen Lübnan'ı kendi topraklarının bir parçası olduğu iddiası ile tanımamıştır. Ülkeyi siyasi olarak etkisi altında bırakmanın yollarını arayan Suriye rejimi, aynı zamanda ülkede askeri olarak varlık gösterme gayreti içerisinde olmuştur. Lübnan iç savaşının yaşandığı 1975-1989 yılları arasında ülkede oluşan güç boşluğunu kendi amaçları doğrultusunda değerlendiren Suriye rejimi, süreç içerisinde 1982 yılında başlayan İsrail işgalini gerekçe göstererek Lübnan üzerindeki askeri varlığını güçlendirmeye çalışmıştır. Bu yıllarda Suriye'nin İran ile ittifakı, ABD ve İsrail'e karşı tepkisel bir duruş olarak Lübnan müttefiki aktörleri - Emel hareketi de dâhil olmak üzere- bir arada tutmuştur. Hizbullah bu yıllarda Suriye tarafından şüphe ile karşılanan bir örgüt

olmuş Hizbullah'ın bir Suriye askerini öldürmesi nedeniyle Hizbullah ve Suriye arasında bazı çatışmalar yaşanmıştır (Norton, 2007, s. 477).

1990 yılında Taif anlaşmasının imzalanması ile son bulan iç savaş süreci, Lübnan siyasal sistemi içerisinde köklü değişikliklere sebebiyet vermiştir. Anlaşma ile ülkedeki Marunî cumhurbaşkanının bazı yetkileri Sünni başbakana devredilmiş ve parlamentodaki Hristiyan-Müslüman temsilcilerin sayısı eşitlenmiştir. Antlaşma ile Lübnan iç savaş sürecinde aktif olan militer grupların silahlarını bırakması üzerinde anlaşma sağlanmış, fakat ülkede devam eden İsrail işgaline karşı mücadele ettiği gerekçesi ile Hizbullah'a ayrıcalık tanınmıştır. Bu durum örgütün ilerleyen yıllarda Lübnan'daki meşruiyetine sağladığı katkı nedeniyle önemli bir dönüm noktası olmuştur. Süreç içerisinde sivil siyaset araçlarına ağırlık vermeye başlayan Hizbullah, anlaşma sonrasında FKÖ'nün bölgeden çekilmesi ile ortaya çıkan güç boşluğunu da doldurmuş böylelikle gücünü pekiştirmiştir.

Suriye devlet eski başkanı Hafız Esad 1990'lı yıllarda yaşanan Orta Doğu barış görüşmeleri sırasında Hizbullah'ı Güney Lübnan'dan İsrail'e baskı yapacak bir baskı unsuru olarak görmüştür. Suriye, 2005 yılında Lübnan eski başkanı Refik Hariri suikastının müsebbibi olarak görülmesi ve akabinde gelen baskılar nedeniyle Lübnan'dan fiilen çekilmek zorunda kalmış ancak Lübnan üzerindeki nüfuz iddialarından vazgeçmemiştir. Suriye ile nasıl bir ilişki kurulacağı ilerleyen süreçte Lübnan siyasetinin önemli bir gündem maddesi olarak ortaya çıkmıştır.

Yaşanan gelişmeler, Lübnan'daki siyasi aktörleri iki temel gruba ayırmıştır. Bunlar *14 Mart Bloğu* ve *8 Mart Hareketi* olarak isimlendirilmektedir. Hariri suikastının ardından Suriye karşıtı, bağımsız Lübnan savunucusu siyasal partiler ile bağımsızların bir araya gelmesi ile *14 Mart Bloğu* oluşmuştur. Suriye ve İran'ın Lübnan üzerindeki hâkimiyetini reddeden geniş kitlelerin katıldığı mitingler neticesinde dönemin Suriye yanlısı hükümeti istifa etmiş, Suriye Lübnan topraklarından çekilmek zorunda kalmıştır. Bu kitlesel gösterilerin yaşandığı ve *14 Mart Bloğu*'nun doğduğu süreç ABD tarafından desteklenmiş ve Sedir Devrimi olarak isimlendirilmiştir (Knudsen ve Kerr, 2012, s. 83-12). Bunun yanında Suriye ve İran yanlısı siyasal gruplardan oluşan *8 Mart Hareketi* ise *14 Mart Bloğu*'na bir tepki olarak doğmuştur (Haddad, 2009, s. 406-407).

Bu bağlamda İsrail'i bir numaralı düşman olarak değerlendiren *8 Mart Hareketi* ve bu hareket içerisindeki Hizbullah, İsrail ile mücadele de Suriye'yi önemli bir müttefik olarak değerlendirmiştir. Bu algılama biçimi Hafız Esad sonrası iktidara gelen Beşar Esad'ın Hizbullah algısının oluşmasında etkili olmuştur. Zira Beşar Esad tarafından Hizbullah Lübnan'da etkisini artırmaya yarayacak bir unsur olarak değerlendirilmiştir (Blandford, 2017, s. 1). Bu pozisyonun tam karşısında duran *14 Mart Bloğu* ise, baştan beri Lübnan'ı egemen bir ülke olarak tanımadığı için ülkede yaşanan siyasi krizlerin sorumlusu olarak Suriye'yi görmüştür. İlerleyen süreçte Hizbullah, bir yandan Lübnan siyasi yapısı içerisine daha sağlam entegre olmaya çalışırken, diğer taraftan örgütün ABD ve Batı'ya karşı direnişinin en temel

bileşeni olarak adlandırdığı askeri bileşenini korumayı hedeflemiştir. Uzun yıllar büyük oranda Suriye rejiminin desteği ile gerçekleştirilen bu hedef, 2005'te Lübnan eski Başbakanı Refik Hariri'nin öldürülmesi sonrası Suriye'ye yapılan baskılar nedeniyle eskisi gibi olmamıştır. Suriye'nin Lübnan'da bulunan birliklerini geri çekmesi sonucunda Hizbullah temel çıkarlarını korumak adına Lübnan iç politikasında daha aktif bir rol oynamıştır.

İsrail'in 1982 yılından itibaren Lübnan'da ki mevcudiyeti ülkedeki güvenlik durumunu kötüleştiren bir faktör olarak ortaya çıkmıştır. Bu durum aynı zamanda Şii tarihinin erken dönemlerinde rol oynayan önderleri açısından önemli olan Güney Lübnan'da yer alan Cebel Emil'de bazı Şii aktörlerin nüfuz kurmaya çalışmasının önemli sebeplerinden biri olmuştur. Hizbullah bu gelişmeden olumlu yönde etkilenmiştir. 1999 yılında İsrail'de Ehud Barak başbakan seçildiğinde, kampanya vaatlerinden biri, Suriye ile ikili müzakerelerle birlikte ya da tek taraflı olarak göreve başladıktan sonraki on iki ay içinde Lübnan'dan çekilmek olmuştur (BBC, 26 Kasım 2012). Dönemin Suriye Cumhurbaşkanı Hafız Esad ile müzakerelerin Mart 2000'de başarısız olmasının ardından, İsrail tek taraflı bir geri çekilme için hazırlıklara başlamıştır. Bu gelişmenin Lübnan ve Suriye yönetimleri tarafından nasıl karşılanacağı konusunda bir karışıklık hali söz konusu olmakla beraber, Hizbullah tarafından daha net bir tavır ortaya konulmuştur. Hizbullah lideri Hasan Nasrallah tarafından çekilme sonrası misilleme amaçlı eylemlerin olmayacağı ifade edilmiştir. 24 Mayıs 2000 yılında gerçekleşen çekilme ve çekilme sonrası şiddet eylemlerinin gerçekleşmemiş olması örgütün imajına olumlu yansımıştır. Bu durum uzun yıllardır iç savaş, işgal ve şiddet olayları ile yorgun olan Lübnan halkı açısından umulmadık ve umut verici bir gelişme olarak değerlendirilmiştir. 2000 yılında İsrail'in Güney Lübnan'dan çekilmesi yönünde ortaya koyduğu eylem ve söylem Lübnan kamuoyunda önemli ölçüde Hizbullah sayesinde elde edilen bir başarı olarak algılanmıştır. Bu durum gerek örgütün Arap ve İslam dünyasındaki algısına gerekse örgütsel motivasyonuna olumlu katkılarda bulunmuştur (Köse vd., 2016, s. 15).

1.1. 2006 Temmuz Savaşı

Temmuz 2006 ayında İsrail ve Hizbullah arasında patlak veren çatışmalar, Hizbullah'ın Lübnan siyaseti içerisindeki rolünü pekiştiren önemli bir unsur olarak ortaya çıkmıştır. Bu savaş ile başlayan süreçte Hizbullah kendisini İsrail'e karşı direnişin önemli aktörlerinden biri olarak tanımlamıştır. 2006 yılı BM tarafından yönetilen Refik Hariri suikastı soruşturması, Lübnan'ın Suriye ile olan ilişkileri ve milis grupların silahsızlandırılmasını içeren BM 1559 sayılı kararının (UN, 2004) uygulanması hakkındaki meselelerin görüşülmesi amacı ile ülkedeki farklı mezhepsel ve siyasi grupların bir araya gelmesine sebebiyet vermiştir. Bahsi geçen maddeler içerisinde Hizbullah'ın silahsızlandırılması meselesi şüphesiz Hizbullah açısından gerçekleştirilmesi zor bir eylem olarak ortaya çıkmıştır. Zira Hizbullah Lübnan'ın İsrail'den korunması için herhangi başka bir yol olmadığını iddia

etmiştir. Bununla beraber, İsrail'in Güney Lübnan'da bulunan Şebaa çiftliklerinden henüz tamamen çekilmemiş olması da Hizbullah'ın bu yöndeki iddialarını doğrulayan bir kanıt olarak görülmüştür (Norton, 2007, s. 483).

İsrail'e karşı iddia ettiği direnişi gerçekleştirmek konusunda yeni eylemlerde bulunan Hizbullah, 2006 yılında yeni bir gelişmeyle tekrardan ön plana çıkmıştır. 12 Temmuz 2006 tarihinde Hizbullah militanlarının sınırı geçerek sekiz İsraili askeri öldürmesi (Cordesman vd., 2007, s. 4) sonrası, Hizbullah tarafından rehinelere serbest bırakılması karşılığında İsrail hapishanelerinde tutuklu bulunan Filistinlilerin bırakılması talep edilmiştir. İsrail tarafından olumsuz değerlendirilen bu talep sonrası, Hizbullah Tiberya ve Hayfa'daki yerleşim yerlerini vurmuştur. Bu olayın sonrasında İsrail tarafından başlatılan operasyon çatışmanın büyümesine sebebiyet vermiştir. Yaşanan çatışmalar İsrail ve müttefiki ABD tarafından, İran ve Hizbullah arasındaki ilişkiler nedeniyle Hizbullah'ın gerçekleştirdiği fakat İran destekli bir vekâlet savaşı olarak değerlendirilmiştir. Bu sebeple ABD ve İsrail Hizbullah'ın bu cesaretinden dolayı zarar görmesini istemiştir. İsrail ayrıca 2000 yılında Güney Lübnan'dan çekilmesine rağmen Hizbullah'ın sınırı ihlal edip askerlerine karşı eylemlerde bulunması sebebiyle uluslararası çevreler tarafından kınanması ve imajına darbe vurulmasını arzulamıştır. İsrail'in beklediği eleştiri Ürdün, Mısır, Birleşik Arap Emirlikleri'nden gelmiş ve bu ülkeler Hizbullah'ın İsrail askerlerine karşı gerçekleştirdiği eylemini onaylamadıklarını ifade etmişlerdir (Norton, 2007, s. 484). 33 gün boyunca devam eden çatışma sürecinde bazı ülkeler tarafından başlatılan barış çalışmaları sonuçsuz kalırken, BM tarafından ortaya konulan ateşkes girişimi çabaları 11 Ağustos 2006 tarihinde sonuç vermiş ve Birleşmiş Milletler Genel Kurulu (BMGK)'nun çatışmaların sona erdirilmesine ilişkin 1701 numaralı kararı oybirliği ile kabul edilmiştir. Karar; çatışmalara son verilmesi, Güney Lübnan'a Lübnan ve Lübnan Birleşmiş Milletler Barış Gücü (United Nations Interim Force in Lebanon/UNIFIL) askerlerinin konuşlanması, İsrail'in Lübnan'da işgal ettiği bölgelerden çekilmesi, Hizbullah'ın silahsızlandırılması, Lübnan'ın Lübnan hükümeti tarafından kontrol edilmesi ve Litani nehrinin güneyinde Hizbullah dâhil hiçbir askeri nitelikte gücün bulundurulmaması hususlarını içermiştir (UNSC, 2006, S/RES/1701). Bu süreç sonrası 14 Ağustos 2006 tarihinde taraflar arasında ateşkes yürürlüğe girmiş (Cicioğlu, 2006, s. 165), BM Barış Gücü'nün bölgeye konuşlanması ile 8 Eylül 2006 tarihinde İsrail tarafından Lübnan'a karşı konulan hava ve deniz ablukası sona erdirilmiştir.

Hizbullah ve İsrail arasında yaşanan bu gelişmeler geriye önemli sonuçlar bırakmıştır. 2006 Savaşı sürecinde yaşanan tecrübeler Hizbullah'ın ideolojik açıdan halk nezdinde kazandığı popülaritesini kuvvetlendirmekle kalmamış, aynı zamanda Lübnan halkı tarafından İsrail söylemi ve karşıtlığının daha sağlam bir zemine oturmasına yol açmıştır. Dolayısıyla bu karşıtlık durumu üzerinden güç tahkim etmek örgüt açısından daha fazla kolaylaşmıştır. Ateşkesin ilanı ile birlikte iki taraf da zaferini ilan etmiş olsa da, taraflar gerek çatışma sürecine girilmesinde

gerekse sonraki dönemde yaptıkları yanlışlarla alakalı özeleştirilerde bulunmuşlardır (Cicioğlu, 2006, s. 165; BBC Turkish, 2006 b). Her ne kadar uzun sayılmayacak bir süre içerisinde ateşkes sağlanmış olsa da yaşanan çatışmalar Hizbullah ve İsrail arasındaki olumsuz algılama durumunu derinleştiren bir gelişme olarak ortaya çıkmıştır. 33 gün süren çatışmalar sonrası Hizbullah'ın İsrail'i vurabilecek askeri kapasitelere sahip olduğunun ortaya çıkması, İsrail'in bölge ülkeleri ile olan çatışma geçmişi üzerinden elde ettiği *yenilmezlik mitinin* zarar görmesine sebebiyet vermiştir. Dönemin İsrail Genelkurmay Başkanı Dan Halutz savaş sonrası ilk kez kamuoyu önünde, Hizbullah'a karşı yürüttükleri operasyonda ordunun lojistik, operasyonel ve komuta alanlarında yetersizlikleri olduğunu ifade etmiştir (BBC Turkish, 2006 a). Her iki tarafın birbirlerine karşı güvenlik kaygılarının artarak devam etmesi gerek Hizbullah'ın gerekse İsrail'in birbirlerine karşı kullandıkları konvansiyonel yöntemler dışında da kendilerini geliştirmelerine sebebiyet vermiştir. Hizbullah bu bağlamda *direnış önceliği* prensibini muhafaza edecek önemli bir unsur olarak askeri kapasitelerinin sağlamlaştırılmasının yolunu aramıştır. İnsan gücü, silah ve teçhizat bakımından büyüme gayreti içerisinde olan Hizbullah'ın günümüzde 20.000'den fazla tam eğitimli ve on binlerce yarı zamanlı yedek insani eylemci gücünün var olduğu ifade edilmektedir (BICOM Briefing, 2019). Hizbullah, 2006 yılında gerçekleşen savaş sonrası İsrail'in yenilmezlik mitini zarar uğrattığı gerekçesi ile her ne kadar hem Lübnan'da hem de Arap coğrafyasındaki tanınırlığı ve nüfuzunu artırsa da ülke içerisinde Lübnan'ın örgütün ideolojik hedefleri ve bu hedeflerin sonuçları nedeniyle tekrardan bir felakete sürüklendiği eleştirileri de gelmiştir. Krizin ortaya çıkardığı insani boyut ve altyapıya vurulan darbe (Yeşiltaş ve Balcı, 2010, s. 77-78) Lübnan'ın günümüzde yaşadığı alt yapı sorunlarına önemli etkide bulunmuştur. Bu durum aynı zamanda Ekim 2019 protestolarının önemli sebeplerinden biri arasında yer almıştır. Söz konusu savaşın akabinde Lübnan'da sivil halkın gördüğü zarar ve alt yapıda meydana gelen çöküş bu eleştirilerin temel çıkış noktası olmuştur (Köse vd., 2006, s. 20).

2006 Savaşı, Hizbullah'ın 1990'lı yıllarından beri uygulamaya çalıştığı marjinal bir örgüt kimliğinden çıkarak siyasi bir aktör kimliği kazanma gayreti açısından bakıldığında da (Göksun, 2016, s. 9) önemli sonuçlar ortaya koymuştur. Dönemin Hizbullah Genel Sekreteri Abbas Musavi'nin 1992 yılında bir suikast sonrası hayatını kaybetmesiyle örgütün başına geçen Hasan Nasrallah, bu yıllarda örgütün bu anlamda hem siyasi hem de askeri tahkimini sağlamaya çalışmıştır. Kurulduğu ilk yıllarda Lübnan politikasına fazla ilgi duymayan Hizbullah yönetimi, mevcut düzen içerisinde kayırmacılık ve yolsuzluk yaptığını iddia ettiği Emel hareketine karşı çıkmakta iken, 'yozlaşmış' olarak nitelendirdiği siyasi sistem içerisine dâhil olmayı düşünmemişlerdir. Fakat 1992 yılında gerçekleştirilen seçim süreci, Hizbullah'ın bu zamana kadar ki yaklaşımları açısından yeni bir soruyla karşı karşıya kalmasına sebebiyet vermiştir: Örgüt daha önce beyan ettiği ideolojik pozisyonuna bağlı kalarak yozlaşmış olduğuna inandığı düzen ile dışarıdan mı

mücadele etmeli, yoksa sisteme dâhil olarak içeriden mi rekabet etmeli? (Norton, 2007, s. 480). Yapılan iç tartışmalar sonrası seçimlere katılım kararı alan Hizbullah, 128 koltuklu Mecliste 8 koltuk kazanmış ve ilerleyen yıllarda yapılan seçimlerde koltuk sayısını daha da artırmıştır. Böylelikle milletvekili sayısını 1996 yılında 10, 2000'de 12 ve 2005 seçimlerinde 14'e çıkarmıştır. Bu süreçte bir yandan Batı ve İsrail karşıtı direniş söylemini sürdüren Hizbullah, diğer yandan programına aldığı sosyal politikalar ile halk nezdindeki desteğini artırmaya çalışmıştır (Münch-Heubner, 2002, s. 97). Siyasi alandaki etkisini artırmayı da ihmal etmeyen örgüt, Lübnan'daki diğer siyasi partilerle de ilişkiler geliştirerek kendisine daha fazla alan açmaya çalışmıştır (Göksun, 2016, s. 9).

2007 yılında Lübnan'da Filistin kamplarında bulunan Sünni Fetih El-İslam örgütü ile Lübnan ordusu arasında yaşanan üç aylık çatışma sürecinde, kamp Hizbullah'ın ağırlıkta olduğu güçler tarafından ele alınmıştır. Bu gelişmeyi iç politikadaki rolünü kuvvetlendirmek için kullanmak isteyen Hizbullah, yeni devlet başkanının seçimi sırasında meclisteki oturumlara katılmayarak ülkenin yeniden seçime gitmesini sağlamak istemiştir. Bu durum iç savaş süreci sonrası ülkedeki ikinci büyük siyasi krize sebebiyet vermiştir. Mayıs 2008'de Hizbullah'ın silahlı kuvvetlerini Beyrut'un batı yarısına konuşlandırması sonrası, dönemin hükümeti Hizbullah'ın sahibi olduğu özel telekomünikasyon şebekesini kapatmak istemiştir. Ülkedeki Hizbullah karşıtı bazı gruplarında olaylara dâhil olması sonrası durum büyüyerek devam etmiştir. Bu süreçte Lübnan silahlı güçleri, Hizbullah'ın Lübnan'ın batısına doğru geçişini dolayısıyla Lübnan içerisine daha fazla nüfuz etmesini çatışmaların büyüme riski nedeniyle engellemeye çalışmamıştır. Hizbullah'ın silahlarını ilk kez Lübnan içerisinde kullanması, Hizbullah'ın Taif Antlaşması ile kendisine tanınan ayrıcalığı, gerekli gördüğü zamanlarda ülke içerisindeki politik rakiplerine karşı da kullanabileceğinin ortaya çıkması Lübnan'da örgütün meşruiyetine karşı olumsuz bir etki yaratmıştır. Bu durum, Hizbullah'ın bu zamana kadar ki örgütsel karakterinin mezhepçi bir pozisyona doğru evrilmesi olarak yorumlanmıştır (Danış, 2016, s. 5). Hizbullah'ın Lübnan üzerindeki tutumu ilerleyen süreçte Lübnan siyasetini derinden etkileyen bir faktör olarak ortaya çıkmakla beraber, 2008 sonrası Lübnan'da yaşanan siyasi atmosfer birbirini izleyen siyasi problemler şeklinde karakterize edilebilir.

1.2. 2011 Suriye Krizinin Etkileri

Arap Baharı sürecinin 2011 yılında Suriye'ye doğru genişlemesi Hizbullah'ın siyasi ve askeri pozisyonu açısından bir takım yenilikler ortaya koymuştur. Hizbullah'ın Suriye'deki muhalif güçlere karşı Esad rejimi yanında kriz sürecine dâhil olması, Esad rejimi ve Hizbullah arasındaki ilişkinin oturduğu ortak zemini kuvvetlendirmiştir (Blandford, 2017, s. 1). Bu durum bir taraftan örgütün Hafız Esad döneminde oynadığı alt rolden sıyrılmasına sebebiyet verirken, diğer taraftan İsrail politikaları ile mücadele odaklı bir varoluş sebebine sahip olan örgütün söylem (ve dolayısıyla eylem) odağının genişlemesi anlamına gelmiştir.

Hizbullah'ın Suriye'de başlayan krize dönük tutumu süreç içerisinde farklılık göstermiştir. 11 Temmuz 2012'de Baabda Deklarasyonu ile Hizbullah'ın da aralarında bulunduğu Lübnanlı siyasi partiler, Suriye'de yaşanan gelişmelerin dışında kalacaklarını ifade etmişlerdir. Fakat 2012 yılı başından itibaren Hizbullah'ın Suriye'deki çatışmalarda dolaylı olarak rejim güçleri safında müdahil olduğu görülmüştür. Örgütün Esad rejiminin yanında savaşa katıldığına ilan edilmesi ise 30 Nisan 2013 tarihinde Hizbullah Genel Sekreteri Hasan Nasrallah tarafından yapılan açıklama ile olmuştur. Nasrallah, yaşanan gelişmeleri kendileri için bir varoluş mücadelesi olarak değerlendirmiş ve Esad rejiminin gücünü kaybetmemesi için gereken desteği sağlamak üzere Suriye'de olduklarını ifade etmiştir. Hizbullah Suriye'deki çatışmaları bölgede İsrail'in çıkarlarını temin etmeye yönelik ABD tarafından ortaya konulan siyasi bir proje olarak değerlendirmiş ve bu yaklaşım üzerinden Suriye'de ki varlığını temellendirmiştir. Bu yaklaşıma göre; Esad rejimindeki Suriye'nin ABD'ye karşı direniş ekseninin temel ayağına karşılık gelmesi nedeniyle Esad rejiminin düşüşü İsrail karşıtı cephenin zayıflaması ve Filistin davasının güç kaybetmesi olarak anlaşılmıştır. (Blandford, 2017, s. 8).

Hizbullah'ın Suriye rejimine olan desteğini aynı zamanda Hizbullah ve İran arasındaki tarihsel ilişkiler ve İran'ın Suriye Krizinde elde ettiği rol üzerinden de okumak mümkündür. İdeolojik olarak İran lideri Humeyni'ye bağlı olan örgüt, siyasi ve askeri olarak İran Devrim Muhafızlarından destek almaktadır. Bu bağlamda Hizbullah'ın kuruluşundan itibaren önemli bir destekçisi olan İran, örgütü 1979 yılında yaşanan İran devriminin prensiplerini başka ülkelere yaymak için önemli bir rol taşıyıcı olarak görmüştür. Kuruluş ideolojisi itibarıyla İran İslam devriminin kazanımlarını savunan Hizbullah, daha sonra Lübnan ile ilgili daha iddialı bir görüntü ortaya koysa da üzerindeki İran etkisi devam etmiştir. Bu bağlamda Hizbullah'ın bölgesel gelişmeler hakkındaki söylemi, İran politikalarıyla uyumlu olmuştur. Hizbullah ayrıca İran'dan kültürel, siyasi ve ekonomik desteğin yanı sıra silah yardımı aldığını da açıklamıştır (Göksun, 2016, s. 11). Suriye rejimi ise, Hizbullah'ın İran Devrim Muhafızlarından eğitim ve maddi destek alması için yardımda bulunmuştur (Nakash, 2006, s. 120). 1979 yılında İran'da gerçekleşen devrim ve sonrasında 1982 yılında İsrail'in Lübnan'a saldırması neticesinde İran ile Ayetullah Humeyni çizgisindeki Lübnanlı Şii aktivistler birbirlerine yakınlaşmışlardır. Bu yıllarda İran Devrim Muhafızları Gücü'nün Lübnan'da konuşlanması ve İsrail karşıtı bir direniş hareketinin oluşması için çaba sarf etmesi İran ve Hizbullah'ı yakınlaştıran bir başka unsur olarak ortaya çıkmıştır. Bu yakınlaşma çerçevesince İran'ın müttefiki Lübnan'dan ziyade Hizbullah ile olan ilişkilerinin sağlamlaştığı görülmüştür. Dolayısıyla İran, Hizbullah'ın gerek ülkedeki siyasi varlığı gerekse devlet dışı bir aktör olarak oynadığı role katkı bulunan önemli ülkelerden biri olmuştur. Bu birlikteliğin devam ettirilmesi açısından Hizbullah yönetimi tarafından İran'ın Suriye'de elde ettiği role katkı sunmanın gerekli olduğu düşünülmüştür. Burada ayrıca Suriye'de olası bir rejim

değişikliğinin Hizbullah'ın Suriye ve İran ile olan ilişkilerini eskisi gibi sürdürememesi ihtimalini barındırması da önemli bir gerekçe olarak ortaya çıkmaktadır. İran ve Hizbullah açısından Suriye'nin güneyinde dolayısıyla İsrail sınırında bulunan Golan tepelerinde var olmak önem arz etmektedir. Bu amaçla Hizbullah 2014 yılında Suriye'deki muhalif güçlerle çatışmaktan ziyade, ilerleyen süreçte İsrail'e karşı gerçekleştireceği operasyonlara dönük savunma alt yapıları oluşturma gayreti içerisinde olmuştur. Bu durumun farkında olan İsrail yönetimi, Golan tepelerinin kendileri için *kırmızı çizgi* olduğunu ifade etmiş (Aydoğan, 2016), Hizbullah ve İran ilintili güçlerin Golan tepelerinin doğusundaki ateşkes çizgisine dair yerleşim planlarının karşısında olacağını ifade etmiştir.

Hizbullah'ın aynı zamanda İran tarafından da desteklenen Suriye rejimine desteği ve Rusya'nın bu ittifaka dâhil olması ile Rus planlama stratejilerini öğrenmesi örgüte farklı bir coğrafi ortamda savaş deneyimi elde etmesini sağlamıştır. Bu bağlamda Hizbullah'ın büyük ölçekli operasyonlar geliştirmek amacıyla keşif ve istihbarat verileri geliştirme konusunda kapasitelerini artırdığı ifade edilebilir. Bu durumun İsrail'in Hizbullah'ı algılama durumuna olumsuz yönde yeni katkılar sunduğu söylenebilir. Zira İsrail Ulusal Güvenlik Araştırmaları Enstitüsü'ne göre Suriye deneyimi ve son yıllarda elde ettiği gelişmiş silahlar Hizbullah'ın İsrail yönetimi tarafından ciddi bir askeri tehdit olarak değerlendirilmesine yol açmaktadır (Shapir, 2017, s. 67-77). İsrail yönetiminin bu tehdit algısı üzerinden Suriye'de farklı zamanlarda onlarca hava saldırısı düzenlediği bilinmektedir.

Hizbullah bu şekilde askeri anlamda gücünü artırsa da Suriye rejimine vermiş olduğu bu destek örgütsel imajını farklılaştıran bir gelişme olmuştur. Zira 2006 yılında İsrail'le yaşanan çatışma durumu sonrası kazandığı meşruiyetinin sorgulanmasına ve bilhassa Sünni Müslüman ülkelerdeki desteğinin azalmasına neden olmuştur. Ülkenin İsrail işgalinden kurtarılması sonrasında yeni politikasını Lübnan gerçeklerine yoğunlaşmak üzerine yenileyen örgütün, kriz süresindeki eylemlerini İran-Suriye ekseninde inşa etmiş ve mezhepçi bir yaklaşımla hareket etmiştir. Hizbullah'ın ülke içindeki Sünni gruplara ve Suriye'deki muhaliflere dönük ortaya koyduğu askeri eylemler, örgütün popülaritesine gölge düşürmüştür. Bu bağlamda 2013 yılında Avrupa Birliği örgütün askeri kanadını, 2016'da Arap Birliği ve Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) Hizbullah'ın hem askeri hem de siyasi kanadını terörist bir örgüt olarak ilan etmiştir.

Hizbullah'ın Suriye iç savaşına dâhil olması ile milis güçlerini Suriye'ye göndermesi Lübnan'ı dış tehditlere karşı daha kırılğan hale getirmiş ve ülkedeki terör kaygısı giderek artmıştır. Sürecin henüz başında Güney ve Kuzey Lübnan'da başlayan terör eylemleri kısa zaman zarfında ülkenin diğer bölgelerinde yayılmıştır. 2013 yılı itibariyle IŞİD ve El-Nusra gibi örgütlerin Lübnan toprakları üzerinde saldırılar düzenlediği bir yıl olmuştur. Başlangıç itibari ile Lübnan'da Hizbullah'ın etkili olduğu bölgelerde gerçekleştirilen terör eylemleri ilerleyen

süreçte ülkedeki diğer yerleşim yerlerini de hedef almıştır (Özdemirci, 2016, s. 78). Diğer taraftan sayıları 1,5 milyonu bulan Suriyeli mülteciler, gerek hassas etnik ve temellere sahip gerekse ekonomik ve siyasal sorunların hâkim olduğu Lübnan'da var olan problemlerin etkisinin artmasına neden olmuştur. Lübnan'a gelen mültecilerin büyük çoğunluğunun Sünni-Arap olması ülkedeki mezhepsel dengeleri değişmesine sebebiyet vermiştir (Tınas, 2017, s. 8) .

2. HİZBULLAH VE 2019 PROTESTOLARI

Lübnan'da gerçekleşen gösteriler, Beyrut'ta başlamış ve zaman içerisinde daha ziyade Hristiyan ve Sünni nüfusun yoğun olarak yaşadığı diğer yerleşim yerlerine dağılmıştır. Bu süreçte örgütsel arka planı nedeniyle destek aldığı ve siyasi kapasiteleri üzerinden desteklediği ve alan açtığı Şii nüfus içerisinde Hizbullah'a dönük eleştiri ve protestolar ise daha az olmuştur.

Ülkede yaşanan yolsuzluklar nedeniyle ezilenlerin savunulması anlatısı Hizbullah'a siyasi hayatının başından itibaren seçim propagandalarının önemli bir unsuru olarak ortaya çıkmıştır. Fakat diğer taraftan örgütün siyasi karar alma süreçlerine dâhil olması sonrası mevcut siyasi yapı üzerinden çıkarlarını gerçekleştirmesi, onu Lübnan'daki sosyal ve ekonomik sıkıntıların ortaya çıkmasında etkili olan bir aktör konumuna getirmiştir. Bu durum Hizbullah'ın 2018 seçimlerinde elde ettiği kazanımlar ile daha da kuvvetlenmiştir. Hizbullah'ın da içerisinde bulunduğu ittifak grubu, Mayıs 2018'deki Lübnan parlamento seçimlerinden dokuz ay sonra Ocak 2019'da kurulabilen hükümette 30 bakanlık üzerinden 18'ini elde etmiştir. 128 sandalyelik parlamentoda 70'ten fazla sandalye alıp meclis çoğunluğunu elde eden Hizbullah ve bloğunun meclisi kontrol etme yetisinin bulunmadığı yorumları yapılsa da, Nasrallah seçim sonuçlarını *Hizbullah'ın politikalarının takdir edilmesi, Suriye savaşındaki rolünün ve İsrail işgaline karşı caydırıcılığı olan silah stokunun doğru anlaşılması* (Karataş, 2018) olarak yorumlamıştır. Zira son yıllarda Hizbullah'ın Suriye'deki varlığı ile alakalı tartışmalar, İran ile olan ilişkileri ve bazı uluslararası kuruluşlar tarafından terör örgütü olarak tanınması, Hizbullah'ın gerek ülke içerisindeki gerekse bölgedeki meşruiyeti açısından bazı olumsuz sonuçlar ortaya koymuştur. Hizbullah'ın bizzat Suriye'de rejimin yanında yer alarak savaşa dahil olması toplumda ayrıca mezhepsel kutuplaşmayı da körüklemiştir (Özdemirci, 2016, s. 79) .

Seçim sonuçları neticesinde Hizbullah'ın sandalye sayısını artırarak Lübnan siyasi sistemine katılımını güçlendirmiş ve kendisine dönük tepkilere karşı konumunu göreceli olarak kuvvetlendirmiştir. Hizbullah'ın Lübnan siyasi sistemine katılımı, Lübnan'ın istikrarı ve bütünlüğünün korunması bağlamında düşünüldüğünde, Hizbullah'a gelen eleştiriler ve ambargolara karşı kendisini korumasına yardımcı olan bir faktör olarak ortaya çıkmıştır.

Hizbullah'ın mevcut protestolarla alakalı reaksiyonuna bakılacak olunursa, örgütün son seçimlerde yaratmaya çalıştığı psikolojik zafer algısını değiştirecek

herhangi bir yeniliği istemediği görülmektedir. Hizbullah bu bağlamda, bir taraftan kendisinin siyasi karar alma mekanizmalarına nüfuz etmesine fırsat tanıyan mevcut durumun devamından yana tavır almakta iken, diğer taraftan ortaya çıkmasında etkili olan Şii nüfusunun refahı için mevcut iktidar sisteminden bağımsız olan sosyo-ekonomik ağının sürmesi için çaba sarf etmektedir. Bu bağlamda ülkeyi yolsuzluğa sevk eden ve maddi krize götüren yerleşik düzene karşı Hizbullah tarafından eleştiriden çekinen düşük yoğunluklu açıklamalar gelmiştir (Collard, 2019). Hizbullah lideri Nasrallah yapmış olduğu konuşmalarda, Hizbullah'ın hükümetin istifasını, teknokrat bir kabinenin ya da erken parlamento seçimlerinin yapılmasını desteklemeyeceğini açıkça belirtmiş ve gösterilerin sona ermesi ve mevcut düzenin korunmasına davet etmiştir. Nasrallah aynı zamanda, göstericilerin talep ettiği yönetsel değişikliklerin Lübnan'ın istikrarı için tehlikeler doğuracağını ve devamında ekonomik çöküş ve iç savaşa sebebiyet verebileceğini ifade etmiştir. Nasrallah ayrıca; yıllar sürece reform süreçleri yerine, yolsuzluk ile baş edilmesi ve halkın refahının artırılması için kurumsal tedbirlerin alınmasının önemli olduğunu ifade etmiş, Hizbullah'ın Lübnan'ın savunulması konusunda elde ettiği rolü vurgulamış ve İsrail tehdidine karşı koyma gücü ve yeteneğinin altını çizmiştir. İlerleyen süreçte protestoların devam etmesi ile Hizbullah yönetimi açık bir şekilde protesto gösterilerinin karşısında olmuştur. Bu bağlamda Hizbullah yabancı aktörlerin - özellikle Suudi Arabistan, İsrail ve ABD'nin - protestoları şiddetlendirmeye çalıştıkları düşüncesi ile protestocuları dış güçlerin bu oyunlarına alet olmakla suçlamıştır. Bu durum, Hizbullah'ın Lübnan'ın tarihsel süreçte uğramış olduğu dış müdahaleler vasıtasıyla yaşadığı deneyimlerini araçsallaştırma gayreti içerisinde olduğuna işaret etmiştir.

Gösteri sürecinde Hizbullah taraftarlarının protestoculara karşı şiddet kullandıkları (Anadolu Ajansı, 2019) ve Lübnan askeri birliklerinin düzeni korumak için müdahale ettiği çeşitli olaylar olsa da Hizbullah tarafından duyulan endişelere rağmen - görüldüğü kadarıyla - göstericileri engellemek konusunda somut adımlar atılmamıştır. Hizbullah temsilcileri, göstericilere yanıt vermek için siyasi süreçlerde perde arkasında yer alırken, kendi siyasi güçlerini tehdit edebilecek değişiklikleri önlemeye çalışmaktadırlar. Protestocular tarafından bağımsız teknokrat bir hükümet kurulması çağrısında bulunulması üzerine Devlet Başkanı Aoun ve siyasi yapı içerisindeki partilerin çoğu bu teklifi reddederken, Başbakan Hariri tarafından talep kabul edilmiştir. Hizbullah ise parlamentodaki tüm partileri temsil eden bir 'ulusal birlik hükümeti' kurulmasını teklif etmiştir. Hizbullah yönetimi her ne kadar buna muvaffak olamasa da örgüt kendi müttefikleri ve Başkan Michel Aoun'un Hıristiyan partisi ile birlikte yeni bir hükümet oluşturma konusunda temaslarda bulunmuştur. Bu bağlamda Hassan Diab'ın başbakanlık görevine gelmesini destekleyen Hizbullah, çıkarlarının yeni kurulacak hükümette temsil edilmesini sağlamak için çaba sarf etmiştir. Hizbullah'ın teknokrat bir kabinenin kurulmasına yönelik ön plana çıkan taleplere karşı durması mümkün olmamıştır. Bu bağlamda Başkan Aoun (El-Manar, 12

Kasım 2019); Hizbullah'ın nüfusun üçte birinin temsilcisi olarak siyasi sistem içerisinde sahip olduğu rol göz önüne alındığında kimsenin yeni hükümette Hizbullah'ın yer alacağı konusunda şüphe duymadığını ifade etmiştir. Aoun ayrıca; Hizbullah'ın 2006 yılında alınan BM Güvenlik Konseyi'nin 1701 sayılı Kararını uygulamak için özen gösterdiğini ve Hizbullah'a uygulanan yaptırımların Lübnan ekonomisi üzerinde olumsuz bir etkisinin olmadığını ileri sürmüştür. Bu arka plan ile; hükümeti kurma görevi 2020 yılının ocak ayında Hizbullah ile yakın olduğu bilinen Eğitim Eski Bakanı Hassan Diab'a verilmiştir (Geldi, 2020 a).

Ortaya çıkan durum neticesinde yeni hükümetin Hizbullah'ın stratejik çıkarlarını güvence altına aldığı ifade edilmiş ve elde ettiği konum nedeniyle 'Hizbullah hükümeti' olarak eleştirilmiştir. Bu konuda İsrail ve ABD'den yeni hükümete dair gelen yorumlar dikkat çekici olmuştur. İsrail Başbakanı Netanyahu "*Hizbullah'ın, Lübnan hükümetine ortak olmasının İran'ın, Lübnan'a egemen olması anlamına geldiğini*" ifade etmiştir. Hizbullah lideri Nasrallah ise bu eleştirilere karşılık Lübnan'da hükümetin farklı siyasi güçlerden oluştuğunu ve Hizbullah'ın da bu güçlerden biri olduğunu ifade etmiştir. ABD yönetimi ise, Hizbullah'ın siyasi etkinliğinin devlet kaynaklarının örgüte aktarılması durumunda endişe verici bir gelişme olarak değerlendirileceğini ifade etmiştir (Geldi, 2019).

Lübnan'da Hizbullah ve siyasi müttefiklerinin destekleri neticesinde 21 Ocak 2020 tarihinde Hassan Diab'ın Başbakan olduğu hükümet; Beyrut Limanı'nda 4 Ağustos 2020 tarihinde 2 bin 750 ton amonyum nitrat maddesinin infilak etmesinin ardından halktan gelen tepkiler üzerine 10 Ağustos 2020 tarihinde istifa etmek zorunda kalmıştır (Geldi, 2020 b).

Bu gelişmelerin akabinde Sünni Müstakbel Hareketi Genel Başkanı Saad el-Hariri, 22 Ekim 2020 tarihinde hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir. Ancak Cumhurbaşkanı Michel Aoun'un kabinenin üçte birinin Hristiyan Özgür Yurtsever Hareketi'nden olmasını istemesi neticesinde Saad el-Hariri bu teklifi kabul etmemiş ve çalışmalar akamete uğramıştır. Lübnan'da Bakanlar Kurulu'nun üçte birlik çoğunluğun siyasi anlamda önemli bir rolü bulunmaktadır. Bakanların üçte birinin katılmadığı kabine toplantıları gerçekleştirilememekte, ayrıca alınacak kararlara karşı bakanların üçte birinin oy kullanması veya istifa etmesi hükümetin düşmesine yol açabilmektedir (Geldi, 2021) .

Bu arka plan üzerinden değerlendirildiğinde, halk tarafından ortaya konulan protesto sürecinde kötü yönetimle suçlanan aktörler arasında Hizbullah'ın fazla ön plana çıkmadığı görülmüştür. Protestocuların öfkesi Hizbullah ve yöneticilerinden ziyade Başbakan, Cumhurbaşkanı, Meclis Başkanı ve bazı Hizbullah ve ittifak grubu içerisindeki bakanlara yönelik ortaya çıkmıştır. Bununla beraber bazı protestocular tarafından Hizbullah'ın dış politika gündeminin İsrail'den ziyade bölgedeki diğer gelişmeler olması nedeniyle eleştirilmiştir. Hizbullah'ın gündeminin Lübnan'ın tekrardan inşasından ziyade örgütün Suriye, Irak ve İran ile

olan ilişkilerine dikkat çekilmiş ancak protesto sürecinde Hizbullah'a yönelik olan bu eleştiriler sönük kalmıştır.

Hizbullah'ın "ortak düşman" İsrail'e karşı mücadelesini devam ettirdiğine dair tezleri ve aynı zamanda kendisini "Lübnan'ın savunucusu" olarak konumlandırmasının halk nezdinde halen önemli bir karşılık bulduğu anlaşılmaktadır. Hizbullah Lübnan toplumunda mezhepler üstü bir popülarite kazanmış ve bununla beraber bazı Arap devletlerinin Hizbullah'ın toplumsal kabulünde olumlu bir seyir izlediği görülmektedir (Hirst, 2011, s. 378). Bu bağlamda Hizbullah'ın Lübnan'ın sosyo-politik yapıları içerisine derin bir şekilde gömülü olduğunu söylemek mümkündür. Başlangıçta İsrail işgaline ve yayılmacılığına karşı bir direniş örgütü olarak kurulan fakat sonrasında bölgedeki farklı ülkelerde faaliyet gösteren Hizbullah'ın bugün Lübnan'ın güvenliği ve istikrarı için önemli bir rol oynadığı kabul edilmektedir. Zira protestolara katılanlar arasında genel olarak Hizbullah'ın bölgesel faaliyetleri veya İsrail'e karşı tutumuna dair herhangi bir eleştirinin gelmediği görülmektedir. Protestocular bu bağlamda; Lübnan'ın ekonomik yönden kötü yönetimi, yüksek işsizliği ve temel ihtiyaçların karşılanması konusunda eleştiriler yöneltmektedirler.

SONUÇ

1980'li yıllardan itibaren Lübnan'daki etkisini sürekli olarak arttıran Hizbullah, ülkede 1975-1989 yıllarında yaşanan iç savaş sonrası stratejisini ülkedeki siyasi yapıya uyum sağlamak şeklinde belirlemiştir. Bu dönemde İsrail karşıtı direnişin sembolü olarak hem Lübnan halkının hem de Orta Doğu'daki pek çok kesimin desteğini arkasına almıştır. Zaman içerisinde siyasi yapıya eklemlenmesi ile gerek ülkede gerekse bölgede yaşanan gelişmelere dönük daha ılımlı bir profil çizmek gayreti içerisinde olmuştur. Fakat örgütün İran ve Suriye ile kurulduğu ilk zamanlardan beri devam eden çok yönlü ilişkisi zaman içerisinde oluşturmaya çalıştığı algının farklılaşmasına sebebiyet vermiştir. 2011 yılında başlayan Arap Baharı sürecinin en önemli krizlerinden biri olan Suriye'de yaşanan gelişmeler ise, bu bağlamda önemli rol oynamıştır. Bu süreçte Suriye rejimi ve İran ile olan ilişkileri nedeniyle ortaya koyduğu eylemler, Hizbullah'ın İsrail karşıtı bir direniş örgütü olmaktan çıkarak İran eksenindeki Şii bir aktör olarak yorumlanmasına sebebiyet vermiştir. Bu durum 2006 yılında İsrail'le yaşanan çatışma durumu sonrası Hizbullah'ın kazandığı meşruiyetinin sorgulanmasına ve bilhassa Sünni Müslüman ülkelerdeki desteğinin azalmasına neden olmuştur.

Lübnan'da 2019 yılında ortaya çıkan protestolar, Hizbullah'ın siyasi sistemdeki rolü açısından birtakım sonuçlar ortaya koyma potansiyelini barındırmaktadır. Göstericilerin, yönetimin her katından ve herkese yönelik öfkesi Hizbullah'ın da bu eleştirilere dönük bir tutum ortaya koymasına sebebiyet vermiştir. Genel olarak protestolara karşı mevcut düzenin korunması ve bu bağlamda sona erdirilmesi şeklinde davetlerde bulunarak açıklamalar yapan Hizbullah yönetimi, halkın sokağa çıkma sebebi olan işsizlik, zamlar, yoksulluk gibi konularda halk ile

benzeşen bir tepki ortaya koymamıştır. Bu durum Hizbullah'ın kendisine dair önemli bir algısını ortaya koymuştur. Hizbullah yönetimi her ne kadar Lübnan'da siyasi yapı içerisinde başat bir aktör olarak algılanmadığını bilse de silahlı kanadının bir örgüt olarak varlığını koruması yeterli görülmektedir. Bu sebeple İsrail'e karşı direniş gösteren eksen içerisinde olmak ve bu özelliğinin ön plana çıkması Hizbullah için yeterli gözükmektedir. Bu sebeple Hizbullah yönetim kadrosunun ülkedeki durumun değişimine dair herhangi bir ilgi göstermedikleri görülmektedir. Lübnan'da yaşanan sosyal, ekonomik ve siyasi sorunların müsebbibi olarak daha ziyade dışarıdaki aktörlerin sorumlu olduğunu işaret eden örgüt, bu vesile ile ülke içerisinde ve dışarısında kendisine sağlamış hareket alanına dair eleştiriler gelmesini istemediği gözlemlenmiştir. Hizbullah'ın bu tavrının halk tarafından fazla yadırganmadığı da görülmektedir. Zira Hizbullah, halk nezdinde halen devam eden İsrail tehdidine karşı duran ve bu mücadele iddiası bağlamında durması gerektiği pozisyonu askeri potansiyelleri açısından korumakta ve aynı zamanda geliştirmekte olan bir örgüt olarak görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Allagha, J. (2006). *The Shifts in Hizbullah's Ideology: Religious Ideology, Political Ideology and Political Program*, Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Anadolu Ajansı (2019). Lübnan tarihinin en kısıtlı bütçesini hazırlıyor. Erişim tarihi: 16.12.2020, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/lubnan-tarihinin-en-kisitli-butcesini-hazirliyor/1467840>
- Armaoğlu, F. (1997). 20.yy Siyasi Tarihi. Ankara: TTK.
- Aydoğan, Hakan C. (2016). Golan Heights Israel's red line, Netanyahu tells Putin. Erişim Tarihi: 15.12.2020, <https://www.aa.com.tr/en/politics/golan-heights-israel-s-red-line-netanyahu-tells-putin/559228>
- Bağlıoğlu, A. (2008). Lübnan'ın Tarihsel Dokusu ve Yönetim Anlayışındaki Mezhebi Etkiler. *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (1), 13-36.
- BBC Turkish (2006 a). İsrail ordusu: Başarısızdık. Erişim Tarihi: 10.12.2020, http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2006/08/060824_israilfailings.shtml
- BBC Turkish (2006 b). İsrail'de Lübnan sarsıntısı. Erişim tarihi: 16.12.2020, http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2006/09/060913_israel_general.shtml
- BBC Turkish (2012) Ehud Barak Siyaseti Bıraktı. Erişim tarihi: 10.11.2020, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/11/121126_barak_update
- BICOM Briefing (2019). Hezbollah's Precision Missile Project. *Britain Israel Communications and Research Center*. Erişim T.: 15 Ocak 2020. <http://www.bicom.org.uk/wp-content/uploads/2019/02/Precision-Project-Paper.pdf>
- Blandford, N. (2017). Hezbollah's Evolution From Lebanese Militia to Regional Player. *Middle East Institute*, Counterterrorism Series, Policy Paper 4. Erişim Tarihi 16.12.2020, https://www.mei.edu/sites/default/files/publications/PP4_Blanford_Hezbollah.pdf
- Cicioğlu, F. (2007). Lübnan 2006. K. İnat ve M Ataman (Ed.), *Ortadoğu Yıllığı 2006* (ss.151–183). Ankara: Nobel Yayınları.
- Collard, R. (2019). Untouchable No More: Hezbollah's Fading Reputation. Erişim tarihi: 15.12.2020, <https://foreignpolicy.com/2019/11/27/lebanon-protests-hezbollah-fading-reputation/>
- Cordesman, Anthony H. & Sullivan, G. & Sullivan, William D. (2007) Lessons of the 2006 Israeli-Hezbollah War. *Center for Strategic and International Studies*, Significant Issues Series, 29 (4), 1-184.

- Danış, F. (2016). 2006 Savaşı'ndan Günümüze Lübnan'daki Siyasi Tablo. *İnsamer, Analiz* 19, Erişim Tarihi: 15.12.2020, https://insamer.com/rsm/icerik/dosya/dosya_459.pdf
- El-Manar (2019). President Aoun: Lebanon to Have New Government That Implements Reforms. Erişim Tarihi: 15.12.2020, <https://english.almanar.com.lb/869002>
- Erdem, G. (2018). Lübnan'da Şii Siyasi Hareketin Evrimi: Emel'den Hizbullah'a. *The Turkish Yearbook of International Relations*, 49, 21-55.
- Göksun, Y. (2016). Suriye Krizi Bağlamında Hizbullah'ın Medya Stratejisi. *SETA Analiz*, 163. Erişim Tarihi: 05.12.2020, https://setav.org/assets/uploads/2016/09/20160927125405_hizbullahin-medya-stratejileri-pdf.pdf
- Geldi, M. (2019). Lübnan'ı artık Hizbullah mı yönetiyor? Erişim Tarihi: 16.12.2020, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/lubnani-artik-hizbullah-mi-yonetiyo/1385104>
- Geldi, M. (2020 a). Lebanon forms new government led by Hassan Diab. Erişim Tarihi: 14.12.2020, <https://www.aa.com.tr/en/middle-east/lebanon-forms-new-government-led-by-hassan-diab-/1709745>
- Geldi, M. (2020 b). Beyrut'ta hükümetin istifa haberinden sonra gösteriler başladı. Erişim tarihi: 10.12.2020, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/beyrut-ta-hukümetin-istifa-haberinden-sonra-gosteriler-basladi/1937488>
- Geldi, M.I (2021). Lübnan'da Hariri hükümet kurma çalışmalarında sonuç alamamasından Cumhurbaşkanı Avni'nin sorumlu tuttu: Erişim Tarihi: 11.04.2021, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/lubnanda-hariri-hukümet-kurma-calismalarinda-sonuc-alamamasindan-cumhurbaskani-avni-sorumlu-tuttu/2184469>
- Haddad, S. (2009). Lebanon: From Consociationalism to Conciliation. *Nationalism and Ethnic Politics*, 15:3-4, 398–416.
- Hirst, D. (2011). *Beware of Small States: Lebanon Battleground of the Middle East*, Nation Books, US.
- Karataş, Z. (2018). Lübnan seçimleri: Düşük katılım, yüksek propaganda. Erişim tarihi: 11.04.2021, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/lubnan-secimleri-dusuk-katilim-yuksekk-propaganda/1142050>
- Knudsen A. ve Kerr M. (2012). *Lebanon: After the Cedar Revolution*. Hurst &Company, London.
-

- Köse, T. vd. (2006). Lübnan Raporu, Lübnan’da İstikrar Arayışları. *SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı*. Erişim Tarihi: 10.04.2021. <http://file.setav.org/Files/Pdf/lubnanda-istikrar-arayislari.pdf>.
- Münch-Heubner, P.L. (2002). Zwischen Konflikt und Koexistenz: Christentum und Islam im Libanon. Hanns-Seidel-Stiftung e.V., München Akademie für Politik und Zeitgeschehen. Aktuelle Analysen 28.
- Nakash, Y. (2006). Reaching for Power: The Shi’a in the Modern Arab World. New Jersey: Princeton University Press.
- Norton, Augustus R. (2007). The Role of Hezbollah in Lebanese Domestic Politics. *The International Spectator*, 42 (4), 475-491.
- Özdemirci, A. S. (2016). Suriye İç Savaşı’nın Lübnan’a Etkileri (2011-2016). *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 3 (2), 76-105.
- Sezer, S. (2019). Suriye Savaşının Yermuk Filistin Mülteci Kampı Üzerindeki Etkileri. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 6 (2), 133-165.
- Shafir, Yiftah S. (2017). Hezbollah as an army. Institute for National Security Studies Strategic Assessment, 19 (4), 67-77.
- Şöhret, M. (2012). Ulus Devletsiz Devlet Sistemi: Lübnan Modeli. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5 (1), 85-107.
- Tınas, M. (2017), “Lübnan’daki Suriyeli Mülteciler: Hükümet Stratejisi Yokluğunda Ekonomik, Siyasi ve Mezhepsel Zorluklar”, ORSAM Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi, No. 62. Erişim Tarihi: 12.04.2021, https://www.orsam.org.tr/d_hbanaliz/62TR.pdf
- UNSC, United Nations Security Council (2006). S/RES/1701. Erişim Tarihi: 18.02.2020, https://unsco.unmissions.org/sites/default/files/s_res_17012006.pdf
- United Nations Meetings Coverage and Press Releases. Erişim Tarihi: 12.04.2021, <https://www.un.org/press/en/2004/sc8181.doc.htm>
- Yeşiltaş, M. ve Balcı, A.(2010) İkinci Lübnan Savaşı: Bir Yeniden Değerlendirme. *Akademik Ortadoğu Dergisi*, 4(2), 77-78.

SURİYE VE LİBYA'DA MEYDANA GELEN ÇATIŞMALARIN VEKÂLET SAVAŞI TEORİSİ KAPSAMINDA KARŞILAŞTIRILMASI

Ali GÖK*

Öz

Savaşların tek aktörünün devlet olmadığı fikrinden hareketle, devlet dışı aktörlerin savaşlardaki rolünü belirleme arayışında olan vekâlet savaşları, savaşların sonucunu etkilemek isteyen üçüncü tarafların, başka aktörler vasıtasıyla çatışmaya dolaylı olarak girmesi olarak ifade edilmektedir. Bu tanım doğrultusunda birden fazla vekil aktör, silah, eğitim ve finansman kanalı ile çeşitli politik amaçlar doğrultusunda asil aktörler (vekil aktöre sponsor olan devlet) tarafından desteklendiğinden Arap baharı sonrası Suriye ve Libya'da meydana gelen çatışmaların doğası ve karakteri vekâlet savaşının çıkarımlarına uymaktadır. Ancak bu çatışmalar her ne kadar asil aktörlerin, vekil olarak hareket eden aktörlere verdikleri destek üzerinden, vekâlet savaşları olarak kavramsallaştırılsa da kendi içlerinde işleyiş bakımından farklılıkları bulunmaktadır. Bu çalışmada, Arap baharı sonrası Suriye ve Libya'da meydana gelen çatışmalar üzerinden söz konusu farklılıklar ortaya konmakla birlikte hangi saiklerle devletlerin ve devlet dışı aktörlerin vekâlet savaşlarına müdahil oldukları ve asil-vekil ilişkilerinin ardındaki farklı stratejik etkileşimlerin kuramsal olarak nasıl açıklanabileceği sorularına cevap aranmıştır. Söz konusu çatışmalar arasındaki farklılıklar nitel araştırma yöntemi ve karşılaştırmalı vaka analizi kullanılarak ele alınmıştır. İki vaka arasında karşılaştırma yapılırken değişken olarak aktörlerin amaçları ve bu amaçlar doğrultusunda kurdukları bağının boyutları (asil-vekil ilişkisinin türü) esas alınmış olup, bu yöntemle vekâlet savaşlarının hem kurulan bağ hem de amaç bakımından tek yönlü olmadığı, bunun yerine kendi içerisinde karşılıklı ve farklı boyutlara sahip olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Vekâlet Savaşı, Arap Baharı, Suriye, Libya.

COMPARISON OF THE CONFLICTS IN SYRIA AND LIBYA UNDER THE PROXY WAR THEORY

Abstract

Regarding the idea that the state is not the only actor of wars, proxy wars, which seek to determine the role of non-state actors in wars, are recognized as the indirect entry of third parties into conflict desiring to influence the political outcome of wars. The nature and character of the conflicts that took place in Syria and Libya following the Arab Spring resemble the implications of the proxy war, as more than one proxy actors are supported by the main actors (the state sponsoring the proxy actor) for certain political purposes with weapons, training and financing channels. Although these conflicts are conceptualized as proxy wars based on the support of the main actors to actors functioning as proxies, have differences in terms of activity. In this study, the differences in the conflicts that occurred in Syria and Libya after the Arab Spring were revealed. Answers were sought to questions about which motives States and non-state actors were involved in proxy wars and how the different strategic interactions behind Noble-proxy relations could theoretically be explained. The conflicts that escalated in Syria and Libya were selected as sample cases to test the proxy war. When comparing between two cases, the dimensions of the surrogate bond between actors (the type of noble-surrogate relationship) and their purpose were based as a variable. By this method, it has been tried to show that proxy wars are not one-way in terms of both the established bond and the purpose, but instead have mutual and different dimensions within themselves.

Keywords: Proxy War, Arab Spring, Syria, Libya.

* Öğr.Gör. Dr., Gaziantep Üniversitesi, aligok86@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0734-459X

GİRİŞ

Devletlerin yanında devlet dışı aktörlerin de çatışmalarda giderek yoğun bir şekilde yer alması ve bu vesileyle de şiddetin devlet tekelinden çıkıp giderek özelleşmesi, devletin ana aktör olduğu geleneksel savaş yaklaşımlarının savaş çalışmaları literatüründe sorgulanmasına neden olmuştur. Bu noktada savaş çalışmaları literatürü, savaşların tek aktörünün devlet olmadığı düşüncesinden hareketle, devlet dışı aktörlerin savaşlardaki konumunu ortaya koyma arayışında olan vekâlet savaşları üzerinden bir model ortaya koymaya çalışarak günümüz savaşlarını açıklama arayışı içerisine girmiştir. Bu durumun neticesinde konvansiyonel unsurlar ile konvansiyonel olmayan unsurların aynı savaş sahasında iç içe geçtiği ve doğrudan müdahale yerine, dolaylı müdahale stratejisini benimseyen vekâlet savaşları yaklaşımı ortaya çıkmıştır. Ancak genel görüşün aksine, vekâlet savaşı sadece günümüz savaşlarına özgü bir durum olmamakla birlikte, vekil aktörler tarih boyunca üçüncü şahısların politik hedeflerini yerine getirme aracı olarak kullanılmışlardır. Bununla birlikte vekâlet savaşı ancak 20. yüzyılda verimli bir çatışma biçimine dönüşmüştür. Çünkü 20 yüzyılda topyekün savaşlarda, doğrudan savaşa müdahil olmanın devletler açısından olumsuz sonuçlarının (maliyet, yüksek asker kaybı, siyasi yıkım) artmasıyla birlikte, vekil aktörlerle dolaylı müdahale tercih sebebi olmuştur. Benzer şekilde Soğuk Savaş dönemi de nükleer silahların neden olduğu paradoks, ABD ve Sovyetler Birliği'ni doğrudan karşı karşıya gelmekten alıkoyarak, vekil aktör kullanımına itmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde ise hem küresel hem de bölgesel aktörleri vekâlet savaşlarına yönlendiren unsur, dolaylı müdahalenin çıkarlarını maksimize etmeyi sağlayan, uygun ve maliyeti düşük bir araç olduğu yönündeki algıdır.

Genel olarak vekâlet savaşları, Soğuk Savaş döneminde ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki güç mücadelesi ekseninde gelişen dolaylı çatışmaları açıklamak için kullanılsa da 11 Eylül sonrası dönemde Lübnan, Suriye, Libya ve Ukrayna gibi ülkelerde meydana gelen çatışmaları açıklamak için bir kez daha araştırmacıların ve politikacıların yoğun ilgi odağı olmuştur.

Özellikle Suriye ve Libya'daki çatışmalarda birden fazla vekil aktör, silah, eğitim ve finansman bağlamında farklı politik hedeflere sahip asil aktörler tarafından desteklendiğinden ve kullanıldıklarından, bu ülkede meydana gelen çatışmalar vekâlet savaşı olarak kavramsallaştırılmaktadır. Bu bağlamda, her ne kadar asil aktörlerin vekil olarak hareket eden aktörlere verdikleri destek üzerinden bu çatışmalar vekâlet savaşları olarak kavramsallaştırılsa da kendi içlerinde farklılıkları bulunmaktadır. Bu çalışmada, söz konusu farklılıklar ortaya konmakla

birlikte, bu çatışmalar arasındaki farklılıklar nitel araştırma yöntemi ve karşılaştırmalı vaka analizi kullanılarak ele alınmıştır. Bu yöntemle vekâlet savaşının tek bir savaş stratejisine özgü olmadığı, bunun yerine kendi içerisinde farklı boyutlara sahip olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır. Özetle, çalışmada iki varsayıma dikkat çekilmektedir: (1) vekâlet savaşlarının farklı saiklerle yapıldığının ortaya konulması; (2) vekâlet savaşlarında asil-vekil ilişkilerinin ardındaki farklı stratejik etkileşimlerin kuramsal olarak ortaya konulması ihtiyacı.

Bu amaç doğrultusunda çalışmada öncelikle birinci bölümde vekâlet savaşının kavramsal ve kuramsal gelişimine yer verilmiş olup, ikinci ve üçüncü bölümde ise, Suriye ve Libya'daki çatışmalar vekâlet savaşı yaklaşımı üzerinden analiz edilmiştir. Son bölümde ise, Suriye ve Libya'da yürütülen vekâlet savaşının benzerlikleri ve farklılıkları karşılaştırmalı olarak ortaya konmakla birlikte, hangi saiklerle devletlerin ve devlet dışı aktörlerin vekâlet savaşlarına müdahil oldukları ve asil-vekil ilişkilerinin ardındaki farklı stratejik etkileşimlerin kuramsal olarak nasıl açıklanabileceği sorularına cevap aranmıştır. İki vaka arasında karşılaştırma yapılırken, değişken olarak, aktörlerin amaçları ve bu amaç doğrultusunda kurdukları bağın boyutları (asil-vekil ilişkisinin türü) esas alınmış olup, bu yöntemle vekâlet savaşlarının hem amaç hem de kurulan bağ bakımından farklı boyutlara sahip olup olmadığı sorgulanmıştır.

1. VEKÂLET SAVAŞLARI ÜZERİNE KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

Yarım asır önce iç savaşlara dışarıdan müdahil olmayla ilgili bir tartışmanın parçası olarak popülerleşen vekâlet savaşları, üçüncü bir ülkenin topraklarında savaşıyor, iki yabancı güç arasındaki bir çatışma olarak tanımlanmıştır (Deutsch, 1964: 100-110). Deutsch'un bu tanımı esasen Soğuk Savaş döneminde ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki ideolojik rekabeti işaret etmekle birlikte, ortaya koyduğu bu tanım sonraki dönemde fazla devlet merkezci görülerek, bölgesel güçler ile devlet dışı aktörlere yeterince odaklanmadığından dolayı eleştirilmiştir (Mumford, 2013a: 1). Çünkü vekâlet savaşlarının, Soğuk Savaş dönemi ABD ve Sovyetler Birliği'nin ideolojik etki alanları içinde stratejik hedeflerine ulaşmak için sıklıkla kullanılan bir araç haline geldiği algısı, yerleşmiş iç savaşların bile ideolojik mücadele merceğinden görülmesine neden olmuştur (Brewer, 2011: 138; Mumford, 2013a: 45-48). Ancak vekâlet savaşları, sadece "süper güçler" tarafından yürütülen ve ideolojik mücadeleleri yansıtan çatışmalar değildir (Paffenroth, 2014: 1). Çünkü böyle bir varsayım, vekâleten müdahalelerin meydana geldiği diğer çatışma biçimlerini, özellikle iç savaşları ve bu savaşların aktörleri olan hem diğer devletlerin hem de devlet dışı aktörlerin iradesini görmezden gelmektedir

(Mumford, 2013a: 12-13). Bu çerçevede vekâlet savaşının savaş literatüründe kabul görmesini sağlayan ve bu konuda başlıca araştırmacılardan olan Mumford (2013a: 8) vekâlet savaşlarını, sadece devlet merkezli, özellikle de ABD ile Sovyetler Birliği gibi küresel aktörler arasındaki rekabet ile sınırlı olmadığını ortaya koyarak, milisler gibi devlet dışı aktörlerin insan gücünün sağlanması veya eğitilmesi yoluyla savaşların stratejik sonucunu etkilemek isteyen üçüncü şahısların bir çatışmaya dolaylı olarak angaje olması olarak tanımlamıştır. Bu bakımdan savaşların tek aktörünün devlet olmadığı düşüncesinden hareketle, devlet dışı aktörlerin savaşlardaki konumunu ortaya koyma arayışında olan vekâlet savaşları kısaca, savaşın sonucunu etkilemek isteyen üçüncü tarafların, başka aktörler vasıtasıyla çatışmaya dolaylı olarak girmesi olarak ifade edilebilmektedir (Brewer, 2011: 138; Groh, 2019: 29). Hughes ise (2012: 2) bu tür savaşları, “üçüncü şahısların” kendi ordularının yerine bir ikamesi olarak kullandıkları silahlı çatışmalar olarak açıklamaktadır.

Vekâlet savaşı ortamı, ortak bir amaca yönelik çalışan iki veya daha fazla aktörle karakterize edilen bir ortam olarak tanımlanır. İki aktör arasındaki ilişki hiyerarşiktir ve ana aktör, amacına ulaşmak için başka bir aktör (asil-vekil ilişkisi) aracılığıyla savaşa müdahil olur (Fox, 2019: 49). Bu tanımdan hareketle, var olan bir çatışmanın dinamiğinin dışında bir devlet veya devlet dışı aktör silah, eğitim ve finansman kanalı ile seçilmiş vekiller arasındaki ilişkiyi oluştururlar (Mumford, 2013a: 11).

Pearson, açıkça vekâlet savaşına atıfta bulunmasa da dolaylı müdahale üzerine ortaya koyduğu temel prensipler, aktörlerin vekâlet savaşlarına başvurmasının nedenleri konusunda oldukça açıklayıcı görünmektedir. Bunlar;

- Bölgesel edinim (bölgesel etki alanının genişletilmesi),
- Sosyal grupların korunması (özellikle kimliklerin),
- Ekonomik çıkarların korunması (kaynakların kontrolünü sağlamak için girişilen vekâlet savaşları),
- Politik veya askeri çıkarların korunması,
- İdeolojik nedenler (Soğuk Savaş örneğinde olduğu gibi),
- Bölgesel güç dengeleri (Pearson’dan aktaran, Mumford, 2013a: 31-32),
- Olası başarı algısı (doğrudan çatışmaya dâhil olan rakibe verilen zararlarla ilgili olarak),

- Gerginliği veya çatışmayı artırma düşüncesidir (Mumford, 2013a: 32).

Söz konusu nedenler noktasında dikkat çekici husus, vekâlet savaşlarının sadece bir devletin -bir süper gücün- başvurduğu bir dış politika stratejisi gibi algılanmasıdır. Bu çıkarım, asil-vekil ilişkisinde asilin sahip olduğu güç bağlamında belirleyici aktör olması sebebiyle bir bakıma doğru olsa da yaşanan çatışmalarda yerel dinamiklerin amaçlarının da önemi bulunmaktadır. Yerel dinamikler bazen siyasi çıkarları için, bazen kimlikleri için, bazen de sadece ekonomik çıkarları için asil aktörleri kendi iç çatışmalarına çekerek vekil olmayı tercih edebilmektedirler. Bu noktada asil aktörler, bazen tercih etmeseler de vekâlet savaşlarının içerisine çekilebilmektedirler. Groh (2019: 27) bu noktada söz konusu durumu açıklayabilmek adına devlet dışı aktörlere odaklanmanın yararlı olduğunu, ancak siyasi motivasyonu olan yerel milisler, paramiliter gruplar ve terör örgütleri ile para dışında herhangi bir motivasyonu olmayan paralı askerler veya özel askeri şirketlerin asiller ile ilişkilerinde aynı analiz çerçevesinde değerlendirilemeyeceğini düşünmektedir.

Siyasi motivasyonu olan devlet dışı aktörler, temelde üç farklı düzeyde ele alınmaktadır. Bunlar:

- Coğrafi çevre/topraksal genişleme ve yönetme mantığı
- Örgütsel yapılanma mantığı
- Düşünsel tercihler/kimlik/savaşma bağı (Yeşiltaş ve Duran, 2018: 15).

İlk düzeyde, bahse konu olan devlet dışı aktörlerin buldukları çevrede toprakları ele geçirme ve savunma becerilerini geliştirme arzuları olabilmektedir. İkinci boyut birinci boyut ile amaç bakımından iç içe geçmekle birlikte, devlet dışı aktörlerin örgütsel yapılarını geniş bir tabana yayma hedefleri, genişleme, toprakları ele geçirme veya savunma becerilerini geliştirme açısından kritik bir rol üstlenmektedir. Üçüncü düzey devlet dışı aktörlerin egemenlik, meşruiyet ve kimlik/ ideoloji kavramlarını topraksal kontrol/genişleme mantığı ve örgütsel yapılarını geniş bir tabana yayma amacı doğrultusunda kullanımını ifade etmektedir (Yeşiltaş ve Duran, 2018: 15-17). Para ve ekonomik kazanç motivasyonuna sahip özel askeri şirketler ise milislerden, paramiliter gruplardan ve terör örgütlerinden farklı olarak kuruldukları ülkelerde ticari şirketler olarak kayıtlı örgütlenmelerdir. Özel askeri şirketler, paralı askerler ile birlikte herhangi bir siyasi motivasyondan ziyade kar güdüsüyle hareket etmektedirler (Erkmen, 2019: 5).

Asil ve vekil aktörlerle ilgili bir diğer önemli husus da asillerin birden çok vekil aktöre sponsorluk yapabilecekleri gerçeği ile vekillerin de ortak çıkarları olmayan birden çok asil aktörlerle kendi çıkarları çerçevesinde asil-vekil ilişkisi kurabilme olasılıklarının mevcudiyetidir. Bu noktada vekâlet savaşının maliyetinin düşük olduğu algısının tersine gittikçe pahalıya mal olan ve ağır insani krizlilerin yaşanmasının kaçınılmaz hale geldiği bir çatışma ortamıyla karşı karşıya kalma olasılığı doğmaktadır (Alca, 2020: 38).

Bu tartışmalar çerçevesinde asil incelenmesi gereken konu, vekâlet savaşının işleyiş mantığıdır. Vekil aktörlerin devletlerle farklı bağları değişik boyutlarda asil-vekil ilişkisini oluşturmaktadır. Fox'a (2019: 62-64) göre bu boyutlar "sömürücü ve işlem" modelleridir ve aynı zamanda vekâlet savaşını da karakterize etmektedirler. Dışarıdan bakıldığında bu modeller oldukça benzer görünse de işleyişleri birbirlerinden farklıdır. Sömürücü modelde tamamen hayatta kalma ilkesine bağlı olan bir vekil aktör bulunmakla birlikte; asil-vekil ilişkisinde asil, vekilin hayatta kalması için can damarını sağlamaktadır. Bu bağımlılık, asil ile vekil arasında güçlü bir bağ oluşturur ve bu da asilin vekil üzerinde neredeyse sınırsız güce ve etkiye sahip olmasına neden olmaktadır. Ancak vekil, yalnızca asilin amaçlarını sağlama yeteneği kadar faydalıdır. Bu durum asilin amaçlarına ulaştığında veya vekilin amaçlarına doğru ivmeyi koruyamadığında, asilin ilişkiyi kesmesine, vekilden uzaklaşmasına ya da başka bir vekil aktörü daha desteklemesine sebebiyet vermektedir. Ayrıca bu modelde eğer asil ve vekilin savaşmaya değer gördüğü çıkarlar farklı olursa (özellikle vekilin çıkarları maddi kazançla orantılı ise), gidişat zorlaştığında, zor durumda olanlar savaştan uzaklaşabilir ve silah bırakabilir (Brown, 2016: 247).

İşlem modelinde ise, tüm taraflara fayda sağlayacak bir şekilde karşılıklı bir tehdidin yenilmesi hedefi doğrultusunda iş birliği söz konusudur. Fox'a (2019: 65) göre bu model bir paradokstur, çünkü vekil ilişkideki güçlü "simsar" konumundadır. Çoğu durumda vekil, asilden bağımsızdır, ancak bir düşmanı yenmek için yardım arar; asilin siyasi veya askeri boyunduruğu ile ilgilenmez. Dahası vekil, ilişkide güce sahiptir, çünkü asil ile ilişkisi tamamen işlemseldir. Sonuç olarak vekilin, asile olan ilgisi, iki aktörün ortak hedefine ulaşılmasına benzer bir oranda azalır. Sömürücü modelden farklı olarak bu model, vekil aktörün (devlet ya da devlet dışı aktör de olabilir, ancak bu modelde özellikle hükümetler kendi sınırları içerisindeki bir tehdidi ortadan kaldırmak için başka bir devletin vekili olmayı kabul edebilmektedirler) belirli bir tehdidi yenmek için diğer devletlerden destek talep ettiği görülür. Bunu yaparken de vekil, asili kendi siyasi

ve askeri hedefleriyle uyumlu hale getirmek için çeşitli parametreler ortaya koyar. Muhtemelen vekil, hedeflerine ulaştığında, asil ile olan bağımlılığını sona erdirmeye çalışacaktır.

Fox'un ortaya koyduğu söz konusu yaklaşımlara benzer şekilde, Szekely'e (2016: 452) göre de "tek asiller, kolektif asiller ve çoklu asiller" olmak üzere üç farklı boyutta asil-vekil ilişkisi bulunmaktadır. Birinci boyutta, tek bir asil aktörün sponsor olarak var olduğu vekâlet ilişkisi söz konusudur. Tek asil aktör, bir veya birden fazla vekil aktör üzerinde en etkili şekilde kontrol uygulayabilmektedir. Bu tür asil-vekil ilişkisinde vekil için temel zorluk, asilin taleplerini yerine getirirken özerkliğini koruyabilmesidir. İkinci boyut ise, her biri kendi çıkarları ve tercihleri olan ve her biri bir dereceye kadar özerkliğe sahip olan ve yine de karar vermek için asiller ile birlikte çalışması gereken vekil aktörlerin bulunduğu ilişkidir. Son boyutta ise, vekil aktörün aynı anda birden çok asil aktör tarafından desteklendiği ilişki durumu söz konusudur. Söz konusu asil aktörlerin hepsinin benzer tercihleri ve ortak çıkarları varsa, o zaman asil-vekil ilişkisi görece uyumlu olabilmekte ve maliyet ile denetim kontrol altında tutulabilmektedir. Ancak asil aktörler arasında en azından bir kısmının politik çıkarlarının çatışması durumunda kimin kime karşı savaştığı belirsizleşerek kaosa neden olabilmekte ve hatta vekil aktörler içerisinde iç bölünmelere de yol açabilmektedir. Ayrıca asil aktörler arasında söz konusu olası bir rekabetten faydalanan tek bir vekil aktör, birbirlerine rakip asil aktörlerden aynı anda destek alabilmektedir (Szekely, 2016: 452-453).

Asil-vekil ilişkisinin boyutları olduğu gibi müdahale biçimleri de bulunmaktadır. Groh'a (2019: 27-37) göre vekâlet savaşı, bağışlanmış yardım ile birlikte başka bir devletin işlerine dolaylı olarak müdahale etmenin yalnızca bir yoludur. Müdahale eden bir devlet ile vekili arasındaki ilişkiyi anlamak, bağışlanan yardım ile vekâlet savaşı arasında ayrımı yapmak için birincil mekanizma sağlar. İki arasındaki temel fark, vekâlet savaşının müdahale eden bir devletin bir iç çatışmanın sonucunu etkileme ve kontrol etme kabiliyetini artırmasıdır, oysa bağışlanan yardım sadece sonucu etkileme yeteneği sunar.

Kontrol etme niyeti, dolaylı bir müdahalede belirli etkiler üretmek için bir asil-vekil ilişkisi ile birleşir. Vekâlet savaşının temel bileşenlerinin, sınırları dışındaki bir iç çatışmayı etkilemeye çalışan bir müdahale devleti, müdahale eden devlet adına savaşıma istekli veya hâlihazırda bu çatışmaya dâhil olmuş bir yerli gücü, müdahale eden devlet arasındaki asil-vekil ilişkisini içermektedir. Bağışlanan yardım, vekillerin eylemlerini kontrol etme niyeti veya ihtiyacı olmaksızın, bir iç çatışmaya dâhil olan yerli bir aktöre yardım etme eylemini tanımlar. Araya giren

devlet, yerel aktörün eylemlerini yönlendirmek için hiçbir çaba sarf etmez. Bu anlamda bağışlanan yardım, bir aktörün iç çatışmada yeteneklerini geliştirmek için kaynak yaratmak veya bir aktörün hedef devlet ve uluslararası sistemdeki konumunu iyileştirmeye yardımcı olmak için her türlü desteği içerir (Groh, 2019: 27-28).

İster bağışlanmış yardım olsun ister vekâlet savaşı, müdahale eden devlet, çatışmaya girmek için kendi güçlerini kullanmaya başladığında, çatışma doğrudan bir müdahale haline gelir. Bu bakımdan da harici bir gücün doğrudan müdahale ettiği bir çatışma, vekâlet savaşı olarak sınıflandırılmaz. Çünkü dolaylı müdahale, vekâlet savaşının temel unsurudur (Mumford, 2013a: 15).

Bir sonraki bölümde, söz konusu kuramsal yaklaşımlar Suriye ve Libya vakaları özelinde test edilecek olup, iki vaka arasındaki benzerlikler ve farklılıklar kuramsal yaklaşımların ortaya çıkardığı belirli değişkenler üzerinden karşılaştırılarak ifade edilecektir.

2. SURİYE'DE VEKÂLET SAVAŞI

Arap Baharı sürecinde Tunus'ta başlayan ve Kuzey Afrika ülkelerini de etkileyerek 2011 yılından itibaren Suriye'ye de ulaşan halk hareketleri hem kendi barındırdığı iç dinamiklerin hem de devlet ve devlet dışı aktörlerin de etkisiyle giderek bir iç savaşa dönüşmüştür (Polat, 2020: 54). Bu bağlamda Suriye'de yaşanan iç savaş, Esad rejimi ile Suriyeli muhalif yapılar arasındaki mezhepsel çatışma dinamiklerini içermenin yanında, çatışmalara vekâleten ve doğrudan katılan bölgesel ve küresel aktörler arasındaki jeopolitik rekabetleri de içermektedir (Ekşi, 2017: 109). Bu rekabetin sonucu olarak da Suriye'deki çatışmalar Esad liderliğindeki Baas Partisi, Suriye güvenlik güçleri ve Esad yanlısı Suriyeli milis gruplar gibi yerel aktörleri; ABD ve Rusya gibi küresel aktörleri; İran, Suudi Arabistan, Türkiye, Katar ve İsrail gibi bölgesel aktörleri; Irak Şam İslam Devleti (Devlet'ül Irak ve Şam/DEAŞ) ve Demokratik Birlik Partisi (PYD)/Halk Koruma Birlikleri (YPG) gibi terör örgütleri ile Özgür Suriye Ordusu (ÖSO), Hizbullah ve Hamas gibi milis/paramiliter grupları da içeren bir vekâlet savaşına dönüşmüştür¹ (Seliktar ve Rezaei, 2020: 169).

Oğuz ve Çelik'e (2018: 51) göre, Suriye'deki çatışmalar çoğunlukla vekâlet savaşı ile karakterize edilse de çatışmanın asil ve vekil aktörleri çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Örneğin Oğuz ve Çelik'in (2018: 51) aktardığına göre, Suriye'de

¹ Suriye'deki çatışmalarda birçok terör örgütü/milis/paramiliter grup yer almasına rağmen, kullanım ve etki bağlamında öne çıkan gruplar söz konusu bu aktörlerdir.

üç ayrı ancak birbirleriyle ilişkili vekâlet savaşı yürütülmektedir. İlki, Rusya ile başta ABD olmak üzere Batı arasında olan jeopolitik üstünlüğü ele geçirme yarışı; ikincisi ise Şii ile Sünni aktörler arasında olan ve İran ile Suudi Arabistan'ın müdahil olduğu hem jeopolitik rekabet hem de kimliksel üstünlük sağlama yarışı, sonuncusu ise diğer aktörlerin kendi politik ve maddi çıkarları doğrultusunda yürüttüğü mücadeledir (Brooks, 2013; Cragin, 2015). Bu mücadelelerde her bir aktörün farklı gündemi ve amacı olmakla birlikte, bu farklılıklar çatışmalarda çok sayıda vekil aktörün desteklenmesine ve çıkarlar doğrultusunda zamanla değişen asil-vekil ilişkileri ile birlikte, vekâlet savaşının daha karmaşık bir yapıya dönüşmesine neden olmuştur. Bu durumun sonucu olarak da Suriye'deki vekâlet savaşları arasındaki çizgiler bulanıklaşmıştır (Phillips, 2016: 126; Oğuz ve Çelik, 2018: 51; Ekşi, 2017: 108). Oğuz ve Çelik'e (2018: 45-46) göre özellikle DEAŞ terör örgütünün ortaya çıkışı, Suriye'deki vekâlet savaşının doğasını belirleyen en önemli gelişmedir. Doğrudan angajman yapmaktan çekinen küresel ve bölgesel aktörler, görünüşte DEAŞ'ı hedef alan, ama gerçekte rakiplerine karşı üstünlük sağlamaya yönelik bir vekâlet savaşını başlatmışlardır. Ayrıca İsrail'in, İran ve Hizbullah ile hesaplaşmasında Suriye'deki çatışmaları bir fırsat olarak görmesi; Türkiye'nin de hem sınır güvenliğine yönelik PYD/YPG ve DEAŞ terör tehditlerini bertaraf etme çabası, hem de Arap Baharı'nın başlangıcından itibaren otoriter rejimlerin karşısında yer alan bir dış politika stratejisi izlemesi, Suriye'deki vekâlet savaşının doğasını belirleyen diğer önemli faktörlerdir. Bu bakımdan tüm bu küresel ve bölgesel güçler, mali yardımdan silahlanma desteğine kadar değişen farklı düzeylerde katılımlarla krizin başlangıcından bu yana çatışmanın bir parçası olmuşlardır.

Mumford ve Rauta (2017: 108), çatışmalarda her biri farklı politik hedeflere sahip asil-vekil ilişki ağının varlığından dolayı Suriye savaşını "anarşik vekâlet savaşı" olarak görmektedir. Böyle bir ortamda sahip oldukları askeri ve ekonomik güç nedeniyle küresel aktörlerin politik hedefleri ve asil-vekil ilişkileri çatışmaların gidişatını diğer aktörlere göre daha fazla etkilemektedir. Bu doğrultuda Suriye'deki savaşa müdahil olan asil aktörlerin konumları detaylı olarak incelendiğinde;

ABD, Arap Baharı'nın Suriye'ye sıçramasıyla birlikte başlangıçta her ne kadar Esad rejimine muhalif aktörleri sadece dışarıdan desteklese de DEAŞ'ın 2014 yılındaki sözde "hilafet" ilanı ve bu doğrultuda topraksal kazanımı ve Rusya ile İran'ın bölgede giderek askeri etkinliğini arttırması, ABD'nin Suriye'deki iç savaşa giderek daha fazla angaje olmasını tetiklemiştir (Askeroğlu, 2020). Özellikle Rusya'nın Esad rejiminin daveti üzerine Suriye'de askeri varlığını arttırması ve

muhtemel bir yönetim değişikliğini engelleyerek Ortadoğu ve Doğu Akdeniz’de hâkimiyetini güçlendirmesi, bölgede başta petrol ve doğal gaz arzı olmak üzere ABD çıkarlarını sekteye uğratma ihtimalini doğurmuş, söz konusu ihtimalin yarattığı tehdit algısı da ABD’nin Suriye’deki varlığının öncelikli nedenlerinden olmuştur (Hyde, 2020). Bu duruma ek olarak, ABD için Suriye’deki çatışmalar İran’ı stratejik bir yenilgiye uğratma olasılığını da sunmuştur. Bu senaryoya göre İran, onun tek Arap müttefiki Esad rejiminin ve Hizbullah ile bağının çökmesiyle zayıflayacak ve nükleer programı sınırlandırmak için uluslararası baskıya daha açık hale gelecektir. Böylelikle İran’ın bölgesel etkisi azalırken, ABD müttefikleri İsrail ve Suudi Arabistan’ın bölgesel etkileri genişleyecektir (Nasr, 2013). Ayrıca bu netice alınırsa ABD’nin en önemli küresel rakibi Rusya’nın da İran ve Suriye ile olan güçlü ilişkisi zayıflayacaktır (Peralta, 2015).

ABD, Suriye’de bu amaçları gerçekleştirebilmek adına çatışmaların başlangıcında Türkiye’nin de desteğiyle birlikte ÖSO’yu vekâleten kullansa da bu vekâlet ilerleyen süreçte Suriye’deki kaotik durumu ve otorite boşluğunu fırsata çeviren PYD/YPG terör örgütüne doğru kaymıştır (Okur, 2018; Erol ve Çelik, 2018: 30-31). Vekil aktör kullanımındaki bu değişimde 2014 yılında Ayn El Arap’ta çıkan çatışmalar esnasında PYD/YPG’nin DEAŞ’e karşı gösterdiği çabanın etkisi bulunmaktadır (Polat, 2020: 57; Acun ve Keskin, 2016: 7-8). Bu noktada ABD, DEAŞ ile mücadele mazeretiyle, terör örgütü PYD/YPG’ye ve bu örgütün çatısını oluşturduğu ve az sayıda Arap ve Türkmen grupları da içeren Suriye Demokratik Güçleri’ne (SDG) hem askeri eğitim vermekte hem de çok sayıda; ağır silah, askeri araç ve malzeme sağlamaktadır (Yücel, 2018: 1-5). ABD bu şekilde Fırat’ın doğusunda hâkimiyet kurarak hem petrol sahalarını kontrol etmeye devam etmeyi, hem de Rusya ve İran’ı Fırat’ın batısında tutabilmeyi hedeflemiştir (Askeroğlu, 2020).

Bir diğer küresel aktör olan Rusya açısından ise Suriye’deki çatışmaların jeopolitik boyutu daha fazla öne çıkmaktadır. Rusya, Suriye’nin Akdeniz’e tek doğrudan erişimini sağlayan konuma sahip olması nedeniyle, Esad rejiminin varlığını sürdürebilmesi, Rusya’nın Suriye’deki varlığının temel sebebidir (Hyde, 2020). Bu duruma ek olarak, Rusya’nın Suriye’ye müdahalesinde en dikkat çekici nokta, diğer aktörlerin tersine, Rusya’nın Esad rejiminin daveti üzerine Suriye’de askeri unsurlarını kullanabilmesidir. Her ne kadar Rusya, DEAŞ dâhil terörizm ve aşırılık yanlılarına karşı savaştığını ifade etse de ABD ve müttefiklerinin Ortadoğu ve Kuzey Afrika’da yönetim değişiklikleri ile bölgeyi kaosa sürüklediğini de belirterek, Esad rejiminin devamlılığı için mücadele ettiğini göstermiştir (Lynch,

2015). Bu doğrultuda çatışmaların başlangıcından bu yana, Rusya Esad'ın Suriye'de yeniden kontrolü sağlayabilmesi adına hem askeri hem de ekonomik yardımlarda bulunmuştur (Phillips ve Valbjørn, 2018: 421-422). Suriye ordusu için düzenli muharebe ve hava destek unsurları sağlanması, Rus özel askeri şirketi Wagner'in doğrudan operasyonlara katılması ve kurduğu hava savunma sistemleri sayesinde Suriye'nin batısında bir tür uçuşa yasak bölge kurulması bu yardımlardan sadece birkaçıdır (Ford, 2019: 6-7). Ayrıca Rusya çatışmaların başından beri Esad'ın kazanabileceğini varsaymış ve Bremmer'in (2018) ifadesine göre de İran'ın desteği sayesinde bu artık gerçekçi bir sonuç gibi görünmektedir.

Sonuç olarak, her ne kadar Rusya'nın Suriye'deki askeri varlığı, yürütülen vekâlet savaşları açısından belirleyici unsurlardan olsa da, Rusya'nın hem davet üzerine müdahalede bulunmuş olması, hem de zaman zaman Hizbullah gibi Şii vekil grupları kullanmasına, ya da ortak çıkarlar söz konusu olduğunda PYD/YPG terör örgütüne zaman zaman destek vermesine rağmen, kendi askeri unsurlarının savaş sahasında doğrudan yer alması sebebiyle, Suriye'de bir vekâlet savaşı yürüttüğünü söylemek mümkün değildir.

Suriye'deki vekâlet savaşının rekabet boyutunu belirleyen bir diğer aktör İran'a da ayrı bir parantez açmak gerekmektedir. Hatta Ford'a (2019: 5) göre Suriye'de vekâlet savaşının kilit aktörü ve Esad rejiminin en yakın müttefiki Rusya değil, İran'dır. Çünkü Esad rejiminin muharebe sahasında aktif olarak savaşmaya devam etmesini sağlayan insan gücünün çoğu İran ve İran destekli Hizbullah ile Hamas tarafından sağlanmaktadır (Phillips ve Valbjørn, 2018: 421; Martini, 2020: 732). Bu durum İran'ı, Suriye'de vekâleten kullandığı yaklaşık 80 bin Şii milisiyle önemli bir aktör konumuna getirmiştir. Bu silahlı milisler sayesinde İran, Suriye'deki güç dengesini değiştirme olanağına sahiptir. Rusya'nın İran'la iş birliğini korumaya çalışmasının temel sebeplerinden biri de budur (Askeroğlu, 2020). Örneğin Ford'a (2019: 5-6) göre İran destekli Hizbullah'ın savaşa müdahil olması, Humus gibi büyük eyaletlerde çatışmaların gidişatının Esad lehine değişim gösterebilmesini sağlamıştır. Diğer taraftan İran'ın Suriye'deki bu konumu, onun bölgesel ve uluslararası alanda hedef haline gelmesine neden olmuştur. ABD, İsrail ve Körfez ülkeleri İran'ın uzun vadede Suriye'de etkili bir aktör olarak kalmasını istememektedirler (Askeroğlu, 2020). Bu noktada her ne kadar İran'ın Esad'a verdiği desteğin arka planında dinsel ve kimliksel bağ bulunsa da jeopolitik etkenlerin de bulunduğunu söylemek mümkündür. Çünkü İran, başta ABD ve onun müttefikleri olan İsrail ve Suudi Arabistan tarafından çevrelendiği algısıyla, bölgesel çıkarlarını korumak ve izolasyondan kaçınmak için Suriye ve Hizbullah

gibi müttefiklere ihtiyaç duymaktadır (Hyde, 2020). Ancak bu durum neticesinde İran'ın Suriye'deki vekâlet savaşına giderek daha fazla angaje olması, savaşın ekonomik maliyetinin de İran için ağır olmasına neden olmaktadır (Askeroğlu, 2020).

Suriye'deki çatışmalar Körfez ülkeleri için de önemli bir stratejik konuyu teşkil etmektedir. Başta Suudi Arabistan ve Katar olmak üzere Körfez ülkeleri, Esad rejiminin değişmesi için bu çatışmaları bir fırsat olarak görmektedirler (Ryan, 2012; Rais, 2013; King, 2016). Berti ve Guzansky'in (2015: 28) ifadesine göre Suriye'de çatışmaların başlamasından itibaren Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Katar, mezhepsel mücadeleden dolayı Esad rejimini devirmek ve bu yolla İran ve Hizbullah'ı zayıflatmak için, bu amaca uygun gördüğü tüm muhalif güçlere yardım etmişlerdir. Söz konusu aktörler böylece Esad sonrası oluşacak konjonktür de söz sahibi olabilmeyi hedeflemektedirler.

Suriye'deki çatışmaların boyutunu belirleyen ve etkileyen bir diğer önemli aktör de Türkiye'dir. Arap Baharı'nın başlangıcından itibaren Ortadoğu'da otoriter rejimlerin karşısında yer alacağını beyan eden Türkiye; Suriye'de de Esad rejimine karşı muhalefeti desteklemiştir. Türkiye, bu doğrultuda Suudi Arabistan, Katar ve ABD ile birlikte başta ÖSO olmak üzere Suriyeli muhalif aktörlere askeri ve siyasi destek sağlamıştır (Phillips ve Valbjørn, 2018: 422; Bremmer, 2018). Ancak ABD'nin Suriye'nin kuzeydoğusunda DEAŞ'la mücadeleyi PKK terör örgütünün Suriye uzantısı olan PYD/YPG terör örgütü vekâletiyle gerçekleştirmeyi tercih etmesi, Türkiye'nin Suriye'deki çatışmalarda tehdit algısını genişletmesine neden olmuştur. Bu durum Türkiye'yi, PYD/YPG'nin daha fazla coğrafi alanı kontrol etmesini engellemek adına Rusya ile işbirliğine yönelttiğini ve Türk ordusunun Suriye'nin kuzeybatısındaki İdlib ilinde ve Afrin bölgesinde kontrolü sağlamak adına Suriye'deki savaşa doğrudan müdahil olduğunu söylemek mümkündür (Ford, 2019: 7-8).

PYD/YPG'nin özellikle Münbiç üzerinden Fırat'ın batısında alan hâkimiyetini genişletmesi, Türkiye'nin tehdit algılarını artırmış ve bu vesileyle 24 Ağustos 2016 tarihinde "DEAŞ'la Mücadele Küresel Koalisyonu" hava unsurlarının da desteğiyle ÖSO ve Türkmen milisler ile birlikte "Fırat Kalkanı Harekâtı'nı" gerçekleştirmiş ve başarıyla sonuçlandırmıştır. Benzer şekilde 20 Ocak 2018 tarihinde ise Suriye'nin kuzeybatısında bulunan Afrin'e yönelik olarak Zeytin Dalı Harekâtı'nı, 9 Ekim 2019 tarihinde de SDG'ye karşı Suriye Milli Ordusu ile birlikte Barış Pınarı Harekâtı'nı icra etmiştir (Polat, 2020: 58).

Suriye'deki çatışmalara dâhil olan aktörlerden biri de İsrail'dir. Çatışmaların başladığı ilk yıllarda krize müdahil olmayan İsrail, Rusya, İran ve Hizbullah'ın Suriye iç savaşına müdahalesiyle birlikte bu tutumunu değiştirmiştir (Askeroğlu, 2020; Friedman, 2018). İsrail'in bu noktada temel politik hedefi, Irak sınırından Suriye ve Lübnan'a uzanan toprakların İran ve Hizbullah tarafından kontrol edilmesini engellemek olmuştur (Kubovich, 2018). Bu bağlamda İsrail'in, İran ve Hizbullah'a yönelik hava saldırıları Suriye'deki temel mücadele taktiğini oluşturmuştur. Bu mücadeleye ek olarak İsrail, 2016 yılında Rusya ile yaptığı iddia edilen gizli anlaşmayla İran'la mücadelesinde Rusya'nın tarafsız kalmasını sağlamıştır. Ayrıca Rusya-ABD-Ürdün arasında 2017 yılında yapılan mutabakatla Rusya, güney çatışmasızlık bölgesinde İsrail'in güvenlik garantörlüğünü sağlayan devletlerden biri konumuna gelmiştir. Bu mutabakatla Rusya'nın güvencesini alan İsrail, Suriye'de İran ve Hizbullah ile mücadelesinde yakın müttefiki ABD ve Arap ülkelerinin de desteğini sağlamış durumdadır (Askeroğlu, 2020).

Suriye'de yürütülen vekâlet savaşının asil aktörler dışında belirleyici bir diğer paydaşı da vekil aktörlerdir. Savaşa müdahil olan vekil aktörlerin konumları detaylı olarak incelendiğinde;

Vekil aktörler içerisinde öne çıkan muhalif aktörler dört grupta ele alınabilir. İlk grup, savaşın başından itibaren Suriye'de muhalefetin askeri kanadı olarak ön plana çıkan ÖSO ve ona bağlı olan alt gruplar; ikinci grup ÖSO'ya katılan sonrasında ise popülerliğini yitiren veya radikalleşen gruplar; üçüncüsü, Ahrar uş-Şam/Suriye İslam Cephesi/İslam Cephesi şeklinde kurulan Selefi gruplar; dördüncüsü ise, El-Nusra/Şam Fethi Cephesi ve DEAŞ gibi El-Kaide türevi cihatçı gruplardır. Her ne kadar muhalif gruplar içerisinde PYD/YPG/SDG gibi Kürt gruplar da yer alsın da zaman zaman Esad rejimi ve Rusya ile ortak çıkarılara sahip olmaları ve bu aktörlerden destek almaları sebebiyle, farklı gruplandırılmaları gerekmektedir. Ayrıca muhalifler dışında Haşdi Şabi ve Hizbullah gibi rejim yanlısı gruplar da Suriye'deki vekâlet savaşının paydaşları olarak ayrı değerlendirilmeleri gerekmektedir (Phillips, 2016: 129-134; Polat, 2020: 60).

Söz konusu aktörler içerisinde Suriye'deki vekâlet savaşının boyutunu en fazla etkileyen vekil ÖSO olmuştur. ÖSO, Suriye'deki çatışmaların başlangıcında Suriye ordusuna mensup askerleri, "halkın ve devrimlerinin yanında durmaya ve askeri birliklerini terk etmeye" çağırarak, Esad rejimine karşı muhalefetin önemli ayağını oluşturmuştur. Kısa süre sonra, çeşitli milisler ve paramiliter gruplar da kendilerini ÖSO'nun bir parçası ilan ederek önemli bir yerel silahlı güç haline gelmişlerdir. Bununla birlikte, ÖSO içindeki grupların farklı ideolojilere sahip olması, bazı

grupların giderek radikalleşmesi, ayrıca farklı devletlerden destek almaları ve bu desteği maddi çıkarları doğrultusunda kullanma arzuları, ÖSO içerisindeki grupların zamanla ayrılmasına ve muhalefetin güç kaybetmesine sebebiyet vermiştir (Phillips, 2016: 129-130).

Suriye'deki vekâlet savaşının boyutunu etkileyen bir diğer vekil aktör PYD/YPG terör örgütüdür. Esad rejimine bağlı kuvvetlerin Suriye'nin kuzeyinden çekilerek bu bölgeleri PYD/YPG'ye bırakmıştır. Böylelikle 19 Temmuz 2012 tarihinde Ayn El Arap ve diğer bölgelerin kontrolü bu örgütün eline geçmiş ve DEAŞ ile arasında mücadeleler yaşanmaya başlamıştır (Acun ve Keskin, 2016: 11; Yeşiltaş ve Duran, 2018: 17-18; Üstün, 2016). Söz konusu terör örgütünün, Suriye'deki iç savaş durumunun yarattığı otorite boşluğundan yararlanarak ve DEAŞ terör örgütü ile mücadele adı altında Suriye'nin kuzeyinde önemli bir alana yayıldığını söylemek mümkündür (Erol ve Çelik, 2018: 30). Esad rejimiyle olan bağını devam ettiren ve Haseke kentini rejime bağlı kuvvetlerle birlikte yöneten PYD/YPG, DEAŞ ile Ayn el-Arap'taki mücadelesi sonrasında ABD ile asil-vekil ilişkisi kurmuş ve askeri destek almaya başlamıştır. Aynı zamanda Rusya'nın Suriye iç savaşına dâhil olmasını da fırsata çevirme amacıyla da Rusya ile ilişkilerini artırmış, hem DEAŞ'e hem de muhalif aktörlere karşı Rusya ile birlikte hareket etme arayışına girmiştir (Acun ve Keskin, 2016: 12). Sonuç olarak PYD/YPG terör örgütü her ne kadar kullanışlı bir vekil aktör olarak görülse de Suriye'deki çatışmalarda kontrolünü sağladığı bölgeleri arttırarak Suriye'nin kuzeyinde "otonom bir devlet" kurma amacı taşıması, söz konusu vekâlet savaşında kendi çıkarlar doğrultusunda yer aldığı sonucunu doğurmaktadır.

PYD/YPG gibi bir diğer tartışmalı vekil aktör de Hizbullah'tır. Her ne kadar Hizbullah'ın Suriye'deki varlık sebebi İran'ın vekil aktörlüğünü yürütme olarak algılansa da bu algının kısmen doğruluk payı olmakla birlikte, Hizbullah'ın kendi bölgesel çıkarları da bulunmaktadır. Hizbullah'ın üç ana stratejik hedef doğrultusunda Suriye'nin iç çatışmasına müdahil olduğunu söylemek mümkündür. Birincisi, Hizbullah müttefik olarak gördüğü Suriye rejimini savunmaya gitmezse, "Sünni Selefilere" karşı tek başına savaşmak zorunda kalacaklarına inanmaktadırlar. İkinci olarak, Suriye rejimi devrildiği takdirde sıranın İran ile birlikte Lübnan'a geleceğini düşünmektedirler. Üçüncüsü, Suriye içindeki savaşın sadece o ülkenin rejimi için değil, tüm Arap dünyasındaki Şiiiler için varoluşsal bir tehdit oluşturduğuna inanmaktadırlar (Al-monitor, 2013; Sullivan, 2014). Hizbullah'ın bu bakış açısına göre, Suriye iç savaşı "sıfır toplamı" bir bölgesel

savaşa dönüşürken, kendi müdahalelerini de stratejik bir zorunluluk olarak görmektedirler (Atrache, 2014).

Sonuç olarak günümüz tarihi itibarıyla DEAŞ'ın görünürde ortadan kalmasına rağmen Suriye'de devam eden vekâlet savaşı; Suriye'yi fiili olarak her biri farklı bir vekil aktörün elinde bulunan ve asil aktörler tarafından da desteklenen üç bölgeye ayırmıştır. İran ve Rusya'nın desteğiyle Esad rejimi kontrolü altında olan ülkenin büyük bir bölümünü ve tüm büyük şehirlerini kapsayan bölge; ikincisi, ABD destekli bir Kürt-Arap gücünün elinde. Üçüncüsü kuzeybatıda, Türkiye destekli ÖSO gibi muhalif grupların kontrolü altındadır.

Onuncu yılına giren savaşta aktörlerin sayısı değiştiği gibi asil-vekil ilişkileri de değişmektedir. Aktörlerin çıkarları ve sahadaki asil ya da vekil aktörleri değiştikçe, Suriye iç savaşındaki rollerinin de değişmesi muhtemel görünmektedir.

3. LİBYA'DA VEKÂLET SAVAŞI

Arap Baharı'nın etkisiyle 2011 yılında Libya'da da başlayan ayaklanmalar, diğer Arap devletlerinde olduğu gibi, köklü değişim ve reform talepleriyle ortaya çıkmıştır. Libya'nın otokratik lideri Kaddafi'nin cevap veremediği bu değişim süreci, ayaklanmaların başladığı tarihten itibaren üç ana dönemde değerlendirilebilir. Birinci dönem 2011 yılının Şubat ayında ayaklanmaların başlangıcından aynı yılın Kasım ayında Kaddafi'nin devrildiği zaman aralığıdır (Kurt, 2020: 8-9). Mart 2011'de NATO, Libya'da saldırı tehdidi altındaki sivilleri korumak için gerekli tüm önlemleri alma yetkisi veren Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararı doğrultusunda Libya'ya askeri bir müdahale başlatmış ve Kaddafi'nin kırk yıllık otoriter yönetimini sona erdirerek ikinci aşamaya geçilmiştir (Mezran ve Miller, 2017: 1-2).

NATO operasyonu sonrasında Libya'da başlayan geçiş döneminde atılacak adımları belirlemek ve yeni anayasa yapımı için Libya'nın önde gelen aktörlerinden oluşturulan Milli Genel Kongre ikinci dönemin temel aktörü olmuş, ancak bu süreci başarıyla yönetemediği için, 2012 yılının Temmuz ayında yapılan seçimlere ve anayasa çalışmalarına rağmen ne istikrar sağlanabilmiş ne de siyasi aktörler arasında bir mutabakat sağlanmıştır. Bu süreçle birlikte Mısır, Birleşik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan Libya'daki değişim sürecinin Mısır'daki gibi askeri darbeye tersine çevrilmesi ve Müslüman Kardeşler çizgisine yakın olan gruplar başta olmak üzere siyasi ve toplumsal muhalefetin bertaraf edilmesi yolunda bir politika izlemişlerdir (Kurt, 2020: 8-9). Bu durum hem Mısır, Suudi Arabistan, Katar ve Türkiye gibi bölgesel, hem de Rusya, ABD, İtalya ve Fransa

gibi küresel aktörlerin yerel aktörler aracılığıyla müdahil olduğu üçüncü dönemin yani vekâlet savaşı sürecinin Libya'da başlamasına neden olmuştur.

Libya'daki çatışma süreci, içinde barındırdığı kendi iç dinamikleri nedeniyle farklı özelliklere sahiptir. Bu noktada Kaddafi dönemindeki yapının, Kaddafi sonrası dönemde oluşan çatışmaları şekillendirdiğini söylemek mümkündür. Kaddafi döneminde zaten mevcut olan yüzlerce yerel grup ve kabile arasındaki güç mücadelesi, otokrasi altında anarşik şiddetin tüm patlamalarını olmasa da büyük bir çatışmayı engellese de bu kendine özgü denge aktörler arasında askeri bir çatışmaya dönüşmesiyle bozulmuştur. Bu çatışmayla birlikte de Kaddafi sonrası Libya'nın neye benzemesi gerektiği hususunda anlaşmazlıklar su yüzüne çıkmış, bu anlaşmazlıklar da aktörler arasındaki düşmanlığı daha da şiddetlendirmiştir (Harchaoui ve Lazib, 2019: 4).

2014 yılının ortalarından beri Libya iç savaşının temelini oluşturan vekâlet savaşı, muhafazakâr Arap monarşileri tarafından Müslüman Kardeşler ve onun İhvan kollarına karşı başlatılan Arap baharı ayaklanmalarına karşı daha geniş bir karşı-devrimci tepkinin bir parçası olmuştur. Görünürde çatışmanın herhangi bir Sünni-Şii boyutu olmadığı belirtilmelidir; Libya'da, Senussi (1951-69 monarşisinin ana kayası) ve diğer Sünni gruplar gibi Sufi gruplar arasında önemli iç ayrımlar olsa da toplumun neredeyse tamamı Sünni'dir. Buradaki tehlike, esasen yerel tabanlı ve desteklenen silahlı gruplar arasında bir güç ve kaynak mücadelesi olan şeyin, bu hizipleri kutuplaştıran ve radikalleştiren, yıkımı derinleştiren ve uzatan daha derin bir ideolojik mücadele olarak sunulmasıdır (Reeve, 2015: 1-2). Özellikle Kaddafi'ye karşı savaşan milisler, farklı çıkarılara sahip olmuşlar ve Libya'nın önemli şehirleri üzerindeki kontrollerini sağlamlaştırma yolunu tercih etmişlerdir. Bu, otoritenin parçalanmasına yol açmış ve suç örgütlerinin çoğalmasına katkıda bulunmuştur. Söz konusu bu durum herhangi bir yeniden yapılanma çabasını ve bir devlet aygıtının olası kuruluşunu daha da zayıflatmıştır. Sonuçta kaçınılmaz olarak, çeşitli aktörler arasındaki rekabet, zaten Libya siyasetinde aktif rol alma çabasında olan bir dizi dış aktörün çatışmalara müdahil olmasını sağlamış ve bu da çatışmaları bir vekâlet savaşına dönüştürmüştür (Mezran ve Miller, 2017: 1).

Bölgesel ve küresel aktörlerin bu mücadelesi, bazı Libyalı yerel aktörlere finansal, askeri ve siyasi araçlar sağlayarak güçlenmelerine yardımcı olmuştur. Ancak asil aktörler, vekillerinin eylemlerini neredeyse hiçbir zaman dikte etmemişlerdir. Bu nedenle vekil aktörlerinin taktikleri ve stratejileri büyük ölçüde kendi iç organizasyon mantığına dayanmış ve yerel, bazen kişisel

değerlendirmelere göre şekillenmiştir. Ancak Libyalı vekil aktörler, asil aktörlerin isteklerinden sık sık sapsalar da gelen maddi ve siyasi yardımın söz konusu aktörlerin devamlılığı için de önemli bir etkiye sahiptir (Harchaoui ve Lazib, 2019: 13). Yerel vekil aktörler ve onların asil destekçileri arasındaki rekabet, 2014 yazında ülkenin fiilen ikiye bölünmesiyle doruk noktasına ulaşmıştır. Bu aktörlerden en önemlileri, Libya'nın doğusunda Tobruk'ta General Halife Hafter ve ona bağlı güçler; Misrata ve Trablus gibi ülkenin batısında önemli bir güce sahip Ulusal Mutabakat Hükümeti'dir (UMH) (Mezran ve Miller, 2017: 3).

Hafter, Tobruk'taki Kaddafi yanlısı ordu mensupları, bazı aşiretler ve milislerle birlikte, Bingazi'deki devrimcilere karşı ağır silahlar ve savaş uçaklarıyla askeri operasyon düzenleyerek çatışmaların başlangıcında Libya siyasetinde önemli kazanımlara sahip olmuştur (Kurt, 2020: 9). Bu ittifakın karşısına ise Milli Genel Kongre ile birlikte hareket eden ve Arap Baharı sürecinde aktif role sahip muhalif bir blok olan UMH çıkmıştır.

UMH'nin askeri gücü Kaddafi rejimine karşı savaşan ordunun bir kısmı ve kendilerini devrimci olarak tanımlayan aktörlerden oluşmaktadır. Misrata, Trablus, Bingazi ve Zintan başta olmak üzere birçok şehirdeki aktörlerin bir kısmı birleşerek ordu, polis gibi güvenlik birimlerine eklenerek "Libya Şafağı Güçleri'ni" oluşturmuştur (Reeve, 2015: 2-3). UMH ile birlikte çalışan bu grup DEAŞ'ın Libya'da etkinliğini kaybetmesinde de önemli roller üstlenmiştir. Hafter'e karşı mücadele eden bu aktörler, bir direnç merkezi oluşturarak, 2019 yılından itibaren başta Trablus'un korunmasında ve Hafter'in siyasi ve askeri kazanımlarının zayıflatılmasında etkili olmuşlardır (Kurt, 2020: 9-11).

Libya'daki söz konusu aktörlerin, bölgesel ve küresel aktörlerle bağlantısı incelendiğinde ise; asil-vekil ilişkisi bağlamında bazı bölgesel ve küresel aktörler, siyasi ve ekonomik çıkarları için, mali yardımdan silahlanma desteğine kadar değişen farklı düzeylerde katılımlarla krizin başlangıcından bu yana çatışmanın bir parçası oldukları görülmektedir.

Hafter ve ona bağlı milislerden oluşan Libya Ulusal Ordusu temelde Birleşik Arap Emirlikleri, Mısır, Suudi Arabistan, Fransa, Rusya ve Yunanistan tarafından desteklenmektedir. UMH ve Libya Şafağı Güçleri ise Türkiye ve Katar tarafından desteklenmektedir (Frantzman, 2020; Khariief, 2020). Bu aktörlerin hepsi mevcut çatışmada farklı asil-vekil ilişkisi derecesinde aktif olarak yer almaktadırlar (Reeve, 2015: 3).

Asil-vekil ilişkisi bağlamında özellikle öne çıkan ve ilk incelenmesi gerekerek aktörler Mısır, Birleşik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan'dır. Hafter'in çatışmaların başlangıcında sağladığı hızlı ilerleyişte Birleşik Arap Emirlikleri ve Mısır'dan aldığı askeri destek ile bu aktörler vasıtasıyla yaptığı aşiretlerle ittifaklar önemli bir rol oynamıştır. Bu sayede özellikle Tobruk'u kontrol ederek, Mısır sınırına yakın yerlerde konuşlanabilmiş, dolayısıyla Mısır'dan rahatça askeri destek sağlayabilmiştir. Ayrıca Bingazi başta olmak üzere dirençle karşılaştığı yerlerde hâkimiyet elde edebilmesi de yine Mısır ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin kendisine sağladığı hava saldırısı desteğiyle gerçekleşmiştir (Kurt, 2020: 9). Hatta Mısır'ın Hafter'e MiG-21 savaş uçağı tedarik ettiği ve hava saldırılarının kaynağının bu uçaklar olduğu iddia edilmiştir (Reeve, 2015: 3). Kurt'un (2020: 9) ifadesine göre Birleşik Arap Emirlikleri, Hafter'in ekonomik kaynak ve üçüncü ülkelerden (Çin, Fransa, ABD vs.) silah temini noktasında, Mısır ise doğrudan askeri destek noktasında önemli sponsorlardır. Reeve'nin (2015: 3) belirttiğine göre maddi kaynak konusunda Birleşik Arap Emirlikleri tek değildir. Suudi Arabistan'ın da mali destekle Hafter'in yanında yer aldığını ifade etmektedir.

Mısır, Birleşik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan'ın Libya'daki çıkarları hem ideolojik hem de otoriter rejimlerin hâkimiyetini kaybetme endişesindedir. Mısır, 2013 yılında iktidarını kaybeden Müslüman Kardeşler'in Libya'nın kontrolünü ele geçirip, Mısır'ı istikrarsızlaştırmak için kullanılmasından endişe ettiğini deklare etmektedir (Megerisi, 2019: 5). Benzer şekilde Birleşik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan da, kendi monarşilerini tehdit edebilecek bir Müslüman Kardeşler rejiminden tehdit algıladıkları için Hafter'in asil aktörleridir (Reeve, 2015: 3-4).

Libya'da vekâlet savaşlarında Mısır, Birleşik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan tarafından oluşturulan bölgesel bloğun karşı tarafında ise Türkiye ve Katar yer almaktadır.

Yunanistan, Mısır, Güney Kıbrıs ve İsrail'in Doğu Akdeniz'de, Hafter güçlerinin de Libya'da iktidarı ele geçirme çabaları, UMH ile Türkiye için birlikte hareket etme zeminini oluşturmuştur (Kurt, 2020: 11). Türkiye, Libya'da çıkarları geliştikçe değişken, ancak büyüyen bir rol oynamaktadır. Başlangıçta Libya'nın yeniden inşasında yer alabilmek adına ekonomik motivasyon ile Libya konusuna müdahil olan Türkiye, Doğu Akdeniz'in öneminin artması ve diğer aktörlerin de çatışmalara müdahil olmasıyla, daha geniş bölgesel rekabeti yansıtan taktikler benimsemiştir. Türkiye, UMH ile ilişkilerini sadece Batı Libya'da temel ekonomik çıkarlarının olduğu için değil, aynı zamanda şüphesiz Hafter'in Mısır, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri ile artan ittifakına karşı da güçlendirmiştir

(Megerisi, 2019: 13). Bu şekilde Türkiye, özellikle Doğu Akdeniz'deki egemenliğini ve enerji rezervlerinin kontrolünü genişletmeyi amaçlamaktadır. Robinson'un (2020) ifadesine göre Türkiye UMH'ye özellikle insansız hava araçları sağlayarak destek olmaktadır. Megerisi'ye (2019: 13-15) göre Türkiye'nin sağladığı insansız hava araçları sayesinde UMH Trablus'ta çatışmalarda Hafter güçlerine karşı önemli kazanımlar elde edebilmiştir. Sonuç olarak da Hafter'in Trablus'u ele geçirmedeki mevcut başarısızlığı ve UMH'nin Türkiye'nin desteğine güvenmesi, Türkiye'nin Libya'daki çıkarlarını korumasını sağlamıştır.

Libya'da Türkiye ile aynı blokta yer alan Katar ise, Müslüman Kardeşler'deki yetkili siyasi kişiler ve aydınlar ile kişisel ilişkileri nedeniyle, Kaddafi'ye karşı ayaklanmayı açıkça desteklemiştir. Kaddafi rejiminin düşüşünün ardından da Libya'nın kilit bölgesel oyuncularından biri olmuş ve UMH'ye askeri, ekonomik ve siyasi destek sağlamıştır (Ryan, 2012; Mezran ve Miller, 2017: 3-4). Ancak Katar'ın Libya'daki vekâlet savaşına katılımı, Emir Tamim bin Hamad Al Thani'nin iktidara gelmesi ve daha az müdahaleci bir dış politika benimsemesinin ardından azalmıştır. Ancak savaşın propaganda basamağında etkisini sürdürmeye devam etmektedir. Libya'da ister sürgünde ister ülkede aktif kalanlar, Katar'ın medya yatırımları sayesinde, televizyon kanallarını ve web sitelerini propaganda maksatlı aktif şekilde kullanabilmektedirler. Nitekim Suudi Arabistan'ın Libya medyasına ilk girişinin ardından, Katar kaynaklı botların ve sosyal medya hesaplarının aktifleşmesi, bu savaşın bazı alışılmadık yönlerini gözler önüne sermiştir (Megerisi, 2019: 15-16).

Bölgesel aktörlerin yanında Libya'daki vekâlet savaşını şekillendiren küresel aktörler incelendiğinde, Suriye'deki askeri varlığı nedeniyle Doğu Akdeniz'in önemli aktörlerinden bir olan Rusya dikkat çekmektedir. Libya'daki küresel aktörler içerisinde Rusya'yı diğerlerine göre önemli kılan, Batı'nın yarattığı sorunları Suriye'deki çatışmalardan sonra Libya'da da Rusya'nın çözme kapasitesine sahip olacağı algısından kaynaklanmaktadır. Megerisi'ye (2019: 10-11) göre Rusya, Libya'daki vekâlet savaşında Hafter'e destek vermekle birlikte, 2014'ten beri özel askeri şirketi Wagner aracılığıyla Hafter güçlerine danışmanlık, askeri eğitim ve Rus silahlarının bakımı şeklinde askeri yardım sağlamaktadır. Hatta Robinson'un (2020) ifadesine göre ABD Afrika Komutanlığı, Wagner'e ait iki bin paralı askerin Hafter ile birlikte savaştığına yönelik istihbarata sahip olmasına rağmen, Rusya bu desteği her zaman yalanlamıştır.

Rusya, Hafter'i askeri olarak desteklese de Türkiye'nin desteğiyle UMH'nin Libya'da etkisini giderek arttırmasıyla, Trablus'ta BM liderliğindeki müzakerelere

siyasi destek vererek, UMH'ye de dolaylı yoldan göz kırpmaktadır. Bu durum, Suriye'dekine benzer bir doğrudan Rus müdahalesinin Libya'da olmayacağını göstermektedir. Aslında Rusya, her iki gruba da mesafeli yaklaşarak hem ABD'nin Libya'da bıraktığı arabuluculuk ve liderlik vasfını doldurmayı hem de Libya'nın geleceğinde söz sahibi olmayı istemektedir (Mezran ve Miller, 2017: 4).

Bu noktada ABD'nin, her ne kadar 2011 yılında Kaddafi rejimini deviren NATO müdahalesinin liderliğini üstlendiği görülse de 2014 yılı sonrası çatışmalarda sınırlı bir rol oynadığını söylemek mümkündür. Söz konusu çatışmalarda ABD resmi olarak UMH'yi destekliyor görünse de Hafter'e karşı mücadelesinde ona büyük bir destek sağlamamakla birlikte, Zaman zaman da Hafter'i destekleyici eylemlerde ve açıklamalarda bulunmuştur (Robinson, 2020). Yine de ABD, Libya'daki temel çıkarlarını koruduğunu söylemek mümkündür. Bu çıkarlar başta DEAŞ olmak üzere terörizmle mücadele ve Libya siyasetinin küresel petrol piyasalarını bozmasını engellemektir. Örneğin, ABD ordusu Sirte'de DEAŞ'ın yenilmesinde aktif rol oynamış ve UMH'ye özel kuvvetler ve hava desteği sağlamıştır (Megerisi, 2019: 12-13).

Avrupa ülkelerinden Birleşik Krallık, Fransa ve İtalya bu vekâlet savaşında ABD'ye göre daha fazla rol üstlenmişlerdir. İtalya, UMH'ye verdiği destek konusunda sabit ve tutarlı kalırken, Hafter'i de bir çözüme dâhil etmenin önemini de savunmaktadır. Bununla birlikte, Birleşik Krallık ve Fransa'nın davranışları daha tutarsızdır. Her iki ülke de görünürde UMH'yi desteklemiş olsa da, bu ülkelerin özel harekât kuvvetleri, Bingazi'de ve diğer doğu bölgelerinde Hafter'in birliklerine aktif olarak yardım ettikleri ifade edilmektedir. Fransa, Libya'nın güney kesiminde nüfuzunu sürdürmekte ısrarcı olduğundan siyasi müzakere sürecinin sonuçları ne olursa olsun ülkedeki farklı fraksiyonları desteklemekten çekinmemiştir (Mezran ve Miller, 2017: 5). Fransa'nın resmi söylemlerine göre, sadece Libya'daki farklı gruplar arasında ara buluculuk faaliyetleri yaptığı algısını oluşturmaya çalışsa da Fransa hem Hafter hem de UMH'ye mali ve askeri destek sağlamaktadır. Fransa'nın çelişkili stratejisi, birbirini tamamlayan çeşitli sebeplerden kaynaklanmaktadır zira Libya'da çok boyutlu olarak tanımlanabilecek çeşitli çıkarları mevcuttur. Bu noktada Fransa, Libya'da gelecekte hangi aktörün otoriteyi ele geçireceğini öngöremediği için her iki aktöre de destek vererek hem mevcut hem de gelecekteki çıkarlarını korumayı hedeflemektedir. Ancak genel kanı, Fransa'nın Hafter'i "Orta Doğu'nun tipik seküler güçlü lideri" olarak gördüğü ve Hafter aracılığıyla Libya'daki Fransız devleti ve şirketlerinin çıkarlarını muhafaza edebileceğidir (Faytre, 2020: 1-5). Ayrıca Fransa Hafter'in

başarısız olma ihtimaline karşı ve Libya'ya doğrudan bir müdahale konjonktürü oluşması durumunda, Libya'nın güney komşuları olan Nijer ve Çad'da kalıcı olarak 3.000'den fazla asker bulundurmaktadır. Kuzey Çad'daki (Faya-Largeau hava üssü ve Zouar) ve Nijer-Libya sınırındaki (Madama) birkaç Fransız üssünün yeniden faaliyete geçirilmesi, açık bir şekilde Fransa'ya Libya'ya müdahale kapasitesi sağlamayı amaçlamaktadır (Reeve, 2015: 4).

Sonuç olarak Libya'daki vekâlet savaşı, çatışmaların uzamasına yardımcı olmaktadır. Bugün Libya'da barışı engelleyen silahlı grupların çoğu, vekâletini yürüttükleri devletlerin sürekli desteği olmasa, muhtemelen ya yok olacaklar veya siyasi bir anlaşma zemini aramak zorunda olacaklardır (Harchaoui ve Lazib, 2019: 13-14).

4. SURIYE VE LIBYA'DAKİ VEKÂLET SAVAŞLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

Arap baharı sonrası Suriye ve Libya'da meydana gelen çatışmalarda birden fazla vekil aktör, silah, eğitim ve finansman kanalı ile asil aktörler (ve genellikle aynı anda birden fazla sponsor) tarafından çeşitli politik amaçlar doğrultusunda desteklendiklerinden ve bu aktörlerin söz konusu çatışmalarda anahtar rol oynamalarından, bu çatışmaların doğası ve karakteri vekâlet savaşının çıkarımlarına uymaktadır.

Suriye ve Libya'da savaşan asil ve vekil aktörlerin her birinin farklı çıkarlara sahip olması otoritelerin parçalanmasına neden olmakla birlikte, bu durum herhangi bir yeniden yapılanma çabasını ve bir devlet aygıtının olası kuruluşunu daha da zayıflatmıştır. Sonuçta kaçınılmaz olarak, çeşitli aktörler arasındaki rekabet, zaten Suriye ve Libya siyasetinde aktif rol alma çabasında olan bir dizi aktörün çatışmalara müdahil olmasını sağlamış ve bu da çatışmaları bir vekâlet savaşına dönüştürmüştür. Sonuç olarak Suriye ve Libya'da meydana gelen çatışmalar kendi iç dinamikleriyle bağlantılı olarak, savaşın şiddetinin artmasıyla da birlikte bir bölgesel ve uluslararası boyut kazanarak, dışarıdan bir müdahaleye açık hale gelmiştir. Bu bağlamda, her ne kadar asil aktörlerin vekil olarak hareket eden aktörlere verdikleri destek üzerinden bu çatışmalar vekâlet savaşları olarak kavramsallaştırılsa da, kendi içlerinde çeşitli benzerlikleri ve farklılıkları bulunmaktadır.

Bu bölümde iki vaka arasında karşılaştırma yapılırken değişken olarak, aktörlerin amaçları ve bu amaç doğrultusunda kurdukları bağın boyutları (asil-vekil

ilişkisinin türü) esas alınmış olup, bu yöntemle vekâlet savaşlarının hem amaç hem de kurulan bağ bakımından farklı boyutlara sahip olup olmadığı sorgulanmıştır.

İki savaş karşılaştırılırken ilk olarak belirtilmesi gereken, bu savaşlara yönelik yapılan analizlerin çoğunun özellikle küresel ya da bölgesel aktörlerin jeostratejik veya jeopolitik gerekçelere ve çıkarımlara dayandığıdır. Ancak her iki savaşta da asil aktör olarak adlandırılan küresel ve bölgesel aktörlerin çatışmaların başlamasına ve giderek şiddetlenmesine etkileri olsa da, söz konusu savaşların kimlik gibi ya da yerel aktörlerin çıkarları gibi kendi iç dinamikleri de karşılaştırma yapılırken göz ardı edilmemelidir. Bu noktada iki savaşa da müdahil olan asil ve vekil aktörlerin amaçları incelendiğinde;

Her iki savaşta da yaşanan mücadelelerde her bir aktörün farklı gündemi ve amacı olmakla birlikte, bu amaçların ortak noktası özellikle bölgesel edinim, politik, ekonomik ve askeri çıkarların korunması şeklindedir. Söz konusu savaşlara katılan asil aktörler incelendiğinde, benzer aktörlerin savaşa müdahil olduğu görülmektedir. Ancak Fransa ve İtalya gibi Avrupa ülkeleri Libya'da yer alırken, Suriye'de doğrudan yer almamakta, benzer şekilde İran da Suriye'de yer alırken, Libya'da yer almamaktadır. Özellikle İran'ın Libya'da yer almaması çatışmanın, Suriye'de yaşanan çatışmadan farklı olarak Sünni ve Şii gibi mezhepsel çatışma dinamiklerini içermediğini ve ilgili devletlerin sosyal grupların (özellikle kimliklerinin) korunması gibi bir amacı taşımadıklarını göstermektedir. Avrupa devletlerinin de Suriye'ye göre Libya'da daha fazla yer alma istekleri, Libya'nın petrol kaynakları düşünüldüğünde çatışmaların Suriye'ye göre daha fazla ekonomik nedenler taşıdığı durumunu ortaya çıkarmaktadır.

Aktör bağlamında ilgili savaşlarda bir diğer dikkat çekici husus, ABD ve Rusya'nın konumudur. ABD her iki savaşta da politik ve askeri çıkarları doğrultusunda aynı amaçlarla yer alırken, sınırlı ve dolaylı bir şekilde müdahalede bulunmayı tercih etmiştir. Ancak Rusya, Suriye'de bölgesel edinim gibi daha geniş politik hedeflere sahipken, doğrudan müdahaleyi tercih etmekle birlikte, Libya'da ise, ilgili ülkenin yeniden yapılanma sürecinde yer alarak, özellikle ABD ve Batı'ya karşı siyasi ve ekonomik çıkarlar elde edebilmek için dolaylı ve sınırlı şekilde yer almayı tercih etmiştir. Bu durum özellikle Rusya'nın Suriye'de yürüttüğü savaşın maliyeti ortadayken, Libya'daki vekâlet savaşına tercihen değil, zorunluluktan katıldığını göstermektedir. Söz konusu bu farklılıklar her iki savaşta da çok sayıda vekil aktörün desteklenmesine ve çıkarlar doğrultusunda zamanla değişen asil-vekil ilişkileri ile birlikte daha fazla dış ve iç aktörün çatışmalara

katılmalarına ve mücadelelerin daha karmaşık vekâlet savaşlarına dönüşmelerine sebebiyet vermiştir.

Suriye ve Libya'da yürütülen vekâlet savaşlarının asil aktörler dışında belirleyici bir diğer paydaşı da vekil aktörlerdir. Söz konusu savaşlara müdahil olan vekil aktörlerin konuları karşılaştırıldığında;

Öncelikle savaşların iç dinamikleri değerlendirildiğinde, Libya'da bölgesel yerel grup ve kabile bölünmeleri, Suriye'de ise mezhepsel etnik bölünmeler dikkat çekicidir. Libya'daki siyasi bölünmelerin neden olduğu iç savaşın temelini birbirleriyle çatışan bölgesel, kabile, siyasi ve dini fay hatları oluştururken, bu fay hatları üzerinden yerel milis ve siyasi gruplar Libya'nın yeniden yapılandırılması sürecinde öncelikle ekonomik, sonrasında ise politik edinimler elde etme arayışındadırlar. Libya'da General Halife Hafter ve ona bağlı güçler ile Ulusal Mutabakat Hükümeti'ne bağlı güçler arasında esasen kaynak mücadelesi üzerine olan çatışma, aktörleri kutuplaştıran, radikalleştiren ve yıkımı derinleştiren bir savaş yaşanmasına neden olmaktadır. Suriye'de ise yerel aktörlerin temel amacı topraksal genişleme ve yönetme mantığı üzerine kuruludur. Bu amacı ise kimlik gibi düşünsel tercihlerle desteklemektedirler. PYD/YPG ve DEAŞ terör örgütleri gibi bazı aktörler topraksal kazanım ve kontrol ile kendi devletlerini kurmayı amaç edinmekle birlikte, bu amaçlarını gerçekleştirebilmek için de kimliksel motivasyon kaynakları üzerine örgütlenmişlerdir.

Suriye ve Libya'daki çatışmalarda yer alan vekil aktörlerin farklı özellikleri olduğu gibi ortak noktaları da bulunmaktadır. En önemli ortak nokta bazı aktörlerin para ve ekonomik kazanç motivasyonu ile çatışmalara müdahil olmalarıdır. Her iki savaş da, otorite boşluğundan yararlanan ve bazıları doğrudan çatışmaya dâhil olan ve bu çatışmalardan basitçe kar sağlayan güçlü aktörleri içermektedir. Bu savaşlarda yer alan paralı askerler bu kategoriye dâhil olmakla birlikte, siyasi amacı olan diğer aktörler de söz konusu savaş ekonomisinden gelir elde etme yolunu tercih edebilmektedirler.

İki savaş arasındaki en önemli fark, vekil aktörlerin asil aktörlerle oluşturdukları bağlarda yatmaktadır. Bu noktada Fox'un (2019: 62-64) ve Szekely'in (2016: 452) ortaya koyduğu yaklaşımlara göre Suriye'deki vekâlet savaşı "sömürücü" model ile "kolektif asiller" modeline uyarken, Libya'daki "işlem" modeli ile "çoklu asiller" modeline uymaktadır.

Vekâlet savaşına yönelik kuramsal açıklamaların yapıldığı bölümde de değinildiği gibi bu modeller oldukça benzer görünse de işleyişleri farklıdır.

“Sömürücü” ve “kolektif asiller” modelinin uyduğu Suriye’de tamamen hayatta kalma ilkesine bağlı olan vekil aktörler bulunmakla birlikte; asil aktörler, vekillerin hayatta kalması için can damarlarını sağlamaktadırlar. Bu durum, her biri kendi çıkarları ve tercihleri olan ve her biri bir dereceye kadar özerkliğe sahip olan ve yine de karar vermek için asiller ile birlikte çalışması gereken vekil aktörlerin bulunduğu ilişki türünü işaret etmektedir. Örneğin ABD’nin desteğini kesmesi durumunda PYD/YPG’nin ne Suriye ve İran’a karşı ne de Türkiye’ye karşı varlığını sürdürebilme şansı bulunmamaktadır. Benzer şekilde Türkiye’nin desteğini kesmesi durumunda, başta ÖSO olmak üzere muhaliflerin de Suriye, İran ve Rusya bloğuna karşı herhangi bir şansı bulunmamaktadır. Bu bağımlılık, Suriye’deki çatışmalarda asil ile vekil aktörler arasında güçlü bir bağ oluşturmakta ve bu da asilin vekil üzerinde neredeyse sınırsız güce ve etkiye sahip olmasına neden olmaktadır. Ayrıca bu yaklaşıma göre vekil, yalnızca asilin amaçlarını sağlama yeteneği kadar faydalıdır. ABD’nin ÖSO’dan uzaklaşarak PYD/YPG’yi kullanmaya başlaması örneğinde olduğu gibi vekil, asilin amaçlarına doğru ivmeyi koruyamadığında, asil vekilden uzaklaşma eğilimindedir.

“İşlem” ve “çoklu asiller” modelinin uyduğu Libya’da ise, vekil aktörler ilişkideki güçlü “simsar” konumundadır. Bu noktada Libya’nın önemli yerel aktörlerinden olan Hafter ve UMH, çoğu durumda asil devletlerden bağımsız hareket etme eğilimindedirler ancak birbirlerini yenmek ve Libya’da tek otorite olabilmek adına destek arayışlarını sürdürmektedirler. Libya’da işlem modeli mantığının uygulanıyor olması sebebiyle de vekil aktörlerinin taktikleri ve stratejileri büyük ölçüde kendi iç organizasyon mantıklarına dayanmış ve yerel, bazen de kişisel değerlendirmelere göre şekillenmiştir. Bu durum, başta Hafter olmak üzere vekil aktörlerin asil ile ilişkisinde güce sahip olmasına neden olmaktadır. Çünkü asil ile ilişkisi tamamen işlemseldir. Bu durum Libya’da vekil aktörlerin asil aktöre, asil aktörlerin de vekil aktörlere Suriye’deki sömürücü model gibi bağımlı olmamasını sağlamıştır. “Çoklu asiller” modelini işaret eden bu durumda, vekil aktörün aynı anda birden çok asil aktör tarafından desteklendiği ilişki durumunun söz konusu olduğunu söylemek mümkündür. Bu duruma Hafter ya da UMH güçlerinin zaman zaman karşı cephede yer aldığı bilinen asil aktörlerle sık sık görüşme içerisinde olmaları örnektir. Rusya’nın Hafter’e desteğine rağmen, UMH’yi de muhatap alması ya da ABD ve Fransa’nın hem Hafter’e hem UMH’ye destek olması gibi.

Libya’da savaşan vekil aktörlerin işlem modeline uygun olarak asil aktörlerle bağlarının zayıf olmasının bir diğer nedeni de Suriye’deki vekil aktörlerin tersine

büyük miktarlarda olmasa da maddi özerkliğe sahip olmalarıdır. Harchaoui ve Lazib'in (2019: 13-14) ifadesine göre Libya'daki vekil aktörler, Libya'nın geniş kamu hazinesinden yararlanmak için askeri güçlerini ve siyasi güçlerini kullanmakla birlikte, aynı zamanda yasadışı faaliyetlerde bulmaktadırlar. Bu durum, asil devletlerin vekil aktörleri belirli bir istenen davranışı izlemeye teşvik etmede önemli ölçüde daha büyük bir güçlkle karşılaşmalarına neden olmaktadır.

Sonuç olarak Suriye ve Libya'daki çatışmalar özelinde yer alan tüm bu farklılıklar, vekâlet savaşlarının hem kurulan bağ hem de amaç bakımından tek yönlü olmadığını, bunun yerine kendi içerisinde karşılıklı ve farklı boyutlara sahip olduğunu göstermiştir.

SONUÇ

Soğuk Savaş sonrası dönemdeki özellikle Arap baharı ile başlayan alışılmadık çatışmaları açıklayabilme çabası, savaş çalışmaları literatürünü yeni nesil savaş yaklaşımları oluşturmaya teşvik etmiştir. Geleneksel savaş çalışmalarına göre somut ve uzun vadeli deneyimlere dayanmayan bu yeni yaklaşımlar, günümüz çatışmalarını açıklamada başarısız olmuş ve geleneksel savaş yaklaşımlarının yeniden yorumlanarak tekrar gündeme gelmesini sağlamıştır. Böylelikle, şimdiye kadar ağırlıklı olarak Soğuk Savaş sırasında ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki dolaylı mücadeleyle ilişkilendirilen ancak daha eski dönemlere dayanan “vekâlet savaşı”, günümüzdeki çatışmaları açıklamak için bir kez daha araştırmacıların yoğun ilgi odağı olmuştur.

Vekâlet savaşının, savaşların politik sonucunu etkilemek isteyen üçüncü tarafların, başka aktörler vasıtasıyla çatışmaya dolaylı olarak girmesi olarak ifade edildiği tanımından hareketle ve Arap baharı sonrası Suriye ve Libya'da meydana gelen çatışmalarda birden fazla vekil aktörün, silah, eğitim ve finansman kanalı ile çeşitli politik amaçlar doğrultusunda asil aktörler tarafından desteklenmiş olmasından, bu çatışmaların doğası ve karakteri vekâlet savaşı teorisinin çıkarımlarına uymaktadır.

Çalışmanın ana çerçevesini de oluşturan vekâlet savaşları, Arap Baharı'ndan sonraki süreçte özellikle de Suriye ve Libya'da devlet dışı aktörlerin kazandığı önem göz önüne alındığında incelemeye değer bir konu olmuştur. Bu doğrultuda çalışmada, günümüzde meydana gelen her vekâlet savaşının kuramsal boyutu ele alınmaktan ziyade, vekâlet savaşını temsili olarak test edebilmek için, Suriye ve Libya'daki çatışmalar özelinde ampirik örnekler kullanılmıştır. Bu örnekler üzerinden hangi saiklerle devletlerin ve devlet dışı aktörlerin vekâlet savaşlarına

müdahil oldukları ve asil-vekil ilişkilerinin ardındaki farklı stratejik etkileşimlerin kuramsal olarak nasıl açıklanabileceği sorularına cevap aranmıştır. Bu sorulara cevap verebilmek adına örnekler arasındaki farklılıklar karşılaştırmalı vaka analizi kullanılarak ele alınmıştır. İki vaka arasında karşılaştırma yapılırken değişken olarak, aktörlerin amaçları ve bu amaç doğrultusunda kurdukları bağının boyutları (asil-vekil ilişkisinin türü) esas alınmış ve bu karşılaştırma neticesinde, vekâlet savaşlarında aktörlerin bölgesel edinim, politik, ekonomik ve askeri çıkarların korunması gibi benzer amaçları olsa da farklı saiklerle yer aldıkları ve bu çerçevede kurdukları asil-vekil ilişkilerinin ardında farklı stratejik etkileşimler ile bağların olduğu sonuçları ortaya çıkmıştır.

Karşılaştırma neticesinde özellikle Suriye’de “sömürücü” model ile “kolektif asiller” modeli çerçevesinde asil-vekil ilişkisinin kuvvetli, Libya’da ise “işlem” modeli ile “çoklu asiller” modeli çerçevesinde daha zayıf olması iki örnek arasındaki en dikkat çekici farklılık olmuştur. Bu farklılık Suriye’de asil aktörlerin vekil aktörler üzerindeki yaptırım gücünü sağlamlaştırırken, Libya’da zayıflatmaktadır. Libya’da bu durumun yarattığı ikilem vekâlet savaşını giderek birçok küresel aktörün yer aldığı jeopolitik bir karşılaşmaya dönüştürmektedir. Suriye’de ise Libya’ya göre asil-vekil ilişkisinin kuvvetli olması, asil aktörlerin daha artan bir şekilde çatışmalara angaje olmalarına ve savaşın akıbetini belirleyecek ana aktörler haline gelmelerine neden olmaktadır. Bu durum asil aktörler arasında Suriye ile ilgili hedeflerini ve birbirleriyle münasebetlerini içeren geniş bir çözümsüzlük yarattığından, siyasi olarak “nasıl bir Suriye inşa edilecek” sorusunun cevabının bulunmasını da giderek zorlaştırmaktadır.

Söz konusu farklılıklara rağmen, Suriye ve Libya’daki çatışmalar vekâlet savaşının kullanımıyla ilgili hem günümüz hem de gelecek adına çıkarımlarda bulunulmasını kolaylaştırmaktadır. Bu çıkarımlardan en önemlisi, koşullar doğrudan müdahale eşiğini geçmediği sürece vekâlet savaşları, devletlere dolaylı müdahale etme yeteneğini sağlamaya devam etmektedir. Özellikle bu yeteneği Soğuk Savaş döneminin tersine artık sadece küresel güçler değil, bölgesel güçler de kullanma eğilimindedirler. Bu durum bölgesel güçler arasındaki rekabet dengeye ulaşmadıkça artarak devam edecek ve özellikle iç savaşların vekâlet savaşlarına dönüştüğü bölgelerde, ulusal toprak bütünlüğünü bozan genellikle askeri kontrol veya etnik topluluk, aşiret ya da mezhep ayrımlarına dayanan yeni yerel aktörlerin ve alt-ulusal yönetim biçimlerinin ortaya çıkmasına neden olacaktır.

KAYNAKÇA

- Acun, C. ve Keskin, B. (2016). *PKK'nın Kuzey Suriye Örgütlenmesi PYD-YPG*. İstanbul: SETA Yayınları.
- Alca, D. (2020). Kim: Yeni Savaşlarda Asil Vekil Sorunu. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 19 (37), 25-48.
- Al-Monitor. (2013). The Reasons Behind Hezbollah's Decision to Fight in Syria. *Al-Monitor*, <https://www.al-monitor.com/originals/2013/04/reasons-hezbollah-decision-fight-syria-lebanon.html#ixzz6r4spoBYh>, Erişim Tarihi: 25.03.2021.
- Askeroğlu, S. (2020). Suriye İç Savaşının Onuncu Yılında Değişen Dengeler. *İran Araştırmaları Merkezi*, <https://iramcenter.org/suriye-ic-savasinin-onuncu-yilinda-degisen-dengeler/>, Erişim Tarihi: 30 Mart 2021.
- Atrache, S. (2014). How Hezbollah is Changing the War in Syria - and Vice Versa. *Huffington Post*, <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/eastern-mediterranean/syria/how-hezbollah-changing-war-syria-and-vice-versa>, Erişim Tarihi: 29 Mart 2021.
- Berti, B. ve Guzansky, Y. (2014). Saudi Arabia's Foreign Policy on Iran and the Proxy War in Syria: Toward a New Chapter?. *Israel Journal of Foreign Affairs*, 8(3), 25-34.
- Bremmer, I. (2018). These 5 Proxy Battles Are Making Syria's Civil War Increasingly Complicated. *Time*, <https://time.com/5162409/syria-civil-war-proxy-battles/>, Erişim Tarihi: 30 Ekim 2020.
- Brewer, C. G. (2011). Peril by Proxy: Negotiating Conflicts in East Africa. *International Negotiation*, 16(1), 137-167.
- Brooks, D. (2013). One Great Big War. *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/2013/08/30/opinion/brooks-one-great-big-war.html>, Erişim Tarihi: 09 Ekim 2020.
- Brown, S. (2016). Purposes and pitfalls of war by proxy: A systemic Analysis. *Small Wars and Insurgencies*, 27(2), 243-257.
- Cragin, R.K. (2015). Semi-Proxy Wars and U.S. Counterterrorism Strategy. *Studies in Conflict & Terrorism*, 38(5), 311-317.
- Deutsch, K. (1964). External Involvement in Internal Wars. Ed. H. Eckstein, *Internal War: Problems and Approaches*, 100-110, New York: Free Press of Glencoe.

- Ekşi, M. (2017). The Syrian Crisis As A Proxy War And The Return of The Realist Great Power Politics. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, Hybrid Warfare Special Issue, 1(2), 106-129.
- Erkmen, S. (2019). *Silahlı Güçler; Ordular, Para-Militer Yapılar, Özel Askeri Şirketler*. Güvenlik Yazıları Serisi, No.39, https://trguvenlikportali.com/wp-content/uploads/2019/11/SilahlıGucler_SerhatErkmen_v.1.pdf, Erişim Tarihi 14 Ekim 2020.
- Erol, M.S. ve Çelik, K.E. (2018). Abd'nin Suriye Politikasında Vekil Aktör Olarak Terör Örgütleri: YPG Örneği, *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 14-45.
- Faytre, L. (2020). Fransa'nın Libya Politikası. *Seta Analiz*, Sayı 259.
- Ford, R.S. (2019). The Syrian Civil War A New Stage, But Is It The Final One? *The Middle East Institute*, Policy Paper 2019-8.
- Fox, A. C. (2019). Conflict and the Need for a Theory of Proxy Warfare. *Journal of Strategic Security*, 12(1), 44-71.
- Frantzman, S.J. (2020). *Libya is now the Middle East's most important proxy war*. <https://www.spectator.co.uk/article/libya-is-now-the-middle-east-s-most-important-proxy-war>, Erişim Tarihi: 02 Aralık 2020.
- Friedman, T.L. (2018 Nisan 15). Are Iran and Israel Headed for Their First Direct War? *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/2018/04/15/opinion/war-syria-iran-israel.html>, Erişim Tarihi: 02 Haziran 2020.
- Groh, T.L. (2019). *Proxy War: The Least Bad Option*. Stanford CA, Stanford University Press.
- Harchaoui, J. ve Lazib, M. (2019). Proxy War Dynamics in Libya. *The Proxy Wars Project*.
- Hughes, G.A. (2014). Syria and the perils of proxy warfare. *Small Wars and Insurgencies*, 25(3), 522-538.
- Hughes, G.A. (2012). *My Enemy's Enemy: Proxy Warfare in International Politics*. Brighton: Sussex Academic Press.
- Hyde, C. P. (2020). Terror and the International Arms Trade: How Differing Definitions Impact Proxy Wars. *Texas International Law Journal*, 55(2), 327-348.
- Kharief, A. (2020). Libya's proxy war. *Le Monde Diplomatique*, <https://mondediplo.com/2020/09/04libya>, Erişim Tarihi: 09 Aralık 2020.
- King, L. (2016). *Who wants what in Syria: World powers jostle for influence*. <https://www.mcall.com/news/nationworld/la-fg-syria-great-game-20161223-story.html>, Erişim Tarihi: 02 Kasım 2020.

- Kubovich, Y. (2018). Israel Launched World's First Air Strike Using F-35 Stealth Fighters, Air Force Chief Says, *Haaretz*, <https://www.haaretz.com/israel-news/security-aviation/with-iran-in-syria-israel-launched-world-s-first-air-strike-using-f-35-stealth-fighters-1.6110706>, Erişim Tarihi: 12 Haziran 2020.
- Kurt, V. (2020). 27 Kasım Anlaşmasından Berlin Konferansı'na Libya'da Yeni Denklem. *Seta Analiz*, Sayı 306.
- Lynch, C. (2015). Why Putin Is So Committed to Keeping Assad in Power. *Foreign Policy*, <https://foreignpolicy.com/2015/10/07/putins-russia-is-wedded-to-bashar-al-assad-syria-moscow/#>, Erişim Tarihi: 21 Mart 2021.
- Martini, A. (2020). The Syrian wars of words: international and local instrumentalisations of the war on terror. *Third World Quarterly*, 41(4), 725-743.
- Megerisi, T. (2019). Libya's Global Civil War. *European Council on Foreign Relations*, https://ecfr.eu/publication/libyas_global_civil_war1/, Erişim Tarihi: 02 Kasım 2020.
- Mezran, K. ve Miller, E. (2017). Libya: From Intervention to Proxy War. *Atlantic Council*.
- Mumford, A. (2013a). *Proxy Warfare*. Cambridge: Polity Press.
- Mumford, A. (2013b). Proxy Warfare and the Future of Conflict. *The RUSI Journal*, 158(2), 40-46.
- Nasr, V. (2013). Iran Outmaneuvering U.S. In Syrian Proxy War. *Pittsburgh Post*, <https://search.proquest.com/docview/1366572052?pq-origsite=summon>, Erişim Tarihi: 10 Ekim 2020.
- Oğuz, Ş. ve Çelik, K. E. (2018). Conflict in Syria: Is it a Proxy Warfare?. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 44-69.
- Okur, M.A. (2018). İç Savaştan Suriye Savaşlarına. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/ic-savastan-suriye-savaslarina/1082185>, Erişim Tarihi: 29 Ekim 2020.
- Paffenroth, A. (2014). *Outsourcing Conflict "An Analysis of the Strategic Underpinnings of Proxy Warfare"*. Baltimore: Maryland.
- Peralta, E. (2015). *We Ask Experts: Has The Situation In Syria Become A Proxy War?*, <https://www.npr.org/sections/thetwo-way/2015/10/16/449181764/we-ask-experts-has-the-situation-in-syria-become-a-proxy-war>, Erişim Tarihi: 25 Ekim 2020.
- Phillips, C. (2016). *The Battle For Syria International Rivalry in The New Middle East*. London: Yale University Press.

- Phillips, C. ve Valbjørn, M. (2018). ‘What is in a Name?’: The Role of (Different) Identities in the Multiple Proxy Wars in Syria. *Small Wars and Insurgencies*, 29(3), 414-433.
- Polat, D.Ş. (2020). Türkiye’nin Suriye’nin Kuzeyindeki Askeri Harekâtının Amaçları ve Sonuçları. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 16(33), 53-96.
- Rais, M. (2013). Syrian crisis: a proxy war. *Le Journal International*. https://www.lejournalinternational.fr/Syrian-crisis-a-proxy-war_a692.html, Erişim Tarihi: 20 Ekim 2020.
- Rauta, V. ve Mumford, A. (2017). Proxy Warfare and Contemporary Security Environment, Ed. Robert Dover-Huw Dylan-Michael S. Goodman, *The Palgrave Handbook of Security*, London: Palgrave Mcmillan.
- Reeve, R. (2015). Libya’s Proxy Battlefield, *Oxford Research Group Briefing*.
- Robinson, K. (2020). Who’s Who in Libya’s War?. *Foreign Affairs*, <https://www.cfr.org/in-brief/whos-who-libyas-war>, Erişim Tarihi: 10.12.2020.
- Ryan, C. (2012). The New Arab Cold War and the Struggle for Syria. *Middle East Research and Information Project*, <https://merip.org/2012/03/the-new-arab-cold-war-and-the-struggle-for-syria/>, Erişim Tarihi: 15 Ekim 2020.
- Seliktar, O. ve Rezaei, F. (2020). *Iran, Revolution and Proxy Wars*. Palgrave Macmillan.
- Sullivan, M. (2014). Hezbollah in Syria. Middle East Security Report 19, http://www.understandingwar.org/sites/default/files/Hezbollah_Sullivan_FINA_L.pdf, Erişim Tarihi: 23 Mart 2021.
- Üstün, K. (2016). US alliance with Syrian PYD alienates Turkey. *Aljazeera*, <https://www.aljazeera.com/opinions/2016/6/2/us-alliance-with-syrian-pyd-alienates-turkey>, Erişim Tarihi: 23 Mart 2021.
- Yeşiltaş, M. ve Duran, B. (2018). Ortadoğu’da Devlet Dışı Aktörlerin Yükselişi. Ed M. Yeşiltaş ve B. Duran, *Ortadoğu’da Devlet Dışı Silahlı Aktörler*, 9-31, İstanbul: SETA Kitapları.
- Yücel, H. (2018). Hukuki Açıdan ABD’nin PKK/YPG’ye Silah Yardımı. *Seta Analiz*, <https://www.setav.org/perspektif-hukuki-acidan-abd-nin-pkk-ypg-ye-silah-yardimi/>, Erişim Tarihi: 02 Kasım 2020.

SİBER GÜVENLİK KAPSAMINDA ENERJİ SİSTEMLERİ GÜVENLİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Hakan AYDIN*, Mehmet Ali BARIŞKAN**, Ali ÇETİNKAYA***

Öz

Günümüzde enerji sistemlerinde Bilgi ve İletişim Teknolojilerine (BİT) ve özellikle de İnternete olan artan oranlardaki bağımlılık, bu sistemlerde siber güvenliğin sağlanmasını zorunlu hale getirmiştir. Enerji sistemlerinde kullanılan bilişim teknolojilerinde meydana gelebilecek siber güvenlik olayları; enerji hizmetlerinin durmasına, aksamasına, büyük ölçekli ekonomik zarar görülmesine, kamu düzeninin bozulmasına, can kaybı yaşanmasına ve hatta ülkelerin ulusal güvenliğinin tehlikeye düşmesine neden olma risklerini içermektedir. Bu araştırmanın amacı; enerji sistemlerinde siber güvenlik kavramlarının genel çerçevesini çizmek, enerji sistemlerine yönelik yaşanmış siber saldırıları araştırmak, bu çerçevede SCADA ile yönetilen kritik altyapılarda, özellikle de enerji sistemleri altyapılarında, siber güvenliğin önemini ortaya koymak ve bu konuya ilişkin mevcut farkındalığın artırılmasına yönelik öneriler getirmek olarak belirlenmiştir. Araştırmada betimleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen bilgiler, enerji sistemlerinde siber güvenliğin sağlanmasının hayati derecede öneme sahip olduğu yönündedir. Çalışmada getirilen öneriler arasında, özellikle Türkiye’de enerji sektöründe ulusal siber güvenlik testlerinden geçirilmiş ve ulusal sertifikasyona sahip akredite yerli güvenlik danışman şirketleri tarafından tasarlanmış ve test edilmiş milli siber güvenlik bilgi teknolojileri ve ürünleri kullanılması hususuna özellikle vurgu yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Enerji Sistemleri, Siber Güvenlik, SCADA Sistemleri, Kritik Altyapılar.

EVALUATION OF THE SECURITY OF ENERGY SYSTEMS UNDER THE SCOPE OF CYBERSECURITY

Abstract

That the dependency on Information and Communication Technologies (ICT) and increasingly on the Internet has made it essential to ensure cyber security in these systems. Cyber security vulnerabilities that may occur in information technologies used in energy systems carries the risks of stopping or failing of energy services, large-scale economic damage, disruption of public order, loss of life and even endangering the national security of the countries. The aim of this research is to outline cyber security concepts in energy systems, to investigate cyber attacks against energy systems, to reveal the importance of cyber security in critical infrastructures, especially the critical energy infrastructure managed by SCADA, and finally to increase current awareness. Descriptive method was employed in the research. The information obtained from the research shows that ensuring cyber security in energy systems is of vital importance. Among the suggestions made by the research, the importance of using national cyber security information technology products that have been subjected to national cyber security tests and developed and tested by national security institutions that both have accreditation and certification in the energy sector in Turkey was particularly emphasized.

Keywords: Energy Systems, Cyber Security, SCADA Systems, Critical Infrastructures

*Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Bilgisayar Mühendisliği Bölümü, haaydin@gelisim.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-0122-8512>.

**Araş. Görevlisi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Bilgisayar Mühendisliği Bölümü, mabariskan@gelisim.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-8039-2686>.

***Araştırmacı, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Teknoloji Transfer Ofisi Uygulama ve Araştırma Mrk., Lisans Öğr. Kocaeli Üniversitesi alcetinkaya@gelisim.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-4535-3953>.

GİRİŞ

Günümüzde enerji sistemlerinde Bilgi ve İletişim Teknolojilerine (BİT) ve özellikle de İnternete olan artan oranlardaki bağımlılık, bu sistemleri siber saldırı ve tehditler ile karşı karşıya bırakmıştır. Enerji sistemleri, petrol boru hatlarından elektrik iletim ve dağıtım hatlarına, doğalgaz depolama tesislerinden basınç regülasyonu ve pompa istasyonlarına, nükleer, fosil yakıt ve su barajları ve santral tesislerinden bilgisayar destekli kritik tesislere kadar siber tehdit ve saldırıların hedefi altındadır. Siber alan, bilgi teknolojilerinde yaşanan gelişmelerle birlikte özellikle harp alanında daha aktif olarak kullanılmaktadır (Dedemen, 2016: 1).

Ülkeler enerji sistemlerine yönelik siber olaylara karşı hazırlıklı halde olmak, bu olaylardan olabilecek en az hasara uğrayarak çıkmak, siber güvenlik risklerini yönetilebilir ve kabul edilebilir düzeylerde tutmayı amaçlamaktadır. Bunun için başta SCADA (Supervising Control and Data Acquisition: Veri Tabanlı Kontrol ve Gözetleme) sistemleri olmak üzere enerji sistemlerinde siber güvenliği sağlamak amacıyla çalışmalar yapmakta, bu hususlara siber güvenlik strateji ve politikalarında önem vermektedirler. Endüstriyel Kontrol Sistemleri (EKS), endüstriyel süreçleri desteklemek için tasarlanmış komuta ve kontrol sistemleridir. Bu sistemler, gaz ve elektrik dağıtımı, su arıtma, petrol rafinajı veya demiryolu taşımacılığı gibi çeşitli süreçlerin ve işlemlerin izlenmesinden ve kontrol edilmesinden sorumludur.

EKS'nin en büyük alt grubu SCADA sistemleridir (Enisa, 2016; Yılmaz ve Gönen, 2018). SCADA öncelikle, uzaktaki donanıma üst düzey komutlarla sınırlı olan denetim rolündeki dağıtılmış bir sistemdir. SCADA sistemleri coğrafi olarak dağınık uzak terminal ünitelerinden olaya dayalı verileri elde etmek ve bu verileri bir merkezi insan makine arayüzü konsolunda sunmak üzere tasarlanmıştır. Bir SCADA kontrol merkezi, alarmların izlenmesi ve durum verilerinin işlenmesi dâhil olmak üzere uzun mesafeli iletişim ağları üzerinden alan siteleri için merkezi izleme ve kontrol gerçekleştirir. Diğer bir ifadeyle, SCADA sistemleri, bir sistemin gözetim ve denetimini sağlayan ve sistemleri uzaktan ve otomatik olarak denetlemek, yönetmek ve izlemek için tasarlanmış bir EKS türüdür.

Uzak istasyonlardan alınan bilgilere dayanarak otomatikleştirilmiş veya operatör tarafından yönetilen denetim komutları, genellikle saha cihazları olarak adlandırılan uzak istasyon kontrol cihazlarına aktarılabilir (Campbell, 2015) Kontrol sistemleri, merkezi olmayan çeşitli operasyonları izlemek ve kontrol etmek için kullanılan SCADA sistemlerini içermekte olup, bu da esas olarak onu işleten kişinin fiziksel olarak hemen yanında durmadığı anlamına gelmektedir (Teixeira,

2018; Hopkins ve Kalaimannan, 2019). Enerji güvenliği kavramı günlük yaşantı içerisinde “bireysel güvenlik”, “bilgi güvenliği”, “özel güvenlik”, “ulusal güvenlik”, “küresel güvenlik”, “gıda güvenliği”, “fiziki güvenlik”, “iş güvenliği”, “şirket güvenliği”, “çevre güvenliği”, “iletişim güvenliği” gibi kavramlar yanında sıkça duyulmakta ve önemli bir yer kaplamaktadır (Çıtak, 2019). Günümüzde enerji sistemleri de tıpkı diğer bilişim sistemleri gibi siber saldırı ve tehdit altında olduklarından dolayı enerji sistemlerinin bilgi güvenliği konusu önemini korumaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde konunun kavramsal bir çerçevesi çizilerek özellikle enerji sistemlerinin bilgi güvenliğine yönelik temel tanım ve açıklamalara yer verilmiş, müteakiben enerji sistemlerinde siber güvenliğin analizinden yola çıkarak enerji sistemlerinde siber güvenliğin önemi araştırılmıştır. Devam eden bölümde siber tehdit ve saldırılar sonrası meydana gelebilecek olumsuz olaylar ve örnekler üzerinden enerji sistemlerine yönelik saldırı örnekleri ile Türkiye’de enerji sistemlerinde siber güvenliğin sağlanması çalışmaları siber güvenlik bakış açısıyla incelenmiştir. Son bölümde ise elde edilen bilgiler doğrultusunda sonuç ve öneriler getirilmiş ve özellikle milli siber güvenlik sertifikasyonuna sahip yazılım ve donanım siber güvenlik ürünlerinin ve uygulamalarının kullanımı üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın Metodolojisi

Araştırmanın temel amacı; enerji sistemlerinde siber uzay, siber savunma, siber saldırı, siber savaş, siber terörizm ve siber güvenlik kavramlarının genel çerçevesini çizmek, enerji sistemlerine yönelik yaşanmış siber saldırıları araştırmak, bu çerçevede SCADA (Supervising Control and Data Acquisition: Veri Tabanlı Kontrol ve Gözetleme) ile yönetilen kritik altyapılarda, özellikle de enerji sistemleri altyapılarında, siber güvenliğin önemini ortaya koymak ve bu konuya ilişkin mevcut farkındalığın artırılmasına yönelik öneriler getirmektir.

Araştırmada betimleme yöntemi kullanılmıştır. Kaptan (1995, s. 59) bu yöntemi, olayların, grupların, kurumların vb. çeşitli alanların ne olduğu ve bu sırada gerçekleşen eylemleri daha iyi anlayabilme, aktarabilme adına aralarındaki ilişkinin açıklandığı bir unsur olarak görmektedir. Bu kapsamda nitel bir araştırma yöntemi benimsenerek araştırma yapılmıştır.

Araştırmanın amacı kapsamında aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

- Enerji sistemlerinde siber uzay, siber savunma, siber saldırı, siber savaş, siber terörizm ve siber güvenlik kavramlarının genel çerçevesi neleri kapsamaktadır?

- Enerji sistemlerine yönelik geçmişte yaşanmış siber saldırılar ve sonuçları nasıl değerlendirilebilir?
- Türkiye’de enerji sistemlerinde siber güvenliğin sağlanması çalışmaları hangileridir?
- Enerji sistemlerinde siber güvenliğin sağlanmasına ilişkin olarak elde edilen sonuçlar kapsamında hangi öneriler getirilebilir?

Araştırma kapsamında özellikle enerji altyapılarında siber güvenliğin önemi konusunda var olan koşullar, sorunlar tanımlanmaya, elde edilen sonuçlar kapsamında öneriler getirilmeye çalışılmıştır. Çalışmada getirilen öneriler arasında, özellikle Türkiye’de enerji sektöründe ulusal siber güvenlik testlerinden geçirilmiş ve ulusal sertifikasyona sahip akredite yerli güvenlik danışman şirketleri tarafından tasarlanmış ve test edilmiş milli siber güvenlik bilgi teknolojileri ve ürünleri kullanılması hususuna özellikle vurgu yapılmıştır.

1. ENERJİ SİSTEMLERİNDE SİBER GÜVENLİĞİN ÖNEMİ

Siber güvenlik uygulamalarında "gizlilik", "bütünlük" ve "erişilebilirlik" kavramları temeli oluşturmaktadır. Bu kavramlardan gizlilik ilkesi, bir bilgi ve sisteme yetkili kişilerin erişebilmesidir. Bütünlük ilkesi bilginin hiçbir değişikliğe uğratılmamış, bir bölümü veya tamamı bozulmamış ve yok edilmemiş olmasıdır. Erişilebilirlik ilkesi ise bir bilgiye ihtiyaç duyan kullanıcının istediği bilgiye anında ulaşabilmesini ifade etmektedir (ISACA, 2017).

Siber güvenlik, siber ortamı oluşturan bilişim sistemlerinin karşılaşılabilecek saldırılara karşı korunması, söz konusu ortamda işlenen bilgi/verinin gizlilik, bütünlük ve erişilebilirliğinin kavramlarını oluşturan bölümlerin güvenliğinin garanti altına alınması, bunların tespit edilmesi (Takaoğlu ve Çağdaş, 2019), tepki mekanizmalarının devreye alınması ve sistemlerin yaşanan saldırı olayı öncesindeki haline geri döndürülmesini içeren kavramdır (2016-2019 Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi ve Eylem Planı, 2016). Enerji sistemleri bağlamında bilgi güvenliği günümüzde bir bilgi güvenliği problemidir. Enerji sistemlerinde siber güvenliğin ilk kavramı olan gizlilik ilkesi, bilgiye yalnız ve yalnız bu sektördeki siber uzay aktörlerinden üretim, iletim, dağıtım şirket personeli ve abonelerin kendileriyle ilgili bilgiye ulaşması, başkaca hiç kimsenin ulaşamaması demektir. Enerji sektöründe bütünlük ilkesi; gerilim, frekans, elektrik gücü, yük akışı, teknik bilgilerle faturalandırma mali bilgilerin değiştirilememesi, bozulmaması ve yok edilememesini temsil eder. Enerji sektöründe erişilebilirlik ilkesi bu sektördeki siber uzay aktörlerinin istedikleri anda, yetki hiyerarşisi içerisinde doğru bilgiye erişilebilmesi hususlarını kapsamaktadır.

Enerji sistemlerinde kullanılan bilişim sistemleri tıpkı diğer bilgisayar sistemleri gibi siber saldırı ve tehditlerle karşı karşıyadır (Modeff, 2013; Weed, vd., 2017). Pek çok alana hitap eden bir kavram olarak güvenlik kavramı “enerji güvenliği” alanında da önemli bir yer kaplamaktadır (Çıtak, 2019). Enerji sistemlerinde BİT ve özellikle internet kullanımı sistemin güvenlik risklerinin ve belirsizliklerin oluşması durumunu beraberinde getirmektedir. İnternet kullanımı siber uzaydaki tüm bileşenlerin birbiriyle bağlantılı olması durumunu beraberinde getirmektedir.

Günümüzde petrol boru hatlarından elektrik iletim ve dağıtım hatlarına, doğalgaz depolama tesislerinden basınç regülasyonu ve pompa istasyonlarına, nükleer, fosil yakıt ve su barajları ve santral tesislerinden bilgisayar destekli kritik tesislere kadar enerji sektörünün siber güvenlik kapsamında siber tehdit ve saldırıların hedefi olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Yayımlanan raporlara göre 2014 yılında 317 milyon, 2015 yılında ise 431 milyon yeni zararlı yazılım internette dolaşıma verilmiştir (Çiftçi, 2013). Enerji güvenliği ekonomik, toplumsal, siyasi ve jeopolitik risklerin yönetilebilmesi için ana unsur olma özelliğine sahiptir (Lewis, 2002; Özev, 2017). Enerji güvenliği kavramını ifade etmek için enerji ve güvenliğe ağırlık veren iki farklı yaklaşımdan birincisi olan enerjiye olan yaklaşımda enerji kaynaklarının bulunabilirliği, erişilebilirliği ve kabul edilebilirliği kavramlarını içine alırken, ikinci yaklaşım olan güvenliğe yönelik yaklaşımda ise tesislerin her türlü saldırıya karşı fiziki olarak korunması ağırlık yaklaşımıdır (Gençtürk, 2012).

Enerji sistemlerinde siber güvenliğin öneminin ortaya konabilmesi maksadıyla öncelikle enerji sistemlerinde siber uzay, siber savunma, siber saldırı, siber savaş, siber terörizm ve siber güvenlik kavramları açıklanmıştır. Siber uzay, siber ortam veya siber alan olarak da isimlendirilmektedir. Bu kavram bütün dünyaya ve uzaya yayılmış durumda olan bilişim sistemlerinden ve bu sistemleri birbirine bağlayan ağlardan meydana gelen ortamı ifade etmektedir (Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi ve 2013-2014 Eylem Planı, 2012; Executive Office of the President, 2016). Ülkelerin silahlı kuvvetleri, istihbarat örgütleri, diğer yasal yetkiye sahip otoriteler, özel sektör, bireysel olarak ya da grup halinde suça karışmış kişiler siber uzayda faaliyet gösteren başlıca aktörlerdir (Çiftçi, 2013). Bu ortam ağ sistemleri ve fiziksel alt yapı ile bilginin depolanması ve değiştirilmesi için kullanılan elektronik ve elektromanyetik bir alandır (Meral, 2008).

Bu bağlamda enerji sistemlerinde siber uzay; kamu ve/veya özel elektrik üretim şirketlerini, iletim sistemini işleten gerilim ve frekansı uluslararası standartlarda tutmakla görevli iletim şirketi ile kamu ve/veya özel sektöre ait alçak ve orta gerilim elektrik dağıtım şebekelerini yöneterek abonelere enerji tedariki yapan

elektrik dağıtım şirketlerini, aboneleri ve enerji sektöründe bilişim teknolojilerini gerçekleştiren kişiler veya tüzel kişilikleri kapsamaktadır (Akıllı ve Özasan, 2017; Kurnaz ve Karatepe, 2019; İşbilen ve Konar, 2020).

Siber savunma, siber ortamın siber saldırı ve siber terörizme uğramasına karşı önlem almak için uygulanan güvenlik yöntemleri olarak tanımlanabilir (Meral, 2008; ISACA, 2017). Siber savunma; siber ortamda yapılabilecek saldırılar, yanlış kullanım veya zararlı yazılımlar nedeniyle ortaya çıkacak olumsuz etkilerin önlenmesi ve sistemlerin bekasının sağlanması için alınan tedbirler ve yürütülen faaliyetlerdir (Çiftçi, 2013).

Enerji sistemlerinde siber savunma; siber uzayda yer alan enerji sistemlerine yönelik siber saldırılara karşı bu sistemleri korumak için uygulanan siber güvenliğin alınmasına yönelik tedbirleri ve yürütülen faaliyetleri kapsamaktadır.

Siber saldırı, siber ortamda yer alan bilgileri istismar etmek, bozmak, değiştirmek, sistemlere erişimi engellemek ya da zarar vermek amacıyla siber ortamda gerçekleştirilen faaliyetlerdir (Çiftçi, 2013). Siber tehditler bir ülkenin stratejik olarak büyük önem taşıyan haberleşme ve bilgisayar sistemlerine, enerji kaynağı, enerjinin ulaşım ağları, askeri komuta ve kontrol sistemlerini zarara uğratabilecek büyüklükte etkiye neden olan, asimetrik bir harp çeşidi olarak görülmektedir (Mudrinich, 2012; Aslay, 2017).

Enerji sistemlerinde siber saldırılar siber uzayda yer alan enerji üretim tesislerinin üretimini durdurmak, azaltmak veya çoğaltmak suretiyle frekans ve gerilim stabilitesini ortadan kaldırarak sistem çökmelerine, iletim sistemlerinde yanlış manevralar yaptırmak suretiyle istenmeyen yük akışlarına ve enerji inkitalarına, mal (yangın, infilak vb.) ve can kayıplarına neden olabilecek, abonelerin sayaç okuma, tarifelendirme ve fatura ödeme işlemlerinde yanlış işlem yapılarak maddi kayıplara yol açabilecek enerji sistemlerine yönelik siber ortamda gerçekleştirilen faaliyetlerdir.

Siber savaş, elektronik ağlarda bilgisayar sistemlerinde iletişim ağlarında ve bilgi depolama araçlarında gerçekleşen savaş biçimidir (Boyd, 2009; Johnson, 2015). Bir diğer deyişle devletlerin birbirine karşı yürüttüğü siber saldırı faaliyetleridir (Çiftçi, 2013). Bu tanımda dikkat çeken hususlardan birincisi siber savaşın devletlerarasında cereyan etmesidir. İkinci husus ise amacın hasar vermek ve sistemlerde kesinti yapmak olduğudur. Siber savaş aynı zamanda bilgisayarlar ve bu sistemlerde saklanan bilgilere karşı siyasi, sosyal veya ekonomik alanlara karşı girişilen ve kanuna uygun olamayan saldırılar veya tehditlerdir (Meral, 2008).

Siber savaş devletlerarasında siyasi, sosyal veya ekonomik alanlarda elektronik ortamda yer alan bilgilere yönelik olarak cereyan eden kanunsuz saldırılar veya tehditler olarak tanımlanabilir.

Siber terörizm ise kritik milli altyapıları (enerji, ulaştırma, elektronik haberleşme, su yönetimi, bankacılık ve finans ile kamu hizmetleri gibi) devre dışı bırakma ya da bir devleti boyun eğdirme veya sivil toplumu korkutma maksadıyla bilgisayar ağı araçlarının kullanılmasıdır (Çiftçi, 2013). Terörizm saldırılarının amaçları arasında internet ortamı ve bilgisayar sistemleri üzerinden hedef olarak belirlenmiş sistemleri bozmak ve mevcut teknoloji aracılığıyla enerji sistemleri gibi kritik altyapılara zarar vermek bulunmaktadır (Zanini ve Edwards, vd., 2001).

Günümüzde SCADA sistemlerinin kullanıldığı nükleer enerji santralleri gibi büyük öneme taşıyan altyapılar sürekli siber teröristlerin ana hedefleri arasındadır. Bu alanlara saldırı düzenleyen siber teröristler, toplum üzerinde geleneksel terörizmden daha büyük etki yaratmasını amaçlamaktadır (Hardy ve Williams, 2014). Teröristler artık daha az maliyet gerektiren imkânları kullanarak kritik değeri olan bilgisayar sistemlerine zararlı yazılımlar yerleştirilerek bir ülkenin askeri, siyasi ve ekonomik kaynaklarını kilit duruma getirebilir ve zarar verebilirler (Hawks, 2010; Söğüt vd., 2020). Siber terörizm ise kritik milli altyapıları (enerji, ulaştırma, elektronik haberleşme, su yönetimi, bankacılık ve finans ile kamu hizmetleri gibi) devre dışı bırakma ya da bir devleti boyun eğdirme veya sivil toplumu korkutma maksadıyla bilgisayar ağı araçlarının kullanılmasıdır (Çiftçi, 2017, s.9). Siber terörizm bilgisayar ağı araçlarının kritik ulusal altyapılarının yani enerji, ulaşım ve hükümet operasyonları gibi altyapıların kapatılması ve bir hükümeti veya sivil nüfusu zorlamak veya yıldırma için kullanılmasıdır. Siber terörizm geleneksel terörizmle karşılaştırıldığında geleneksel terörizme göre daha küçük boyutta fiziksel eğitim, psikolojik destek ve küçük oranda ölüm riski ve seyahat riski gerektirir. Bu durumlar da terör örgütlerinin takipçilerinin işe alıp tutmalarını kolaylaştırır (Erendor, 2016).

Günümüzde toplumların enerjiye olan bağımlılığı gittikçe arttığından siber savaş unsurları arasında enerji sistemlerine müdahale veya saldırı ilk ala gelen unsurlar arasındadır. Teröristler artık daha az maliyetli imkânlar ile kritik öneme sahip bilgisayar sistemlerine virüs göndererek bir ülkenin ya da kıtanın askeri, siyasi ve ekonomik kaynaklarını felce uğratabilirler (Hawks, 2010). Bu bağlamda enerji sektöründeki siber uzayda yer alan aktörler siber savaş ve siber terörizm tehdidi ile kritik seviyede karşıyadır.

Kritik altyapılar stratejik öneme sahip altyapının üzerinde işlem yaptığı bilginin gizliliği, bütünlüğü veya erişilebilirliği zarar gördüğünde, can ve/veya mal kaybı yaşanmasına, büyük miktarlarda ekonomik zarara, ulusal güvenlikte açıkların meydana gelmesine veya kamu düzeninin hasar görmesine neden olabilecek bilişim veya endüstriyel kontrol sistemlerini içeren sistemlerdir (Homeland Security, 2012; Irmak ve Erkek, 2018; Kritik Bilgi Sistem Altyapıları için Asgari Güvenlik Önlemleri Dokümanı, 2019; Şimşek ve Özen, 2019). Enerji üretim ve dağıtım sistemleri, telekomünikasyon altyapısı, finansal servisler, su ve kanalizasyon sistemleri, güvenlik servisleri, sağlık servisleri ve ulaştırma servisleri en başta gelen kritik altyapılar olarak sıralanabilir (Güntay, 2017). Kritik altyapılar arasında; barajlar, su tutma ve sulama sistemleri, elektrik üretme ve dağıtım sistemleri, petrol tesisleri, gaz sistemleri ve fabrikalar, ulusal enerji sistemleri, ulaşım sistemleri, e-devlet uygulamaları, telekomünikasyon sistemleri, ulusal finansal sistemler, ulusal savunma altyapıları, internet omurgası, stratejik sanayi tesislerinin işletim sistemleri, sanayi ve teknoloji sınırlarını barındıran sistemler sayılabilir.

Stratejik öneme sahip altyapılar, temelinde bilgi sistemleri ve/veya bilgi sistemleri ile çalışan sistemlerden meydana gelmektedir. Stratejik öneme sahip altyapılar ve bilgi teknolojileri birçok açıdan, büyük oranda kesişmektedir (Kara ve Çelikkol, 2011). Enerji sistemlerini de kapsayan, kurumsal ağa ve internet ortamına operasyonel gerekçelerle bağlanabilen stratejik öneme sahip altyapılar temelinde bilgi sistemleri ve/veya bilgi sistemlerini kullanarak çalışırlar. Ayrıca siber saldırılara ataklarına açık halde ve korunmasızdırlar (Türkiye Bilişim Derneği, 2020). Elektrik üretimi yapan ve dağıtımını gerçekleştiren sistemler bir ülke için stratejik öneme sahip altyapılardan biridir (Kara ve Çelikkol, 2011; Küçüksille, vd., 2013).

Kaspersky ICS CERT (2020)'de stratejik öneme sahip altyapı endüstriyel otomasyon sistemlerine güvenli uzaktan erişim sağlanmasına ilişkin standartlar ve alınması gereken güvenlik tedbirleri belirtilmiştir. ABD, enerji sektörü bilgi güvenliğini kritik altyapıların bilgi güvenliğinin sağlanması kapsamında ele almaktadır (Modeff, 2013; Kaspersky ICS CERT, 2020). ABD'de enerji sistemleri kritik altyapı olarak belirlenen sektörler arasındadır (Mudrinich, 2012). ABD'de ilk defa 11 Eylül saldırıları sonrasında 13010 sayılı kanun hükmünde kararname ile kritik altyapı terimine yer verilmiş ve kritik altyapının korunmasından sorumlu bir komisyon kurulmuştur (Usak, 2011; Kolevar, 2007). Rusya Federasyonu'nun kritik altyapılarının siber saldırılardan etkilenmemesi ve hasar görmesinin önlenmesi

konularından sorumlu kurumu Rus Federal Güvenlik Servisi (FSB)'dir (Meral, 2015).

Kritik altyapılar; Türkiye tarafından “işlediği bilginin gizliliği, bütünlüğü veya erişilebilirliği bozulduğunda; can kaybına, büyük ölçekli ekonomik zarara, ulusal güvenlik açıklarına veya kamu düzeninin bozulmasına yol açabilecek bilişim sistemlerini barındıran altyapılar” olarak tanımlanmaktadır. Türkiye’de ise 20/06/2013 tarih, 2 sayılı Siber Güvenlik Kurulu kararı uyarınca “enerji” sektörü kritik altyapı sektörleri arasında değerlendirilmektedir (2016-2019 Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi ve Eylem Planı, 2016). Görüldüğü gibi AB, ABD, Rusya Federasyonu ve Türkiye kritik altyapı mevzuatında tarif edilen kritik altyapıların tanımı içerisinde enerji sektörü en önde gelen sektörlerden birisidir. Siber saldırıların sektörel dağılımı incelendiğinde, enerji sektörüne yapılan saldırıların ilk sırada olduğu ayrıca, enerji altyapısının Endüstriyel Kontrol Sistemleri / Merkezi Denetim ve Veri Toplama Sistemleri üzerinden çalışmalarını devam ettiren kritik tesislerin saldırıya maruz kalma açısından ilgili sektörler arasında birinci sırada olduğu görülmektedir (Meral, 2015). Enerji sektörüne yapılabilecek bir siber saldırı durumunda abonelerin can ve mal güvenliği, ekonomik refahı azalmakta veya yok olmakta ve bir kamu hizmeti niteliğindeki enerjinin etkin ve verimli işleyişi bozularak hayatı durdurma noktasına kadar getirebilir. Bu durum araştırılan ülkeler tarafından kritik altyapılar kapsamında değerlendirilen enerji sistemlerindeki siber güvenliği önemi ön plana çıkarmaktadır.

Enerji sistemlerinde bilgi güvenliği konusunda göz önünde bulundurulması gereken SCADA sistemlerinin bilgi güvenliğidir. Kritik altyapıların yönetiminde, hizmet sağlamak için coğrafi anlamda geniş alana yayılmış sistemdir. Bu sistemi oluşturan bileşenlerin merkezi olarak izlenmesi ve kontrol edilmesi için kullanılan sistemler olan SCADA sistemlerini kullanmaktadır (Kritik Bilgi Sistem Altyapıları için Asgari Güvenlik Önlemleri Dokümanı, 2019). SCADA sistemlerinin bilgi teknolojilerine olan bağımlılığı ciddi güvenlik risklerini de beraberinde getirmektedir. Günümüz siber güvenlik endişelerini karşılayacak seviyede tasarlanmamış, basit, kriptosuz ve düşük hızda olan SCADA sistemleri kullanıldıkları enerji sistemlerini siber saldırılara hedef yapmaktadır (Kaspersky ICS CERT., 2019). Kritik üretim tesislerine karşı gerçekleştirilen saldırıların amaçlarından biri istihbarat sağlamak ve hedef hakkında bilgi toplamaktır. Ayrıca saldırılar çoğu zaman internet bağlantısına erişim imkânı sağlayan SCADA üniteleri üzerinden, çalışanların maksatlı veya maksatsız zafiyetler nedeniyle yazılım ve donanımların zayıf yönleri üzerinden gerçekleştirilmektedir (Meral, 2015). Enerji güvenliği ekonomik, toplumsal, siyasi ve jeopolitik risklerin

yönetilebilmesi için en temel maddi unsur olma özelliğini korumaktadır Modern dönemlerde enerji güvenliği olmaksızın askeri, siyasi, stratejik ve ekonomik alanların ötesinde çevre, su ve gıda gibi enerji ile doğrudan ilgi kurmakta güçlük çektiğimiz alanlarda bile güvenlikten söz etmek mümkün değildir (Özev, 2017). Dünyadaki gelişmelerle birlikte ülkemizde de enerji sistemlerinin altyapısının yönetilmesi ve izlenmesi büyük oranda BİT teknolojileri ile birlikte çalışan SCADA sistemleri ile gerçekleştirilmektedir (Kara ve Çelikkol, 2011). EKS kritik altyapılar kapsamında enerji sektöründe kullanılmakta olup güvenlik açısından hassas sistemlerdir (McGurk, 2008).

Bir ülkenin enerji sistemlerinde kullanılan bilişim teknolojilerinde meydana gelebilecek siber güvenlik olayları enerji hizmetlerinin durmasına, aksamasına, büyük ölçekli ekonomik zarar görülmesine, kamu düzeninin hasar almasına, can kaybının yaşanmasına ve hatta ülkelerin ulusal güvenliğinin hasar görmesine neden olma risklerini içermektedir. Elektrik sisteminde meydana gelebilecek kesintiler sonucu oluşacak zafiyet ve riskler milli güvenlik açısından da riskler taşımaktadır. Enerji sistemlerinde ve özellikle de SCADA sistemlerine yönelik meydana gelebilecek siber güvenlik olayları neticesinde;

- Ülkelerde mevcut rafineler ve nükleer santraller atom bombasına dönüştürülebilir.
- Doğalgaz enerji iletim sistemlerinde basınç artışı oluşturmak suretiyle doğal gaz boruları havaya uçurulabilir.
- Baraj kapakları açılarak şehirler ve tarım arazileri su altında bırakılabilir.
- SCADA altyapısında kritik bir işletme, fabrika veya merkezin elektrik tedarikini yapan fiderinde açma/kapama veya kısa devre yapılabilir. Bunun sonucunda enerji inkıtaları, hammadde yarı mamul veya mamul madde kayıpları ve hasarları, yangın ve sektöre bağlı olarak infilaklar yapılabilir.
- Özellikle kritik şehirleri besleyen ana indirici trafo merkezlerinde transformatörlerin çeşitli yollarla devre dışı bırakılması kısa devresi neticesinde arızalandırılması ya da trafo yağının yanarak yangına neden olması neticesinde şehirlerin elektriksiz bırakılarak karanlığa gömülmesi ve büyük üretim kayıplarına neden olunabilir.
- Enerji sistemlerine yönelik siber saldırılar neticesinde dünya çapında kaoslar oluşturulabilir, ülke güvenlikleri tehlikeye atılabilir, sağlık, ulaşım, haberleşme

hizmetleri gibi hayati faaliyetler sektöre uğratılabilir, ülkeler enerji sistemlerine yönelik tehditlere karşı savunmasız hale getirilebilir.

- Kamu düzeni bozulabilir ve hatta ulusal güvenlik ihlaline neden olabilir.

Türkiye'de kamu kurumlarının kullanımında olan siber güvenlik araçlarının %97'si yabancı menşeli olup %3'ü yerli ve/veya milli kaynaklarla üretilmiştir (Afyonluoğlu, 2018). Bu durum enerji sistemlerinde siber güvenlik bağlamında yerli ve milli bilişim sistemlerinin kullanılmasının önemini ortaya koymaktadır. Yerli ürün ve teknoloji eksikliği ulusal ölçekte siber güvenlik zafiyeti meydana getirmektedir. Bu yüzden öncelikle kritik altyapılar olması ile birlikte güvenlik sertifikası ile tescillenmiş yerli siber güvenlik teknolojisi, çözümü ve ürünlerinin yaygın olarak kullanılmasını desteklemek üzere gerekli teşvik ve zorunlulukların getirilmesi gereklidir (Türkiye Bilişim Derneği, 2020).

Uluslararası ortaklarla birlikte girişilen projelerden olan nükleer enerji santralleri göz önüne alındığında, projeyi Türkiye ile birlikte yürüten ortakların zafiyetlerini veya çıkarlarını hedef alan siber saldırıların oluşması halinde ülkemizin de zarar görmesi ihtimali göz önünde bulundurulmalıdır Türk ekonomisinin büyüme göstermesi enerji altyapısının, elektrik üretiminin ve hidrostratejik öneme sahip barajların gelişimine doğrudan bağımlı olması ve Türkiye'nin enerji geçiş merkezi haline getirilmesi gibi stratejik hedeflerin izlenmesi sürdürdüğünden siber güvenlik ortamı kritik bir parçadır (Han ve Çelikpala, 2016).

2. ENERJİ SİSTEMLERİNE YÖNELİK SALDIRI ÖRNEKLERİ

Siber saldırıların sektörel dağılımına bakıldığında enerji sektörüne yapılan saldırıların ilk sırada bulunduğunu ve enerji altyapısında ICS/SCADA sistemlerin barındırarak faaliyetlerini devam ettiren kritik tesislerin saldırıya maruz kalma kalma durumunu en fazla olan sektörler arasında birinci sırada olduğu görülmektedir (Kaspersky ICS CERT, 2020). Enerji sistemlerine yönelik en önemli ve bilinen siber saldırı örneği olarak “Stuxnet” yazılımı gösterilmektedir. Stuxnet ile yapılan bir saldırıda birinci aşamada hedef tesisin SCADA sistemine bağlı olarak çalışan ve sistemin yönetilmesini sağlayan programlanabilir mantıksal denetleyicileri (PLC) kontrolünü ele geçirmiştir. Daha sonraki aşamada kontrol için kullanılan SCADA cihazları ile 100 milisaniyede aralıklarla komut göndererek santrifüjlere enerji sağlayan elektrik akım frekanslarında dalgalanmalar meydana getirmiştir. Bu yöntemle genel sürecin kesintiye uğramasına neden olmuştur. Stuxnet siber güvenlik açıklıklarını kullanarak İran'da bulunan nükleer tesislere yönelik zarar vermeye yönelik faaliyetlerini, mevcut imkân ve gelişerek sürekli

güncellenme halinde olan bütün güvenlik önlemlerine rağmen devam ettirmiştir. Stuxnet yöntemiyle devlet kurumlarından bağımsız kişi ve kişiler tarafından yürütülen siber saldırılar; artık sistemler üzerinde büyük oranda fiziksel hasar verebilecek, etkili siber silahlar oluşmasının yolunu açmıştır (Meral, 2015). SCADA protokollerinden Modbus protokolüne yönelik Command Injection, Reconnaissance and DoS (Denial of Service) gibi kategorilerde çeşitli ataklar gerçekleştirilmiş ve en doğru sınıflandırma oranının Random Tree algoritması ile sağlandığı görülmüştür (Söğüt ve Erdem, 2020).

2010 yılından önce bilgisayar virüsleri aracılığıyla küçük ölçekte karıştırma, bozma, veri kaybı gibi olaylar yaşanan SCADA sistemlerinde, stuxnet yöntemi kullanılarak bir devletin ulusal kritik altyapılarına sızma girişimiyle karşılaşmıştır. Halihazırda elektrik dağıtım yönetim sistemleri ve SCADA sistemleri de internete bağımlı olmayan yazılımlar olmasına karşın Stuxnet örneğinde olduğu gibi siber savaş ve siber terörizmin etkisi altında olduğu bir gerçektir. Tablo 1 üzerinde SCADA sistemlerine yönelik gerçekleştirilen ve kayıt altına alınmış olan saldırılar verilmiştir (Çiftçi, 2013; Kaspersky ICS CERT, 2020).

Tablo-1. SCADA Sistemlerine Yönelik Saldırılar

Yıl	Olay Tanımı	Olay Yeri
2000	Hırsızlık ve alarm sistemlerine saldırı.	Avustralya
2000	Gazprom petrol boru hattına saldırı.	Rusya
2001	Atık su sistemine saldırı.	Avustralya
2003	Nükleer santrale saldırı.	Amerika
2003	Hidroelektrik santralin kilitlenmesi.	Türkiye
2003	Yazılım firmalarına düzenlenen saldırı.	Amerika
2004	Demiryolu hatlarının kapanması.	Amerika
2008	Nükleer santrale saldırı.	Amerika
2009	Nükleer tesislerinin Stuxnet solucanından etkilenmesi.	İran
2010	Stuxnet ile SCADA saldırısı.	İran
2012	SCADA sisteminin IP adreslerine saldırı.	Rusya
2014	SCADA sistemine saldırı.	Finlandiya
2015	Elektrik şebekesine saldırı.	Ukrayna
2015	Elektrik şebekesine saldırı.	Türkiye
2016	Elektrik kesintisi.	Ukrayna
2016	Nükleer tesislerin santrallerine yapılan saldırı.	Almanya
2019	Elektrik santrali SCADA sistemi saldırısı.	Amerika
2020	Rüzgâr türbinleri SCADA sistemlerine saldırısı.	Azerbaycan

Tablo 1’de verilen örnek olaylar SCADA sistemlerinin BİT sistemleri ile bütünleşmesi birçok kolaylık ve esnekliği getirirse de siber güvenlik açısından önemli riskleri de birlikte getirdiğini göstermektedir. Söz konusu risklerin ortadan kaldırılması veya olası etkilerinin en aza indirgenmesi için yönetsel, teknik ve yasal boyutta düzenlemeler yapılması şarttır. Enerji sistemlerinin kesintisiz olarak, güvenli ve belirli bir kalitede hizmet vermesinde SCADA sistemlerinin siber güvenliği konusu büyük önem taşımaktadır.

2.1. Yaşanmış Büyük Ölçekli Elektrik Kesintileri

Elektrik sistemleri altyapısı, domino taşı etkisine sahip olması nedeniyle kritik altyapılar arasında ayrıca üzerinde durulması gereken bir konudur. Çünkü hayati öneme haiz olan ve kritik olduğu değerlendirilen altyapıların neredeyse tamamı elektriğin olmaması durumunda hizmetlerini sürdüremezler. Diğer kritik altyapıların yanında elektrik altyapısının önemi ayrı önem taşımaktadır. Çünkü elektrik depolanamaz ve uzun süreli ikame edilemezken diğer enerji kaynakları için bu durumlar yaşanmamaktadır. Elektrik sistemlerinin bir sorunla karşılaşması halinde diğer altyapı hizmetlerinde de aksamalar meydana gelmektedir.

Bir siber saldırı durumunda, gözlem ve kontrol görevlerini yerine getiren SCADA/ICS sistemlerinde üzerinden yaşanan aksaklıklarla birlikte kesinti yaşanan elektrik altyapısında olayın uzun süre yaşanmasına ve büyük ölçekli hasarlara yol açmaktadır. Tablo 2’de dünya tarihinde meydana gelmiş olan etki alanı ve sonuçlarına göz önüne alınarak değerlendirildiğine etkili olduğu ifade edilen büyük çaplı elektrik kesintileri verilmiştir (Meral, 2015).

Tablo-2. Büyük Çaplı Elektrik Kesintileri

Kesinti Yeri	Tarihi	İnsan Sayısı (milyon)	Süre (saat)
Brezilya	11 Mart 1999	97	4
Hindistan	02 Ocak 2001	230	12
ABD - Kanada	14 Ağustos 2003	50	4-7
İtalya	28 Eylül 2003	56	18
Java - Bali	18 Ağustos 2005	100	11
Brezilya - Paraguay	10-11 Kasım 2009	87	7
Hindistan	30-31 Temmuz 2012	350-680	6-14
Bangladeş	01 Kasım 2014	150	10-12
Pakistan	26 Ocak 2015	140	12
Türkiye	31 Mart 2015	70	3 - 10
Ukrayna	23 Aralık 2015	1	6

2003 ABD ve Kanada Elektrik Kesintisi sonucunda;

- Otomobil ve motor üretim tesislerinden General Motors ve Ford gibi büyük şirketleri de içeren en az 70 adedinin faaliyetleri kesinti boyunca durdurulmuş ve bu süre sırasında neredeyse 100.000 çalışan işine gidememiştir.
- 8 adet petrol rafinerisi yaşanan kesinti yüzünden etkilenmiştir. Bazı eyaletlerde bu yüzden meydana gelen üretim kaybı yakıt tedariki sorununa yol açmıştır.
- Yaşanan kesinti dolayı su altyapısında etkilemiştir. Bu durum su kesintilerinin de yaşanmasına yol açmıştır.
- Elektrikli toplu taşıma sistemlerinden metro ve tren seferleri durmuştur. Yaşanan aksaklık nedeniyle yüksek binaların asansörlerinde ve toplu taşıma sistemlerinde mahsur kalmışlardır.
- Demir-çelik fabrikalarında üretim faaliyetleri durmuş ve bazı fabrikalarda kesintiden sonra erimiş haldeki çeliği soğutmak için kullanılan sistemler çalışmadığından dolayı yangınlar meydana gelmiş, büyük çapta hasara neden olmuştur.
- Özellikle Ontario eyaletinde birbirine yakınn bölgelerde bulunan kimyasal-petrokimyasal tesislerde kesinti nedeniyle çalışma süreçlerinde aksaklıklar yaşamıştır. Büyük çaplı bölgede çevrenin zarar görmesine yol açan bu aksaklıklar ayrıca saat başı on ile yirmi milyon dolar arasında maddi zarara neden olmuştur.
- Büyük şehirlerde trafik ışıklarının çalışmaması nedeniyle karayolu ulaşım sistemleri durmuştur.
- Günlük ihtiyaçların karşılandığı ilaç şirketleri, restoranlar, marketler ve esnaflar gerçekleştirdikleri üretim veya sağladıkları hizmetlerini durdurmak durumunda kalmıştır. Gıda depolama ve gıda tedarikçileri büyük zarara uğramışlardır.
- Telefon altyapısı elektrik kaynağına ihtiyaç duyduğu için kesintinin başlaması ile birlikte sabit telefonlar kullanılamamıştır. Mobil telefonlarda yaşanan yoğunluktan dolayı kullanılamamıştır.

31 Mart 2015 tarihi sabah saatlerinde Türkiye’de meydana gelen elektrik kesintisinin nedeni henüz tam olarak belirlenememiştir (Meral, 2015). Söz konusu kesinti sonrası Türkiye’de;

- Şehirlerde toplu taşımada kullanılan elektrik ile çalışan araçların seferlerinde iptaller oluşmuştur. İptaller nedeniyle trafik yoğunluğu yaşanmıştır.

- Kara yolları üzerinde gerçekleşen kesinti nedeniyle trafik ışıklarının devre dışı kalması trafik karmaşası gerçekleşmiştir.
- Hastane hizmetlerinden acil servis ve yoğun bakım üniteleri dışında kalan bölümlerde sağlık hizmeti verilmemiştir.
- Okullar ve devlet kurumlarının birçoğunda hizmetlerde aksama yaşanmış ve personeller evlerine dönmek durumunda kalmıştır.
- Üretim sektörlerinde vardiyalar durdurulmuştur.

3. TÜRKİYE'DE ENERJİ SİSTEMLERİNDE SİBER GÜVENLİĞİN SAĞLANMASI ÇALIŞMALARI

Türkiye'nin siber güvenlik alanında kurumsallaşması kapsamında; İçişleri Bakanlığı bünyesinde oluşturulan Emniyet Genel Müdürlüğü (EGM) Siber Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı, Jandarma Genel Komutanlığı (JGK) Bilişim ve Teknik İstihbarat Başkanlığı, Sahil Güvenlik Komutanlığı İstihbarat Daire Başkanlığı Siber Suçlarla Mücadele Şube Müdürlüğü, BTK, MİT Başkanlığı, Afet ve Acil Durum Yönetimi (AFAD) Başkanlığı, TSK Siber Savunma Komutanlığı, TÜBİTAK, Savunma Teknolojileri Mühendislik, Hava Elektronik Sanayii (HAVELSAN) ve Askeri Elektronik Sanayii (ASELSAN) ve Siber Güvenlik Kurulu (SGK) yer almaktadır. 2012'de Türkiye'de Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu tarafından Ulusal Siber güvenlik ile ilgili politika, strateji ve eylem planlarını oluşturmak ve kritik altyapıların belirlenmesinde teklifleri karara bağlamak için Siber Güvenlik Kurulu oluşturulmuştur. Bu Kurul 2013 yılında Türkiye'nin ilk Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi ve 2013-2014 Eylem Planı'nı yayımlamıştır.

Ülkemizde 2020 yılında Ankara'da teknoloji altyapısı ile tamamlanan Ulusal Siber Olaylara Müdahale Merkezi (USOM) ile ulusal ve uluslararası tehditlerin belirlenmesi, yapılacak muhtemel saldırı ve olayların etkilerini azaltılması için kurulmuştur. Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi ve 2013-2014 Eylem Planında (2012) Türkiye'de Sektörel ve Kurumsal Siber Olaylara Müdahale Ekipleri (SOME) oluşturulması için karar alınmıştır. Türkiye'de kritik altyapıların korunması amacıyla siber güvenlik kapsamında katkı sağlayan önemli adım “2013–2014 Eylem Planı”dır. Söz konusu plan ile “Ulusal Siber Olaylara Müdahale Merkezi” (USOM) ve “Siber Olaylara Müdahale Ekipleri” (SOME) kurulması öngörülmüştür. Böylelikle Türkiye'de enerji sektöründe de kamu kurumları ile özel kuruluşlar SOME'lerini kurmaya başlamışlardır. Halen Türkiye'de enerji sektörünün sektörel SOME'si olarak Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu'dur.

Günümüzde Türkiye’de enerji dağıtım, iletim, üretim ve rafineri alt sektörlerinde faaliyet gösteren SOME’lerin sayısı her geçen gün artmaktadır.

2016 yılında Türkiye Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı (UDHB) tarafından Enerji Piyasası Düzenleme Kurumunun görev alanına giren konuları da içere"2016-2019 Ulusal Siber Güvenlik Strateji Belgesi" yayımlanmıştır. Türkiye’nin bu eylem planında 2013-2014 Eylem Planında olduğu gibi siber güvenlik riskleri ve göz önünde bulundurulması gereken ilkeler açıklanmıştır. 2016-2019 Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi ve Eylem Planında (2016) kritik altyapıların kullandığı bilişim sistemlerine karşı gerçekleştirilecek saldırılar sonucunda enerji, ulaştırma, vb. kritik öneme sahip hizmetlerde kesinti yaşanması konusu siber güvenlik riskleri arasında tanımlanmıştır. Türkiye’de kritik altyapılara ait bilişim sistemlerinin siber güvenlik sorumluluğu TÜBİTAK’a verilmiştir. Türkiye “2016-2019 Ulusal Siber Güvenlik Strateji Belgesinde” enerji sistemlerinin siber güvenliğine ilişkin hususlar Tablo 3’de sunulmuştur.

Tablo-3. 2016-2019 Ulusal Siber Güvenlik Strateji Belgesi

S.Nu.	Enerji Sistemleri ile İlişkilendirme
1.	Kritik Altyapılar: 20/06/2013 tarih, 2 sayılı Siber Güvenlik Kurulu kararı uyarınca kritik altyapıları barındırmakta olan “Elektronik Haberleşme”, “Enerji”, “Su Yönetimi”, “Kritik Kamu Hizmetleri”, “Ulaştırma” ve “Bankacılık ve Finans” sektörlerini, ifade eder.
2.	Siber Güvenlik Riskleri: Kritik altyapıların kullandığı bilişim sistemlerine yapılacak hizmet dışı bırakma ve benzeri hedef odaklı saldırılar sonucunda enerji, ulaştırma, vb. kritik hizmetlerin kesintiye uğraması.

Tablo 3’de yer alan hususlar incelendiğinde; Türkiye’de enerji sistemlerinin siber güvenliğinin kritik altyapılar ile ilişkilendirildiği görülmektedir. Söz konusu strateji belgesinde yer alan önemli bir belirleme enerji sistemlerinin kullanımında olan bilişim sistemlerine karşı gerçekleştirilecek faaliyetini durdurma gibi hedef odaklı saldırılar sonucunda enerji hizmetlerinin kesintiye uğrayabileceğine ilişkin yapılan vurgudur. Burada enerji sistemlerinin siber güvenliğinin, ulusal siber güvenlik politikasının doğal bir parçası olarak görüldüğü söylenebilir.

Türkiye’de 2017 yılında “Enerji Sektöründe Kullanılan Endüstriyel Kontrol Sistemlerinde Bilişim Güvenliği Yönetmeliği” Resmi Gazetede çıkan bir karar ile yayınlanmış ve uygulamaya alınmıştır. Bu Yönetmeliğin amacı; kritik enerji altyapılarında kullanılan endüstriyel kontrol sistemlerinin (EKS) bilişim

süreçlerinin izlenmesi, sistem sürekliliğinin sağlanması ile siber güvenliğinin sağlanmasına ilişkin usul ve esasları düzenlemektir. 2017 yılında ayrıca siber savunma faaliyetlerini bir birimden yönlendirmek, siber olayların takibi, analizi ve değerlendirmelerini yapmak, siber güvenlik standartlarını belirlemek ve kullanılan sistemlerin zafiyet analizlerini yapmak için Siber Savunma Harekat Merkezi kurulmuştur. Bu merkezde 2020 yılı ilk çeyreğinde milli olarak geliştirilen yazılımlar kullanılmaya başlanmıştır.

Türkiye'de siber güvenlik ürünlerinde yerli ve/veya milli ürün kullanılması hususu enerji sistemlerinin güvenliğinin sağlanmasında dikkate alınması gereken bir konudur (Afyonluoğlu, 2018). Siber güvenlik tatbikatları Türkiye'de Siber güvenlik alanında yapılan önemli çalışmalar arasındadır. Günümüzdeki teknolojik gelişmelere rağmen enerji altyapıları için SCADA ve kontrol sistemlerine yönelik olarak Stuxnet siber saldırısına benzeyen siber saldırılar yapılabilir.

Türkiye'nin ulusal güvenliği açısından enerji sistemlerinin siber güvenliği; ekonomik, toplumsal, siyasi ve jeopolitik risklerin yönetilebilmesi için ana unsurlardan birisidir. Türk ekonomisinin büyüme sağlaması enerji altyapısına, elektrik üretimine ve hidro-stratejik önemi bulunan barajlara doğrudan bağlıdır. Bu durumla birlikte Türkiye'yi enerji kaynaklarının aktarım merkezi haline getirmek gibi stratejik hedefler sürdürüldüğü için enerji altyapılarında siber güvenlik ortamının geliştirilmesi kritik öneme sahiptir (Han ve Çelikpala, 2016). Enerji santrallerine veya elektrik dağıtım şebekelerine düzenlenebilecek Stuxnet benzeri siber saldırılar bir ülkenin tamamının günlerce elektriksiz bırakılması ve çok büyük bir ekonomik zarar verilmesi mümkün gözükmektedir. Enerji sistemlerine yönelik yapılabilecek siber saldırılar bir ülkenin askeri gücünüzü de sekteye uğratabilir. Gelişmiş ülkelerde olduğu gibi güvenlik testlerinden geçirilmiş ve ulusal sertifikasyona sahip milli SCADA ve siber güvenlik ürünlerine sahip olunması durumunun Türkiye'nin enerji güvenliğine etkisi büyük olacaktır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

İçinde bulunduğumuz bilgi çağında enerji sistemlerine olan bağımlılık giderek artmıştır. Bu durum enerji sistemlerinin bilgi güvenliği olgusunun önemini de arttırmıştır. Enerji sistemlerinin bilgi güvenliği günümüzde devletlerin ulusal güvenliklerini sağlayabilmek adına öne çıkan bir konu haline gelmiştir. Çünkü siber saldırıların sektörel dağılımına bakıldığında enerji sektörüne yapılan saldırıların ilk sırada bulunduğu görülmektedir. Enerji sistemlerine yönelik olası siber tehdit ve saldırılar dünya ülkelerinin enerji hizmetlerinin durmasına, aksamasına, büyük ölçekli ekonomik zarar görülmesine, kamu düzeninin hasar

almasına, can kaybının yaşanmasına ve hatta ülkelerin ulusal güvenliğinin hasar görmesine neden olabilmektedir. Ülkelerin enerji sistemlerine yönelik siber tehdit ve saldırılardan zarar görmemek için kısa, orta ve uzun vadede stratejik seviye dâhil başta farkındalık olmak üzere teknolojik çalışmalarda dâhil çalışmalar yaparak enerji sistemlerinin siber güvenliğine yönelik gerekli siber güvenlik tedbirlerini almaları gerektiği ortadadır. İçinde bulunduğumuz bilgi çağında enerji sistemlerine yönelik bilgi güvenliğini anlamlandıramayan ve gerekli tedbirleri almayan ülkelerin enerji sistemleri kritik altyapıları ciddi siber güvenlik risk, saldırı ve tehditlere maruz kalacak, enerji sistemleri bilgi güvenliğine yönelik gerekli hassasiyeti gösteren ve tedbirleri alarak uygulama geçiren ülkeler ise maruz kaldıkları tehditleri en aza indirmeyi başarabileceklerdir.

Enerji siber güvenlik kavramı enerji sistemlerine yönelik gerekli önlemler alınmadığında büyük ölçekte zararlara neden olacak nitelikte bir güvenlik bileşenidir. Enerji sistemlerinde siber güvenliğin sağlanmasına yönelik alınacak siber güvenlik tedbirlerinin hayati derecede öneme sahip olduğu, enerji sistemlerinin siber güvenliğinin bir ulusal güvenlik politikası olarak değerlendirilmesi gerektiği ortaya çıkmıştır. Ayrıca mümkün olan her alanda ve aşamada siber güvenlik eğitimleri ve bu alanlarda farkındalık yaratılmasını sağlayacak organizasyonların gerçekleştirilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Sektörde bulunan kuruluşların ve kurumların birbirleri ile bilgi paylaşımı ve iş birliği sağlaması ihtiyacının önem kazandığı ortadadır. Bu durumu enerji sistemlerine yönelik yaşanan siber saldırılar doğrulamaktadır. Ülkelerin enerji sistemlerine olan bağımlılığı kapsamında gelecekte enerji sistemlerine yönelik siber tehdit ve saldırıların daha yoğun şekilde gözlemleneceğini kestirmek güç değildir.

Siber güvenlik kapsamında enerji sistemleri güvenliğinin değerlendirilmesine yönelik yapılan bu çalışmada aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

- Enerji sistemlerinde BİT ve özellikle de internetin yaygın olarak kullanımı siber güvenlik risk ve belirsizlikleri de beraberinde getirmektedir.
- Enerji sistemlerine ve özellikle de SCADA sistemlerine yönelik araştırılan siber saldırılar bu sistemlerin siber tehdit ve saldırıların odağı haline geldiğini ortaya koymaktadır.
- Enerji sistemlerinin siber güvenliğinin sağlanmasına yönelik alınacak siber güvenlik tedbirleri hayati derecede öneme sahiptir.

- Araştırılan ülkelerin enerji sistemleri siber güvenliğini kritik altyapılar kapsamında değerlendirdikleri görülmektedir. Bu ülkeler enerji sistemlerine yönelik siber güvenlik saldırı ve tehdit risklerini yönetilebilir ve kabul edilebilir düzeylerde tutmak maksadıyla stratejik seviyede çalışmalar yapmaktadırlar.
- Türkiye'nin de incelenen ülkelere benzer şekilde enerji sistemlerinde siber güvenliğin sağlanmasına yönelik stratejik seviyede çalışmalar yaptığı görülmektedir. Türkiye "2016-2019 Ulusal Siber Güvenlik Strateji Belgesi" Türkiye'de yapılmış Siber Güvenlik alanında en önemli çalışmalardan birisidir. Bu belgede Türkiye'de enerji sistemlerinin siber güvenliğinin kritik altyapılar ile ilişkilendirildiği görülmektedir. Bu belgede enerji sistemlerinin siber güvenliği ulusal siber güvenlik politikasının doğal bir parçası olarak ele alınmaktadır.

Ulaşılan bu sonuçlara dayanarak Türkiye'de enerji sistemlerinin siber güvenliği konusunda aşağıdaki öneriler getirilebilir.

- Elektrik Dağıtım Yönetim Sistemi'nde şebekeye ve abonelere ait "büyük bilgi" yığınlarının depolanması ABD, Çin gibi belli başlı ülkelerde yapılmakta olup, siber güvenlik tehdidi açısından bu yığınların da lokalleştirilmesi, depolama şekli ve yönetilmesi siber güvenlik tehditleri arasında çözülmesi gereken bir problemidir.
- Tek bir siber saldırı yöntemi ile tüm ülke şebekesinin arz güvenliğinin tehlikeye düşebileceği dikkate alınarak enerji sistemlerinin siber güvenliğine ilişkin yaklaşım genel bir ulusal güvenlik politikası gibi değerlendirilmelidir.
- Hem kamu hem de özel sektörde enerji sistemlerine yönelik aktörlerin (dağıtım şirketleri vb.) enerji sistemlerinin bilgi güvenliği konusunda farkındalığın artırılmasına yönelik gerekli çalışmalar yapılmalıdır.
- Enerji sektörüne yönelik siber tehdit ve saldırılara karşı gerekli siber savunma tedbirleri proaktif tedbirlerle alınmalı, bu konuda tatbikatlar planlanmalı ve yapılmalıdır.
- Kritik enerji altyapılarının siber saldırı ataklarından korunması için çalışmalar tüm enerji sektörünü barındıran bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirilmeli ve takibi sağlanmalıdır.
- Enerji sektöründe SCADA sistemlerinde kullanılan yazılımların kaynak kodları ürün güvenlik sertifikasyonları ile birlikte tedarikçi firmalardan temin edilmeli, bu sistemlerin farklı güvenlik seviyesine sahip ağlar bazında birbirinden ayrıştırılarak çalıştırılması, bu sistemlere yönelik gerçekleşen zafiyet ve saldırılar takip edilmeli, gereken yazılım yamaları ve önlemlerin zamanında alınması sağlanmalıdır.

- Özellikle en başta yabancı firmalardan tedarik edilen enerji dağıtımında kullanılan bilişim ve otomasyon-kontrol yazılımlarının periyodik yazılım güvenliği testleri bu konuda yetkin yerli ve milli yazılım şirketlerine yaptırılmalıdır.
- Enerji sistemlerine ilişkin gerekli hususları içerecek hususları kapsayan siber güvenlik strateji ve politikaları, genel bir ulusal güvenlik politikası gibi değerlendirilmelidir.
- Özel sektörün enerji sistemlerinde başta milli SCADA Sistemlerinin geliştirilmesi olmak üzere AR-GE çalışmaları yapması teşvik edilmelidir.
- Kamu ve özel sektör iş birliğinde yerli siber güvenlik ekosistemi oluşturulmalıdır. Bu bağlamda siber güvenlik testlerinden geçirilmiş ve ulusal sertifikasyona sahip milli siber güvenlik bilgi teknoloji ve ürünleri (SCADA vb.) kullanılmalıdır. Bu durumu teşvik edecek politika ve stratejiler geliştirilmelidir.
- Enerji sektöründe ulusal siber güvenlik testlerinden geçirilmiş ve ülkemiz sertifikasyonuna sahip akredite yerli güvenlik danışman şirketleri tarafından tasarlanmış ve test edilmiş milli siber güvenlik bilgi teknolojileri ve ürünleri kullanılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Afyonluoğlu, M. (2018). Siber Güvenlik ve Kamu Kurumları için Milli Sertifikasyon Mekanizması. Erişim tarihi: 11 Mayıs 2020, <https://afyonluoglu.org/PublicWebFiles/Reports/20180121-Siber%20G%C3%BCvenlik%20ve%20Milli%20Sertifikasyon%20Mekanizmas%C4%B1.pdf>
- Akıllı, H., & Kızıllıboğa Özasan, R. (2017). Su kayıplarının önlenmesinde teknoloji kullanımı: Büyükşehir Belediyelerinde SCADA uygulaması. *Suleyman Demirel University Journal of Faculty of Economics & Administrative Sciences*, 22.
- Aslay, F. (2017). Siber saldırı yöntemleri ve Türkiye'nin siber güvenlik mevcut durum analizi.
- Boyd, B. L. (2009). *Cyber warfare: Armageddon in a Teacup?*. Army Command and General Staff Coll Fort Leavenworth KS.
- Çıtak, E. (2019). Silahsız Savaş Sahası: Yeni Savaş Anlayışında İstihbaratın Yeri. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 8(2), 191-213.
- Çiftçi, H. (2013). Her Yönüyle Siber Savaş. TÜBİTAK.
- Dedemen, F. (2016). Geleceğin Güvenlik Ortamının Şekillenmesinde Hibrit Savaş Modelinin Değerlendirilmesi. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 5(1), 141-176.
- Denizcilik, U., & Bakanlığı, H. (2012). Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi ve 2013-2014 Eylem Planı.
- Erendor, M. E. (2016). Risk Toplumu ve Refleksif Modernleşme Çerçevesinde Siber Terörizm: Tanımlama ve Tipoloji Sorunu. *Cyberpolitik Journal*, 1(1), 114-134.
- Executive Office of the President. (2016). National Electric Grid Security and Resilience Action Plan, Executive Office of the President, Erişim tarihi: 10.05.2020, https://www.whitehouse.gov/sites/whitehouse.gov/files/images/National_Electric_Grid_Action_Plan_06Dec2016.pdf
- Gençtürk, T. (2012). Enerji Güvenliği Nedir? Ulusal ve Uluslararası Boyutta Enerji Güvenliği Sorunu. Başkent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi Raporu.
- Güntay, V. (2017). Uluslararası Sistem ve Güvenlik Açısından Değişen Savaş Kurgusu; Siber Savaş Örneği. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 6(2), 81-108.
- HM Government. (2016). National Cyber Security Strategy 2016-2021.

- Han, A. & Çelikpala, M. (2016). Uluslararası Çerçevde Siber Güvenlik ve Nükleer Enerji. Ekonomi ve Dış Politika Araştırmalar Merkezi. Erişim tarihi: 01.05.2020, https://edam.org.tr/wp-content/uploads/2017/10/edam_siber_guvenlik_raporu.pdf
- Hardy, K., & Williams, G. (2014). What is 'cyberterrorism'? Computer and internet technology in legal definitions of terrorism. In *Cyberterrorism* (pp. 1-23). Springer, New York, NY.
- Hawks, B. B. (2010). *Cyber terror: The borderless danger*.
- Homeland Security. (2012). National Protection and Programs Directorate Office of Infrastructure Protection Strategic Plan: 2012–2016.
- Hopkins, S., & Kalaimannan, E. (2019). Towards establishing a security engineered SCADA framework. *Journal of Cyber Security Technology*, 3(1), 47-59.
- Irmak, E., & Erkek, İ. Endüstriyel Kontrol Sistemleri ve SCADA Uygulamalarının Siber Güvenliği: Modbus TCP Protokolü Örneği. *Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi Part C: Tasarım ve Teknoloji*, 6(1), 1-16.
- ISACA, C. (2017). *Cybersecurity Fundamentals. Study Guide*.
- İşbilen, F., & Konar, M. (2020). Uçak Sistemlerinin SCADA İle Modellenmesi. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (18), 338-346.
- Johnson, T. A. (Ed.). (2015). *Cybersecurity: Protecting critical infrastructures from cyber attack and cyber warfare*. CRC Press.
- Kaptan, S. (1995). *Bilimsel araştırma teknikleri ve istatistik teknikleri*. Rehber Yayınevi.
- Kara, M., & Çelikkol, S. (2011). *Kritik Altyapılar: Elektrik Üretim ve Dağıtım Sistemleri SCADA Güvenliği*. IV. Ağ ve Bilgi Güvenliği Sempozyumu, Ankara.
- Kaspersky ICS CERT. (2020). Overview of recommendations on organizing secure remote work for critical infrastructure and other facilities, Erişim Tarihi: 30.04.2020, <https://ics-cert.kaspersky.com/reports/2020/04/30/secure-remote-work-for-critical-infrastructure/>
- Kolevar, K. M. (2007). *Energy Critical Infrastructure and Key Resources Sector-Specific Plan as Input to the National Infrastructure Protection Plan (Redacted)*.

- Kurnaz, S., & Karatepe, S. (2019). Kamusal Kritik Tesislerin Güvenliği Kapsamında Türkiye'deki Hava Alanlarının Siber Güvenliği. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, 119-129.
- Küçükşille, U. E. Genç, N. S. & Karabulut, E. Y., (2013). Dünyada Siber Güvenlik Stratejileri ve Bir Siber Güvenlik Stratejisinin Oluşumu. 1 st International Symposium on Digital Forensics and Security.
- Lewis, J. A. (2002). Assessing the risks of cyber terrorism, cyber war and other cyber threats. Washington, DC: Center for Strategic & International Studies.
- Meral, M. (2015). Siber Güvenlik Kapsamında Kritik Altyapıların Korunmasının Önemi. *Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Savunma Kaynakları Yönetimi Ana Bilim Dalı*, İstanbul, 54-73.
- McGurk, S. P. (2008). Industrial control systems security: Protecting the critical infrastructure. In a Presentation by tge US Department of Homeland Security. Available Online: https://csrc.nist.gov/CSRC/media/Events/ISPAB-DECEMBER-2008-MEETING/documents/ICSsecurity_ISPAB-dec2008_SPMcGurk.pdf (Accessed on: 09/18/2018).
- Mudrinich, E. M. (2012). Cyber 3.0: The department of defense strategy for operating in cyberspace and the attribution problem. *AFL Rev.*, 68, 167.
- Özev, M. H. (2017). Küresel denklemde Türkiye'nin enerji güvenliği. *Seta*.
- Söğüt, E., & Erdem, O. A. (2020). Endüstriyel kontrol sistemlerine (scada) yönelik siber terör saldırı analizi. *Politeknik Dergisi*, 23(2), 557-566.
- Şimşek, M. A., & Özen, F. Realization of A Building Automation System Using PLC and SCADA. *International Journal of Engineering and Innovative Research*, 1(1), 28-34.
- Takaoğlu, M., & Çağdaş, Ö. Z. E. R. (2019). Saldırı Tespit Sistemlerine Makine Öğrenme Etkisi. *Uluslararası Yönetim Bilişim Sistemleri ve Bilgisayar Bilimleri Dergisi*, 3(1), 11-22.
- Teixeira, M. A., Salman, T., Zolanvari, M., Jain, R., Meskin, N., & Samaka, M. (2018). SCADA system testbed for cybersecurity research using machine learning approach. *Future Internet*, 10(8), 76.
- Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK). (2019). Kritik Bilgi Sistem Altyapıları için Asgari Güvenlik Önlemleri Dokümanı. Erişim tarihi: 25.05.2020, <https://hgm.uab.gov.tr/uploads/pages/siber-guvenlik/kritik->

bilgi-sistem-altyapilari-i-c-in-asgari-gu-venlik-onlemleri-6445b90e-b2ad-4e5e-9c13-6ae19ba10e37.pdf

- Türkiye Bilişim Derneği. (2020). 3. Siber Güvenlik Ekosisteminin Geliştirilmesi Zirvesi Sonuç Raporu. Ankara.
- T.C. Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı. (2016). 2016-2019 Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi ve Eylem Planı. Erişim tarihi: 20.05.2020, <https://www.uab.gov.tr/uploads/pages/siber-guvenlik/2016-2019guvenlik.pdf>
- Uygulamalarının Siber Güvenliği: MODBUS TCP Protokolü Örneği. Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi Part C: Tasarım ve Teknoloji, 6(1), 1-16.
- Usak, (2011). Kritik Enerji Altyapı Güvenliği Projesi Sonuç Raporu. Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu.
- Weed, S. A. (2017). US Policy Response to Cyber Attack on SCADA Systems Supporting Critical National Infrastructure. Air University Press, Air Force Research Institute.
- Yılmaz, E. N., & Gönen, S. (2018). Attack detection/prevention system against cyber attack in industrial control systems. *Computers & Security*, 77, 94-105.
- Zanini, M., & Edwards, S. J. (2001). The networking of terror in the information age. *Networks and netwars: The future of terror, crime, and militancy*, 32.

THE HUMAN BODY BECOMING THE TERRORIST'S WEAPON: THE PHENOMENON OF SUICIDE TERRORISM

Fahri ERENEL*, Nuriye NİĞDELİOĞLU HAPPANI**

Abstract

Suicide terrorism, which has been prominent for generations by pro-violent non-state actors, is used by terrorist groups, guerrilla groups and insurgents. Particularly in the post-Cold War period, the human body has become the main object of terrorist activity. The suicide bomber has been used in a variety of ways throughout history, the preferred choices varied according to the aims of the attackers. Suicide bombers can walk to their destination using a suicide belt, explode their own bodies using different vehicles or public transport. Especially in the occupied territories of the Middle East, the possibility of reaching a paradise that offers a better life by humiliating both their religion and themselves is the last task that gives hope for many suicide bombers. According to research by Adam Fosson, the request of a Palestinian child who wants to become a martyr is almost the same as an American child who wants to visit Disneyland.

Keywords: *Suicide Terrorism, Motivation, Recruiting and Assigning Suicide Terrorist, Demographic Characteristics*

İNSAN VÜCUDUNUN TERÖRİSTİN SİLAHINA DÖNÜŞMESİ: İNTİHAR TERÖRİZMİ FENOMENİ

Öz

Şiddet yanlısı devlet dışı aktörler tarafından nesiller boyunca öne çıkan intihar terörizmi, terörist gruplar, gerilla grupları ve isyancılar tarafından kullanılmaktadır. Özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde insan bedeni terör faaliyetinin temel objesi haline gelmiştir. İntihar bombacısı tarih boyunca çeşitli şekillerde kullanılmış olup tercih edilen seçimler saldırganların amaçlarına göre değişiklik göstermiştir. Teröristler intihar kemeri bağlayarak gidecekleri yere yürüyebilirler, farklı araçlar ya da toplu taşıma araçları kullanarak kendilerini patlatabilirler. Özellikle Ortadoğu'da işgal altındaki topraklarda hem dinlerinin hem de kendilerinin aşağılanmasından dolayı daha iyi bir yaşam sunan cennete kavuşma ihtimali, intihar bombacısı olmak isteyen birçok kişi için umut veren bir son görevdir. Adam Fosson'un araştırmasına göre Filistin'de şehit olmak isteyen bir çocuğun isteği ile Disneyland'ı ziyaret etmek isteyen Amerikalı bir çocuğun isteği neredeyse aynıdır.

Anahtar Kelimeler: *İntihar Terörizmi, Motivasyonu, İntihar Bombacısının Temini ve Yetiştirilmesi, Demografik Yapısı*

* Doç. Dr., İstinye Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü feranel@istinye.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8943-7265

** Doktora Öğrencisi, Milli Savunma Üniversitesi, Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, nuriyenigdelioglu@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9372-6596

INTRODUCTION

Although it has existed for centuries, a universal definition of terrorism has not been established, so a global definition of suicide terrorism, which is a subcategory of terrorism, has not been made (Marthoz, 2017: 19). Considering the common definitions in the literature, suicide terrorism can be defined as the act of violence that a person will commit based on political, nationalist or religious reasons, with the awareness that he or she will die. The number of suicide attacks used as an act of killing and revenge, which are among the most significant political activities of today, is increasing day by day. Terrorists always argue that their cause is justified and adopt the rule of sacrificing themselves by shaping their lives accordingly. According to some researchers, the death of the suicide bomber is essential and inevitable for the action to be successful (Ward, 2018: 90).

Suicide bombers, one of the most important tactics of terrorism, have been used in more than forty countries in the last thirty years and caused the death of approximately fifty thousand people. The reason why terrorist organizations and guerrilla groups frequently use the method of suicide attack is their desire to obtain the highest number of victims at the most affordable cost. The average number of people who can be harmed by using the armed attack method in terrorist incidents is 3.32, 6.92 in attacks targeted with remote-controlled explosives, 81.48 in terrorist incidents with suicide vests, 97.81 people who are victims when a car with explosives is used (Pedahzur, 2006: 2).

1. A BRIEF HISTORY OF SUICIDE TERRORISM

Although their origins date back to ancient times, suicide attacks started to increase between 1980 and 1990, especially after the Cold War. From past to present suicide terrorism has a long history with terrorist organizations such as Zelots, Japanese Kamikazes, Tamil Tigers, Al Qaeda and ISIS. Historically, the first suicide attack known as the Hebrew Bible caused the deaths of around 3,000 Palestinians, knowing that Samson would die along with his victims, which was called an act of revenge. The second manifestation of suicide terrorism, "Zelots" living in Palestine, in the Old Testament, "Jewish Sicari", also known as daggersmen, caused the deaths of Jews and many statesmen who collaborated with the Romans in crowded places (Canter, 2010: 20). After the French revolution, which was the beginning of modern terrorism, Robespierre introduced "state-sponsored terrorism" to the academic literature by using terrorist activity for state purposes (Burgess, 2003: 3).

Terrorism started to come to the fore in the international arena with the assassination of Austria-Hungary Archduke Franz Ferdinand by Serbian nationalist Gavrilo Princip, who ignited World War I (Berge, 2014). During the Second World War, Kamikaze pilots sacrificed themselves by carrying out crash-dive bombing missions on enemy targets "in the name of the emperor" on American bases and warships (Madsen, 2004: 1). At the beginning of the Cold War, the kidnappings and assassinations described by David Rapoport in the "New Left Wave" theory began to take place in NATO countries, Soviet leaders assisted terrorists through their intelligence and terrorism reached its peak (Kaplan, 2016: 6). In the assassinations organized by the Tamil Tigers, Indian Prime Minister Rajiv Gandhi and Sri Lanka President Premadasa lost their lives and began the modern suicide bombing era (Schweitzer, 2000). In the beginning, suicide bombers, which were active at the regional level, the emergence of terrorist organizations such as ISIS, Al-Qaeda and especially after the attacks of September 11, 2001, suicide terrorism gained an international dimension and states started to take joint actions to combat this problem (Smith & Zeigler, 2017: 1).

2. A CONCEPTUAL FRAMEWORK FOR SUICIDE TERRORISM

As a matter of fact, suicide bomber has begun to be defined by states or international organizations with concepts such as "terrorist, freedom fighter, noble fighters, lone wolf or jihadist" according to the terrorist organization to which the perpetrator is affiliated. It has begun to be classified using the concepts of "freedom fighter" for suicide actions carried out to save nations from their captivity, "terrorist" for suicide bombers who are Muslims, "lone wolf" for suicide bombers carried out by white men (Corbin, 2017: 455).

Schweitzer described the suicide bomber as the act of attack in which a person consciously motivated by violence, belief, or political reasons blows himself up with a chosen target (Moghadam, 2006: 712). Robert Pape studied 315 suicide bombers in 1980-2003, highlighting the concept of "suicide terrorism" and expressed it as the best method of weak organizations that have no other way to achieve political goals against democratic governments (Pape, 2005: 14). Mohammed M. Hafez, who examined the problem of how suicide attacks occurred in Iraq, defined suicide terrorism as the collapse of the system, sectarian war and "suicide attack" carried out to produce a failed state (Hafez, 2006: 592). Ami Pedahzur used the concept of "suicide terrorism" to describe it as an act of violence with zero probability of survival. Harvard University Professor Alberto Abadie emphasized that there is a negative correlation between suicide terrorism and

poverty and argued that the real motivation of the suicide bomber is religious, ideological, political and hatred feelings (Abadie, 2004: 51). Riaz Hassan portrayed the suicide bomber as self-destruct against the enemy for a political cause. Defending that there is not a single type of suicide bomber (Riaz, 2011: 18), Christoph Reuter has highlighted the Tamil Tigers and PKK terrorist organizations by stating that the suicide attacks are not only based on religion but may also be of sectarian origin. However, Reuter points to the Iranian suicide bombers whose origins date back to the Karbala incident in the 7th century and emerged again with the Iran-Iraq war (1980-1988), The Palestine Liberation Organization that emerged after the Israeli-Palestinian conflicts, and most importantly, how the Japanese Kamikazes' culture of self-sacrifice, the Bushidos (samurai culture), was replaced by Allahu Akbar (Reuter, 2004: 130).

There is a direct correlation between the death of the suicide bomber for the success of the mission. Loyalty and honor, the courage of a suicide bomber, his commitment to beliefs, the thought of becoming a hero by sacrificing his own body have always been considered a strong motivation for suicide bombers. Although the main goal of a suicide attack is to physically destroy the place where it will take action, its main goal is to create a psychological war that can affect states and society. The suicide bomber uses the scene of the action as a political theater stage (Bryant, 2003: 241). Lankford evaluated four different types of suicide terrorist. (conventional, coerced, escapist and indirect). "Conventional" suicides are those who want to commit suicide for the same reason as many suicidal people in the community (e.g. social isolation, depression, and despair). "Coerced" suicides, Kamikaze Pilots alike will be accused of cowardice if they are forced to take the action and fail. "Escapist", Nazi generals who refuse to surrender to the enemy and committed suicide or in other words, after 9/11, instructing the bodyguards of Osama Bin Laden to shoot him, if the American soldiers are caught. Those who can easily hide themselves in the "indirect" society, Mohammed Atta, the leader of the 9/11 attacks, graduated from the architecture department in Germany, and the far-right Norwegian Anders Behring used farming to produce bombs (Lankford, 2014: 357).

3. PROFILE OF A SUICIDE BOMBER AND THE CHANGING PROFILE OF THE TERRORIST

Is it possible to profile the terrorist or is there any way to describe who may be a terrorist? Many questions that are difficult to answer actually explain why political scientists and state authorities are particularly concerned with psychological factors

in the fight against terrorism. If the tactics and methods used by terrorist organizations to recruit new members of the organization can be determined in advance, it will be easier to prevent the emergence of terrorist groups. All research on terrorism, terrorist or suicide bomber has still not been sufficient to derive a single definition of terrorist (Rae, 2012: 64).

Frederick Hacker divides the perpetrators of terrorism into three categories: individuals with: the crusaders, the criminals, and the crazies. In order to understand a terrorist, it is not enough to evaluate them for humanitarian reasons, it is also vital to examine the characteristics of terrorists while planning or carrying out terrorist acts. Frederick Hacker defined people with psychotic disorders as people with emotional disorders who live for reasons that do not make sense to anyone else. Persons or criminals with high criminal potential prefer to be terrorists for personal gain (Haberfeld & Hassell, 2009: 37).

Individuals with a struggling and rebellious spirit generally commit terrorist acts in order to gain power and prestige, on the grounds that they serve a great cause in an understanding of anarchism and idealism. The identity of the terrorist behind the Kalashnikov or the bomber wearing a suicide vest is very important for the control of law enforcement and state officials. For example, sending the bomb from one country to another at the airport is an action that a criminal can take more easily, as he/she is experienced in illegal activities. Insurgents and warriors are more willing to blow themselves up with their victims, because at the end of their action there is often a promise of reward in future life. For these reasons, Hacker stated that the aims and objectives that caused the terrorist to perform the action were different. In the early years of the twenty-first century, most of the people and groups involved in terrorist acts had a warrior or combative or rebel spirit. Combatants who are most involved in modern terrorism are professional people who are well trained, well prepared, and have the discipline to blindly obey a cause (Combs, 2002: 131).

The most common method used in creating a terrorist profile is demographic structure analysis based on racial or ethnic origin. Racial profiling has been used by many countries, mainly the USA, to identify potential terrorists, especially after the 9/11 attacks. Another method frequently used to profile terrorists is to evaluate the terrorist profile based on gender. When the terrorist organizations in the world are examined, although the number of male terrorists is high, female terrorists are more advantageous against law enforcement agencies. Women are less suspicious of law enforcement than male terrorists, and the female body has a higher capacity to hide

explosives than male terrorists. According to Karla J Cunningham, motivations of female suicide bombers and male suicide bombers are different (Jacques & Taylor, 2008: 305).

It is assumed that female terrorists are committed to a cause and ready to use violence to achieve their goals. However, women are stuck in society and prefer to be terrorists or suicide bombers as a way of emancipation due to their gender inequality and their exposure to violence. It has been stated that women's motivation is often represented by a feminist movement or the result of gender pressure. Barbara Victor's book "Army of Roses" evaluated the gender inequality and empowerment of women affected by the patriarchal social structure as an important factor in the participation of women terrorists of the Palestine Liberation Organization (Victor, 2003: 7). However, the social and religious norms of the society where terrorist organizations exist and the motivation of women terrorists come to the fore. For example, the Palestine Liberation Organization promises female suicide bombers to commit suicide attacks in order to show their loyalty and devotion to their wives and as a reward that they will reunite with their wives in paradise in their future lives. According to Robert Pape and Ariel Merari, (Merari, 2010: 139) most Palestinian suicide bombers are single males between the ages of 17-24. Of the 381 suicide perpetrators examined by Robert Pape between 1980 and 2003, 15% were women. Ariel Merari found that 86.8% of 2284 suicide attacks in the world between 1974 and 2008 were carried out by single male suicide bombers. According to the same research by Ariel Merari, 3% of suicide bombers affiliated with Al Qaeda are women (Merari, Webber, Klein, Kruglanski, & Brizi, 2017: 7).

According to the data of 2020, 56% of the YPG / PKK terrorist organization, which has the highest rate of women among terrorist organizations, consists of women (Demircan & Aksüt, 2019). While 96% of terrorist organizations that carry out their activities with an Islamic or jihad ideology are male terrorists, 79% of organizations that have an orientation towards an ethnic separatist ideology are men.

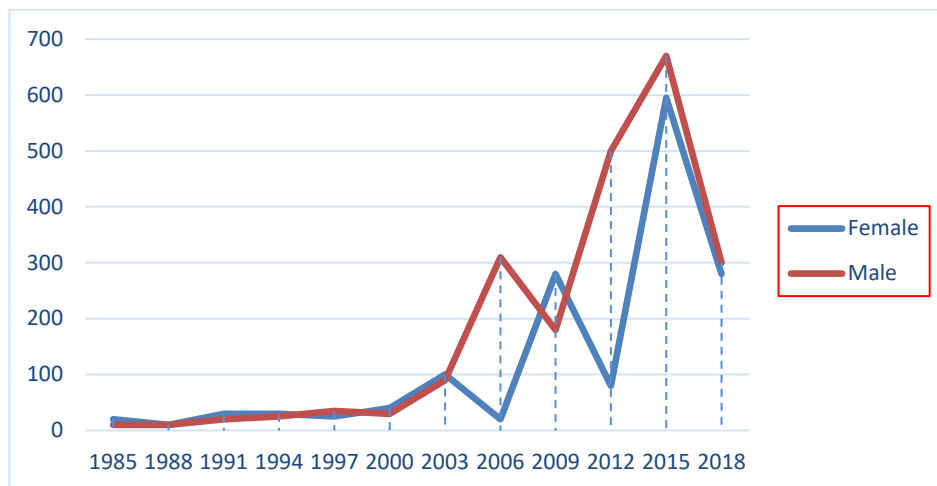

Figure-1. Suicide Attacks, Men and Women, 1985-2018 (Source, Global Terrorism Index Report 2019 (GTI)).

According to researchers Robert Pape (Pape, 2005: 142), Mia Bloom (Bloom, 2005: 109), Jessica Stern (Stern, 2003: 52), Shaul Shay (Shay, 2017: 83), and James Q. Wilson (Krueger, 2007: 2), who are interested in suicide terrorism, many suicide bombers have a good educational background, many of them agree to being high school or university graduates. In addition, the socio-economic level of many terrorists is middle-income, even high-income, and many of them are religious. Although it is prohibited by the Qur'an, suicide attacks carried out over the concept of martyrdom are not considered by terrorist organizations as suicide acts, but rather as a sacrifice in the way of serving Allah. According to Harvey W. Kushner's study in 1996, most Palestinian suicide bombers have high income and are graduates of Birzeit University in the West Bank (Kushner, 2003: 353).

According to Mali Soibelman, most terrorist organization leaders are well-educated university graduates. Tamil Tigers have equal proportions of female and male terrorists, training camps training terrorists are subjected to the same training regardless of gender. John Francis Rosenberger predicted that the suicide bomber began to use destructive and damaging methods with the idea that the enemy deserves all kinds of evil, emphasizing the motivation of revenge.

Vamık Volkan explained suicide terrorism with metaphorical tent's canvas. People have "two identities" from childhood. The first is the individual's own (individual identity), the second is the broader identity and encompasses many, like a large tent (large group or ethnic identity). Chosen traumas, chosen victories and

the psychology of victimization are in this tent, while the pole that keeps the tent standing is held by the group leader. Unless this tent is attacked from the outside, group members will not notice it as long as it stands firmly (Volkan, 2013: 221-222) Especially with the re-emergence of trams in history, individual identity becomes insignificant and the struggle for large group identity begins. In suicide terrorism, the attacker sacrifices life for the identity of the large group by ignoring the individual identity, although attacker will die. The suicide bomber is now a representative of large-group identity, and main purpose in life is to best complement the demands of large-group identity. The aim of the attacker is not to kill oneself, innocent people or the enemy, but the main important thing is to attract the attention of the large group identity by carrying out the bombing with dignity (Volkan, 2005: 4). He argues suicide bombers have an imbalanced personality and try to internalize some external factors in order to keep their inner world in balance. He also stated that suicide bombers experienced degrading events in their childhood or adolescence and they tend to show more violence because they grew up in environments where domestic violence was used. He emphasized that in training camps that train suicide bombers, leaders of the organization are experienced in identifying people who fit this profile. Militants seeking new terrorists for the terrorist organization prefer people who are mentally immature, unemployed, antisocial and do not make sense for life itself. In addition, Vamık Volkan, who examined the suicide bombers who carried out the September 11, 2001 attacks, emphasized the possibility that all of them may have experienced psychological trauma despite having families with high education and high income (Lester & Gunn, 2014: 130).

Jerrold M. Post argues that those who resort to violence and terrorism distinguish between "us" and "them". In fact, at the end of this categorical distinction, which should be seen as a kind of identity-building process through differentiation by comparing itself with "others" begin to be perceived as the source of all evil. "Us", on the other hand, are seen as a virtuous community fighting for freedom and justice. According to this psycho-logic, the "others", who are seen as the source of all problems and evils, must be destroyed. With this understanding, eliminating "others" by resorting to violence can be seen as a way that is both fair and virtuous. In particular, he argues that there is a search for an identity behind the violence against "the other" and an effort to destroy those who are perceived as an enemy by waging war. (Post, 1990: 25-26)

Joan Lachkar argued that with the death of the father, violence, cruelty and sexual exploitation of children in the conflicts in the Middle East, children who grow up in these societies can identify with a charismatic leader who protects them and is angry and aggressive. Most suicide bombers are shy, quiet and introverted boys who need power and want to be heroes. Comprehensive biographies of individuals with details of birth, childhood and adolescence are needed to create personality typologies of suicide bombers or terrorists. In an interview with a senior leader of Hamas, Jessica Stern stated that terrorists using knives have an anxious personality and can become aggressive in response to an incident, terrorists using guns are more cold-blooded, and those who are suicide bombers or wearing suicide vests need momentary courage (Stern, 2003: 39).

4. THEORETICAL APPROACH

Understanding the strategic, social and individual rationale of suicide terrorism is extremely important in combating terrorism. According to Robert Pape, suicide terrorism has three components. Strategic logic, social logic and individual logic. Strategic logic is that if terrorist groups did not believe that they could achieve their political goals through suicide attacks, they would not use it as tactics. Social logic, terrorists would not have continued suicide attacks if they had not received social support from their national community. Individual logic of suicide terrorism, suicide attacks would not be so widely used without volunteers to commit suicide attacks (Pape, 2005: 19).

4.1 Individual Logic of Suicide Terrorism

The individual logic of suicide attacks is different from other logical approaches. Pape analyzes the situation of many suicide bombers in Emile Durkheim's "altruistic suicide" framework. Altruistic suicide is the opposite of selfish suicide and argues that excessive loyalty to society leads to suicide. In this type of suicide, it is thought that a social responsibility is fulfilled, in case of failure, they are accused of dishonor and religious punishments can be applied. Altruistic suicide is the sacrifice of one's life for the sake of a value that is superior to one's own life and the thought that he/she will be rewarded for this action. As a result of a mission he/she could not complete, he/she is expected to kill himself/herself to protect honor (Stack, 2004: 10). Durkheim classifies suicides for social reasons in nineteenth-century Europe as egoistic suicides, altruistic suicides and anomic suicides. Egoistic suicides occur when the person feels lonely due to the weakening or breaking of social ties. As a result of loneliness, life becomes meaningless for

the person and suicide is seen as a way of salvation. Altruistic suicides commit suicide not only when a person is isolated from society and feels lonely, but also when she is deeply connected to society. Anomic suicides occur as a result of the negative effects of changes in the structure of society and dissolved norms as a result of social crises (Graitl, 2017: 116).

Based on the altruistic suicide approach, it has been suggested that high levels of social integration and respect for social values can lead even normal people to suicide attack. Pape argues that the perception that suicide bombers are experienced criminals, are constantly losers in society and that they are problematic people is wrong. He argues that these people do not have any psychological and economic problems, they have very strong social ties, they are a part of the society, they are willing to sacrifice themselves in order to benefit their nations and to end the foreign occupation in their country. They believe that suicide attacks, also called martyrdom operations are necessary due to the imbalance of power between the occupying forces and those living in the occupied territories. In other words, the duty of being a suicide bomber is accepted with the understanding of a soldier ready to sacrifice himself/herself during a war (Pape, 2005: 116). In a similar approach, Vamik Volkan emphasizes that suicide bombers believe they are doing something useful for society by giving up their own lives and that they feel obliged to do so in order to continue what they are defending. He states that the excessive level of political and economic pressure and concerns about the continuation of the group are effective in legitimizing suicide attacks (Volkan, 2010: 1).

4.2 The Strategic Logic of Suicide Terrorism

The desire to achieve a specific political goal is the root cause of suicide attacks. In order to meet the demands, the other side is tried to be put under pressure through suicide attacks. According to Pape, the main target of the strategic logic of suicide attacks has a nationalist characteristic, not a religious or Islamic characteristic. He also stated that there are nationalistic motivational factors among Palestinian groups that do not dominate the religious aspect. He indicated that the vast majority of suicide attacks in the last two decades were carried out by secular organizations such as the Tamil Tigers and PKK/YPG. The violence inflicted by the occupying countries due to the resistance they face in the occupied territories is one of the factors that cause the increase in suicide attacks, violence causes more violence (Pape, 2005: 19).

On the other hand, suicide attacks mostly target democratic states. The main reason is that these attacks are easy to organize in democratic countries and their impact on the public is high. It is known by terrorists that suicide attacks are an effective method. Until suicide terrorism was used as a tactic, terrorist organizations such as the PKK/YPG, the Lebanese Hezbollah, Hamas and Al-Qaeda used other forms of violence and terror tactics. When they started committing suicide attacks, they saw more impact on the target audience. The withdrawal of Israeli forces from South Lebanon in 1985 and the negotiations of the Sri Lanka government with the Tamil Tigers in 1994 and 2001 are examples of the organizational success of suicide attacks. The success of a terrorist group affects other terrorist groups. The success of the Lebanese Hezbollah in suicide attacks against Israel, France and America resulted in the withdrawal of these countries from Lebanon in the early 1980s, and this process motivated groups such as Tamil Tigers and Al-Qaeda (Parker & Sitter, 2016: 6).

4.3 The Social Logic of Suicide Terrorism

Social support is indispensable for suicide terrorism to be successful. Because social support enables new members to be recruited, prevents the detection of suicide bombers, and paves the way for the phenomenon of martyrdom to be settled and to be believed. In some societies, suicide bombers are seen as heroes who sacrificed themselves to save their country from foreign occupation. In other words, the phenomenon of martyrdom is shaped by the society. High-profile funeral ceremonies for suicide bombers, commemoration ceremonies, video footage of the martyr, writing their names on the walls and sharing pictures are factors that strengthen the perception and phenomenon of martyrdom. Pape argues that the main reason for suicide terrorism is the phenomenon of nationalism rather than factors such as personal alienation, unemployment, social humiliation, and religion (Pape, 2005: 55).

Nationalism, which includes shared ethnic values, common language, historical ties, creates resistance against foreign powers to take control of national territories. These determinations of Pape enabled him to create the "Nationalist Theory of Suicide Terrorism". According to the theory, when a democratic state invades a society, nationalist feelings increase in that society and social support for martyrdom results in suicide terrorism. The religious difference between the occupying state and the local community also causes identity differentiation, which is effective in the exacerbation of suicide terrorism. In other words, suicide terrorism is part of the national liberation strategy. The difference between the

identity of the occupying state and the local community causes nationalist feelings to rise. Likewise, there is a possibility that social rebellion and suicide terrorism may reinforce the previously weak or absent national identity (Pape, 2005: 57).

5. RECRUITMENT, SELECTION, AND TRAINING OF SUICIDE ATTACKERS

Pakistani Shahid (only 14 years old) explained the process of joining the Taliban organization with the following sentences:

If you want to find me after death, you will never find my whole body, you will find me in small pieces, then my body will be reassembled and when the judgment day comes, Allah will call me to take my testimony. The God asks me why did you do it, I will answer that I gave my life to fight the unbelievers for you. Afterwards, Allah will see that my intention is to destroy the evil deeds of Islam and will reward me with paradise (Obaid-Chinoy, 2009).

As can be seen from these sentences, it is not easy for citizens of politically stable, democratic and wealthy countries to accept the fact that there are children who want to be suicide bombers when they grow up, or even before they grow up. Suicide terrorism is a promising important task for future generations in societies where civil war and civil conflict are intense, such as Pakistan, Afghanistan or Iraq. Throughout history, suicide terrorism is not only in Middle Eastern societies, from Spain to England, Indonesia, Russia, Sri Lanka and Turkey is a kind of terror in many countries.

The reason why this method, which requires the terrorist to use his/her own body as a weapon, has become so popular is still questioned by sociologists and psychoanalysts (Riaz, 2011: 16). Suicide terrorism may seem like an unreasonable decision given a person's self-execution. However, many people in different parts of the world continue to volunteer to become suicide bombers, and terrorist organizations radicalize and financially support these attackers by training. Mia

Bloom describes this phenomenon as the worldwide appeal and charming of suicide terrorism (Bloom, 2005: 4).

RAND Corporation has specified the characteristics sought in individuals who will become members of the organization as follows (Gerwehr & Daly, 2006: 76).

- Feeling emotionally and physically dissatisfied in their lives,
- Raised with cultural erosion and idealistic thinking,

- Lack of religion or values,
- Have experienced domestic violence or whose family has been dispersed,
- Addiction to drugs

What motivates organizations to use this tactic, how does suicide terrorism affect public opinion or how does society react to these events? In order for states to combat suicide terrorism, it is necessary to understand the dynamics of suicide bomber. Suicide terrorism, which is the most used attack method by terrorist organizations, progresses in direct proportion to the increase in the number of attacks worldwide, the proliferation of religious and separatist groups, and the increase of improvised explosive devices (IED). Suicide attacks as a part of asymmetric wars are important for the development of national and international security policies. Rebel groups using suicide bombers use different strategies, and these tactics cause traditional war strategies to change (Afflerbach & Strachan, 2012: 438). The suicide attack carried out shows the terrorist's dependence on the group and ideology to which he/she belongs. Each suicide attack causes the organization to increase its legitimacy and provides inspiration for recruiting new members of the organization. The message the terrorist organization wants to convey is to explain to the enemy that its ideology is justified and that it has no other solution but violence and anger. Contrary to ordinary terrorist attacks, the suicide bomber's use of body as a weapon has a phenomenon of moral shame on the enemy. Although the main target of suicide attacks seems to be physical destruction, it is primarily to create a psychological war weapon used to influence large masses of people. Each suicide attack has a different motivation and ideology. As the reason for every suicide attack is not religious, it would be wrong to consider every suicide bomber as ethnic separatist. PKK / YPG and Tamil Tigers terrorist organizations carry out terrorist acts based on ethnic separatism, depending on the Marxist-Leninist ideology. Organizations such as ISIS, Al-Qaeda and the Taliban have adopted the Salafist jihadist ideology. The suicide attacks carried out for the Kashmir problem that has been going on for 72 years are attacks aimed at becoming a regional power beyond religious and national sensitivities. There is no difference between Osama Bin Laden or Abu Bakr Al-Baghdadi being accepted as a caliph by the members of the organization with jihadist ideology (Al-Qaeda, ISIS) and Abdullah Öcalan or Velupillai Prabhakaran as god by the members of the organization (PKK/YPG, Tamil Tiger) (Pedahzur, 2006: 25). Social, cultural, religious and financial incentives are provided to suicide attackers to attack by the organization. Especially while Islamic terrorist organizations make

religious promises such as jihad, martyrdom and paradise, many terrorist organizations provide financial support to the families of the attackers. For financial support, which is one of the most used methods by terrorist organizations, terrorist organization leaders conduct cost-benefit analysis. Financial support has an enormous important place in order to ensure the functionality and continuity of the organization (Chandran, 2003: 29).

The most important motivation of suicide terrorism is the perception of humiliation and injustice towards a particular group or country. Attacks on the Palestinian people affect those who want to become Egyptian, Saudi Arabian and Iraqi suicide bombers. In the interviews of Nichole Argo with the unsuccessful suicide bombers in Israeli prisons, many of them reported that their relatives and friends had to carry them in the arms of the dead body and that the pictures of the murdered children affected them deeply. Lack of religious knowledge or a different or misinterpretation of religion may cause individuals to become enthusiastic about suicide terror. The religion, ideology or political culture of the suicide attackers is extremely important. Suicide terrorism inspires new generations. Children who grow up in such environments are raised to make the ultimate sacrifice to leaders of organizations such as Villupilai Prabhakaran or Abdullah Öcalan to serve the cause against the enemy. Being a suicide bomber is an altruistic behavior for terrorist organization militants. The phenomenon of honor, martyrdom and heroism for the perpetrator of the attack offers the opportunity to be remembered by affecting the wider group. According to Victor, Palestinian boys and girls under the age of six stated that they wanted to be a martyr when they grew up, but often did not even know the meaning of martyrdom. When they reach the age of twelve, they reiterate their determination that they want to be a martyr and they are appreciated for this (Pedahzur, 2006: 37). Suicide attacks are less costly than other types of terrorist attacks, they are more strategically useful because they are more lethal. Between 2000 and 2002, 44% of terrorist attacks in Palestine were carried out by suicide attacks. Robert Pape argues that suicide terrorism is a strategy implemented by the people of the region under the control of democratic governments in order to expel the occupying states from their lands. According to Robert Pape, the presence of a foreign state in the territory of the country stated that it has an effect on organizational motivation with its reflection on domestic political dynamics (Pape, 2005: 61).

CONCLUSION

The difference of suicide terrorism from other terrorist acts is that the success condition of the attack depends on the death of the attacker. It has been observed that suicide attackers do not have a profile that can be generalized according to countries, terrorist organizations or ethnicities and the factors that motivate suicide bombers can be versatile. In addition to religious expectations, it has been observed that many other factors with ethnic, economic, psychological and sociological dimensions can be motivating and terrorist organizations play an important role in the process of recruiting suicide bombers. The literature on suicide terrorism contains different findings about the factors that motivate individuals to be suicide attackers. Foreign occupation, religion, nationalism, feeling of hatred and revenge, economic factors, despair, injustice, humiliation, martyrdom and willingness to be remembered as a hero. Motivating factors change to personal, cultural and social characteristics and most importantly, according to the purpose, target and ideology of terrorist organizations.

The demographic characteristics of suicide bombers changes depending on the time, countries and terrorist organization. In this framework, it has been observed that the average age of suicide bombers varies between 20-25, most of them are not uneducated, receive good education, the number of female suicide bombers has increased over the years, and external occupation is an important factor.

Profiling of terrorists would be an appropriate method to prevent future attacks to combat suicide terrorism. In this context, interdisciplinary approaches should be adopted.

REFERENCES

- Abadie, A. (2004). Poverty, Political Freedom, and the Roots of Terrorism. *John F. Kennedy School of Government*, 96(2), 50-56.
- Afflerbach, H., & Strachan, H. (2012). *How Fighting Ends: A History Of Surrender*. Oxford: Oxford University Press on Demand.
- Berge, W. V. D. (2014). History's Most Consequential Terrorist Attack. *Terrorism and Political Violence* Retrieved from <https://leidensecurityandglobalaffairs.nl/articles/historys-most-consequential-terrorist-attack>
- Bloom, M. (2005). *Dying to Kill: The Allure of Suicide Terror*. New York: Columbia University Press.
- Bryant, C. D. (2003). *Handbook of Death and Dying*. London: Sage.
- Burgess, M. (2003). A Brief History of Terrorism. *Center for Defense Information*. Retrieved from <https://www.pogo.org/investigation/2015/02/brief-history-of-terrorism/>
- Canter, D. V. (2010). *The Faces of Terrorism: Multidisciplinary Perspectives*. United Kingdom John Wiley & Sons.
- Chandran, D. S. (2003). Suicide Terrorism in South Asia: From Promised Land to Presumed Land. *Institute of Peace and Conflict Studies*. Retrieved from <http://www.ipcs.org/focusthemesel.php?articleNo=1085>
- Combs, C. C. (2002). *Terrorism in the 21st Century*. Boston: Routledge.
- Corbin, C. M. (2017). Terrorists Are Always Muslim But Never White: At the Intersection of Critical Race Theory and Propaganda *Fordham Law Review*, 86(2), 455-485.
- Demircan, D., & Aksüt, F. (2019). 48 Terrorists Surrendered to Turkish Forces This Year. *Anadolu Agency*. Retrieved from <https://www.aa.com.tr/en/turkey/4-pkk-terrorists-surrender-to-turkish-forces/1651481>
- Gerwehr, S., & Daly, S. A. (2006). Al-Qaida: Terrorist Selection and Recruitment. *The RAND Corporation*.
- Graitl, L. (2017). Terror as Sacrificial Ritual? A Discussion of (Neo-)Durkheimian Approaches to Suicide Bombing. *Cambridge University Press*, 116-131.
- Haberfeld, M., & Hassell, A. (2009). *A New Understanding of Terrorism: Case Studies, Trajectories and Lessons Learned*. New York: Springer.

- Hafez, M. M. (2006). Suicide Terrorism in Iraq: A Preliminary Assessment of the Quantitative Data and Documentary Evidence. *Studies in Conflict & Terrorism*, 29(6), 591-619.
- Jacques, K., & Taylor, P. J. (2008). Male and Female Suicide Bombers: Different Sexes, Different Reasons? . *Routledge*, 31(4), 304-326.
- Kaplan, J. (2016). Waves of Political Terrorism. In *Oxford Research Encyclopedia of Politics*. New York.
- Krueger, A. B. (2007). *What Makes a Terrorist*. New Jersey: Princeton University Press.
- Kushner, H. W. (2003). *Encyclopedia of Terrorism*. United States of America: Sage Publications, International Educational and Professional Publisher.
- Lankford, A. (2014). The Myth of Martyrdom: What Really Drives Suicide Bombers, Rampage Shooter, And Other Self-destructive Killers. *Cambridge University Press*, 37(4), 351-362.
- Lester, D., & Gunn, J. F. (2014). *Suicide in Men: How Men Differ from Women in Expressing Their Distress*. Springfield: Charles C Thomas, Publisher, Limited.
- Madsen, J. (2004). Suicide Terrorism: Rationalizing the Irrational. *Strategic Insights*, 3(8).
- Marthoz, J.-P. (2017). *Terrorism and The Media: A Handbook for Journalists*. France: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
- Merari, A. (2010). *Driven to Death: Psychological and Social Aspects of Suicide Terrorism*. Oxford: Oxford University Press.
- Merari, A., Webber, D., Klein, K., Kruglanski, A., & Brizi, A. (2017). Divergent Paths to Martyrdom and Significance Among Suicide Attackers. *Terrorism and Political Violence*, 29(5), 852-874.
- Moghadam, A. (2006). Suicide Terrorism, Occupation, and the Globalization of Martyrdom: A Critique of Dying to Win. *Studies in Conflict & Terrorism*, 29(8), 707-729.
- Obaid-Chinoy, S. (2009). Children of Taliban *From the PBS Documentary*. Retrieved from <https://www.pbs.org/video/frontlineworld-children-of-the-taliban/>
- Pape, R. A. (2005). *Dying to Win: The Strategic Logic of Suicide Terrorism*. New York: Random House.

- Parker, T., & Sitter, N. (2016). The Four Horsemen of Terrorism: It's Not waves, It's Strains. *Terrorism and Political Violence*, 28(2), 197-216.
- Pedahzur, A. (2006). *Root Causes of Suicide Terrorism: The Globalization of Martyrdom*. London: Routledge.
- Post, J. M. (1990). Terrorist Psycho-Logic: Terrorist Behavior As a Product of Psychological Forces. *Cambridge University Press*, 25-40.
- Rae, J. A. (2012). Will It Ever Be Possible To Profile The Terrorist. *Journal of Terrorism Research*, 3(2). Retrieved from <https://cvir.st-andrews.ac.uk/articles/10.15664/jtr.380/>
- Reuter, C. (2004). *My Life is a Weapon: A Modern History of Suicide Bombing*. United States of America: Princeton University Press.
- Riaz, H. (2011). *Suicide Bombings*. New York: Routledge.
- Schweitzer, Y. (2000). Suicide Terrorism: Development and Characteristics. *International Institute for Counter-Terrorism: Online Article Series*. Retrieved from <https://www.ict.org.il/Article.aspx?ID=779#gsc.tab=0>
- Shay, S. (2017). *The Shahids: Islam and Suicide Attacks*. New Jersey: Transaction Publishers.
- Smith, M., & Zeigler, S. M. (2017). Terrorism Before and After 9/11—A More Dangerous World? *RAND Corporation Research and Politics*, 4(4), 1-8.
- Stack, S. (2004). Emile Durkheim and Altruistic Suicide. *Archives of Suicide Research*, 8(1), 9-22.
- Stern, J. (2003). *Why Religious Militants Kill: Terror in the Name of God*. New York: Harper Collins Publishers.
- Victor, B. (2003). *Army of Roses: Inside The World of Palestinian Women Suicide Bombers*. Emmaus, PA: Rodale Books.
- Volkan, V. (2005). Suicide Bombers. *The University of Virginia*.
- Volkan, V. (2010). İntihar Bombacıları. *Akademik Orta Doğu*, 4(2), 1-8.
- Volkan, V. (2013). Large Group Psychology in Its Own Right: Large-Group Identity and Peace-making. *International Journal of Applied Psychoanalytic Studies*, 10(3), 210-246.
- Ward, V. (2018). What Do We Know About Suicide Bombing?: Review and Analysis. *Politics and the life sciences*, 37(1), 88-112.

NANOTECHNOLOGY, SOCIETY AND NATIONAL SECURITY

Cem ZAFER*

Abstract

Nanotechnology is defined as one of the most important technologies of the 21st Century. The ability of technology to deliver possibilities far beyond the known borders so far has led the debates to be multi-faceted between hopes and concerns from obscurity. Scientific success stories of mankind that take centuries on any subject now take place in the processes expressed in hours. There are always new revolutionary results that make all of the stories written so far trivial. We have to rethink the words "impossible and imagination" and now dreams do not seem so far from being real. With the "nano" phase of technology, the developments that will make a significant impact on every detail of our social life. We expect nanotechnology to be a paradigm shift in technology. As such, by fundamentally changing what is possible on offensive and defensive matters, nanotechnology has the potential to either cause harm or provide strategic advantage to a nation based on its level of readiness. Similarly, with the social media revolution, we have seen a lagged impact on social fabric through the impact of a new technology. We are recently noticing of these changes could be weaponized. Thus, such long term sociological impacts must also be considered.

Keywords: *Sociology, Nanotechnology, Nanoscale, Nanoscience, Biotechnology, National Security, Defense.*

NANOTEKNOLOJİ, TOPLUM VE MİLLİ GÜVENLİK

Öz

Nanoteknoloji 21. Yüzyılın en önemli teknolojilerinden bir olarak tanımlanmaktadır. Bazıları için toplumsal dönüşümde yeni bir çağı simgeleyen bu teknoloji, günümüzde akıllı niteliğiyle birçok ürün ve üretim sürecinde yer almaya başlamıştır. Teknolojinin şimdiye kadar bilinen sınırların çok daha ötesinde olanaklar sunabilmesi ise tartışmaların ümitler ve bilinmezlikten kaynaklanan endişeler arasında çok yönlü ilerlemesine yol açmıştır. İnsanoğlunun herhangi bir konuda asırlar alan bilimsel başarı öyküleri artık saatlerle ifade edilen sürelerde gerçekleşmektedir. Bugüne kadar yazılmış öykülerin tamamını önemsiz kılan ve her an devrim niteliğinde yeni bir sonuçla karşı karşıya kalınmaktadır. İşin doğrusu "imkânsız" ve "hayal" kelimeleri üzerinde yeniden düşünölmek zorundadır. Artık hayaller gerçek olmaktan o kadar da uzak görünmemektedir. Nanoteknoloji ile milimetrik boyutlara ulaşan teknolojik ürünler, sosyo-ekonomik olarak insan yaşamının her alanında sarsıcı etkilere yol açacaktır. Bu nedenle, nanoteknoloji, hücum ve savunma konularında mümkün olanı temelden değiştirerek, ülkenin hazırlık seviyesine bağlı olarak o ülkeye zarar verme veya stratejik avantaj yaratma potansiyeline sahiptir. Aynı zamanda sosyal medya devriminde gördüğümüz üzere bu tip teknolojik değişimlerin de sonradan görölen bir sosyolojik etkisi vardır. Bu etkilerin sosyal medya özelinde nasıl silah haline getirilebileceği yeni yeni görölmeye başlanmıştır. Bu nedenle uzun vadede sosyolojik etkilerin de milli güvenlik açısından değerlendirilmesi gerekir.

Anahtar Kelimeler: *Sosyoloji, Nanoteknoloji, Nanoçağ, Nanobilim, Biyoteknoloji, Millî Güvenlik, Savunma*

* Dr., İstanbul Okan Üniversitesi, cemzafer06@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0285-2755

INTRODUCTION

When the advances in science and technology in the human history from past to present are examined, it is possible to see that the world has undergone significant changes throughout all of these developments. These changes can be evaluated as the effects of advances in scientific and technological fields in general. However, it is noted that humans have a desire to create a force on the environment where they live, rather than the effort to make sense of the world. This reason is the main driver for the development of the society in a technical sense.

When the developments in the history of humanity are examined, it is also possible to see a shift from the macro axis to the micro axis. Thus, the tools and machines which were made from very coarse material in the first periods were reduced to smaller dimensions over time. In recent years, technical production activities have been moved to a different dimension. With this study, the first sparks were ignited, not only in the scientific field, but also that the technical developments, including the changing of the world in the personal, social and even general terms, could be achieved.

There has been many estimates of the economic, political and social impact of novel technologies enabling formation of new structures from the substances at the molecular level. While the full impact of these advances are yet to be seen, it is widely expected to be similar to that of discovery of fire and literature, the invention of electricity, steam machines and computers.

When we consider nano-technology from a conceptual perspective, it is possible to say that the concept derives from two separate words "nano" and "technology". The concept of "nano" from these two words is a Greek word that is used in the sense of "dwarf". Nano-technology, which is formed by the fusion of the concepts of nano and technology, can be defined as technology produced with very small size materials. It is seen that the concept of nano-technology was first used in Tokyo Science University. It is not possible to say that the concept used by Professor Norio Taniguchi, who was employed in this University in 1976, was known by a large group in the early days. However, at the point reached with the studies after the introduction of the concept by Taniguchi, concrete examples in this field has begun to be introduced. In fact, the concept of nano-technology was announced in 1986 by Drexler in a study that has a huge impact on the world, not in theory, but in practice (Nanotechnology: The Next Great Wave of Innovation, 2013).

The concept of "dwarf" which is used in the structure of nano-science and related technology and evaluated as the origin of the concept refers to a structure far from small. When the studies are examined, it is seen that the nano-technology and the studies within this technology cover the design and construction process according to the functions and properties of the atomic level structures, systems or instruments. In this context, nano-technology production process or technology is defined as a production technology at atomic level. When the literature is examined, it is seen that this branch of science is defined as a science that examines the structures, dynamics and properties of systems having at least one of the macroscopic spatial structures which have very different characteristics from both small, molecular and large systems in all dimensions (TÜSİAD - Sabancı University Competitiveness Forum Report, 2013; Jain, 2007). Based on this definition, it is possible to say that the study area of the nano-technology structure is quite small structures.

Characteristics of nanotechnology:

1. Nano-technology is the technology of possibilities.
2. Nano-technology changes the traditional one and enables the production of products with higher standards through new production methods.
3. Nano-technology is multidisciplinary.
4. Nano-technology is universal (TÜSİAD - Sabancı University Competitiveness Forum Report, 2013).

From self-cleaning systems (Tung, 2011) to non-staining fabrics, from the killing the cancer cells without damaging the body to long lasting effect creams (Tran, 2020), from non-odorless socks to use in food safety (A. J. Thekkethil, 2019), the nano-technology entering our lives is a new technology revolution. New products in the fields of health, defense, textile, energy and electronics will facilitate human life. It is already accepted as the key technology of the 21st century.

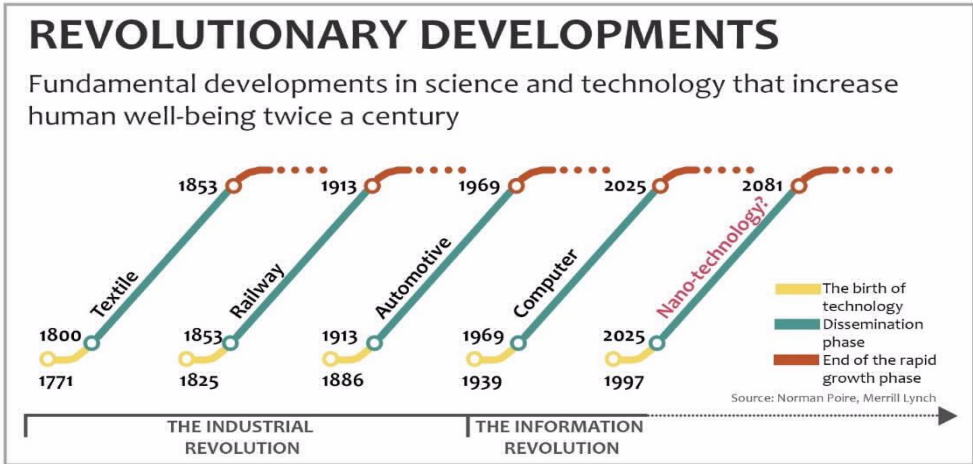

Figure-1. Industrial revolutions that affect humanity since the 19th century (Bilim Teknik Dergisi, 2006)

As shown in the Figure 1 above, it is foreseen that nano-technology will spread rapidly after 2025. It is thought that this process will continue until 2081.

As it has been shown throughout the history, the introduction of any new technology will have direct and indirect implications in national defense. With the nano-technology, we are talking about a fundamental shift in redefining what is possible across all domains of technology. As such, we expect significant national security impact of nanotechnology from offensive and defensive perspectives. Additionally, the impact of technology on the change of social fabric has recently been a topic of discussion. Not only we estimate that there likely be a fundamental social impact but we also estimate that such impact may have fundamental national security ramifications.

1. THE DEVELOPMENT OF NANO-TECHNOLOGY IN THE EU AND TURKEY

The Australian Prime Minister's Council for Science Engineering and Innovation, conducting research on nano-technology, is making a brief description of nano-technology. In this definition, nano-technology is considered as "engineering at the molecular level". According to this definition, nano-technology is a common term for technologies, techniques, and processes within the range of 1 to 100 nanometers, including the manipulation of matter at the smallest level (NBRR, 2005). In a report published by TUSİAD in 2008, nano-technology was considered

as a total structure of many technologies and techniques rather than a specific engineering or scientific field and was defined in this context (TÜSİAD - Sabancı University Competitiveness Forum Report, 2013). In the definition of nano-technology made by Jurvetson, nano-technology has been considered as the point of connection of many scientific fields, but rather than scientific knowledge, this information has been evaluated as an assembler umbrella (Jurvetson, 2007).

The budget allocated to nano-technology in the world is very high (Bhushan, 2016), and it has been included among the key priorities in the developed countries, which have early understanding of the importance of the beginning of technology until 2025. If anything, when these investments were made, it was contemplated that, in the future, the idea that the level of development of countries will be measured by nano-technology levels is increasing day by day (Çıracı, 2010). Of course, the time will tell whether these projections were correct.

In the European Union (EU), a nano-technology network was established in 2003 and reports on nano-technology were published. On May 12, 2004, the European Commission drew the main policy in the field of nano-technology with the declaration "Towards the European Strategy for Nano-technology" and nano-technology was brought to the forefront in terms of competition (Aydoğdu, 2011). In the areas determined by the European Commission, Framework Programs aiming to increase the competitiveness of the international market are considered and nano-technology is considered as the priority area (TUBITAK Science and Technology Magazine, 2006).

In the EU, nanotechnology has 2 main objectives. These are:

1. Introduction of innovative products produced in nano-technology to existing industrial sectors.
2. The development of new materials, tools, products and processes is the promotion of the creation of new industries and new sectors (Aydoğdu, 2011)

80 companies in the field of nano-technology have been supported within the EU, with the 4th Framework Program conducted between 1994 and 1998. In 2001, €45 million was allocated to nano-technology within the scope of the 5th Framework Program. With the 6th Framework Program covering the years 2002-2006, nano-technology was announced as a priority area and the support increased to €150 million Euros. One-third of EU public expenditure is transferred to nano-technology. The plan "Nano-sciences and Nano-technologies: Action Plan for

Europe 2005-2009" prepared by EU on 06/2005 tries to evaluate the studies carried out in the field of nano-technology in a different way.

In the report containing three approaches:

1. Carrying out R & D studies related to the social field, giving importance to ethical principles,
2. To value the ideas of the end-user in the sectors such as health, environment and security of nano-technology-based production,
3. It is aimed to motivate international cooperation (Aydoğdu, 2011).

It is argued that the key technologies identified in the plan will have an important role in the development of the country in the short term. These key technologies are industrial biotechnology, nano-technology, advanced materials, photonics, micro and nano-electronics, and advanced production systems.

Turkey has also noticed the importance of nano-technology started to transform into a new industrial revolution before it is too late. Strategic studies, financial investments, collaborations, support and incentives have begun in the field of nanotechnology.

When the studies in the field of nano-technology in Turkey are examined, as of today, it is possible to say that there is no progress at the world level or the expected level. Studies in nano-technology which emerged in the 1950s and developed in the 1990s around the world have not yet reached the expected level in Turkey due to the fact that Turkey is not included in these developments and remains a spectator. However, it is possible to see that many studies have been carried out in the field of nano-technology since the beginning of 2000's following the developments in the world in Turkey. Turkey, which is lagging behind the world as of the start date of the mentioned studies, has gone on to create a number of plans and programs in order to close this gap.

One of the most important plans and program studies carried out in this area are the studies carried out within the framework of the vision which was described as the vision of Turkey in 2023. With these studies, activities in the field of nano-technology are also included in the subjects which are wanted to be brought to world standards in almost every field in Turkey.

When this document is reviewed, it seems that it is a document containing the plans to create parallel developments worldwide developments in science and

technology in terms of Turkey, to include Turkey among the world's technology level and the scientific and technological activities to be carried out in this context.

Within the scope of Vision 2023 Strategy Document, it is mentioned that nanotechnology activities will have a big impact in the next 10 to 15 years and new markets will emerge in this field. In addition, it is also stated that nano-technology activities and developments in this field will create new economic markets in the short term and in this context will lead to profound changes in economic activities (TUBITAK 2023 Vision, 2017). Based on these expectations or future predictions, the activities in the fields such as nanoelectronic, nanophotonics, nanomaterials, nanofabrication in Turkey were added to the priority action plan. In this context, in order to carry out the necessary R&D activities, teams have been formed and activity plans which include the methods and ways to be followed as a result of the examinations of the teams that have been created have been generated. This roadmap includes the establishment of the necessary research structures, the establishment of policies on a country basis, the provision of necessary resources to the developments, the provision of the necessary manpower and the raising of awareness in the field of nano-technology in the society.

The main components of this objective are education, health, transportation, agriculture, food, construction, infrastructure, energy, information, communication, defense, aviation, environment, textile. Socio-economic targets supporting these elements were determined (TUBITAK 2003-2023 Strateji Belgesi).

Socio-economic targets identified are:

- To have a say in international trade by determining production areas to gain a competitive advantage,
- Improving the quality of life of society,
- Providing economic development by ensuring sustainability in designated production areas,
- To adapt to transformation in a world where societies produce knowledge and transform knowledge into economic and social benefits, to strengthen the infrastructure of information and communication technologies (TUBITAK 2003-2023 Strateji Belgesi).

In order for Turkey to overcome this threshold;

- Making production and automation a flexible structure,

- Developing clean production, information – intensive and high added value products,
- Increasing competitiveness in key sectors for the economy,
- Increasing the ability to develop materials, space and defence technologies,
- Improving the quality of life in food safety, infrastructure, transportation,
- To ensure sustainability, it was concluded that technological infrastructure should be established properly by being competent in energy and environmental technologies (TUBITAK 2003-2023 Strateji Belgesi).

To carry out the above-mentioned activities, it is necessary to know the basic technologies. These technologies, called “Strategic Technologies”, are (TUBITAK 2003-2023 Strateji Belgesi):

1. Biotechnology and gene technologies,
2. Mechatronic

3. Nanotechnology,

4. Information and communication technologies,
5. Energy and environmental technologies,
6. Material technologies,
7. Design technologies,
8. Production technologies.

Nano-technology, an important area in achieving the intended targets, is able to increase the gap between weak and strong countries. Nano-technology is defined in the Vision 2023 Document as an area that has the power to change human life and economic activities from head to toe with new products and markets it will create.

2. AREAS WHERE NANOTECHNOLOGY WILL BE USED

2.1. Nano-technology Applications in the Field of Medicine and Health

The most popular branch of nanobiotechnology, which combines nanotechnology with biotechnology, is shown as "nanomedicine" (TUBITAK Science and Technology Magazine, 2007). Nanomedicine now investigated in clinical trials for diagnosis, treatment, monitoring and control of biological systems. Nano-technology is very effective in the process of obtaining the results of the analysis of a disease within a very short period of time. In practice, primarily nano-devices are produced. Thanks to nano-technology, drugs are transported to the place where

they are needed by the so-called "drug transport" method. The devices produced by nano-technology will be able to circulate in veins, stick to the cells they give direction thanks to receivers and remove damage in the cell with micro-scissors (Liu, 2018).

Another development of nano-technology in the field of medicine is the method of replacing dead cells with artificial tissues. Thanks to the new methods, it will be possible to prevent the loss of tissue that occurs in organs such as brain, spine, heart and kidney which are critical in the human body (Nejati-Koshki, 2017).

Other nanotechnology driven technologies, having the ability to make changes on the DNA, are capable of regaining the ability to regenerate hormones that lose the ability to produce hormones in the treatment of diabetes caused by the lack of insulin hormone in the body (Cho, 2019) (Gerace 2017). Tissue engineering, aimed at repairing damaged organs and tissues in the body, will improve the quality of human life in the near future with nano-technological approaches (Zarrintaj, 2017).

While some of the data belongs to earlier stages of clinical research, these new methods enabled by nano-technology are poised to disrupt the future of medicine and human health. It is important to realize from the perspective of national security that these developments can both be used offensively and defensively. On the defensive side, nanotechnology could be applied in 'pre-deployment screening, combat causality treatment, field medical health, and long-term recovery' (Nichols 2016).

Such developments in nano-medicine will invariably be applicable to the field of defense. One could easily foresee the developments contemplated above to be applied in fighting force health and readiness. We also contemplate other, defense specific applications of nano-technology from the lens of health. If anything, countries like the USA started exploring the impact of nano-technology on defense from early 2000s onward. The reason for this effort is that biotechnology may be leveraged to detect biological attacks through microsensors (US Congress Committee on Armed Services, 2001) and other attack vectors (Shipbaugh et al, 2004) (US National Academies of Sciences, Engineering and Medicine, 2017). These efforts have since been replicated by other countries like India as well (Phukan, 2018). However, what could be used defensively could still be used offensively and majority of research focuses on defending a country against a pathogen that may be generated in a lab for offensive purposes (US National Academies of Sciences, Engineering and Medicine, 2017).

2.2. Nano-technology Applications in Textile Field

All the textile materials obtained as a result of nano-technology are called nanotextile. The different properties that are given to textile materials in nanometer sizes bring with them important developments. In the production process using nano-technology and nanomaterials; performance is increased in machinery and operations and new properties are gained in textile products.

In the textile industry, progress has been made in the development of strong fibers and fabrics for biomedical and military applications (Yanılmaz, Karakaş, 2018). Materials produced by nano-technology provide fabrics with features such as water and oil repellent, bad odor formation prevention, stain retention, wrinkle, cool in summer, warm in winter, breathability (Asif, 2018) (Choi, 2017). With the addition of nano-apparatus and nanosensors into the fabric, the dresses enter to a form which can hear, see, feel and produce energy (Molnar, 2019). Thanks to these, water and energy savings as well as protection against harmful rays will reduce the negative effects on human health. By measuring the environmental stimulus by means of microphones and receivers, the bed sheets that can change color depending on the room and body temperature, pulse rate, blood pressure, heart rate, blood sugar regularly followed by the patient who sends an automatic warning to the hospital in case of emergency, treatment of lonely and elderly patients can be performed remotely (Promphet, 2019). Textile products giving the drug when needed by following the functions of the body, protecting from microorganisms, non-wrinkle, developed by imitating lotus flowers, dirt and oil-repellent, breathable, emitting nice scent, treating wounds are on the market (Üreyen, 2006).

If, as explained above, nanotechnology completely changes the national safety paradigm, then the nanotechnology augmented textiles could be the best countermeasure against this paradigm shift. Armed Forces of other countries are already started working on sensors that could be embedded on textiles earlier in this century (US Department of Defense, 2009). These investments have since drastically altered the state of the art in defense related clothing (Davies, 2020). Similarly, the most realistic and cost – effective path to protect the populace would also be deploying the detection and protection measures through nanotechnology augmented textures as it was applied to military textures.

2.3. Nanotechnology Applications in Defense, Space and Aviation

Nano-technology researches first started in the United States in order to reduce the weight of combat equipment weighing 45 kg in order to increase the military's mobility. The use of nanotechnology for the first time in the field of defense within a national plan is evident that defense is important for the economic, political, social and social integrity of the countries (Uldrich, Newberry, 2008). It is among the targets of the defense sector to realize chemical and biological combat vehicles, nanostructured explosive and armor projects for military requirements. The need for manpower is reduced with nanorobotic systems and by means of nano-sensors, harmful gases and radioactive structures can be detected and nuclear defense systems can be controlled.

For the national defense and security of nanotechnology, many applications and areas of use are specified. These are miniature sensors, high-speed communication tools, unmanned land, sea and air vehicles, high performance on military platforms, improved chemical, biological and nuclear detection systems and maintenance vehicles, improved systems for the monitoring and prevention of nuclear fallout, improved manpower performance (Özer, 2008).

With the use of nanotechnology, low energy-consuming, radiation-resistant, high-efficiency computers, nanostructured sensors, flight systems supported by nanoelectronic, heat-resistant nanostructured coating materials can be developed (Edwards, 2018).

2.4. Nano-technology Applications in the Field of Environment and Energy

Nanotechnology, which has significant implications for the efficient use, production and storage of energy, has new potentials in the utilization of energy resources (TÜSİAD Competitiveness Strategy Series, Tarihsiz). It is the most promising in terms of renewable energy sources. Fossil fuel reserves, which are the main energy source of today, are visibly decreasing, their costs are increasing and the world economy has a negative effect on this situation.

By means of nanoparticles, metals can be made lighter, harder and more powerful, and because of the softness and forming properties of ceramics, the energy and fuel usage rates of the materials decrease. Thanks to nano-technology, friction costs may decrease, the energy need will be reduced, and the reduction of raw materials and energy use will provide cleaner production (TÜSİAD Competitiveness Strategy Series, Tarihsiz).

In the field of energy storage, nano-technology applications include the use of nanoparticles for battery and fuel cells. With the contribution of nano-technology in this field, it is foreseen that the production of water-powered vehicles and batteries will soon be possible (Durgun, 2006).

Nano-technology is considered as the last point in green production; it enables the elimination of the environmental problems created by modern science and technology and the development of production systems that allow the prevention of waste.

Harnessing nanotechnology for national defense applications remains an interest for a number of countries. Not only US Navy has a number of programs that are focusing on energy creation and storage projects but also US Department of Defense closely tracks the investments of ally and enemy countries in this field (US Department of Defense, 2009) (US National Academies of Sciences, Engineering and Medicine, 2017). The reason why such applications are an area of interest is that cleaner and cheaper energy production and storage through nanotechnology will enable the armies, navies and air forces of the future to have a longer – range attack capabilities with less dependence of resources and lower footprint thus enabling a very large strategic advantage.

2.5. Nano-technology Applications in the Field of Informatics and Electronics

Nano-technology is the key to future information and communication technologies. According to Moore's Law, the computer performance doubled every eighteen months and their size halved since the 1950s maintain their validity until the 2020s, However the computers produced with new nano-technological developments will go down to molecular sizes. With the introduction of nanophotonics technologies that examine the relationship of nanostructures with photonics and nanotechnology to light, the acceleration of computers, Internet speed and the capacity of DVD information storage will increase by hundreds of times and there will be serious developments in the field of information-communication (TÜSİAD - Sabancı University Competitiveness Forum Report, 2013).

The most important variable in this field is the economic miniature and fast processors with high performance. These processors are expected to be much smaller in size, higher capacity, faster and more energy efficient than current computers. With the widespread of mobile phones with versatile displays, electronic books, nano refrigerators that destroy odor and germs and other electronic devices, the demand will increase and the market will expand (TÜSİAD

- Sabancı University Competitiveness Forum Report, 2013). OLED technology, an important component of nanoelectronics, is a technology with low energy use and wide viewing angle. Today, it is used in laptops, mobile phones, GPS systems and digital cameras.

Nano-technology applications give signals that smart phones and tablet computers can produce flexible structure in the coming years. Quantum information processing projects, which are important elements of the security of countries, are carried out quietly in the research centers of countries today. Quantum information processing research through nano-technology is one of the priority civil and military research areas of various countries as a guarantee of national security and independence (TUBITAK Vision 2023 Project Nanotechnology Strategy Group).

From the perspective of Informatics and Electronics, the core challenge that we should be ready for is the introduction of Quantum Computing. With the first viable quantum computer, majority of the cryptography systems in place will be rendered useless and could be broken instantaneously (NIST, 2016). The first mover advantage in this area will be very important as there will be a significant imbalance of power between the nation (or non-state entity) to have this capability versus those who do not. Further research must be conducted on the government level on preventing and responding to this thread.

2.6. Nanotechnology Applications in Transport Field

Automobile industry is one of the industries with a wide range of applications most feeds the economy in Turkey and in the world today. For this reason, studies on nano-technological applications in the automobile industry have increased in recent years. The reflection of nano-technology to transportation industry are composed on the subjects such as the engine parts, the materials and friction-oriented works, automobile glass, wiper, rear-view mirrors, paint, fuel additives, exhaust filter technology, hydrogen storage, sensor applications, the use of carbon nanotubes in tires.

Because nano-technology allows for a deliberate placement of molecules, plastic materials are as solid as they are light. Today, easy scratch-free metallic paints, friction-reducing, engine life-extending parts have been produced. In automobile tires, inorganic clay and polymers intended to be used instead of black carbon will allow the production of environmentally friendly tires; nuclear wastes

can be detected with the help of nanosensors and nanorobots, and waste control and filtering will be ensured (Erkoç, 2010).

2.7. Nanotechnology Applications in Food

The application of nano-technology to agriculture and food was carried out by the US Department of Agriculture for the first time in December 2002. Nanotechnology applications in the food sector are limited although they are everywhere (Gültekin vd., 2011). The applications focus more on food safety and food packaging. Since food processing processes consist of different technologies, nanotechnological applications vary in food. The life of the foods strengthened with nanoparticles is prolonged; color, texture and consistency increase and antimicrobial properties are developed in packaging. The methods used in food packaging provide savings in storage and distribution. With the help of nanosensors, a number of important information, providing new benefits to producers and consumers, box milk or yogurt products such as hot air for long periods of time as a result of the deterioration of the difference in the packaging can be produced (Boyacıoğlu, 2017).

2.8. Turkey's Opportunities

Turkey has numerous opportunities in the field of nanotechnology studies. These opportunities are driven by the general structure of the country as well as Turkey's industrial and technological resources. Below are potential opportunities for Turkey in developing a robust nanotechnology industry.

- The opportunity to benefit from various international funds within the EU framework programmes,
- The presence of capital all over the world and seeking investment opportunities,
- Opportunity to enter new products and services created by technology development,
- The dynamism that developed textile industry in the country can provide to national economy with the help of nano-technology applications
- Opportunities for defence, aerospace and aerospace industry investments
- Advantages of proximity to the developing energy market in supplying energy and raw materials,
- New beginning of nano-technological studies in the world.

2.9. Threats Facing Turkey

In addition to advantages, Turkey has a lot of threats in this field. These threats are generally driven by the country's general economic and political structure and could be further exacerbated by global economic and political conjecture. Below are some examples of the aforementioned threats.

- Brain drain due to insufficiency of job opportunities and wages,
- Political instability,
- Foreign political influences, pressures and global economic turmoil,
- Increasing competition in the market, increasing market dominance of multinational companies,
- Non-realization of foreign investment flow,
- Unable to keep up with the rapid development of science and technology in the world
- Non-regulated policies for nano-technology
- Intensive competition conditions in the international economy.

3. SOCIAL REFLECTIONS OF NANO-TECHNOLOGY

The point reached in technology and the demand for products at this point increases the investments made in this area and in addition, the formation of new investment plans. When the newly created plans are examined, it is seen that an investment activity has started in nano-technological activities, but efforts have begun to draw attention to this point in the social field. These developments in the technological field lead to a society structure that is more familiar with the developments in other technological areas, especially in nano-technology. This creates a social structure that is intertwined with technology, and this close relationship with technology enables the formation of a technological lifestyle and this combination enables the formation of consumer practices. When considered in this context, it is considered as a problematic issue that will change in the future, and the upcoming period is considered nano-era in the integration of nanotechnology and society. In this context, the thoughts about the formation of nano-era in nano-societies, which are to be shaped, have not been able to go beyond the scenarios which are still described as futurist. However, many researchers have attempted to clarify the social structure of the nano-era in line

with the analysis (Bainbridge, 2007a). It is possible to list the results achieved in this regard as follows.

Social reflections on the nano-technology should be a core area of interest from the perspective of national security. Though the changes predicted in material domain will have a fast-onset and tangible impact, the long – term social impact might be more deleterious. For example, only a few decades after the launching the first mass social media network can we notice the overall impact on the society. But as a result, we see social engineering having a large impact on the security of nations (Bradshaw, 2017).

We have tried to identify some of the components of the society that may be impacted from these shifts, but we strongly recommend further research in this area.

3.1. Effects on Family Structure

The family, which is the building block of society, is among the first to be discussed in the new social structure to be developed with nano-era. In a study called Surway2000 research, individuals present different interpretations about family life in the new age. According to the data obtained from the research, it is thought that families will have a stronger structure in the next century, called nano-era. However, it is stated that there will be a decrease in divorce rates and it is also stated that there will be a return to the traditional family type. However, in some of the opinions put forward in the light of the researches on this subject, it is mentioned that there is an increase in the divorce rates when the long-term nano-era is taken into consideration and this may have some bad effects on the children coming to the new world. However, some research results suggest that a transformation will occur towards a family structure where the definitions of the family will be reproduced (Bainbridge, 2007b).

When the researches and the results are evaluated, it is not possible to reach a clear conclusion on what kind of impact technology will have on society and the family. In addition to all this, there is no clear explanation as to what impact the nano-technological developments will have on family life. However, it is emphasized that there will be an increase in birth rates along with technological developments and that there will be a great impact of nano-technology on the control or progress towards the increase of the population. Another effect of nano-technology in family life and social life is the increase in the average life due to

developments in medicine and the increase in the elderly population due to nanomedicine applications (Bainbridge, 2010).

However, it is clear that technology has a fundamental impact on the family dynamics as a whole (Villegas, 2013). Additionally, families, as a unit have a fundamental impact on social change (McKie, 2005). Therefore, further research must be conducted on the long term direct and indirect impact of this fundamental change in technology on national security.

3.2. Effects on Religion and Belief System

After the integration of technology into society, it is possible to see the effects of technology in all areas of human being as a result of individuals dominating nature. The increase in the capacity of the human being to be intertwined with technology leads to the formation of the psychology of creativity in the human being, and it is possible that this will lead to a conclusion such as the removal of the human from religious values. In this regard, Bainbridge emphasizes that the tendency of proximity and distance to religious belief will increase in nano-era and that, in other words, there will be some polarizations in these matters. As a matter of fact, it is among the predictions that people can shift to different poles in the form of being able to put them in a creative position or to analyze the point reached by the creator with the opportunities provided by the technological structures dominated by people and the new products it creates (Bainbridge, 2010). The opinions of Surway2000 participants and the expectations of experts in this field are that progress in scientific knowledge will spread to society without prejudice or challenge in the field of traditional religious belief (Bainbridge, 2010).

The effect of technological developments on faith is taken into consideration in terms of religion. Leiss considers this issue as technology idols. Leiss's concept of technology idols is dealt with in the form of magic, religious beings and loyalty to unreal social traditions. In this context, it is suggested that the individuals who are connected to the thoughts that arise along with the commitment to technology can see a deeper structure in these thoughts (Milberry, 2010).

3.3. Cultural Structures and Their Effects on Education

In researches, it has been concluded that technology and culture are in a state of war because of the disconnection between cultural structures and technology. However, due to developing technologies and these technologies, the possibility of a faster transition to cultural structures is ignored. As a matter of fact, the increase in the speed of communication can accelerate the cultural flow in the inter-

communal and in the same society. When new structures developed with nanotechnology are examined, it is mentioned that a period of 3 or 7 years will be more extensive and fast communication possibilities will be reached with smaller computers or computer equipment. In this context, it is possible to mention that nanotechnology has a positive impact on the transfer of culture or the fulfillment of the functions of culture (Baird, 2007).

With this new cultural approach or new cultural outlook, it is mentioned that the emergence of the so-called "trans-humanist" groups will be facilitated. Trans-humanists are defined as groups that advocate that human nature can be transformed by technology, or that people are obliged to transform in their nature. With the emergence of these groups, there is a problem of leadership in the nano-society structure which is developed by nanotechnology. In this leadership problem, moral scientists and philosophers are shown as leaders for trans-humanists. As expected, scientists or engineers are not led by these groups. The main purpose here is not only the development of technological innovations but also the construction of cultural infrastructure and its prerequisites to prevent alienation (Bainbridge, 2010). In this context, it is expected that individuals who are active in the field of thought rather than technical personnel will lead the leaders of trans-humanists. Experts in this field talk about the development, culture of scientific developments in today's world and the existence of the culture of saving the world (Baird, 2007). In this respect, scientific developments in the field of nanotechnology can serve both cultures in the global sense and in the sense of protecting the world while the point at which point it will be weighted or what point will be taken ahead depends on the tendencies of societies (Baird, 2007).

CONCLUSION

Technology always develops with the curiosity of human learning. The accumulation of knowledge and communication technologies has increased the speed of science and technology. The high level of progress in the field of science and technology, which requires intensive research, has created the "new basic technologies" phenomenon. New core technologies include information technology and generic technologies. Among the generic technologies, nano-technology is at the forefront because of its multiplicity of use, its ability to enable product and process innovation in all sectors, its practicality, its multidisciplinary and synergistic structure and its strategic importance for the world of research. Nanotechnology includes completely new materials, products and systems, creating new markets, and is therefore destructive. Scientific discoveries do not change society

in general directly; they can set the stage for the change in the context of developing economic and social needs, resulting from a combination of old and new technologies. As a result of the studies carried out in the 1980s, nanotechnology, which was first mentioned in the 1960s, clearly revealed the positive impact of technological developments on competitiveness, has gained importance as a result of the understanding that materials can acquire new and different features as materials become smaller. The innovation of nano-technology, which has positive effects in many industries, and the height of its development rate, makes it difficult to see its impact as a whole. However, the fact that the introduction of nanotechnology will cause a paradigm shift not only in national defense but all aspects of life makes it an important factor to consider from the perspective of national security. The technology will not only improve defensive options but also vastly increase the offensive options in hands of a country's state and non-state adversaries. The reaction of the society to this development will make it easier for us to see the impact of nano-technology. The positive and negative impact of nano-technology on society depends on the reaction of the society to nano-technology. We also must ponder this impact proactively as the societal ramifications of this paradigm shift will have as strong and long – lasting effects in the material side. In order to see its impact on society more clearly, nanotechnology needs to take place in more human lives and complete the incubation period.

Nanotechnology will affect the social life positively or negatively like the technologies of the past. Developed countries dependent on technology have begun to consider high-yield nano-technology as one of the priority areas to be supported within strategic plans.

REFERENCES

- Asif, Ayatullah Hosne (2018). Application of Nanotechnology in Modern Textiles: A Review. *International Journal of Current Engineering and Technology* 2347 – 5161.
- Aydoğdu, E. (2011). “Nanoteknoloji, Nanobilim ve Analitik Kimyadaki Kullanım Alanları (Use in Nanotechnology, Nanoscience and Analytical Chemistry)”, Unpublished Master Thesis, Dumlupınar University, FBE, p.6-7.
- Bainbridge, W. (2007a) Nanotechnology and Social Trends. in *Nanotechnology: Societal Implications II - Individual Perspectives*. M.C. Roco, W. S. Bainbridge (Eds.) Springer: Dordrecht.
- Bainbridge, W. (2010). Burglarizing Nietzsche’s Tomb. *Journal of Evolution and Technology*. 21(1):37-54.
- Bainbridge, W. S. (2007b). Converging Technologies and Human Destiny. *Journal of Medicine and Philosophy*. 32: 197-216.
- Baird D. (2007). Navigating Nanotechnology Through Society. in *Nanotechnology: Societal Implications II - Individual Perspectives*. M.C. Roco, W. S. Bainbridge (Eds.) Springer: Dordrecht.
- Bilim Teknik Dergisi, (2016). (*Journal of Science and Technology*), Aralık sayısı (December Issue), 2-14
- Boyacıoğlu, D.(2017). “Nanoteknoloji ve Gıda Sistemlerine Uygulamaları-Süper Gıdalara Doğru Bir Yol Haritası mı? (Nanotechnology and Applications to Food Systems - A Roadmap to Super Foods?)”, <http://www.utb.org.tr/makaleler/nanoteknoloji-ve-gida-sistemlerine-uygulamalari-super-gidalara-dogru-bir-yolharitasi-mi.html> (22.05.2017)
- Bradshaw, S., & Howard, P. (2017). Troops, Trolls and Troublemakers: A Global Inventory of Organized Social Media Manipulation (Vol. 2017.12, pp. 1–37). Oxford Internet Institute.
- Bhushan, B. (2016) Introduction to Nanotechnology: History, Status, and Importance of Nanoscience and Nanotechnology Education. In: Winkelmann K., Bhushan B. (eds) *Global Perspectives of Nanoscience and Engineering Education*. Science Policy Reports. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-31833-2_1

- Cho, E.Y., Ryu, J., Lee, H.A.R. et al. (2017). Lecithin nano-liposomal particle as a CRISPR/Cas9 complex delivery system for treating type 2 diabetes. *J Nanobiotechnol* 17, 19 (2019). <https://doi.org/10.1186/s12951-019-0452-8>
- Choi Y et al. (2017). Characteristics and application of nanomaterials on sportswear fabric. *International Journal of Applied Engineering Research*. 6704-6709.
- Çıracı, S. (2017). “Nanoteknoloji: Beklenen Sanayi Devrimi” (“Nanotechnology: The Expected Industrial Revolution”). *Dünya Gazetesi (World Newspaper)*. March 2010. http://www.dunyagazetesi.com.tr/nanoteknoloji-beklenen-sanayidevrimi_83153_haber.html (03.05.2017)
- Davies, N. (2020). Military Fabrics: A Matter of Life and Death AATCC Review, Volume 20, Number 3, May/June 2020, pp. 39-45(7)
- Durgun, E. (2006). “Hidrojenli Gelecek-Yakıt Hücreleri (Hydrogen Future-Fuel Cells)”, TÜBİTAK Journal of Science and Technology, New Horizons Attachment, Issue :467, (October 2006), p.11.
- Edwards, E. (2018). Overview of Nanotechnology in Military Aerospace Applications. *Nanotechnology Commercialization: Manufacturing Processes and Products*. Wiley.
- Erkoç, Ş. (2010). *Nanoscience and Nanotechnology*, 4. Publishing, Ankara: Middle East Technical University Society and Science Center, p.21.
- Gerace, D., Martiniello-Wilks, R., Nassif, N.T. et al. CRISPR-targeted genome editing of mesenchymal stem cell-derived therapies for type 1 diabetes: a path to clinical success?. *Stem Cell Res Ther* 8, 62 (2017).
- Gültekin at all.,(2011). “Nanoteknolojinin Gıda Alanındaki Uygulamaları (Applications of Nanotechnology in Food)”, I.National Nanotechnology Congress, Istanbul: Yıldız Technical University, 17-18 June 2011.
- <http://www.hurriyet.com.tr/teknoloji/nano-teknoloji-devrimi-9994570> (23.04.2019)
- Jain, N. K. (2007). “Generation of Manpower for Teaching, Research and Industry at the Centre for Converging Technology”. *PICMET 2007 Proceedings*, 5-9 August, Portland. USA. 273-299.
- Jurvetson S. (2007). *Transcending Moore’s Law with Molecular Electronics and Nanotechnology*.

- Linda McKie (2005). *Families, Violence and Social Change*. McGraw-Hill Education UK.
- Liu, Jingjing et al (2018). Nanomedicine for tumor microenvironment modulation and cancer treatment enhancement. *NanoToday* August 2018, Pages 55-73
- Milberry. K. (2010). Wiki style: Designing change, Implementing democracy. *Technology and Society: In a destructive resistance and restructuring*.
- Molnar, A et al. (2019). Implementation of Biological Sources of Energy in the System of “Smart Clothes” *Acta Mechanica Slovaca* 23 (3): 30 - 35
- Nanotechnology Business Research Report (NBRR) (2005). *Nanotechnology and The Business Community: A Study of Business’ Understanding of and Attitudes Towards Nanotechnology*.
- National Institute of Standards and Technology, US Department of Commerce (2016). *Report on Post-Quantum Cryptography*. Lily Chen et al.
- Nejati-Koshki, Kazem et al. (2017). An update on application of nanotechnology and stem cells in spinal cord injury regeneration. *Biomedicine and Pharmacotherapy* 85-92
- Nichols, Gregory. (2016). *Applications of Nanotechnology in Military Medicine: From the Battlefield to the Hospital and Beyond*. HDIAC Journal. 3. 32-35. G. Ruvienkamp, J. Jongerden, M. Öztürk (Eds.). Istanbul: Kalkedon Publications.
- Özbay, E.(2005). “Nanofotonik: Fotonlarla Dans (Nanophotonics: Dancing with Photons)”, *TÜBİTAK Journal of Science and Technology, New Horizons Attachment*, Issue: 453, (Agust, 2005), p.86.
- Özer, Y. (2008).“Nanobilim ve Nanoteknoloji: Ülke Güvenliği/Etkinliği Açısından Doğru Modelin Belirlenmesi (Nanoscience and Nanotechnology: Determining the Right Model in terms of Country Security / Efficiency)”, (Unpublished Master Thesis, T.R. Turkish Military Academy, Institute of Defense Sciences, 2008), p.66
- Phukan, Nabanika (2019). *Nanotechnology and its Military Applications*. *Academic Journal of Nanotechnology*
- Promphet N. et al. (2019). Non-invasive textile based colorimetric sensor for the simultaneous detection of sweat pH and lactate. *Talanta*. 424-430.

- Shipbaugh, C. et al. (2005). Nano-enabled Components and Systems for Biodefense. *Biomedical Nanotechnology*, 114-139, Taylor and Francis.
- Thekkethil, A. J. et al (2019). The Role Of Nanotechnology In Food Safety:A Review.2019 International Conference on Computational Intelligence and Knowledge Economy (ICCIKE), Dubai, United Arab Emirates, 2019, pp. 405-409
- Tran, P., Lee, S., Kim, D. *et al.* (2020). Recent advances of nanotechnology for the delivery of anticancer drugs for breast cancer treatment. *J. Pharm. Investig.* **50**, 261–270
- Tung, Wing Sze et al. (2011). Self-cleaning fibers via nanotechnology: a virtual reality. *J. Mater. Chem.*, 2011,21, 7858-7869.
- TÜBİTAK Bilim ve Teknik Dergisi (TUBITAK Science and Technology Magazine) - New Horizons Attachment, “Doku Mühendisliğinde Nanoteknoloji (Nanotechnology in Tissue Engineering)”, Ankara: October 2007, p.2.
- TÜBİTAK Vizyon 2023 (TUBITAK 2023 Vision)”, <http://www.tubitak.gov.tr/tr/kurumsal/politikalar/icerik-vizyon-2023> (08.05.2017).
- TÜBİTAK, AB 6. Çerçeve Programına Türkiye'nin Katılımı - Organizasyon Tiplerine Göre Dağılım Analizi, Ankara (TUBITAK, Turkey's Accession to the EU 6th Framework Program - Organizational Breakdown Type Analysis, Ankara): October 20, 2006.
- TÜBİTAK, Ulusal Bilim ve Teknoloji Politikaları: 2003-2023 Strateji Belgesi (TÜBİTAK, National Science and Technology Policies: 2003-2023 Strategy Document), p.9-10.
- TUBITAK Vision (2023). Project Nanotechnology Strategy Group, Nanoscience and Nanotechnology Strategies, p.14.
- TÜSİAD –Sabancı Üniversitesi Rekabet Forumu Raporu (Sabancı University Competitiveness Forum Report). Uluslararası Rekabet Stratejileri: Nanoteknoloji ve Türkiye (International Competition Strategies: Nanotechnology and Turkey). (2008). T/2008-11/474.
- TÜSİAD Competitiveness Strategy Series, International Competitiveness Strategies: Nanotechnology and Turkey, p.91.

- Uldrich, J. & Newberry, D. (2008). Nanoteknoloji - Nanoteknoloji Gelecekteki İşlerinizi Nasıl Değiştirecek? (Nanotechnology - How Nanotechnology will Change Your Future Jobs?) Tolga Alıcı (çev.), 2. Edition, Istanbul: Ledo Publishing, 2008, p.46.
- Üreyen, M. E., (2006). “Nanoteknoloji ve Tekstil Uygulamaları Bölüm1: Nanoteknolojinin Tanımı, Kapsamı ve Önemi (Nanotechnology and Textile Applications Part1: Definition, Scope and Importance of Nanotechnology)”, GEMSAN Technical Bulletin, p.2-7.
- US Congress Committee on Armed Services (2001). National Defense Authorization Act for Fiscal Year 2002. US Government Printing Office.
- US Department of Defense Director of Defense and Engineering (2009). Defense Nanotechnology Research and Development Program
- US National Academies of Sciences, Engineering and Medicine. (2017). A Proposed Framework for Identifying Potential Biodefense Vulnerabilities Posed by Synthetic Biology
- Villegas, Alessondra (2013) "The Influence of Technology on Family Dynamics," Proceedings of the New York State Communication Association: Vol. 2012, Article 10 Available at: <https://docs.rwu.edu/nyscaproceedings/vol2012/iss1/10>.
- Yanılmaz, M. & Karakaş, H. “Yüksek Performanslı Tekstiller İçin Nanoteknoloji Uygulamaları (Nanotechnology Applications for High Performance Textiles)”, TMMOB Chamber of Textile Engineers, ITU: Department of Textile Engineering, Year 18, Issue 81, p.35-36.
- Zarrintaj Payam et al. (2017). Can regenerative medicine and nanotechnology combine to heal wounds? The search for the ideal wound dressing NANOMEDICINEVOL. 12, NO. 19

AFET KURBANLARININ KİMLİKLENDİRİLMESİNDE KULLANILAN YÖNTEMLER VE ÜLKEMİZDEKİ DURUM

Niyazi Umut AKINCIOĞLU*, İlker ASLAN**, Yeşim DOĞAN***

Öz

Büyük can kayıplarının meydana geldiği afetlerde en zorlu aşamalardan biri farklı disiplinlerden uzmanların katılımlarını gerektiren “afet kurbanlarının kimliklendirilmesi” sürecidir. Bu aşamada kimliklendirmede kesin sonuç veren altın standart yöntemlerin yanı sıra, karşılaştırma örnek havuzunu daraltan ve destekleyici yöntemler de kullanılır. Birincil kriterler olarak da adlandırılan altın standart üç yöntem, parmak izi incelemesi, dental analiz ve DNA analizidir. Herhangi birinden alınan pozitif sonuç kimliklendirme için yeterli olsa da afetin oluş şekli ve insan kalıntılarının içinde bulunduğu durum hangi yöntemin ön plana çıkacağını belirler. Maliyet ve uygulama kolaylığı açısından DNA analizleri, parmak izi incelemeleri ve dental analizlerden sonra tercih edilmesi gereken pahalı ve zahmetli bir yöntemdir. Ancak diğer yöntemlerin sonuç verebilmesi için de karşılaştırmada kullanılacak ölüm öncesi verilerin kayıtlarının düzenli tutulması gerekir. Bu nedenle bir ülkenin afet kurbanlarını kimliklendirme süreci açısından gelişmişliği ile süreçte DNA analizlerine başvurma oranı arasında ters bir ilişki olduğu söylenebilir. Ülkemizde parmak izi kayıtları ile ilgili sorunlar büyük ölçüde çözümlenmiş olsa da dental kayıtların tutulması ile ilgili halen sorunlar yaşanmaktadır. Bu gerçeklerden yola çıkarak, görev tanımı afet kurbanlarını kimliklendirme olan, farklı disiplinlerde uzmanların varlığını gerektiren ekiplerin kurulması ve ölüm öncesi kayıtlarla ilgili düzenlemelerin hayata geçirilmesi doğal afet ve terör olaylarının sıklıkla yaşandığı ülkemizde önemli bir önceliktir.

Anahtar Kelimeler: Afet, Kimliklendirme, DVI, Interpol, DNA, Parmak İzi

DISASTER VICTIM IDENTIFICATION AND THE PRACTICE IN TURKEY

Abstract

The most challenging phase of a mass disaster is the “victim identification” process, which requires experts from different disciplines. Besides the standard methods that give precise results in identification, methods that help narrow down the comparison sample pool are also employed. The three gold standard identification methods defined as the primary ones are fingerprint examination, dental analysis and DNA analysis. Although the positive result obtained from any of these methods is sufficient for identification, the human remains’ situation decides which method will come forward. DNA analysis should be the last choice after fingerprint and dental analysis in terms of cost and feasibility. However, in order for other methods to give results, it is required to have regularly kept records of antemortem fingerprint and dental data. For this reason, it can be claimed that there is an inverse relationship between a development level of a country in disaster management and the rate of using DNA analysis in the identification process. The problems with fingerprint records have been significantly solved in our country, but there are still problems related to dental records. Based on these facts, the establishment of teams that require experts from different disciplines, whose only assignment is to identify the victims of disasters, and the implementation of regulations regarding antemortem records is an essential priority in our country, where natural disasters and terrorist incidents frequently occur.

Keywords: Disaster, Identification, DVI, Interpol, DNA, Fingerprint

* Ar. Gör. Polis Akademisi Adli Bil. Ens., umutakincioglu@gmail.com, ORCID:0000-0002-4605-6195

** Doktora Öğrencisi. Ankara Üniv. Disiplinlerarası Adli Bilimler AD, ilkeraslan06@gmail.com, ORCID:0000-0003-3094-4160

*** Doç. Dr., Ankara Üniv. DTCF, Antropoloji Bölümü, ydalakoc@gmail.com, ORCID:0000-0001-6650-6133

GİRİŞ

Birden fazla kişinin hayatını kaybetmesiyle sonuçlanan ve beklenmedik şekilde meydana gelen olaylar afet olarak sınıflandırılmaktadır. Trafik kazaları, deprem, sel, yangın ve patlamalara neden olan kazalar, terör saldırıları ve hatta savaşlar, etkileri göz önüne alınarak afet olarak tanımlanabilir. Aslında söz konusu afet kurbanlarının kimliklendirilmesi süreci olduğunda, mevcut kaynakların süreci yönetmekte yetersiz kaldığı, kaynak ve personel takviyesine ihtiyaç duyulan her türlü doğal ve insan kaynaklı olayın afet olarak tanımlanması en doğrusu olacaktır (Interpol, 2018).

Can kayıplarının meydana geldiği afetlerin ardından yaşanan en büyük sorunlardan biri ölen kişilerin kimliklerinin belirlenmesidir. Bu süreç yasal prosedürleri yerine getirmenin yanı sıra, dini, etik ve manevi yönleri de olan bir gerekliliktir. Kimlik tespitinin başarıyla gerçekleştirilmesi sonucunda kişinin yakınlarına teslim edilerek kendi dini ritüellerine uygun olarak defnedilmesi ve dolayısıyla cenaze sahiplerinin sorumluluklarını tamamlama hissiyatı hayatların normalleşmesine katkı sağlar. Bunun yanında ölümün resmiyet kazanması ile miras hukukuna yönelik sorunlar da ortadan kalkmış olur (Tuğ, 2002).

Interpol (Uluslararası Polis Teşkilatı) tarafından hazırlanan DVI (Disaster Victim Identification- Afet Kurbanlarının Kimliklendirilmesi) rehberinde afetler, kimliklendirme süreçlerindeki farklılıklar göz önünde bulundurularak, açık ve kapalı afetler olarak sınıflandırılmıştır. Açık afetler olayın gerçekleştiği alanda bulunan ve dolayısıyla kimliklendirilmesi gereken ceset sayısının tam olarak bilinmediği, olay yerinde bulunan kişilerin kimlik bilgileri ile ilgili önceden elde edilmiş herhangi bir kayıt bulunmayan afetlerdir. Örneğin halka açık bir alanda meydana gelen bir patlamanın ardından olay yerine gelen ekiplerde alanda kaç kişinin ölmüş olduğu ve bu kişilerin muhtemel kimlikleri ile ilgili hiçbir ön bilgi bulunmaz. Ancak kapalı afetlerde ise kimliklendirilmesi gereken kişi sayısı ve muhtemel kimlik bilgileri başta olmak üzere birçok veri olayı incelemek üzere gelen ekiplerin elindedir. Yolcu sayısının ve yolculara ait kimlik bilgilerinin bilindiği bir uçak kazası buna örnektir. Elbette kapalı afetlerde mukayese örneği elde edilecek kaynakların daha kolay tespit edilebilmesi ve kişi sayısının tam olarak bilinmesi açık afetlere göre nispeten daha kolay ve hızlı bir kimliklendirme yapılmasını sağlayacaktır (Interpol, 2018). Ayrıca bir uçağın yerleşim yerine düşmesiyle orada bulunan insanların da felaketin kurbanları arasında yer alması sonucu ortaya çıkan afet tipi, açık ve kapalı afetlerin bir kombinasyonu olduğundan “hibrit afet” ya da “çapraşık afet” olarak adlandırılabilir.

Toplu ölümlere neden olan felaketlerin ardından hem felaketin boyutunun anlaşılması hem de hayatını kaybeden kişilerin yakınlarına teslim edilmesi devletlerin görevleri arasında yer almaktadır. Dünya tarihinde meydana gelen felaketlerden elde edilen tecrübeler kimliklendirme süreçlerinde bazı standartların ortaya konulması gerekliliğini açıkça göstermiştir. Interpol üyesi ülkelerde bu standartlar konusunda bir fikir birliği oluşturulmuş ve süreci yürütecek eğitimli DVI ekiplerinin kurulması gerekliliği ortaya konmuştur. Küreselleşmiş dünyada meydana gelen bir felaketin çok uluslu olma ihtimalinin de artması, bu ekiplerin kurulmasının sadece ulusal değil, uluslararası bir gereklilik olduğunu da göstermektedir. Adli kimliklendirme süreçleri konusunda gelişmiş ve tecrübeli kriminal ekiplere sahip olan ülkemizde, felaket kurbanlarının kimliklendirilmesi sürecinin sağlıklı şekilde devam ettirilmesinde karşımıza çıkabilecek en büyük engel ölüm öncesi (Ante Mortem-AM) kayıtlarının tutulması ile ilgilidir. Bu nedenle ülkemizde bu kayıtların kimliklendirme amaçlı olarak paylaşımını organize eden kararlar alınması ve süreci takip edecek, gerektiğinde ülke içinde ya da ülke dışında meydana gelen bir felakette hazır bulunacak deneyimli bir DVI ekibinin kurulması son derece önemlidir.

1. AFET KURBANLARIN KİMLİKLENDİRİLMESİ

Afet kurbanlarının kimliklendirilmesi kavramı bilimsel metotlar ve belirli standartlar içerisinde 1980'li yıllarda ele alınmaya başlansa da aslında toplu ölümlerin olduğu olaylarda kurbanlarının kimlik tespitine yönelik çalışmalar çok daha eski tarihlere dayanmaktadır. Viyana'da bulunan Ring Theatre'da 1881 yılında meydana gelen yangında, hayatını kaybeden 449 kurbandan 284'ü kimliklendirilmiştir. 1897'de Fransa'da Bazar de la Charite'de yaşanan yangında hayatını kaybeden 126 kurban adli otopsi, parmak izi incelemeleri ve odontolojik incelemeler yardımı ile kimliklendirilmeye çalışılmıştır. 19. yüzyılda yaşanan bu iki afetin ardından yapılan çalışmalarda adli yöntemlerin de kullanılmasıyla beraber, profesyonel anlamda yapılan ilk afet kimliklendirme çalışmaları olarak da nitelendirilebilir. Daha sonraki yıllarda insan yaşam tarzında meydana gelen bazı değişiklikler, insanların toplu olarak buldukları ortamların da sayısını arttırarak, afetlerde çok sayıda kişinin öldüğü vaka sayılarında artışa neden olmuştur. Yaşanan felaketlerde tespit edilen ihtiyaçlar bu alanda birden farklı disiplinin beraber hareket etmesi gerektiğini göstermiştir. Arama kurtarma çalışmalarında yer alacak uzman ekiplerin dışında cesetlerin kimliklendirilmesinde olay yeri uzmanlarının, biyologların, antropologların, diş hekimlerinin ve adli tıp uzmanlarının kullandıkları yöntem ve metotların olumlu sonuçları olduğu

görülmüştür. Bu nedenle DVI ekipleri farklı alanlarda uzman ekiplerin beraber hareket ettiği multidisipliner bir ekip olarak ele alınmaktadır (Lessig, 2012).

1944 yılında Alman işgalinin yaşandığı Norveç'in Bergen şehrinde nehirde yol almakta olan 150 ton dinamit yüklü bir gemi nedeni bilinmeyen bir sebeple infilak ederek büyük bir felaketin yaşanmasına neden olmuştur. Patlama sebebiyle civarda bulunan birçok bina yanarken yaklaşık 5000 kişi bu patlamadan zarar görmüştür. 93 kişinin hayatını kaybettiği patlamanın ardından kurbanların kimliklerinin tespit edilmesi için çalışmalar başlamış, kurbanların birçoğunun görsel olarak yakınları tarafından kimlikleri tespit edilebilirken bir kısmı için ise geriye kalan doku parçaları üzerinde incelemeler yapılmıştır. Olaya müdahale eden personelin kimliklendirme konusunda yeterli bilgiye sahip olmaması ve bulgulara zarar vermesi nedeniyle süreç sekteye uğramıştır. Bu olayın ardından afette kurbanların kimliklendirilmesi çalışmalarında bazı prosedürlerin oluşturulması ve profesyonel kişiler tarafından uygulanmasının kimlik tespitinin başarısı açısından büyük önem taşıdığı görülmüştür (Waalder, 1972).

Afetlerin ardından kimliklendirme aşamasında yaşanan sıkıntıları en aza indirmek ve bu aşamada yapılması gereken çalışmalar için bazı standartlar ve prosedürler belirlemek adına 1984 yılında Interpol tarafından bir afet kurbanlarını kimliklendirme (DVI) rehberi hazırlanmıştır. Bu rehber afetlerin ardından yapılacak çalışmalarda afetlerin sınıflandırılması ve eldeki bulgulardan maksimum verim alınabilmesi için birçok uygulamayı barındırmaktadır. İlk olarak 1984 yılında hazırlanan rehber, daha sonraki yıllarda uygulamadaki birtakım aksaklıkları düzenleyecek ve teknolojik gelişmelerin ışığında kullanılan birçok yeni metodu da içerecek barındıracak şekilde güncellenmiştir (Brough, 2015).

Interpol DVI rehberinde, bir afet durumunda rol alması gereken kimliklendirme ekiplerinde kimlerin yer alacağı ve afetlerin ardından hangi prosedürlerin uygulanması gerektiği belirtilmektedir. Bir felaketin ardından gerçekleştirilecek DVI çalışmasında en önemli noktalardan biri de bulguların adli vakalarda olduğu gibi titizlikle kayıt altına alınmasıdır. Bunun için Interpol uluslararası standartlarda AM (ante mortem-kayıp kişi kayıt) ve PM (post mortem-ceset kayıt) formlarını geliştirmiştir (Şekil 1) (Interpol, 2018).

A - Missing (AM) INTERPOL DVI Form - Missing Person Administrative Data 100's

Family name: AM No:

First name(s):
Date of birth: Day Month Year Age Male Female Other Unknown

Nature of disaster:
Place of disaster:
Date of disaster: Day Month Year

a - Data not available b - Attachment c - Further info on page Sup. Info. (200's)

ADMINISTRATIVE DATA		INTERPOL NCIR	a b c
100 Responsible agency	Street / No. Postcode / Town State / Country Phone / Email	Police file No:	
105 Information given by	Name Street / No. Postcode / Town State / Country Phone / Email Relationship	Date:	
110 Point of contact	Name Street / No. Postcode / Town State / Country Phone / Email Relationship	f ☐ see 105	
116 Partner	Single - if not / First- / Middle- / Family name of partner	f ☐	
120 Fingerprinted	f ☐ No ☐ Yes ☐ Where: _____ Date: _____	01 Source	
125 If not, are fingerprints obtainable from residence/workplace/other	f ☐ No ☐ Yes ☐	01 Address	

See also 450 Specify alternative print sources on page Sup. Info. (200's)

CHECKLIST OF CONTENTS	Enclosed complete	Not available	Remarks
Administrative Data (Fields 1-6)			
Identical data (Fields 2-6)			
Evidence (Fields 3-6)			
Body description (Fields 4-6)			
Pathology (Fields 5-6)			
Odontology (Fields 5-6)			
Supporting Information (Fields 7-9)			
Appendix (Fields 10) (optional)			

2016 Version 2016 1 of 1

P - Missing (PM) INTERPOL DVI Form - Unidentified Human Remains Administrative Data 100's

Place of disaster: PM No:

Nature of disaster:
Date of disaster: Day Month Year Male Female Other Unknown

a - Data not available b - Attachment c - Further info on page Sup. Info. (200's)

ADMINISTRATIVE DATA (checklist of operations in the mortuary)		a b c
150 Body part	Yes (specify): f ☐	
155 Photographic taken	Yes: f ☐ No: f ☐	
160 Exhibits	Yes: f ☐ No: f ☐	
165 Prints taken from	01 Fingers: f ☐ No: f ☐ Yes: f ☐ 02 Palms: f ☐ No: f ☐ Yes: f ☐ 03 Forefeet: f ☐ No: f ☐ Yes: f ☐	
170 Examination	01 External examination: f ☐ No: f ☐ Yes: f ☐ 02 Partial autopsy: f ☐ No: f ☐ Yes: f ☐ 03 Full autopsy: f ☐ No: f ☐ Yes: f ☐ 04 Pathologist name: _____	
175 Dental examination	01 Complete: f ☐ No: f ☐ Yes: f ☐	
180 Samples taken	01 By pathologist: f ☐ No: f ☐ Yes: f ☐ Reference to list: _____ 02 By odontologist: f ☐ No: f ☐ Yes: f ☐ Reference to list: _____	

CHECKLIST OF CONTENTS	Enclosed complete	Not available	Remarks
Administrative Data (Fields 1-6)			
Evidence (Fields 3-6)			
Body description (Fields 4-6)			
Pathology (Fields 5-6)			
Odontology (Fields 5-6)			
Supporting Information (Fields 7-9)			
Appendix (Fields 10) (optional)			

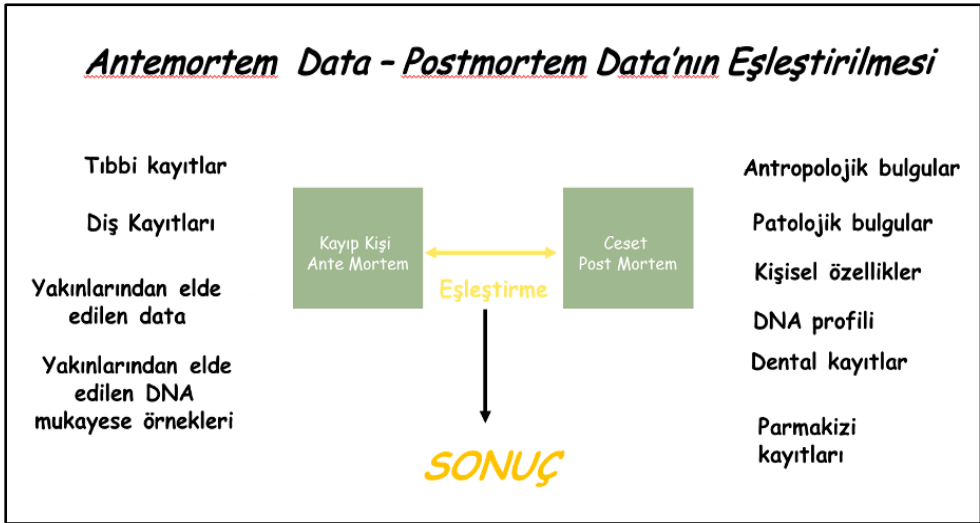
2016 Version 2016 1 of 1

Şekil-1. Felaket kurbanlarının kimliklendirilmesi aşamasında DVI formlarında elde edilen bulgular ölüm öncesi -ante mortem (soldaki) ve Ölüm sonrası- post mortem (sağdaki) formları kullanılarak kayıt altına alınmaktadır (Interpol, 2018).

Ölüm öncesi bilgilerin toplanmasıyla görevli personel, afetin ardından mümkün olan en kısa sürede kurbanlar arasında olması muhtemel kişilere ilişkin ölüm öncesi belgeleri ve bilgileri toplamaya başlar. Bu belgeler arasında hastane kayıtları, diş kayıtları, x-ray görüntüleri, yakın zamanda çekilmiş fotoğraflar, dövme, tıbbi deformasyon veya yara izi gibi karakteristik özelliğe sahip bilgilerin bulunduğu bilgi/belgeler yer alır. Kişinin ölümünden öncesine ait verilecek her bilgi kurbanın kimliğinin belirlenmesine yardımcı olacağından tanık ifadelerine ilave olarak kurbanı tanıyan kişilerden alınacak bilgiler de önem taşımaktadır. Ancak kimliklendirilmesi gereken kişinin muhtemel bir kurban olduğu belirlenmeden kişinin akrabaları ve yakın arkadaşlarına bilgi verilmemesi önemlidir önem arz etmektedir (Aronson, 2011).

Görsel olarak kimlik tespitinin mümkün olmadığı olgulara kurbanın üzerinden veya etrafından elde edilecek bilgilerin tamamı ölüm sonrası bulgular (PM) olarak kabul edilmektedir. Bu bulgular daha sonra elde edilen ölüm öncesi (AM) bulgular

ile karşılaştırılarak eşleşmeler tespit edilmeye çalışılır (Şekil 2). Bu nedenle kimliklendirilmek istenen kurbanın üzerindeki giysiler, yara izleri ve dövmeleler, eğer kullanıyorsa protezler ve kişiye ait özel eşyaların tamamı ölüm sonrası bulgular içerisinde ele alınabilir. Eğer ceset elverişli ise özel teknikler kullanılarak kurbanın parmakizleri elde edilmeye çalışılmakta ve bunun yanında dişlerden elde edilen bilgiler de ölüm sonrası formlarla kayıt altına alınmaktadır. Ölüm sonrası kayıtların doğru yöntemlerle elde edilmesi ve her aşamanın kayıt altına alınması ölüm öncesi bulgularla yapılacak kıyaslamayı kolaylaştırmakta ve kimliklendirme sürecine fayda sağlamaktadır (Interpol, 2014).

Şekil-2. Afet kurbanlarının kimliklendirilmesindeki algoritma.

2. AFET KURBANLARI KİMLİKLENDİRME EKİPLERİ

Afet kurbanlarını kimliklendirme ekipleri içerisinde olayın meydana geldiği bölgedeki yerel halk ve kurbanların yakınları ile iletişimi sağlayacak ve insan ilişkileri konusunda tecrübeli ve eğitilmiş personelden oluşan bir iletişim birimi, kurbanların kalıntılarına ulaşmak için donanımlı ve eğitilmiş bir arama kurtarma biriminin yanında farklı branşlarda çok sayıda uzmanın yer aldığı kimlik tespit birimi de yer almaktadır (Bilge, 2003).

Kimlik tespitinde disiplinlerarası bir yaklaşımın gerekmesinin sebebi, çok sayıda kişinin öldüğü birçok afette, cesetlerin çoğu zaman görsel kimliklendirme yöntemleri ile kimliklendirilemeyecek ölçüde bozulmuş ve kötü durumda olmasıdır. Afet kurbanlarını kimliklendirme ekibinde yer alan bir uzman teknik yeterliliklerinin yanı sıra kurbanların yakınlarına davranışları açısından büyük bir

manevi sorumluluğu olduğunu da asla göz ardı etmemelidir (Thompson, 1991). Olası bir afetin ardından kimlik tespiti yapmak üzere görev yapan ekipler genellikle cesetlerin tespit edilmesi, cesetlerin prosedürlere uygun olarak güvenli bölgelere taşınması, DNA örneklerinin alınması, parmak izlerinin alınması, diş kayıtlarının temin edilmesi ve mevcut dental kalıntıların incelenmesi gibi görevleri yürütmektedir (Aronson, 2011).

Afet kurbanlarını kimliklendirmek üzere görevlendirilen ekiplerin temel görevi pozitif kimlik tespitini (hiçbir şüpheye yer bırakmaksızın bilimsel verilere dayanan tespit) gerçekleştirmek olduğu için bu çalışma alanı adli bilimler ile büyük benzerlik göstermekte ve ortak prosedürler içermektedir. Bu nedenle bir DVI ekibinde adli diş hekimi, adli patolog, adli antropolog ve iskeletten DNA eldesinde tecrübeli bir DNA uzmanı kesinlikle yer almalıdır. Bunun yanı sıra afetin yaratacağı psikolojik etkiler, görevli ekibin ve kurban yakınlarının yaşayacağı muhtemel duygu durum bozuklukları açısından psikologların da bu süreçte görev almaları önem arz etmektedir. Afet durumlarında görev yapacak ekiplerin içerisinde haberleşme ve iletişimden sorumlu kişiler ile lojistik faaliyetlerinin yürütülmesini sağlayacak görevliler de yer almalı, muhtemel afet senaryoları ve teknolojik gelişmeler takip edilerek düzenli aralıklarla toplantılar yapılarak ekiplerin her duruma hazır halde beklemeleri sağlanmalıdır (Tuğ, 2002).

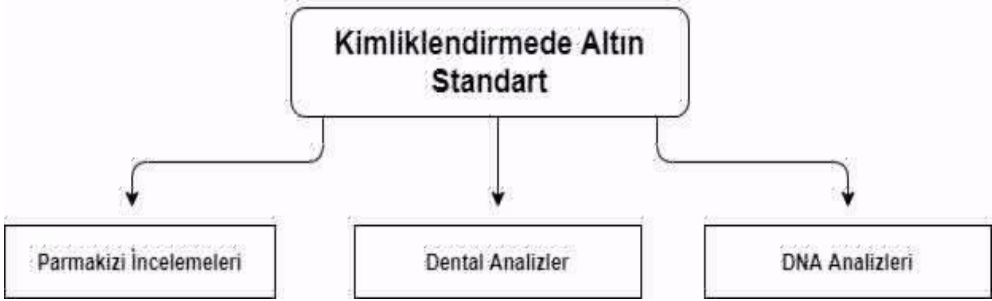
3. KİMLİKLENDİRME YÖNTEMLERİ

Kurbanların kimliklerinin tespit edilmesi aşamasında birçok bulgudan faydalanılmaktadır. Elde edilen bulguların bazıları tek başlarına pozitif kimliklendirmenin yapılmasına olanak sağlarken bazıları ise birden fazla kurbanın kimliklendirilmesi gereken durumlarda örneklemin daraltılmasına ve incelemenin şeklinin belirlenmesine yol gösterecek bilgiler verir. Bu nedenle kimliklendirme çalışmalarında elde edilen bulguları birincil ve ikincil bulgular (tanımlayıcılar) olarak ele almak mümkündür. Ayrıca yardımcı bulguları da (assistance identifiers) bu tasniflemeye ilave edebiliriz. Hem birincil hem de ikincil bulgular kimliklendirme için önemli bilgiler sağladığından bulguların toplanması ve kayıt altına alınması esnasında hiçbir bilginin önemsiz olmayacağı düşünülerek, her detaya özen gösterilmesi önemlidir (Soysal, 1999).

3.1. Kimliklendirmede Birincil Yöntemler

Adli vakalarda ve afet kurbanlarının kimliklendirilmesi sürecinde pozitif kimliklendirmede geçerliliği kanıtlanmış ve literatür bilgileri ile desteklenmiş belli yöntemler vardır. Bu yöntemler kimliklendirmede altın standart olarak

tanımlanmakta ve alınan sonuçlar kesin olarak kabul edilmektedir (Şekil 3). Kimliklendirme için kabul edilen bu yöntemler parmak izi incelemeleri, dental incelemeler ve DNA analizleridir (Gaglietti, 2017).

Şekil-3. Pozitif kimliklendirme için kullanılan birincil yöntemler.

3.1.1. Parmak izi İncelemeleri

Parmak izi incelemeleri yüz yılı aşkın bir süredir kimlik tespiti için kullanılan en güvenilir metotlardan biridir. Henüz anne karnında oluşmaya başlayan ve kişiye özgü şekiller taşıyan parmakizleri, sahip oldukları ayırım gücünü benzemezlik, değişmezlik ve sınıflandırılabilir olma özelliklerinden almaktadır. Benzemezlik kriteri istatistiksel olarak dünya üzerinde tek yumurta ikizleri de dahil aynı parmak izine sahip iki kişinin olamayacağını söyler ve bu sayede de parmak izini kimlik tespiti açısından en güvenilir yöntemlerden biri yapar. Günümüzde AFIS (Automatic Fingerprint Identification System) kullanılarak parmakizleri büyük veri tabanlarında kayıt altına alınmaktadır. Sınıflandırılabilir olmaları nedeniyle elde edilen herhangi bir parmak izi bu veri tabanındaki izlerle kolayca mukayese edilebilir ve elde edilen sonuç kimlik tespitinin kesin olarak yapılması anlamına gelir (Lessig, 2012).

Parmak izi incelemelerinin kimliklendirmede oynadığı bu önemli rol ve farklı yöntemler kullanılarak bozulmakta olan cesetlerden dahi elde edilebiliyor olması bu incelemeleri kurbanların kimliklendirilmesi açısından da oldukça değerli kılmaktadır. Bu nedenle özellikle ölüm öncesi bilgilerin elde edilebildiği durumlarda parmak izi incelemeleri kimliklendirme açısından büyük kolaylık sağlamaktadır (Black, 2009).

3.1.2. Dental İncelemeler

Dişler üzerinde yapılan incelemeler de hukuk sistemlerinde pozitif kimliklendirme açısından en güvenilir yöntemlerden birisi olarak kabul görmektedir. Bu da dental incelemeleri gerek adli olgularda gerekse afetlerde kurbanların kimliklerinin tespiti

için en çok faydalanılan yöntemlerden biri yapar. 19. yüzyılın sonlarına doğru yaşanan afetlerden başlanarak günümüze kadar sayısız olguda dental incelemeler kimlik tespiti yapabilmek için kullanılmıştır (Valenzuela, 2000).

Dişler insan vücudunun en dayanıklı materyali olarak değerlendirilmekte, cesetlerin tamamen tanınmaz halde olduğu ve başka bir inceleme imkânı bulunmayan durumlarda bile dental analizler pozitif kimlik tespiti sağlanmasına yardımcı olmaktadır. Dental incelemeler sahip olunan her dişin ayrı yüzeylerinin bulunması ve dişlerin birbirine göre konumlarının değişiklik göstermesi gibi özelliklerinden dolayı kimliklendirme çalışmalarında en az parmakizleri kadar kesin sonuçlar vermektedir. Ayrıca günümüzde diş gelişiminin yaşlara göre değişimi tam olarak bilinmekte ve bu yüzden dental incelemeler çok ufak sapmalarla yaş tahmini yapabilmesi açısından da kimliklendirme çalışmalarının önemli bir ayağını oluşturmaktadır (Pittayapat, 2012; Atsü, 2005; Atsü, 1998).

Dental analizler yardımıyla yapılacak kimliklendirme çalışmalarındaki en önemli etken ölüm öncesi kayıtların elde edilebilmesidir. Elde edilen ölüm öncesi kayıtların kalitesi kimliklendirme aşamasında kritik rol oynamaktadır. Özellikle hastanelerde alınan kayıtlar kişinin geçirdiği tedaviler hakkında da bilgi vermekte ve eğer kullanılan bir protez varsa bu protezin seri numarasından pozitif kimlik tespiti yapma imkânı sağlamaktadır. DVI formlarında bu nedenle dental kayıtlar için ayrı bir sayfa bulunmakta ve elde edilen bulgular bu formlarda detaylı şekilde kayıt altına alınarak kimlik tespiti aşamasında kullanılmaktadır (Yasar, 2019).

3.1.3. DNA Analizleri

Vücudun tüm dokularından DNA elde edilebiliyor oluşu ve bu molekülün kişiye özgü bilgiler taşıyor olması DNA profillendirmesinin kimlik tespitinde en sık kullanılan ve en güvenilir yöntemlerden birisi olmasına neden olmuştur. Özellikle geçtiğimiz son 30 yılda teknolojinin her geçen gün ilerlemesi ve en küçük kalıntılardan bile DNA elde edilebilmesi adli bilimler açısından DNA incelemelerini oldukça önemli kılmıştır (Kloosterman, 2003). DNA'yı bu denli önemli kılan bir diğer özelliği ise soy bağı hakkında da bilgi verebiliyor olmasıdır. Elde edilen DNA kişiye ait herhangi bir mukayese örneği bulunmadığı durumlarda dahi kişinin ailesi ve akrabalarından alınan örneklerle karşılaştırılabilmekte ve kimlik tespiti imkânı tanımaktadır. Hatta DNA'nın bozulduğu veya kullanılamaz hale geldiği durumlarda dahi mitokondriyal DNA yardımıyla anne soy bağı hakkında bilgi verebilmesi DNA'yı kimlik tespit çalışmalarındaki vazgeçilmez bulgulardan biri haline getirmektedir (Rudin, 2002; Butler, 2005).

Ancak DNA analizleri parmak izi ve dental kayıtların incelenmesi sürecine göre maliyet, felaket atmosferindeki imkân kabiliyetler ile zaman açısından dezavantajlara sahiptir. Bu nedenle afetlerde kimliklendirme sürecinde bu üç kriterden de sonuç alınabildiği durumlarda öncelik sıralamasına göre parmak izi incelemeleri ve dental incelemelerden sonra düşünülmesi gerekir. Koşullar parmak izi ve dental analizlerin sonuç vermesini engelleyecek durumdaysa, elbette DNA profillendirmesi kaçınılmaz olarak gündeme gelecektir.

3.2. Kimliklendirmede İkincil Yöntemler

Kimliklendirmede kullanılan birincil yöntemlerin yanı sıra eldeki bulguların durumuna göre ikincil yöntemler de kimlik tespitinin gerçekleştirilmesine destek olmaktadır. İkincil yöntemlerin sağladığı bilgi tam bir pozitif kimliklendirme sonucu vermemekle birlikte, kimliklendirme ekiplerinin elde ettikleri verileri karşılaştıracakları örneklem havuzunu daraltması açısından önemlidir. Örneğin kurbanın cinsiyeti, etnik kökeni veya yaklaşık olarak yaşının bilinmesi, diğer kimliklendirme verilerinin karşılaştırılacağı kayıp kişilerin sayısını bu özelliklere sahip kişilerle sınırlandırarak süreci hızlandırmaya yarar. Bu amaçla kurbanın üzerinde ya da yanında bulunan tüm belgeler, vücudunda bulunan yara izleri, dövmele, takılar, kıyafetler, dış görünüşü etkileyen sakatlık, yara izi, doğum lekesi benzeri özellikler dikkatle değerlendirilmelidir (Khoo, 2016).

3.3. Kimliklendirmede Yardımcı/Destekleyici Yöntemler

Pozitif kimliklendirme açısından birincil ve ikincil yöntemler esas olmak üzere, bu yöntemleri destekleyen ve ikincil yöntemlerle kısmen iç içe girmiş yardımcı ya da destekleyici yöntemler kimliklendirmede hız, maliyet, sınırlandırma gibi birçok açıdan DVI personelinin işini kolaylaştıran tanımlayıcılardır. Afetin açık ya da kapalı olmasında bağımsız olarak, fotoğraflar, kamera kayıtları, özel takı (mücevher ve aksesuarlar), kıyafet, tıbbi deformasyon (yara izi), cesedin bulunduğu yer, oturma planı ve tanık ifadeleri gibi çok kıymetli veriler göz ardı edilmemelidir.

4. BÜYÜK AFETLERDE KİMLİKLENDİRME ÖRNEKLERİ

Afetin şekline ve cesetlere ulaşma süresine bağlı olarak öncelikli kimliklendirme yöntemi olan parmak izi incelemelerinin yapılamaması söz konusu olabilir. Ancak cesetlerin ileri derecede zarar gördüğü durumlarda bile vücudun en sağlam dokusu olan dişler zarar görmez ve kimliklendirme için değerli materyaller olmaya devam eder. Ancak dişlerin kimliklendirmede faydalı olabilmesi ancak ölüm öncesi diş kayıtlarının düzenli tutulması ile mümkündür. Bu iki yöntemle kimliklendirme

mümkün olmadığında DNA profili aracılığı ile kimliklendirmeye başvurulması kaçınılmazdır. Ancak DNA analizleri pahalı, özel koşullar gerektiren yöntemlerdir. Bu nedenle aslında büyük felaketlerde DNA analizine ihtiyaç duyulma oranı ile ülkenin gelişmişlik düzeyi arasında ters orantı olduğu söylenebilir. Bir ülkede kitlesel ölümlerde DNA analizine çok fazla ihtiyaç duyulması, o ülkede parmak izi ve diş kayıtlarının düzenli olarak tutulmaması veya düzenli diş hekimine gitme alışkanlığının olmaması ile ilişkilendirilebilir. Bunun yanında ülkede tüm bu kayıtlar çok düzenli tutuluyor olmasına rağmen, olayın meydana geliş şekli nedeniyle cesetlerin içinde buldukları durum itibariyle kimliklendirme için tek alternatifin DNA profillendirmesi olması da söz konusu olabilir. Geçmişte yaşanmış ve afet kurbanlarının kimliklendirilmesinde önemli birer örnek oluşturmuş bazı olaylar ele alınarak, bu afetlerde kimliklendirme amacı ile hangi yöntemlerin tercih edildiği irdelenebilir.

4.1. 11 Eylül Dünya Ticaret Merkezi Saldırısı

New York'ta bulunan ve dünyanın en yüksek 5 binasından biri olan Dünya Ticaret Merkezi kulelerine 11 Eylül 2001'de gerçekleştirilen terörist saldırı sonrasında yaşamını yitiren binlerce kişinin kimliklendirilmesi bilinen afet kimliklendirme çalışmalarının en zorlusu sayılabilir. Olay esnasında binalarda kaç kişinin olduğunun bilinmemesi 11 Eylül faciasının açık afet olarak tanımlanmasına neden olmuştur ve mukayese örneklerin elde edilmesini ve ölüm öncesi (AM) bilgilere ulaşılmasını güçleştirmiştir (Budimlija, 2003).

Olayın meydana geliş şekli olay yerinde yüksek bir ısının oluşmasına neden olmuştur. Çok katlı binanın çökmesi ve ısının bu denli yükselmesi sonucu da elde edilen bulgular çok parçalı, yanmış olduğundan kimliklendirme yöntemlerinden parmak izi ve diş kayıtlarının kullanılmasını imkânsız hale getirmiştir. Bu tüm kimliklendirme çalışmasının antropologlar tarafından insan kemiği olduğu belirlenen materyal üzerinden DNA profillendirmesi ile gerçekleştirilmesine neden olmuştur (Marchi, 2004). Amerika dış kayıtları ve parmak izi veri tabanları konusunda yeterli koşulları sağlamasına rağmen, bu olayda örneklerin korunma durumu kimliklendirme sürecinde metodun seçiminde belirleyici olmuştur.

4.2. Daegu Metro Faciası

18 Şubat 2003 tarihinde Güney Kore'nin Daegu kentinde metroda çıkan yangında otomatik kapılarında arıza oluşan bir tren ve içerisindeki yolcular bir saat süreyle yanmıştır. Yangın itfaiye güçleri tarafından kontrol altına alındıktan sonra yapılan incelemelerde vagonlarda yanarak ölenlerin görsel olarak kimliklendirilemeyeceği

anlaşılmış ve olay afet kurbanlarını kimliklendirme ekiplerine devredilmiştir (Park, 2009).

Bu olayda 142 kişi metronun içerisinde, 49 kişi metronun dışında, bir kişi de tanımlayamayan şekilde olmak üzere 192 kişi hayatını kaybetmiştir. Trenin içerisindeki insan kalıntılarının tamamının toplanması 7 gün sürmüş ve kimliklendirme aşamasında adli antropoloji ve DNA analizleri kullanılmıştır. Toplam 4 aylık bir sürenin sonunda DVI ekipleri tarafından gerçekleştirilen multidisipliner çalışmalar sayesinde 142 cesedin 136 tanesi başarılı şekilde kimliklendirilmiş, 6 ceset ise kimliği belirsiz olarak kalmıştır. İnsan kalıntılarının toplanmasının ardından DNA analizlerinin tamamlanması yaklaşık 40 gün sürmüştür. DNA incelemelerinin yapılabileceği örneklerin seçilmesi ve mukayese örneklerinin belirlenmesi aşamasında adli antropolojik yöntemler örneklemin daraltılmasında önemli bir faktör olmuştur. Bu örnek DNA analizleri ile kimliklendirme gerçekleştirileceği zaman örneklerin antropolojik değerlendirme ile yaş ve cinsiyet kriterleri açısından değerlendirilmesinin kritik önemini göstermesi açısından önemlidir (Hong, 2004).

4.3. Tayland Tsunami Faciası

Tayland'da 26 Aralık 2004 tarihinde gerçekleşen 9.1 şiddetindeki depremin ardından çok sayıda insanın hayatını kaybetmesine neden olan bir Tsunami meydana gelmiştir. On üç ülkeden 280 bin kişinin ölmesi ile sonuçlanan afetten sonra farklı ülkelerden (35 farklı ülke ile Interpol ve Birleşmiş Milletler Afet Değerlendirme ve Koordinasyon_UN Disaster Assessment and Coordination (UNDAC) birimleri) kimliklendirme ekipleri ile Tayland olay yeri uzmanları dünya tarihinin en büyük kimliklendirme sürecini başlatmıştır (Wright, 2015).

Bu kimliklendirme sürecinde hem devlet hem de özel sektörde görev yapan 500'e yakın diş hekimi de görev almıştır. Çok sayıda cesedin varlığı, insan kalıntılarının uygun koşullarda saklanması imkânsız hale getirmiş ve standart prosedürlerin dışına çıkılması ve hızlı bir hareket edilmesi gereğini doğurmuştur. Kuru buz ve mobil soğutma üniteleri kullanılarak cesetlerin bozulması yavaşlatılmaya ve kimliklendirme çalışmaları için zaman kazanılması için çalışmalar yapılmaya başlanmıştır (James, 2005).

Afetin ardından Mart 2005 itibari ile farklı ülkelerden 1112 kurbanın 962'si diş kayıtları ile, 71'i parmak izi incelemeleri ile 10 kurban da fiziksel incelemelerle kimliklendirilirken, DNA profillendirmesi ile sadece 3 kişi kimliklendirilmiştir (Tablo-1). Metotların kombine olarak kullanımı ile kimliklendirilen kişi sayısı da

66'dır (Tsokos, 2005). Tayland tsunami faciası kimliklendirmede dış kayıtlarının kullanımı açısından son derece başarılı bir örnektir. Bu yüksek başarı afette ölen Avrupalıların kendi ülkelerinde düzenli dış kayıtlarının tutuluyor olması ile ilişkilendirilmektedir (Sribanditmongkol, 2005).

Tablo-1. Tayland'da meydana gelen. 9.1 şiddetindeki deprem ve tsunami ardından ölenlerin 1112'si başarılı bir şekilde kimliklendirilmiştir. Bu kimliklendirme çalışmasında altın standart yöntemlerin kullanılma oranı dış kayıtları %86,5, parmak izi %6,4, Fiziksel kimliklendirme %0,9 iken DNA profili ile kimliklendirme %0,3'tür.

Tablo-1.

Kimliklendirmede kullanılan yöntem							
Dış kayıtları		Parmak izi		Fiziksel Kanıtlar		DNA Profili	
Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
962	86,5	71	6,4	10	0,9	3	0,3

4.4. Victoria Orman Yangını

7 Şubat 2009'da Avusturalya'nın Victoria eyaletinde tarihin en ölümcül orman yangını meydana gelmiştir. Bu felakette birlikte başta DVI planı dahil olmak üzere birçok acil durum hizmetinin etkinleştirilmesine ve afet yönetim planlarının uygulanmasına başlanmıştır. Victoria DVI planlarının içerisinde morg yönetimi için geçici bir morgun inşa edilmesi de bulunmaktadır. Büyük bir felaketin ardından çok sayıda kişinin hayatını kaybetmesi orada bulunan morgların kapasitelerini oldukça aşmaktadır. Bu nedenle geçici morgların inşası DVI çalışmaları açısından oldukça önemlidir. 173 kişinin hayatını kaybettiği orman yangını felaketinde de geçici morglar kimliklendirme aşamasında büyük fayda sağlamıştır (Leditschke, 2011). Avusturalya'da meydana gelen orman yangınının ardından yapılan kimliklendirme çalışmalarında çok sınırlı sayıda adli antropolog olması sebebiyle incelemelerin ön aşamalarında adli antropologlar yer almamıştır. Bu nedenle yapılan ilk incelemelerde hem zaman kaybı hem de maddi kayıplar yaşanmıştır (Deboer, 2018). Orman yangınının takip eden 1 aylık süreç içerisinde geçici morglara 288 ceset torbası getirilmiş ve bunların 284'ü üzerinde CT taraması yapılmıştır. Bazı örnekler inceleme yapılamayacak kadar küçük ve

parçalanmış olduğu için yapılan taramalardan herhangi bir bilgi elde edilmemiştir (Donnell, 2011).

4.5. Paris Terör Saldırıları

13 Kasım 2015'te Paris'te ardarda üç trajik terör saldırısı gerçekleşmiştir. İlk olarak Seine-Saint-Denis'deki Stade de France kapılarına bir intihar saldırısı gerçekleştirildi. Bu saldırıda 3 terörist ve yoldan geçen bir kişi hayatını kaybetmiştir. Bunun hemen ardından Paris'de bulunan restoran ve barlarda meydana gelen ikinci saldırıda üzerinde patlayıcılar bulunan bir terörist bu patlayıcıları patlatarak 39 kişinin ölümüne sebep olmuştur. İkinci saldırıdan yaklaşık 15 dakika sonra bir başka terörist grubu Paris'teki Bataclan konser salonuna girerek Fransız tarihindeki en kötü rehine krizinin yaşanmasına sebep olmuştur. Konser salonunda gerçekleşen saldırıda 90 kişi hayatını kaybetmiştir. Toplam 129 kişinin hayatını kaybettiği saldırılar Fransa'da bulunan insanlar açısından İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana yaşanan en büyük felaket olarak kabul edilmektedir. Ertesi gün kurbanlara ait kalıntılar Paris Adli Tıp enstitüsüne gönderilmiş ve kurbanların büyük bir kısmının kimlikleri tespit edilmiştir. Ancak 41 ceset kimliği belirsiz olarak kalmıştır. Bunun üzerine 41 kişinin kimliklerinin belirlenebilmesi için adli dış hekimlerinden oluşan bir ekip kurulmuş ve kimliklendirme çalışmaları adli dış hekimleri yardımıyla tamamlanmıştır (Toupenay, 2020).

5. ÜLKEMİZDEKİ DURUM

Ülkemizde afet kurbanlarının kimliklendirilmesine yönelik ilk bilinçlenme 2004 yılında Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Kriminal Daire Başkanlığı, Adli Tıp Kurumu, Yüzüncü Yıl Üniversitesi ve Ankara Üniversitesinin katkılarıyla düzenlenen 1. Ulusal DVI kongresi çalışmalarında kendini göstermiştir.

Bu kongrede ülkemizde doğal olan ve olmayan afetlerle sıklıkla karşılaşıldığı, bunlara karşı önlemlerin ihmal edilmemesi gerektiği ve tüm Avrupa'da, birçok Asya ve Afrika ülkelerinde mevcut olan "Afet Kurbanlarını Kimliklendirme" ekiplerinin ülkemizde de oluşturulması için gerekli alt yapının hazırlanması gerektiği konuşulmuştur. Interpol'e bağlı ülkeler arasında yer alan ülkemizin Afet Kurbanlarını Kimliklendirme ekipleri ve süreçleri açısından Interpol tarafından belirlenen standartlara uyması gerektiği de yine bu kongrenin konuları arasında yer almıştır. Bu standartlara göre afet kurbanlarının kimliklendirilmesi süreci disiplinlerarası bir uygulama gerektirmektedir. Ancak adli bilimlerin farklı branşlarında etkin olan antropolog, dış hekim, parmak izi uzmanı ve DNA

uzmanlarının afet kurbanlarının kimliklendirilmesi çalışmaları için özel eğitim almalarının önemi de vurgulanmıştır. Aynı dönemde yine Ankara Üniversitesi ve Emniyet Genel Müdürlüğü'nün ortak çalışmaları ile Interpol tarafından oluşturulmuş olan DVI formlarının Türkçe çevirileri de gerçekleştirilerek, ülkemizde kurulacak Afet Kurbanlarını Kimliklendirme ekiplerinin kullanımı için hazır hale getirilmiştir. Ancak bu çalışma sonrasında uzun süre istenilen standartlarda kimliklendirme ekipleri kurulması söz konusu olmamıştır. Afet kurbanlarının kimliklendirilmesi süreci farklı aşamalardan oluşur. Bu aşamalar; olay yeri incelemesi, ölüm sonrası incelemeleri, ölüm öncesi incelemeleri ve son olarak de verilerin bir araya getirildiği aşamadır. Ancak ülkemizde bu süreç tam bir bütün olarak ele alınmamakta ve kolluk güçlerinin ve AFAD'ın (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı) çabaları ağırlıklı olarak arama kurtarma ve olay yeri aşamalarının gelişmesine yönelik olmaktadır.

Bu bağlamda özellikle geçtiğimiz son birkaç yılda doğal afetler ve bu afetlere karşı alınması gereken önlemlerle ilgili birçok olumlu gelişme yaşanmıştır. Ülkemiz deprem, sel, su baskını ve çığ gibi doğal afetlerin sık sık yaşandığı ve bu afetlere karşı alınacak önlemlerin her geçen gün güncellenerek alınmaya devam etmesi gereken bir ülkedir. Günümüzde AFAD tarafından birçok ilde meydana gelebilecek afet ve acil durumlar için müdürlükler ve çok sayıda görevli personel bulunmaktadır. AFAD bünyesinde bulunan bu ekipler müdahale edilmesi beklenen afetin durumuna göre birçok farklı alanda uzman personelden oluşmaktadır. Aynı zamanda afet zamanlarında kullanılmak üzere birçok tam teşekküllü mobil araç da Türkiye'nin birçok ilinde yer alan müdürlüklerde bulunmaktadır (Türkiye'de Afetler, 2018).

Meydana gelen doğal felaketlerin ardından AFAD ekiplerinin yanı sıra JAK (Jandarma Arama ve Kurtarma) ekipleri de felaket bölgelerinde çalışmalarda bulunmaktadır. Jandarma Arama ve Kurtarma ekipleri yaşanan doğal felaketlerde arama ve kurtarma faaliyetlerinin yürütülmesi, kış turizmi merkezlerinde güvenliğin sağlanması ve meydana gelebilecek sorunların önüne geçilmesi, zorlu arazi koşullarında bulunan yaralı ve hastaların tahliye edilmesi ile doğa sporlarının gerçekleştirildiği alanlarda güvenliğin sağlanması gibi görevleri yürütmektedir. Jandarma Arama ve Kurtarma ekiplerinde görevli personeller gerçekleşmesi muhtemel felaket durumlarında müdahalede bulunabilmek için birçok eğitim almaktadır. Ülkemizin birçok ilinde bulunan JAK ekipleri olası felaketlerde olay mahalline en kısa sürede ulaşabilmektedir (www.jandarma.gov.tr). 2020 yılında da Emniyet Genel Müdürlüğüne bağlı olay yeri inceleme dairesi bünyesinde "Afet

Kriminal İnceleme” adı altında birimlerin oluşturulması ve bu birimlerin afet sonrası uygulanması gereken işlemler ile ilgili eğitim görmelerine yönelik toplantılar ve seminerler düzenlenmiştir.

Yaşanan bu gelişmelere rağmen, ülkemizde halen farklı alanlarda adli bilimcilerin yer aldığı, afet durumlarında ölüm öncesi ve ölüm sonrası verileri toplayabilecek ve sonra bunları bir araya getirebilecek, Interpol standartlarında afet kurbanlarını kimliklendirme ekiplerinin kurulmadığı görülmektedir. Gösterilen çaba afet kurbanlarının kimliklendirilmesinde ağırlıklı olarak ilk faz olan olay yeri aşamasına yöneliktir. Oysa afet kurbanlarının kimliklendirilmesinde ölüm öncesi ve ölüm sonrası bulguları yorumlayabilecek ve pozitif kimlik tespitini hızlı bir şekilde gerçekleştirebilecek profesyonel bir ekibin bulunması oldukça önemlidir. Görev tanımı afet kurbanlarını kimliklendirme sürecini içeren adli bilimciler, standart olayların çözülmesinde görev yapmaktan öte, herhangi bir afet durumunda derhal toplanma yerlerine ulaşmaları gerektiği konusunda eğitim almış, afetlerde çalışma esnasında manevi destek alması gerektiği konusunda bilinçlenmiş, bu gibi durumlardaki çalışma koşullarını bilen ve ülkede afet kurbanlarının kimliklendirilmesi süreçlerinde yaşanan aksaklıkları yorumlayabilen ve bu konuda çözüm önerisi getirebilecek uzmanlardan oluşmalıdır.

Sadece profesyonel bir DVI ekibine sahip olmanın yanı sıra elde edilecek ölüm öncesi (AM) bilgilerin miktarı ve kalitesi de kimliklendirme açısından önemlidir. Özellikle dış kayıtlarının ölüm öncesi (AM) bilgiler içinde en değerleri bilgileri veren kayıtlar olması bu kayıtları kimliklendirme açısından kritik öneme sahip veriler haline getirmektedir. Bu nedenle özellikle dış kayıtlarının düzenli olarak tutulması ve bu kayıtların ortak bir sistemde toplanması yaşanması muhtemel bir felaketin ardından kurbanların kimlik tespitinin yapılabilmesi açısından çok önemlidir. Parmak izi incelemelerinde AFIS (Automatic Fingerprint Identification System) gibi veri tabanı uygulamalarından yararlanabilirken dental incelemelerde yararlanabileceğimiz bir veri tabanı bulunmamaktadır. Dış kayıtlarının resmi olarak kullanılabilmesi bir veri tabanının oluşturulması olası felaket durumlarında kimlik tespitlerinin hızlı ve güvenilir şekilde yapılabilmesinin belkemiğini oluşturmaktadır. Ülkemizde afet kurbanlarının kimliklendirilmesi hususunda standartların yükselmesi için öncelikle dış kayıtları ile ilgili sıkıntıların düzeltilmesi gerekir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuç itibariyle felaket kurbanlarının kimliklendirilmesi, bilimsel çevrelerin dışında kamu kurum ve kuruluşları açısından alışıldık veya bilinen bir olgu değildir. Buna rağmen felaket kurbanlarının kimliklendirilmesi süreci farklı alanlardaki birçok uzmanın ülkedeki kamu kuruluşları ile uyumlu ve ortak çalışma yapabilmesini gerektirir. Bu nedenle kurumlar arası koordinasyon, birlikte çalışabilirlik ve yeteneklerin birleştirilmesi gibi prensiplerin benimsenmesi, felaket sonrası hayatı normale döndürmenin ve bu sorunla başa çıkılmasındaki en akılcı yoldur. Günümüzde yaşanan felaketler, bölgesel ve ulusal sınırları aşan ve birçok açıdan uluslararası boyutlar kazanan olaylara dönüşmektedir. Küreselleşen dünyada yaşanan herhangi bir felaket birbirinden farklı ülkeleri aynı anda etkilemektedir (İnterpol, 2018). Dolayısıyla olayın gerçekleştiği ülkelerin tüm kurbanlara karşı eşit, şeffaf, insani muamele konusunda bazı sorumlulukları bulunmaktadır. Bugüne kadar İnterpol'un DVI üzerindeki çalışmaları, özellikle bu konuyu ele alan ve uluslararası hukuka göre işleyen ve uluslararası olarak tanınan önemli çalışmalardır (Brough, 2015).

Ülkemiz temelleri 1914 yılında atılan ve bugünkü adını 1956 yılında alan İnterpol'e, Atatürk'ün imzasını taşıyan 08.01.1930 tarihli kararname ile 1930 yılında üye olmuştur. Afetlere ilişkin kimliklendirme faaliyetlerinde ise felaket kurbanlarını kimliklendirme birimi, unsuru ya da tim teşkilat yapısında, Emniyet ve Jandarma içinde kurum içi çalışmalara başlanmış, bunun ardından dış doktoru, OYİ uzmanı, parmak izi uzmanı ile biyolojik inceleme uzmanlarından oluşan "Afet Kriminal İnceleme" birimleri şeklinde yeniden organize olunmuştur. Yine Adi Tıp Kurumu tarafından da Afet Yeri Adli Tıbbi Müdahale Ekibi (AYATME) kurulmasına yönelik projelerin yapıldığı görülmüştür. Kurumlarının bireysel çalışmalarıyla yürütülen faaliyetlerinin yanında büyük kapsamlı olmayan birkaç panel ya da çalıştay ile sınırlı kalan bu alandaki çalışmalar, uluslararası alanda görev yapabilecek, farklı yeteneklerin birleştirilmesiyle kurumlar arası müşterek bir görev biriminin oluşturulmasının zorunlu olduğunu vurgulamaktadır. Buna rağmen henüz ülkemizde bu doğrultuda bir çaba bulunmamaktadır. Bu durum Türk vatandaşlarının da yer aldığı Bombardier Challenger 604 tipi iş jetinin 11 Mart 2018'de düşmesi sonucunda yürütülmesi gereken kimliklendirme süreçlerinde büyük bir eksik olarak karşımıza çıkmıştır. Acilen mevcut ekipleri koordine edecek ve ihtiyaç anında kimliklendirme sürecine katkı sağlayacak tüm uzmanların birlikte görev yapmasını sağlayacak, uygun teçhizat ve teknoloji ile donatılmış, tek merkezden yönetilen bir yapının kurulması elzemdir. Felaket kurbanlarının

kimliklendirilmesi süreci aynı anda hızla çok sayıda örneğin kimliklendirilmesini gerektirdiğinden, standart adli kimliklendirme amacı ile rutinde kullanılmayan bazı sistemlerin de varlığını gerektirebilir. Öyle ki, Avrupa’da blok zincir (blok chain) teknolojisinin kimliklendirme faaliyetlerinde kullanılması üzerine çalışmalar yapıldığı, mobil x-ray ve mobil CT cihazlarının sahada aktif kullanılarak (sanal otopsi dâhil) maliyet etkin, hızlı ve güvenilir sonuçlara ulaşıldığı bilinmektedir. Kurulacak DVI ekibinin bir sorumluluğu da bu tarz yenilikleri takip etmek, gereklilikleri belirlemek, ölüm öncesi verilerin toplanması ile ilgili sorunların çözümüne odaklanmak olmalıdır. Gelişmekte olan birçok ülkede olduğu gibi, ülkemizde de dış kayıtlarının kimliklendirme amaçlı kullanımına yönelik düzenlemelerde problemler yaşanmaktadır.

Son yıllarda e-devlet üzerinde mevcut hale gelen birçok sağlık verisinin kimliklendirme faaliyetlerinde kullanılabilir olacak şekilde düzenlenmesi mümkün olacaktır. Bunun da ötesinde ulusal bir DNA veri bankamız olmaması nedeniyle de DNA sonuçlarının kimliklendirmeye dönüşebilmesi için mukayese örnekleri ulaşmak gerekmektedir. Çoğunlukla mukayese örnekler muhtemel kurbanın birinci derece akrabalarından alınan DNA örnekleri ya da kişisel eşyalarındaki DNA içeren biyolojik kalıntılar olabilir. Söz konusu kapalı felaket olduğunda bu kişilerin muhtemel kimlikleri öngörülebildiğinden nispeten kolay olan süreç, açık felaketlerde içinden çıkılmaz bir hal alabilir. Tüm bu sebeplerden bu süreçleri düzenleyen, gereklilikleri üst mercilere aktaran ve Interpol mevzuatına uygun bir yapılanmaya sahip “Ulusal Afet Kimliklendirme” ekiplerinin kurulması ve bunların protokollerinin oluşturulmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

KAYNAKLAR

- Aronson, J.D., London, A.J. (2011). “*Recovery and Identification of The Missing After Disaster: Case Studies, Ethical Guidelines and Policy Recommendations*” Ethics, History, and Public Policy Project Course, Fall 2011.
- Atsu, S.S., Aka, P.S., Kucukesmen, H.C., Kilicarslan, M.A., Atakan, C. (2005). Age-related changes in tooth enamel as measured by electron microscopy: implications for porcelain laminate veneers. *The Journal of prosthetic dentistry* 94 (4), 336-341
- Atsü, S.S., Gökdemir, K., Kedici, P.S. (1998). Human dentinal structure as an indicator of age. *The Journal of forensic odonto-stomatology* 16 (2), 27-29.
- Bilge, Y., Kedici, PS., Doğan Alakoç, Y., Ülküer, Ü., İlkyaz, Y. (2003). The identification of a dismembered human body: a multidisciplinary approach. *Forensic Science International*. 137:141–146.
- Black, S., & Hackman, L. (2009). Disaster Victim Identification. *Wiley Encyclopedia of Forensic Science*.
- Brough, A.L., Morgan, B., Rutty, G.N. (2015). The basics of disaster victim identification. *Journal of Forensic Radiology and Imaging*. Volume 3, Issue 1, Pages 29-37.
- Budimlija, Z.M., Prinz, M.K., Zelson-Mundorff, A., Wiersema, J., Bartelink, E., MacKinnon, G., Nazzaruolo, B.L., Estacio, S.M., Hennesey, M.J., Shaler, R.C. (2003). “World Trade Center Human Identification Project: Experiences With Individual Body Identification Cases”. *Croatian Medical Journal* 44 (3): 259-263.
- Butler, J. (2005). *Forensic DNA Typing; Biology, Technology, and Genetics of STR Markers*. Academic Press.
- De Boer, H.H., Blau, S., Delabarde, T., Hackman, L. (2018). “The role of forensic anthropology in disaster victim identification (DVI): recent developments and future prospects”, *Forensic Sciences Research* 2018 Oct 2;4(4):303-315
- Gaglietti, N.M., Silva, R.H.A. (2017). Primary Identification Methods and Their Effectiveness in Mass Disaster Situations: A Literature Review. *Arab Journal of Forensic Sciences & Forensic Medicine*. Volume1 (5) 576-582.

Hong, W.H. (2004). "The Progress And Controlling Situation Of Daegu Subway Fire Disaster" *International Association for Fire Safety Science AOFST Symposium 6*.

<https://www.jandarma.gov.tr/asayis/arama-ve-kurtarma-timleri> Erişim tarihi: 05.12.2020

Interpol, (2018). DVI Guide https://www.interpol.int/content/download/589/file/18Y1344%20E%20DVI_Guide.pdf?inLanguage=eng-GB Erişim Tarihi: 05.12.2020

James, H.E. (2005). "Thai Tsunami Victim Identification- Overview to Date" *The Journal of Forensic Odonto-Stomatology*, Vol.23 No.1, June 2005.

Khoo, L.S., Lai, P.S., Hasmi, A.H., Mahmood, S.M. (2016). "Secondary Identifier for Positive Identification in DVI" *Forensic Sci Crimino*, 2016 Volume 1(1): 1-3.

Kloosterman, A.D., Kersbergen, P. (2003). Efficacy and limits of genotyping low copy number DNA samples by multiplex PCR of STR loci. *International Congress Series*. 1239:795-798.

Leditschke, J., Collett, S., Ellen, R. (2010). "Mortuary operations in the aftermath of the 2009 Victorian bushfires." *Forensic Sci Int*. 2011 Feb 25;205(1-3):8-14

Lessig, R., Rotschild, M. (2012). "International standards in cases of mass disaster victim identification (DVI)", *Forensic Sci Med Pathol* 8:197–199.

Marchi, E. (2004). "Methods Developed to Identify Victims of the World Trade Center Disaster" *American Laboratory* March 2004.

O'Donnell, C., Iino, M., Mansharan, K., Leditschke, J., Woodford, N. (2011). "Contribution of postmortem multidetector CT scanning to identification of the deceased in a mass disaster: Experience gained from the 2009 Victorian bushfires." *Forensic Sci Int*. 2011 Feb 25;205(1-3):15-28.

Park, D.K., Park, K.H., Ko, J.S., Kim, Y.S., Chung, N.E., Ahn, Y.W., Han, S.H. (2009). "The Role of Forensic Anthropology in the Examination of the Daegu Subway Disaster" *J Forensic Sci*, May 2009, Vol. 54, No. 3.

Pittayapat, P., Jacobs, R., De Valck, E., Vandermeulen, D., Willems, G. (2012). Forensic odontology in the disaster victim identification process. *J Forensic Odontostomatol*. 1;30(1):1-12

- Rudin, N., Inmann, K. (2002). *An Introduction to Forensic DNA Analysis*. CRC Pres. London s: 21-31.)
- Soysal, Z. (Ed.), Çakalır, C. (Ed.) (1999). *Adli Tıp Cilt I*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları.
- Sribanditmongkol, P., Pongpanitanont, P., Porntrakulseree, N., Petju, M., Kunaratanapruk, S. (2005). *Forensic aspect of disaster casualty management. WHO Conference on the Health Aspects of the Tsunami Disaster in Asia; Phuket, Thailand; 4–6 May 2005. Geneva: World Health Organization*. Available: <http://www.who.int/hac/events/tsunamiconf/presentations/en/index.html>.
- Thompson, J., Solomon, M. (1991). “Body recovery teams at disasters: trauma or challenge?” University College and Middlesex School of Medicine Published online: 29 May 2007.
- Toupenay, S., Cheikh, A.B., Ludes, B., Felizardo, R. (2020). Forensic odontology identification response to terrorist attacks in Paris November 2015, *Forensic Sciences Research*, 5:3, 214-222
- Tsokos, M., Lessig, R., Grundmann, C., Benthaus, S., Perschel, O. (2005). “experiences in tsunami victim identification” *Int J Legal Med* (2006) 120: 185–187.
- Tug, A., Alakoç, YD., Çetin, C.M., Hancı, İ.H. (2002). Afet Kurbanlarında Kimlik Tespiti. *Adli Bilimler Dergisi*, 1(2):11-12.
- Türkiye’de Afetler. (2018). Erişim adresi: https://www.afad.gov.tr/kurumlar/afad.gov.tr/35429/xfiles/Turkiye_de_Afetler.pdf.
- Valenzuela, A., Martin de las Heras, S., Marques, T., Exposito, N., Bohoyo, J.M. (2000). The application of dental methods of identification to human burn victims in a mass disaster. *Int J Legal Med*. 113(4):236-9
- Waalder, E. (1972). “Personal Identification In Mass Disasters” *Bulletin of the New York Academy of Medicine* 1972 vol: 48 no:4.
- Wright, K., Mundorff, A., Chaseling, J., Forrest, A., Maguire, C., Crane, D.I. (2015). “A new disaster victim identification management strategy targeting “near identification-threshold” cases: Experiences from the Boxing Day tsunami” *Forensic Science International* 250 (2015) 91–97.

Yasar, Z.F., Durukan, E., Buken, E. (2018). The Knowledge Level of Dentists in Turkey About Their Potential Role on the Disaster Victims Identification (DVI) Team. *Disaster Med Public Health Prep.* 2019 Jun;13(3):533-538. doi: 10.1017/dmp.2018.111. Epub 2018 Nov 12.

ASİMETRİK STRATEJİLERİN DÖNÜŞÜMÜNDE MEDYA KULLANIMI: ORTAK MANTIK, FARKLI YÖNTEMLER

Hasan Deniz PEKŞEN*

Öz

Silahlı çatışmaların geleneksel olmayan yöntemlere kaymasını içeren süreç hem güç kullanmanın yöntemini hem de politik amaçlara ulaşmanın yollarını da dönüştürmüştür. Daha önce savaşlarla alakalı bulunmayan konu ve alanların birer işleve sahip olmaya başladıkları gözlemlenmiştir. Bu alanlardan birisi olan medyanın politik amaçlara ulaşmadaki rolü giderek artmış ve asimetrik strateji uygulayan aktörlerin medyayı ele alış biçimini dönüştürmüştür. Bu çalışmada söz konusu etkileşim ele alınmış ve medyanın asimetrik stratejiler içerisindeki işlevi sorgulanmıştır.

Medyanın savaşın yalnızca aktarıcısı değil aynı zamanda bir kamuoyu yaratıcısı olma işlevinin belirmesi ile gerilla örgütleri medyada görünürlüğü artırıcı faaliyetler ve propagandanın duyulması faaliyetlerine ağırlık vermeye başlamışlardır. Bunu ise 'savaşın sıradanlaşması' takip etmiş ve bu çabalar eskisi kadar etki yaratamamaya başlamıştır. Buna tepki ise terörist örgütlerden gelmiş, savaşın sıradanlaşmasını önleyecek düzeyde vahşice şiddet yöntemleri ile faaliyetlerini yeniden medya gündemine sokmayı başarmışlardır. Buna paralel olarak yaygınlaşan sosyal medya ve bilgisayar oyunları ise günümüz silahlı mücadelelerine yeni bir boyut eklemiştir. Çalışma bu dönüşüm sürecini incelemekte ve farklı stratejilerin medya kullanımındaki benzerlik ve farklılıklarını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Silahlı Çatışmalar, Geleneksel Olmayan Stratejiler, Medya, Gerilla Savaşı, Terörizm

THE USE OF MEDIA IN THE TRANSFORMATION OF ASYMMETRIC STRATEGIES: COMMON LOGIC, DIFFERENT METHODS

Abstract

The process involving the shift of armed conflicts towards non-conventional strategies has transformed both of method of using force, and ways of achieving political goals. It has been observed that subjects and areas, previously not relevant to wars, begins to have a function. The role of the media in achieving policy objectives, has gradually increased, and it transformed the non-conventional uses of media. In this study, the interaction between media and wars was examined and the function of the media within asymmetric strategies was questioned.

With the emergence of the media's new functions, guerrilla organizations began to focus on activities to increase visibility in the media and to announce their propaganda. This was followed by the 'banalization of war' and these efforts began to fail to make as much impact as they used to. The response to this came from terrorist organizations. They managed to put their activities back on the media agenda with most brutal violent methods. In parallel, widespread social media and computer games have added a new dimension to today's conflicts. The study examines all this transformation process and reveals the similarities and differences of different strategies in media use.

Keywords: Armed Conflicts, Non-Conventional Strategies, Media, Guerilla War, Terrorism

* Dr. Öğretim Üyesi, İstanbul Okan Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, hasan.peksen@okan.edu.tr, Orcid: 0000-0003-4008-9970

GİRİŞ

Tarihin en eski dönemlerinden beri örnekleri görünen asimetrik yöntemlerin, yirminci yüzyılın ikinci yarısıyla beraber politik amaçlara ulaşmak için kullanılan temel mücadele biçimlerine, diğer bir deyişle stratejilere dönüşmesi ile beraber, güvenlik gündemi önemli ölçüde değişti. Soğuk savaşın vekil savaşları içerisinde gerilla gruplarının kazandığı başarılar belirli bir ölçüde yöntemlerine bağlanmışsa da bir o kadar da vasi ülkelerin verdiği destekler ve ideolojilerinin gücü üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır. Fakat soğuk savaşın sonlanmasının ardından bu yöntemlerin yeni bir terörist dalga ile çok güçlü bir şekilde ortaya çıkması ile beraber, güç ilişkilerinin dinamiklerinden bağımsız şekilde öne çıkan alt bileşenleri dikkat çekmeye başladı. Bu alt bileşenlerden birisi olan medya ve medya kullanımı hem bu yöntemlerin uygulanış şekilleri ile dönüşmüş, hem de bu yöntemleri dönüştürmüştür. Bu çalışmada da söz konusu etkileşim incelenmektedir.

Buna göre geleneksel savaşlar sırasında ortaya çıkan medya kullanımı, savaş muhabirliği dönemini başlatarak kamuoyu ile savaş yapımı arasındaki ilk önemli etkileşimi ortaya çıkarmıştır. Bu tarihten itibaren kamuoyu ile savaş arasındaki etkileşim artacak, savaşın gerekçelendirilmesi ve sürdürülmesi özellikle demokratik gelenekler edinmiş ve edinmekte olan devletler için- çok daha temel hale gelecektir. Yirminci yüzyılın savaşlarıyla beraber sivillerin uzun süreler askere alınmaları, çoğunun ölmesi ya da zarar görmesi, endüstri merkezleri olan şehirlerle beraber sivillerin hedef alınmaları, cephede olsun olmasın herkesin savaşın bir parçası olmasına neden olmuştur. Bu ise kaçınılmaz olarak savaşın hedeflerinin, yapılışının, sonuçlarının hiç olmadığı kadar sorgulanmasını sağlamıştır. Silahlı çatışmaların İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında farklı bir düzleme geçmeleri ile bu süreç başka bir hal alacaktır.

Bu bağlamda ilk olarak incelenecek olan soğuk savaş dönemi gerilla savaşlarında medyanın kullanımı olmaktadır. Medyanın kamuoyu üzerindeki etkisini fark eden güçsüz aktörler, bu araçları görüşlerini yaymak, kamuoyunun yürütülen askeri operasyonlara son verdirmesi için baskı yapmasını sağlamak ve bu mümkün değilse bile karşılarında yer almamalarını sağlamak için kullanmaya çalışmışlardır. Böylece askeri alandaki güçsüzlüklerini siyasal alanda güç kazanarak dengelemeye çalışmışlardır. Başarısı çok farklı vakalarda, en çarpıcı örneği ile Vietnam Savaşı'nda görülen bu kullanım, kamuoylarının farklı biçimlerde silahlı çatışmalara müdahil olmasına yardımcı olmuştur. Bununla birlikte yine Vietnam Savaşı'nda bu etkileşimin diğer tarafı da gözlemlenmiştir. Sürekli savaş haberleri almanın bir süre sonra algıları duyarsızlaştırarak savaş

sıradanlaştırmaya başladığı da gözlemlenmiştir. Bu sıradanlaştırma, vekil savaşları soğuk savaşın son döneminde kamuoylarının gündeminden ziyade yeniden devletlerin karar vericilerinin gündemi haline getirecek ve gerilla gruplarının medya kullanımının etkilerinde azalma görülecektir. Nitekim soğuk savaş ile birlikte gerilla gruplarının da gerilemesi ve büyük bölümünün ortadan kalkması süreci ortaya çıkmıştır.

Bunu takiben incelenen dönem, soğuk savaşın sonlanması ile beraber yaşanan geçiş dönemidir. Bu dönemde geleneksel olmayan aktörlerin çoğunun marjinalleştiği ve desteğini kaybettiği bir dönem olarak öne çıkarken aynı zamanda medyanın ve medya kullanımının da dönüştüğü bir 'öğrenme' ya da 'geçiş' süreci olduğu söylenebilir. Buna göre geleneksel medyadan yeni medyaya, yani internet temelli uygulamalara geçildiği bu dönemde, devlet dışı aktörlerin 1991 Körfez Savaşı'nda, Somali'de, eski Yugoslavya çatışmalarında, Çeçenistan'da farklı uygulamaları deneyimledikleri ortaya konacaktır. Bu geçiş döneminin etkileri ise 11 Eylül saldırıları ile başlayan dönemde incelenecektir.

İncelemesi yapılan üçüncü ve son dönem ise 11 Eylül saldırıları ile başlayıp günümüze kadar uzandığı değerlendirilen dönemdir. Bu dönemde iki unsurun öne çıktığı ele alınmaktadır. Bunların birincisi, haberciliğin savaşı sıradanlaştırmasının önüne geçmek için şiddet kullanımının en vahşi uygulamalarını bilinçli olarak kullanan bir yöntemin, yani terörizmin öne çıkmasıdır. İkinci unsur ise sosyal medya ve çok gerçekçi bilgisayar oyunlarının ortaya çıkmasıdır. Buna göre kamuoyuna ulaşmak ve kamuoylarının hükümetlere kendi istedikleri yönde baskı yapmasını sağlamak isteyen terör örgütlerinin, taleplerini gündeme koyabilmek için sıradanlaşmayı aşmak üzere vahşet uygulamaya başlamalarının etkileri incelenecektir. Sosyal medya kullanımı ve bilgisayar oyunlarının (özellikle savaş ve şiddet oyunlarının) bu örgütlerin stratejilerini şekillendirmelerinde ve yaptıklarını normalleştirmede nasıl rol oynadığı bu kısmın incelemesinin diğer bileşenini oluşturmaktadır.

Tüm bu bileşenlerin ışığında görüldüğü üzere medyanın dönüşümüne karşın bir sabit olarak askeri alanda başarı elde edilmemesinin mümkün olmadığı bir ortamda farklı alanlar üzerinden karar vericilerin hedeflenmesi söz konusudur. Bu mesele medyanın işlevini şekillendiren temel unsurdur ve hem gerilla mücadelelerinde hem de terörist mücadelelerde farklı şekillerde de olsa süreklilik göstermektedir. O halde ilk yapılması gereken, medyanın işlevini açıklamadan önce, medyanın asimetrik stratejilerde neden hayati bir rol oynadığını gösterecek arka planı açıklamak olmalıdır: Yani asimetrik stratejilerin ortak mantığını.

1. ASİMETRİK STRATEJİLERİN ORTAK MANTIĞI

Asimetrik stratejilerin ortak mantığına dair belirtilmesi gereken ilk husus, yeni olanın geleneksel olmayan yöntemler değil, bunların mücadele içerisinde edindikleri araçsal konumu olduğudur. Bu bağlamda, tarih boyunca gerek gerilla stratejilerine, gerekse terörizme benzer yöntemlerin uygulandığı, fakat hiçbirinin mücadelenin temel unsuru olarak, devamlılık gösterecek şekilde ele alınmadığı görülmektedir. Nitekim henüz 12. yüzyılda yapılmış bir gözlemden (Cambrensis, 1188), aşağıda açıklanacak olan modern mücadele tipi ile benzer bir mantığın zaten olduğunu açıkça ortaya koymaktadır (Gann, 1971, s. 3) :

“Güçlerinden çok hareketliliklerine dayanan hafif silahlı halk, muharebe alanını ele geçirmek için mücadele etmez. (...) Pusular ve gece baskınları ile düşmanı taciz ederler. (...) Açlık, soğuk ya da savaş zorluklarından moralleri bozulmaz. Onları tek bir muharebede yenmek kolaydır ama uzatılmış bir savaşta direnişlerini bastırmak o kadar zordur.”

Yukarıdaki gözlemden betimlenen yöntem, Çin İç Savaşında Mao Zedong (Tze-Tsung) tarafından ortaya konacak olan hususlardan çok farklı olmayacaktır. Bu benzerlik, askeri olarak güçsüz durumda olan aktörlerin, bu güçsüzlüğü telafi edecek şekilde organize olması gereğini ortaya koymaktadır. Farklı olan ise asimetrinin güçlü tarafının elindeki imkânların çok daha büyük olduğu bir ortamda, çok daha yaratıcı ve çok daha fedakârlık isteyen bir yapıda kurgulanması gerektiğidir. Zira 12. yüzyıldaki mücadelede sayıca büyük bir farklılık olsa da her iki tarafın elinde benzer silahlar bulunmaktadır. 20. yüzyıldaki örneklerde ise teknolojinin imkânlarını sonuna kadar kullanan gözetleme ve yıkım araçlarının olduğu bir ortam karşılaşma zeminini oluşturacaktır. Bununla birlikte, karşı çıkışın mantığı ise aynıdır: Karşı tarafa bir bütün olarak yakalanmadan sürekli olarak mücadele edecek gücü korumak ve onu zayıf noktadan vurarak savaşı sürdüremez konuma sürüklemek.

Bu yaklaşımın sürekliliği, farklı kültürlerin asimetrik mücadele açıklama referanslarına kadar yansımıştır. Buna göre Batı’da asimetri ile ilgili sıklıkla kullanılan hikâyeleştirme, Davud ile Calut (Goliath) arasındaki mücadele olmaktadır. Bu anlatıya göre birebir yapılacak olan düelloda, Davud peygamber ile Calut arasında çok bariz bir güç asimetrisi bulunmaktadır. Durumun farkında olan Davud peygamber Calut karşısındaki stratejisini, onunla simetrik bir mücadeleye girmemek üzerine, sapan ve taş üzerine kurmaktadır. Calut’un karşısına yalnızca

sopa ile çıkmakta, böylece düşmanını aşağılayarak onu kızdırmıştır.¹ Bu kızgınlık anında ise -üzerinde hiçbir koruyucu zırh olmaması nedeniyle çok daha esnek hareket edebilmesinin de etkisiyle- Calut'a sapamı ile taş atmış, Calut'u 'yumuşak karnından' vurması sayesinde, simetrik bir mücadeleye girişmeden rakibini öldürmüştür (Friedman, 2015, s. 56-59).

Doğu kültüründen verilebilecek olan örnek ise bizzat Mao Zedong'un Çin halkına gerilla savaşını anlatabilmek için Çin kültüründen verdiği 'Demir Prenses ve Maymun Kral' masalı örneğidir. Bu masala göre, herhangi bir rakibi tarafından yenilmesi neredeyse imkânsız olan demir prenses'i yenmek için Maymun Kral, prensesin doğrudan karşısına çıkmak yerine kendisini küçük bir böcek haline sokmaktadır. Böylece prensesin midesine girebilen maymun kralın prensesi içeriden çökertilmektedir (Zedong, 2012, s. 109). Bu noktada vurgulanan diğer bir husus ise hedefe ulaşma safhasında (masalda mideye ulaşma safhası) çeşitli acıların çekildiği ve böceğin bir kısmının demir prenses tarafından yenmek durumunda kalması, fakat nihayetinde karşıt tarafın çökertilmesi olmuştur.

Sonuçta, gerek doğu gerekse batı kültürlerinde geleneksel olmayan stratejilerin ortak bir mantığı olduğu ve güç asimetrisini kabul ederek rakibin hassas noktalarına yoğunlaşmaya dayalı olduğu vurgulanmaktadır. Bu çalışmanın odak noktasından da hareketle belirtmek gerekir ki modern dönemde uygulanan geleneksel olmayan stratejilerde söz konusu hassas nokta, uzatılmış mücadelelere girişen aktörlerin yüklenmek durumunda kalacakları ekonomik, toplumsal ve bu iki bileşenin ışığında ortaya çıkan politik maliyet olacaktır.

Bununla birlikte vurgulanması gereken, bu stratejilerde amacın karşıt güce karşı bir zafer kazanmak olmadığıdır. Çin ve Küba gibi ilk dönem başarılı örnekleri haricindeki vakalarda hedef, tüm kuvvetleri içeren bir nihai taarruz değildir, aksine kontrolcü güç için yönetilemez bir maliyet ve politik bir kriz yaratıp kontrolden vazgeçmesini sağlamaktır. Bu durumu çok veciz bir şekilde özetleyen Henry Kissinger, olguyu "*Gerilla kaybetmediğinde kazanır. Geleneksel ordu ise kazanamadığında kaybeder*" şeklinde ifade edecektir (Kissinger, 1969). Aynı olguyu benzer terimlerle, daha ayrıntılı olarak ele almış olan Raymond Aron ise (Aron, 1963, s. 48-49) "*Partizanlar askeri olarak yenilmedikleri sürece siyasi olarak kazanırlar. Geleneksel güçler ise kesin bir askeri zafer kazanmadıkları sürece hem siyasi hem de askeri açıdan kaybederler*" ifadesinde bulunacaktır

¹ Anlatıda Calutun "Benim karşıma bir köpeğin karşısına çıkar gibi değnek ile çıkmakta" diyerek aşağılanmış hissettiği ve buna sinirlerek zayıf rakibinin üzerine kontrolsüz bir şekilde yaklaştığı belirtilmektedir.

(Münkler, 2010, s. 54-55). Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere geleneksel olmayan stratejilerin özünde karşı tarafın siyasi iradesini kırmak üzere bir yıpratma sürecine girişmek ve politik bir sürecin sonucunda ‘pes etmeye’ zorlamaktır. Bunun için yapılacak olan şey, simetrik bir mücadelede olduğu gibi düşmanın karşısına çıkıp onu yenmek olamadığı için, onda ‘sonsuz bir mücadeleye’ girdiği algısını oluşturmaktır.

Amerikan İç Savaşında Kuzeyin komutanlarından olan Ulysses Grant’ın ifadesi ile *"dünyanın görüp görebileceği en umutsuz savaşı başlattığımı"* (Friedman, 2015, s. 206) karşı tarafa inandırabilen bir geleneksel olmayan güç, mücadeleyi politik olarak kazanmaktadır. Yukarıda değinilmiş yöntemlerle karşı tarafın iradesini kırmayı sağlamak durumunu Bernard Fall, *"bir ayaklanmaya yenik düşmekte olan bir hükümet, savaşı askeri olarak değil ama bir yönetim krizi nedeniyle yitirir"* şeklinde ifade etmiştir (Kilcullen, 2010, s. 168). Nitekim güçsüz tarafın politik hedefine ulaştığı mücadelelerin büyük bölümünde, güçlü olan tarafın askeri anlamda açık bir üstünlüğe sahip olmasına rağmen siyasal iradenin mücadelenin bitmeyeceği ve ülkenin kaynaklarını sömürerek daha büyük hedefleri gerçekleştirmek konusunda engel yaratacağına inanarak mücadeleye son verdikleri görülmüştür. Bunun en bariz örneği olarak ise Cezayir kurtuluş mücadelesi ortaya çıkmaktadır. Fransa, diğer örneklere karşı askeri üstünlüğün en bariz olduğu vaka olmasına rağmen, Cezayir’den çekilmek durumunda kalmıştır. Buna göre bul ve yok et mantığında hareket eden Fransız ordusu tarafından, toplamda 900.000 civarında Cezayirli öldürülmüş, yerleşim yerleri, tarımsal araziler ve hatta taşıma hayvanları ortadan kaldırılmıştır. Ayrıca Fas ve Tunus’taki üslerinden Cezayir’e geçmeye çalışan her 100 kişiden 78’inin ölü, yaralı ya da esir olarak çatışma dışı bırakılmasına (Porch, 2008, s. 104) rağmen Fransa mücadeleyi kazanamamıştır. Cezayirli yaptıkları eylemlerle bu mücadelenin sonsuz bir mücadele olduğu, Cezayir’in Fransa için maddi-manevi bir kara deliğe dönüştüğü algısını oturtmayı başarmışlar ve böylece Fransa’nın askeri olarak açık şekilde üstün olmasına rağmen bu bölgeden çekilmesini sağlamışlardır (Akad, 2015, s. 219).

Gerilla stratejilerinde görülen bu unsur, terörist stratejilerde de görülmektedir. Hedeflerinin en önde geleni provokasyon yaratarak hedefledikleri devlet ile sivil halkı karşı karşıya getirmek olan terör örgütleri, nihayetinde söz konusu devleti bitmeyen bir savaşa sokmak istemektedir. Bu yaklaşım, öldürülene kadar El-Kaide’nin liderliğini yapan Usame Bin Ladin’in sözlerinde açıkça görülmektedir (Kydd & Walter, 2006, s. 63):

“Baskıcı süpergüç Rusya’ya karşı, bizlerin ve diğer tüm mücahitlerin on yıl boyunca sürdürdükleri ve nihayetinde onların önce ekonomik iflasını, ardından [Afganistan’dan] yenilerek çekilmelerini sağladığımız bu büyük mücadele bize gerilla ve yıpratma savaşı konusunda büyük tecrübe kazandırdı. (...) Şimdi, Amerika’yı da iflasına kadar kanatacağız.”

Bin Ladin’in cümlesinden de anlaşıldığı üzere, geleneksel olmayan stratejilerin, en vahşi uygulamaları yöntem olarak seçen terörist saldırıların dahi, karşı tarafı maliyet sarmalına sokacak bir strateji güttükleri görülmektedir. Bu anlamda stratejinin mantığının savaş-siyaset ilişkisinden bağımsız olmadığı görülmektedir. Zira Herfried Münkler, asimetrik stratejilerin Clausewitzçi bir mantığa sahip olduklarını vurgulamaktadır. Buna göre söz konusu aktörler kendi üzerlerinde hegemonya kurmaya çalışan gücün önerdiği vizyona alternatif olarak geliştirdikleri vizyon ile hedeflerini ortaya koymaktadır. Stratejileri ise karşı tarafı ekonomik ve psikolojik olarak yıpratmak olarak belirlemektedir. Araç olarak ise politik, ekonomik ve toplumsal düzene farklı biçimlerde uygulanan şiddet görülmektedir. Münkler, bu yaklaşımın Clausewitz’in amaç-hedef-araç üçgenine dayandığını savunmaktadır (Münkler, 2012, s. 194).

Yukarıda da görüldüğü gibi gerek gerilla gerekse terörist örgütlerde askeri alandaki güçsüzlüğü kamuoyu baskısı yaratacak bir mücadele yürütme ile dengeleme esastır. Dolayısıyla kamuoyu baskısı ile karar vericilerin politik kararlar almasını sağlamak en temel unsurlardan birisi haline gelmektedir. İşte medya bu noktada hayati bir işlev ile öne çıkmaktadır, zira kamuoyunun ve karar vericilerin bilinçlerinin şekillenmesinde anahtar rolü üstlenmektedir. Bu arka plan ışığında, söz konusu anahtar rolün nasıl ele alındığı, bu rolün gelişmelere göre nasıl dönüştüğü ve bu dönüşümün nasıl etkileşimler yarattığı ele alınabilir.

2. GELENEKSEL OLMAYAN SAVAŞA GEÇİŞ ve SONRASI: YENİ BİR SAVAŞIM TÜRÜNDEN “OTURMA ODASI SAVAŞINA”

1853-1856 tarihleri arasında gerçekleşen Kırım Savaşı’nda ilk kez yapılan savaş muhabirliği (Roth, 1997, s. 68) ile savaş ve medya ilişkisinin başlaması (Yalçınkaya, 2008, s. 309), henüz geleneksel savaşların hüküm sürdüğü, endüstri devriminin ve kitle ordularının savaşlar üzerindeki etkilerinin yavaş yavaş görülmeye başladığı bir döneme denk gelmektedir. Kitlelerin büyük bölümü hala savaşın bir parçası olmamasına ve savaştan doğrudan etkilenmemesine rağmen, savaş kamuoyunun gündemine girmeye başlamıştır. Başlangıçta telgraf ile iletilen ve takip edilen günlerde gazetelerde basılan bu haberler ile vatandaşlar savaşların seyrine dair ayrıntılı bilgiler almaya başlamışlardır. Bunu takip eden dönemde

radio eş zamanlı fakat görüntüsüz bir bilgi akışını iletmeye başlayarak, savaşları çok daha güncel şekilde takip etmeyi mümkün kılmıştır. En azından İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar gazete ve radyolar temel haber alma kaynakları olmuşlar, kamuoyunu bilgilendirerek savaş konusunda geliştirilen politikalarda ve alınan tutumlarda belirleyici olmuşlardır.

Televizyonların İkinci Dünya Savaşı sonrasında aktif bir şekilde medyada ağırlık kazanmaya başlamaları bunu önemli ölçüde değiştirecektir. Televizyonların yaygınlaşmaya başladığı dönem, aynı zamanda soğuk savaş dönemini şekillendiren geleneksel olmayan çatışmaların yaygınlaştığı döneme de denk gelmiştir (Allen & Thompson, 2017). Böylece yavaş yavaş asimetrik stratejiler uygulayan aktörler için tam da hedefledikleri (ve yukarıda açıklanmış olan) sonsuz savaş yaratma algısını kamuoylarına iletmek için uygun bir mecra olarak belirlemeye başlamıştır. Savaş haberciliğinin kaçınılmaz bir gereği olarak cephe(ler)den verilen görüntüler ile kamuoyları savaşı o güne kadar görmedikleri kadar çıplak bir biçimde, bir nevi ‘kanlı-canlı’ görmeye başlamışlardır. Bu gerçeklik etkisini ilk olarak ve en çarpıcı şekilde ABD’nin Vietnam deneyiminde gösterecektir.

ABD’nin 1960’lı yıllarda Vietnam vakasına giderek daha fazla müdahil olması ve bu on yılda toplamda iki milyondan fazla Amerikan askerini bölgeye konuşlandırmasını içeren süreç, aynı zamanda televizyonun dünyadaki örneklerinden daha büyük bir hızla Amerikan hanelerinde de kullanılmasını içeren bir sürece paralel ilerlemiştir. Dolayısıyla Amerikan ordusunun Vietnam’da yaşamaya başladığı başarısızlıkların, bölgenin coğrafi koşullarının zorluğunun, Amerikan askeri kayıplarının çok açık şekilde gözler önüne serildiği bir durumu da beraberinde getirmiştir. Bu durumu Amerikan generallerinden Westmoreland, *“basın, neredeyse saatlik aktarımları ile Amerikan kamuoyunu savaşın bir parçası haline getirmiştir”* şeklinde ifade edecektir. (Hammond, 1989, s. 312-313). Bu tablo tam da Vietnamlı gerilla güçlerinin hedeflediği yapının oluşmasına yardımcı olmuştur. Vietnam’daki gerilla gücü olan Vietkong, bölgeye uzaktan gelmiş olan Amerikan askerlerini yenemeyeceğinin bilincinde olmakla birlikte, sonsuza kadar savaşabilecek imkânlara sahip olan bir mücadele tipinde olduğu mesajını Amerikan kamuoyuna verebilmiştir. Bunu başarmasını sağlayan en önemli unsur, haberlerde görüntülenen Vietnam ormanları, bataklıkları ve bu coğrafyayı çok iyi bilen Vietnamlıların oluşturdukları ve o dönemde Amerikan kamuoyunu şok eden sığınaklar ve yeraltı ağları olmuştur (Hadyaniak, 2015). Bu nedenle Amerikan ordusunun elindeki tüm teknik imkânların anlamsız hale geldiği bir ekonomik, toplumsal ve en nihayetinde politik bir girdap olduğu algısı Amerikan kamuoyunda

yaklaşık bir on yıl sonra oluşabilmiştir. Böylece ABD'nin çekilme kararı alacağı 1972 yılına gelindiğinde kamuoyunun büyük bölümü, bu 'sonsuz savaş' için Amerikan askerlerinin orada olmasının bir anlamı olmadığı görüşüne kaymıştır. Kissinger'in deyişi ile savaşı kaybetmemeyi başaran Vietkong, mücadeleye girme sebebi olan politik amacı sağlamayı başarmıştır. Nitekim ABD'nin çekildiği 1973 yılı ile genel anlamda tüm Vietnam'ı kontrol etmesi mümkün olacak ve nihai politik hedefine ulaşacaktır.

Bu tecrübe esnasında medya-savaş ilişkine dair bir gerçek daha ortaya çıkmıştır. Buna göre savaşa dair bilgilerin açık bir şekilde ve tüm çıplaklığı ile alınabildiği bir ortamda, savaşa desteği sürdürmeye yetecek bir algı yönetimi başarılı olmamaktadır. Zira Amerikan Başkanlarının Vietnam Savaşının başarı ile yürütüldüğüne dair bilgilendirmeleri, haberler sonrasında gördüklerinden tatmin olmayan Amerikan kamuoyunda tam tersi bir etki yapmış, bunu hükümetlere karşı büyük protesto gösterileri izlemeye başlamıştır. Tüm bu sürecin sonunda yapılan araştırmalarda, savaşın başlangıcındaki 1960'larda %75 oranında seyreden hükümetlere güven oranı savaşın sonlandığı 1970'lerin sonuna yaklaşırken %25'lere kadar düşecektir (Pew Research Center, 2015). Kamuoyunun savaş konusunda karar alıcılara yaptığı büyük etki ile Amerikan hükümeti savunma organizasyonunu değiştirecek, Nixon hükümeti ile birlikte yurttaş ordu anlayışını bırakarak tamamen gönüllülerden oluşan profesyonel askerlere dayalı bir organizasyona geçiş yapmak durumunda kalacaktır. Adına 'Vietnam Sendromu' denilen bu süreç, tüm aktörler açısından medyanın oynayabileceği rolü gösteren önemli bir tecrübe yaratmıştır.

Ne var ki bu süreç medya aygıtlarının ve özellikle de televizyonun yaygınlaşması, içeriğinin çeşitlenmesi, bunun da ötesinde televizyonların eğlence üretme özelliklerinin haber verme özelliklerinin önüne geçmesi ile birlikte başka bir boyuta evrilmeye başlamıştır. Buna göre haberler, çok çeşitli içerik türlerinin içerisinde bir tanesi haline gelirken, ülkelerin içinde buldukları savaşların haberleri dahi kamuoyunu ilgilendiren çok sayıdaki gündemin içerisindeki birer başlık durumuna geçmeye başlamışlardır. Soğuk savaşın dünyanın dört bir köşesinde süregiden vekil savaşlarının algılarda bir umursamazlık yaratmaya başlamasına paralel olarak medyanın çeşitliliği nihayetinde 'savaşı sıradanlaştırmıştır.'

Bu sıradanlaşmanın temelinde savaş haberlerinin genel haber akışı içerisindeki yeri ve aktarılış tarzı bulunmaktadır. Buna göre gerek genel gündem içerisindeki zaman kısıtı, gerekse devlet tekelinden özel girişimlere kaymaya başlayan medya

yatırımlarındaki rahatsız edici öğeleri kısıtlama isteği gibi sebeplerden ötürü savaş haberleri eski çarpıcılığını kaybetmeye başlamıştır. (Stahl, 2010, s. 33) Ayrıca televizyon dâhilinde giderek ağırlığını artıran film ve dizilerde savaşın “seyirlik hale geldiği”, giderek normalleştiği ve acılarından çok kahramanlıklarının öne çıktığı bir noktaya gelmiştir. Böylece sıradanlaşarak, günlük hayatın diğer gündemlerine benzer bir şeye dönüşerek, politik mesaj iletmenin ve karşıda bunu algılatmanın oldukça zor hale geldiği bir dönemi yarattı. Stahl bunu çarpıcı bir biçimde dile getirecektir (Stahl, 2010, s. 44):

“Televizyon savaşın vahşetini yumuşatarak ve denetim altına alarak onu neredeyse sezdirmeden günlük hayatın içine soktu ve bir alışkanlık olarak saat 18:00’de, akşam yemeği ile birlikte tüketilen bir şeye dönüştürdü.”

Öyle ki, bu dönüşüm süreci sonrasında gelinen nokta “oturma odası savaşı” (Arlen, 1997) terimi ile ifade edilmeye başlanacaktır.

Medyanın işlevinde görülen böylesi bir dönüşümün asimetik mücadeleye yürüten gerilla örgütleri açısından etkisi büyük olmuştur. Politik hedefe ulaşmak için kullandıkları en önemli mekanizmalardan bir tanesinin eski işlevinden uzaklaşması, yürüttükleri mücadelenin devamlılığı için tek desteğin mevcut vasi devlet olmasını beraberinde getirmiştir. Bu ise soğuk savaşın bitişi ile beraber tüm taraflar için sonlanacaktır. Gerilla örgütlerinin büyük bölümünün mücadelelerini sonlandırmaları ile ilerleyecek olan süreçte medya kullanımının yeniden işlevselleştirilmesi, terörist örgütlerin belirmesi ile ortaya çıkacaktır. Fakat bunun öncesinde gerek medyanın gerekse örgütlerin önemli dönüşümler geçirdikleri yaklaşık on yıllık bir geçiş (ve öğrenme) süreci görülmüştür.

3. GELENEKSEL OLMAYAN YÖNTEMLERDE DÖNÜŞÜMÜN BAŞLANGICI: İNTERNET VE OYUNLARIN ETKİLERİNİN BAŞLAMASI

1991-2001 arası dönem her ne kadar asimetrik stratejilerde gerilla savaşımından terörizme geçişin tam olarak gerçekleşmediği bir dönemse de gerek devletlerin savaş-medya ilişkisini düzenleyiş şekillerinde, gerekse devlet dışı aktörlerin devletlerin bu düzenlemelerini nasıl aşacaklarına dair yeni yöntemler geliştirmelerinde bir kırılma yaratmıştır. Bu yönüyle 1991 Körfez Savaşı ile başlayan bu süreç, güç asimetrisinin her iki yanında yer alan aktörler için de bir dönüşüm ve öğrenme sürecinin başlangıcını ifade etmiştir.

Bu bağlamda Körfez Savaşı, tüm diğer özelliklerinin yanında savaşa dair içerik üretiminin hem verilmiş şeklini hem de sunulmuş şeklini düzenleyerek,

Vietnam'dakine benzer bir kamuoyunun oluşmasını engellemek üzere tasarlanan yeni bir ilişki biçimini de başlatmıştır. Buna göre bu savaşın lideri konumundaki ABD savaşı iletmekten kaçınmayan, aksine savaşın yürütülüş biçimini (kullanılan teknolojiler, askeri üstünlükler vs) öne çıkaran, fakat savaşın ölüm imalarından, 'ölüm dilinden' ve en önemlisi ölüm görüntülerinden uzaklaştıran bir şekilde sunulması için savaş alanındaki medyayı sıkı bir şekilde denetlemeye ve düzenlemeye başlamıştır. Bunun sonucunu, savaş alanındaki başarısının dışında, medyayı düzenleme alanındaki başarısı ile de almıştır. Savaş, Amerikan medyasında savaşın ana unsuru olan ölüm ve zarar görmelerden ziyade yapılan saldırıların ve tutulan istatistiklerin yansıtılmasından ibaret bir noktaya getirilmiştir. Bunu eleştiren Chomsky, Körfez Savaşı üzerinden medyanın yeni konumunu vurgulayacaktır (Chomsky, 2002):

“Yıllar önce, zavallı bir kuşun petrole bulanmış, çaresiz görüntüsü karşısında dehşete kapılıp lanetler yağdıracak kadar hassas olduğumuz günlerde, çoğu kadın ve çocuk 100 bine yakın insanın gökyüzünden yağın bombalar altında ölümünü, sıcak odalarımızda kahvemizi yudumlayıp koltuğumuza yayılırken havai fişek gösterileri gibi izlemiştik. Anlaşılan, kıyamet habercilerinden Guy Debord'un 1968'lerde öngördüğü 'gösteri toplumu' gerçekleşmişti.”

Böylece savaştan ilk canlı yayınların yapıldığı Körfez Savaşında, Amerikan Savunma Bakanlığı aynı zamanda savaş haberciliğini *“askeri halkla ilişkilerin gerçek zamanlı bir uzantısı olarak konumlandırmayı”* (Stahl, 2010, s. 32) başarmıştır. Böylece bu yeni başlayan dönemle beraber savaş, kamuoyu desteği alınması gereken, dolayısıyla meşrulaştırılması gereken, dolayısıyla bu desteği sağlayacak şekilde üretilmesi gereken bir haber olmaktan, oturma odası savaşının bir ileri şekli olan bir eğlence-tüketim malzemesi haline dönüştürülmeye başlanacaktır. Bir yönüyle, Körfez Savaşı ile birlikte savaş, insanların halihazırdaki film, oyun gibi eğlence formlarının gerçeğe dönüşmüş hali gibiydi ve adeta bu eğlence endüstrisinin yeni bir unsuru gibi belirlemekteydi. Öyle ki Körfez Savaşında müttefik kuvvetlerinin başında bulunan General Norman Schwarzkopf da, *“Çöl Fırtınası harekâtının bir Nintendo oyunu olmadığını”* ifade etme gereği duymuştur (Willcox, 2005, s. 138). Savaşın gerçek niteliklerinden uzaklaşarak eğlence dünyasının bir nesnesine dönüşmesini, böylece savaş-politik amaç ilişkisinin kaybolmasını, insanların gerçek hayatta gerçekleşen savaş ile eğlence için yapılan film, oyun gibi savaş simülasyonları arasındaki farkın yok olmaya başladığını çarpıcı biçimde ortaya koymak isteyen Baudrillard, yazdığı kitabın adında da olduğu gibi *“Körfez Savaşı Hiç Olmadı”* diyecektir (Baudrillard, 2012).

Savaş-kamuoyu ilişkisinin bu ölçüde sarsıldığı bir ortamda devlet dışı örgütlerin birçoğu mücadelelerine son vermek zorunda kalmıştır. Bununla birlikte bazı vakalarda hem terörist uygulamaların ilk örnekleri hem de yukarıda açıklanmış olan sıradanlaşmayı aşmak için kullanılacak yöntem ve araçlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Yaklaşık bir on yıllık öğrenme süreci içerisinde yöntem olarak vahşete ve sivillere dayalı dehşet yaratmak, araç olarak ise yine medya kullanılacaktır.

Medyanın dehşet aktarımındaki rolü ve bunun siyasi sonuçları, söz konusu dönemde ilk olarak 1993 yılında, Somali vakasında görülmüştür. Bölgedeki çatışmanın çözümü için görev yapmakta olan ve 37.000 askerini 28.000 tanesi Amerikan askerlerinden oluşan BM barış gücü (Gray, 2008, s. 225), bir operasyon sırasında saldırıya uğramış, çatışmada Amerikan askerlerinin 18'inin ölmesi, 72 tanesinin de yaralanması ile bölgeden çekilmek durumunda kalmışlardır. Askerlerin çekilmesi sonrasında öldürülmüş askerlerin yerlerde sürüklenme görüntülerinin (ABC News, 1993) CNN'de ve ardından diğer medya kanallarında yayınlanmasının ardından Amerikan kamuoyunda büyük bir infial oluşmuştur. Kamuoyu ABD karar alıcılarına bölgedeki Amerikan askerlerini geri çekmesi yönünde baskı yapmış ve bu baskı başarıya ulaşmıştır. CNN etkisi de denilen bu etki nedeniyle ABD'nin barış operasyonlarına taktiksel yaklaşımında bir değişiklik görülmüş, kendisini saha piyadelerinden ziyade hava gücü ve finansal güç olarak konumlandırmaya başlamıştır. Somali vakasının bu denli başarılı olmasında bölgede yaşanan vahşet (ölülerin yerlerde sürüklenmesi) ve bu vahşetin taşıdığı haber değerinden ötürü kaçınılmaz olarak yansıtılması unsurları etkili olmuştur. Bir sonraki on yıla büyük etki edecek terörist gruplar, bu ilişkiden kendileri için gerekli olan dersleri almaya başlayacaklardır.

Söz konusu ilişkinin kullanıldığı bir diğer erken vaka da 1994-1995 arasındaki Çeçenistan vakası olmuştur. Bu vakada Çeçen direnişçiler, Rus devletinin medyayı sıkı şekilde denetlediği bir ortamda yeni medya mecrası olan interneti kullanmışlardır. Çeçen direnişçiler öldürdükleri Rus askerlerini internet üzerinden sergileyerek Rus kamuoyunu baskı altına almaya çalışmışlardır. Bu da tıpkı Somali vakasındaki Amerikan kamuoyunda olduğu gibi Rus kamuoyunun büyük bir tepki vermesi ile sonuçlanmış, ayrıca Rus askerlerinin morali üzerinde olumsuz bir baskı yapmıştır (Kramer, 2005, s. 219-221). Böylece Çeçenistan vakası ile birlikte internet de çatışmalardaki politik amaçların elde edilmesi için çok uygun bir alan olduğunu göstermeye başlamıştır. Her ne kadar henüz sosyal medya ortaya çıkmamışsa da, yani internet tam anlamıyla bir iletişim aracı değilse de, bir iletim aracı olarak bu erken dönemlerde bile örgütleri etkilemeye başlamıştır.

Soğuk Savaş sonrasında başlayan Yugoslavya'nın dağılması süreci de söz konusu öğrenme evresine katkıda bulunmuş bir vakadır. İlk adımda 1992-1995 arasında Bosna Hersek'te, ardından 1998-1999 arasında Kosova'da görülen farklı medya kullanımları, yine bu dönemden edinilen dersler durumuna dönüşmüştür. Öncelikle Bosna'da uygulanan ve modern tarihin en uzun kuşatması olarak görülen Saraybosna kuşatmasında yaşananları uluslararası topluma duyurmak için yapılan çabalar yine önemli dersler oluşturmuştur. Zira Bosnalıların uzunca bir süre uluslararası topluma duyurmaya çalıştıkları kitlesel katliamlar, ancak Srebrenitsa'da yaşanan katliamların ve toplu mezarların görüntülerinin uluslararası toplumu şok etmesi sonrasında istenilen etkiyi verebilmiştir. Buradan çıkarılmış olan ders, savaşın ölüm ve vahşetinin insanların dikkatine sunulmasının başarılması durumunda savaşın sıradanlaşmasının aşılabileceği gerçeği olmuştur. 1999 yılında sonlanan Kosova savaşında ise alınan derslerden bir tanesi, -bir sonraki bölümde örnekleri de açıklanacağı üzere- artık internetin kitleleri harekete geçirmede başlı başına bir araç olarak kullanılabilmesi olmuştur.

Bu farklı vakalardan gerekli derslerin alınması ile birlikte, hedef aldıkları devletlere karşı güç asimetrisinin ters tarafında yer alan örgütler, asimetrik stratejilerini yepyeni bir temelde yeniden örgütlediler. Terörist örgütlerin kullanacakları bu yeni strateji, internetin ve çok gerçekçi bilgisayar oyunları çağında geleneksel olmayan savaş-medya ilişkisini temelinden etkileyecektir.

4. TERÖRİZM, SOSYAL MEDYA VE “OYUNLAŞTIRILMIŞ SAVAŞLAR”

11 Eylül saldırıları birçok alanda olduğu gibi meyda-asimetrik strateji ilişkisinde de önemli bir kırılmayı teşkil etmiştir. Bu vaka ile bir terör örgütü, El-Kaide, hiçbir medya kuruluşunun görmezden gelemeyeceği bir eylem türü ile mesajını tüm dünyaya iletmeyi başarmıştır. Öncelikle yapılan eylem(ler)in tam bir fanatiklelikle gerçekleşen bir çeşit çılgınlık olduğu yaklaşımı öne çıkmışsa da burada uygulanan vahşetin, mevcut mesajı vermek için kullanılan stratejik bir araç olduğu kısa sürede anlaşılmıştır. Diğer bir deyişle bu vaka ile birlikte terör örgütleri, insanlıktan uzaklaşma pahasına silahlı çatışma yürütmenin sıradanlaşmasını aşabileceklerini göstermişlerdir.

Bunun da ötesinde bu tarz bir yöntemin kullanılması, devletlerin savaşın enformasyonuna dair ele geçirdikleri denetim mekanizmalarının da aşılması anlamına gelmiştir. Diğer bir deyişle, konvansiyonel yöntemlerle hükümetlerin iradesini kıramayan, savaşın sıradanlaşmasından ötürü ise kamuoylarını etkileyemeyen örgütler, yürütmekte oldukları mücadeleyi hedef hükümetlerin

sorunu olmaktan çıkarıp toplumun gündemine sokmak için bir ‘medya şovu’ yapmaktadır. Bu şovun malzemesinin masum insanların hayatları olması, stratejinin temelindeki hedefi değiştirmemiştir. Böylece terör örgütleri yaptıkları eylemlerle enfomasyona belirli dönemler için de olsa hakim olmayı başarmışlardır. Klein, 11 Eylül saldırılarından birkaç gün sonra yazdığı makalesinde iki unsuru vurgulamaktadır. Bunların birincisi terörist örgütlerin silahlı çatışmaları hükümetlerin gündeminden halkın gündemine taşımayı başardıklarıdır. İkincisi ise çatışmaların seyirlik-oyunluk algısının kırılmasını sağladığıdır (Klein, 2001, s. 140-141):

“Şimdi, düşmanlarımızın insanlıklarını yok saydığımız bir savaş oyununun zamanı. (...) Düşmanımız dediğimiz bu yaratıklar, akıldan ve kavrayıştan yoksun, eylemlerine akıl sır erdirilemez, motivasyonlarında duygulara yer olmayan kimseler. Bunların hepsi ‘deli’, devletleri de ‘haydut’. (...) Savaş oyununun kuralları bunlar.

Duygulu insanlar kuşkusuz yukarıda betimlemeye çalıştığım duruma itiraz edeceklerdir: Savaş bir oyun değil, diyeceklerdir. Savaş, parçalanmış gerçek hayatlardır; savaş, her birinin kendine özgü onurlu öyküleri olan kayıp oğullar, kızlar, anneler ve babalardır. Salı günkü terör eylemi gerçekliğin en kanlı biçimi, diğer bütün eylemleri birdenbire gülünç gösterip oyun düzeyine indiren biçimiydi. Doğrudur: Savaş, en anlayışlı yaklaşımla, bir oyun değildir. Salı gününden sonra herhalde bir daha hiçbir zaman oyun diye anılmayacaktır. Belki de 11 Eylül 2001 tarihi, utanç verici video savaş çağının sonuna işaret edecektir.”

Teröristlerin 11 Eylül saldırılarında hedeflediklerinin yalnızca bir intikam ya da bir çılginlık olmadığı, ABD’yi kendisi için çok pahalıya mal olacak bir türde çatışmanın içine çekmeyi başarmaları ile anlaşmıştır. El-Kaide, yarattığı dehşet dalgası ile kamuoyunu, geleneksel bir silahlı kuvvet olan Amerikan ordusunu geleneksel olmayan bir mücadeleye girmesi için baskı yapmasını başarmıştır. Bunun sonucu ise Afganistan ve Pakistan’da Amerikan karşıtı mücadeleyi savunanların küçük gruplardan büyük kitlelere dönüşmesi olmuş, ayrıca Irak Savaşı ile birlikte düşünüldüğünde, yeterli politik hedefe ulaşmadan harcanan 6 trilyon dolardan fazla maliyet (Crawford, 2017), birçok ölü ve yaralı olmuştur.

Bu yeni stratejinin bir diğer etkisi de, Amerikan hükümetlerinin içeride tıpkı Vietnam Savaşı sonrasında olduğu gibi söylem üstünlüğünü kaybetmeleri, dışarıda ise yumuşak güçlerini geriletmeleridir. Kamuoyu nezdinde Amerikan hükümetinin enfomasyon kontrolü/güvenilirliği konusundaki gerilemesi açıktır. Vietnam Savaşı

sonrasında %25'lere kadar gerileyen güven oranı, soğuk savaşın sonlanmasının ardından 2000 yılına gelindiğinde yeniden %60'a çıkmıştır. Bu oranın 11 Eylül saldırıları sonrasında hızlı bir düşüşe geçtiği ve 2015 itibarı ile %20'nin altına indiği ortaya çıkmıştır (Pew Research Center, 2015). Amerikan yumuşak gücü ise tüm dünyada gerilemeye başlamış, Amerikan hükümetlerinin tezleri dünyada kabul bulmamıştır. Afganistan operasyonu başlarken toplumların desteğini alan ABD'nin, bir buçuk yıl sonra başlayacak Irak Savaşı öncesinde karşılaştığı algı bunun neredeyse tam tersidir (Pew Global Research Center, 2004, s. 19). Diğer bir deyişle, medya kanalları aracılığı ile ilettiği mesajlar istenilen etkiyi yapmamaya başlamıştır.

Terörist grupların medyayı yeniden işlevselleştirerek stratejilerinin temelini koymalarının ardından medya-asimetrik stratejiler ilişkisi yeni araçlarla daha ileri bir boyuta taşınmıştır. Bunu sağlayan unsurlar ise son derece gerçekçi savaş oyunları ve sosyal medyanın ortaya çıkışı olmuştur.

Sosyal medyanın ortaya çıkması ve yayılımı terör örgütleri için çok uygun bir ortam yaratmıştır. Sosyal medya aracılığı ile geleneksel medya araçlarındaki editör mekanizmasından 'kurtulan' terör örgütleri, halkı dehşete düşürmeyi hedefleyen mesajlarını doğrudan iletebilir hale gelmişlerdir. Özellikle sosyal medyanın ortaya çıkması sonrasında yalnızca eylemlerin vahşetini iletmek anlamında değil, 'enformasyon savaşına' hâkim olmak için de önemli çabalar gösterilmiştir. Bu doğrultuda, sosyal medyayı en iyi kullanan terör örgütlerinden DEAŞ üzerinden örnek vermek gerekirse, Musul'a yönelik yürüttükleri harekâta paralel olarak örgüt üyesi ve sempatzanı eş zamanlı olarak günde 44.000 'tweet' üreterek, Bağdat konusunda arama yapanların karşısına ilk çıkan linklerden birisinin kendi operasyon ve propagandaları olmasını sağlamışlardır (Farwell, 2014, s. 51). Benzer şekilde DEAŞ'ın en başarılı olduğu konulardan birisinin sosyal medya ve özellikle de çevrimiçi oyunlar üzerinden eleman edinme faaliyetleri olduğu ortaya konmuştur (Al-Rawi, 2018, s. 743-747).

Terörizmin yarattığı bu ortama karşılık savaşın sıradanlaşması süreci de devam etmekte, fakat bu kez söz konusu sıradanlaşmayı yaratan bilgisayar oyunları olmaktadır. Son derece gerçekçi tasarımlarıyla savaşın heyecanını veren, bununla birlikte savaşın sebeplerine ya da sonuçlarına hiçbir gerekçe göstermeyen bu oyunlar, savaşı yeniden günlük hayatın sıradan bir parçası haline getirmektedirler. Savaşın yarattığı yıkımı sıradanlaştıran bilgisayar oyunları Stahl'ın deyimi ile, "*neden savaşıyoruz? sorusunu, işte savaşıyoruz! sloganına çevirmektedir*" (Stahl, 2010, s. 159). Bu oyunlarda düşman 'ölürken' adeta yere bir eşya gibi savrulmakta,

kan bile görülmemektedir. Bu bağlamda savaş insani boyutundan tamamen uzaklaşmakta, politika ile bağı akla bile gelmemektedir. Savaşın insani etkilerinin anlatıldığı, okuması uzun zaman alan roman ve incelemeler, son derece hızlı ve heyecanlı şekilde ilerleyen oyunların karşısında şans bile bulamamaktadır.

Oyunların bu merkezi rolü devletler tarafından da keşfedilmiş ve savaş-medya ilişkisinde önemli bir yer kazanmıştır. Böylece oyunlar yeni bir bağlam kazanmış, mesajların iletilmesi açısından yeni bir mecra haline gelmeye başlamışlardır. Bu yönüyle savaş-politika ilişkisinin çok farklı bir formatta daha etkileşime geçtiği söylenebilir. Bir örnekle açmak gerekirse, ABD Savunma Bakanlığı'nın geliştirilmesine önemli katkıda bulunduğu *America's Army* isimli bilgisayar oyununun, ülkenin o dönem içinde bulunduğu Irak, Kuzey Kore gibi meseleler hakkında farkındalık yaratan unsurlar arasında dördüncü sıraya kadar çıktığı görülmüştür (Stanley, 2003). Benzer şekilde 2005 yılında orduya katılanların neredeyse yarısının (Barnes, 2005, s. 53) bu oyunu oynadığı saptanmış (Stahl, 2010, s. 155); bu oyunu oynamış olanların başvuranlar arası iletişimde önemli rol oynadığı görülmüştür (White, 2005).

Oyunlar ve sosyal medyanın da dâhil olduğu bu etkileşim, savaşın hem sıradanlaşması eğilimine, hem de bunu kırmak için yapılan terörist faaliyetlerin örgütlenmesi ve mesajlarının iletilmesi açısından temel yerini korumaya devam etmektedir.

SONUÇ

Asimetrik stratejilerin askeri güvenlik gündeminin temel belirleyicileri haline gelmeleri ile beraber, bu stratejilerin başarısının sebeplerinin anlaşılması çabası, temel araştırma alanlarından birisi haline geldi. Bu çalışma da, bu alanlardan bir tanesine, medya-asimetrik strateji ilişkisine odaklanmış ve bu perspektife bir yönelik savları bütüncül bir biçimde ele almaya çalışmıştır.

Söz konusu etkileşimin üç dönem içerisinde dönüştüğü ve dönüşümün devam ettiği sonucuna varılmıştır. Ayrıca bu dönemlerin her birinde savaşın farklı şekillerde kamuoylarının gündemine sokulma çabası ile savaşın sıradanlaşması süreçlerinin eş zamanlı devam ettiği saptanmıştır. Etkileşimin en önemli yönü, aynı aracın farklı işlevselleştirmelerinin olmasıdır: Medyanın bilgi verme işlevine hâkim olmayı amaçlayan 'enformasyon savaşının' yanına İkinci Dünya Savaşı sonrasında, bu mecralara yeni işlevler yükleyerek politik hedeflere ulaşmanın şekillendirildiği bir araçsallaştırma savaşı da eklenmiştir.

Bu bağlamda soğuk savaşın büyük bölümüne hâkim olduğu söylenebilecek ilk dönem televizyonlar üzerinden ilerleyen bir etkileşim olduğu değerlendirilmiştir. Televizyonlar bir yandan çatışmaların tüm boyutlarını daha önce olmadığı haliyle kamuoylarına sunarak, asimetrik strateji uygulayanların politik hedeflerine ulaşmak için kullandıkları bir araç haline gelirken, diğer yandan televizyonların giderek eğlence endüstrisinin bir parçası haline gelmeye başlaması ile birlikte savaş genel televizyon programlarının gündemi içerisinde sıradanlaşmaya başlamıştır.

Soğuk savaş sonrası dönemin ilk on yılı için söylenebilecek olan dönemin ise etkileşimin yeni formları için bir öğrenme dönemi haline geldiği savunulmuştur. Bu dönemde bir yandan medya mecralarının ele alınış ve toplumda algılanış şeklini değiştiren yeni mekanizmalar geliştirildiği, diğer yandan ise bu algılanış biçimlerini kıran vakaların ne olduğunun anlaşılması bir arada ilerlemiştir. Bu doğrultuda, devletlerin savaşın sinema ve oyunlarda kullanıldığı yönleri ile yansıtılması için çaba göstermek yolunda bir öğrenme sürecine yöneldikleri, terör örgütleri ise bunu kırmayı başaran çeşitli vakalardaki şiddet tipinden öğrenme sürecine girdikleri gözlemlenmiştir.

11 Eylül saldırıları ile başlayıp günümüze kadar devam ettiği kabul edilen dönem ise, etkileşimin kapsamının internet ve bilgisayar oyunları ile genişlediği bir döneme denk gelmektedir. Bu dönemde gerek terör gruplarının yöntemleri gereğince vahşeti yansıtacak bir araç olarak medyayı kullanmaları, gerekse bir yandan bu vahşeti bile gerçekten farksız kılan bilgisayar oyunlarının gerçekliği, eş zamanlı fakat farklı yönlü etkileşim biçimlerini aynı dönem içerisinde eritmektedir. Bu etkileşim türünün, yeni medya formları şekillenene kadar bu düzlemde devam edeceğini şimdiden savunmak da yanlış olmayacaktır.

KAYNAKÇA

- ABC News. (1993, 10 04). *US Casualties in Somalia*. 07 30, 2018 tarihinde www.abcnews.go.com: <https://abcnews.go.com/Archives/video/oct-1993-us-casualties-somalia-11229194> adresinden alındı
- Akad, M. T. (2015). *Tarihten Bugüne Gayri Nizami Savaş*, . İstanbul: Kastaş Yayınevi.
- Allen, S., & Thompson, R. J. (2017, 04 13). *The Late 1960s and Early 1970s: The Relevance Movement*. 10 08, 2019 tarihinde Encyclopedia Britannica: <https://www.britannica.com/art/television-in-the-United-States/The-late-1960s-and-early-70s-the-relevance-movement> adresinden alındı
- Al-Rawi, A. (2018). Video games, terrorism, and ISIS's Jihad 3.0. *Terrorism and Political Violence*, 30(4), 740-760.
- Arlen, M. (1997). *Living Room War*. New York: Syracuse University Press.
- Aron, R. (1963). *Frieden und Krieg: Eine Theorie der Staatenwelt*, . Frankfurt: S. Fisher Verlag.
- Barnes, J. A. (2005, 11 21). The New Action Heroes. *US News & World Report*, 53.
- Baudrillard, J. (2012). *The Gulf War Did Not Take Place*. Sydney: Power Publications.
- Cambrensis, G. (1188). *The Itinary Through Wales and The Description of Wales*.
- Chomsky, N. (2002). *Medya Gerçeği* . (A. Y. Akinhay, Çev.) İstanbul: Everest Yayınları.
- Crawford, N. C. (2017, 11 5). *Costs Of War Report: United States Budgetary Costs of Post 9/11 Wars Through FY2018*. 10 6, 2018 tarihinde <https://watson.brown.edu/costsofwar>: https://watson.brown.edu/costsofwar/files/cow/imce/papers/2017/Costs%20of%20U.S.%20Post-9_11%20NC%20Crawford%20FINAL%20.pdf adresinden alındı
- Farwell, J. P. (2014). The Media Strategy of ISIS. *Survival*, 56(6), 49-55.
- Friedman, L. (2015). *Strategy*. (B. Ç. Belge, Çev.) İstanbul: Alfa Yayınları.
- Gann, L. H. (1971). *Guerillas in History* . Standford: Hoover Institute Press.

- Gray, C. S. (2008). *War, Peace and International Relations: An Introduction to Strategic History*. New York: Routledge Publishing.
- Hadyniak, K. (2015). *How Journalism Influenced American Public Opinion During Vietnam War*. 02 01, 2020 tarihinde The University of Maine: <https://digitalcommons.library.umaine.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1218&context=honors> adresinden alındı
- Hammond, W. (1989). The Press in Vietnam as Agent of Defeat: A Critical Examination. *Reviews in American History*, 17(2), s. 312-323.
- Kilcullen, D. (2010). *Counterinsurgency*. Londra: Hurst and Co. Publishing.
- Kissinger, H. (1969). *The Viet Nam Negotiations*. 06 25, 2017 tarihinde Foreign Affairs: <https://www.foreignaffairs.com/articles/asia/1969-01-01/viet-nam-negotiations> adresinden alındı
- Klein, N. (2001). Video Savaş Oyunlarının Sonu. M. S. Kılıç içinde, *Düşmanını Arayan Savaş* (O. Akınhay, Çev., s. 140-141). İstanbul: Everest Yayınları.
- Kramer, M. (2005). Guerrilla Warfare, Counterinsurgency and Terrorism in the North Caucasus: The Military Dimension of the Russian-Chechen Conflict. *Europe-Asia Studies*, 57(2), 209-290.
- Kydd, A. H., & Walter, B. F. (2006). The Strategies of Terrorism. *International Security*, 31(1), 49-80.
- Münkler, H. (2010). *Yeni Savaşlar*. (Z. A. Yılmaz, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Münkler, H. (2012). *İmparatorluklar: Eski Roma'dan ABD'ye Dünya Egemenliğinin Mantığı*. (Z. A. Yılmaz, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pew Global Research Center. (2004). *Global Attitudes Project: A Year After Iraq War*. 06 22, 2017 tarihinde [www.pewresearch.org](http://assets.pewresearch.org/wp-content/uploads/sites/2/pdf/206.pdf): <http://assets.pewresearch.org/wp-content/uploads/sites/2/pdf/206.pdf> adresinden alındı
- Pew Research Center. (2015, 11 22). *Trust In Government 1958-2015*. 09 02, 2019 tarihinde People-Press: <https://www.people-press.org/2015/11/23/1-trust-in-government-1958-2015/> adresinden alındı

- Porch, D. (2008). French Imperial Warfare 1945-62. D. Marston, & C. Malkasian içinde, *Counterinsurgency in Modern Warfare*. Oxford: Oxford University Press.
- Roth, M. P. (1997). *Historical Dictionary of War Journalism*. Westport: Greenwood Press.
- Stahl, R. (2010). *Savaş Oyunları A.Ş.* (Y. Alogan, Çev.) İstanbul: Everest Yayınları.
- Stanley, M. (2003). War Game: Army Deploys to L.A. to Capture The Attention of America's Gamers. *Milwaukee Journal Sentinel*.
- White, J. (2005, 05 27). *It's a Video Game, and an Army Recruiter*. 02 18, 2020 tarihinde washingtonpost.com: <https://www.washingtonpost.com/archive/politics/2005/05/27/its-a-video-game-and-an-army-recruiter/55e4745a-5e0d-494a-90f6-cb7abec1f132/> adresinden alındı
- Willcox, D. R. (2005). *Propaganda, the Press and Conflict: The Gulf War and Kosovo*. New York: Routledge.
- Yalçınkaya, H. (2008). *Savaş: Uluslararası İlişkilerde Güç Kullanımı*. Ankara: İmge Yayınları.
- Zedong, M. (2012). *Seçme Eserler III*. İstanbul: Kaynak Yayınları.

KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ VE RİSKLİ SÜRÜCÜLÜK: BİR DERLEME ÇALIŞMASI

Pınar BIÇAKSIZ*

Öz

Dünya genelinde ölüm nedenleri arasında her yıl gittikçe daha yüksek sıralarda yer alan trafik kazaları ciddi bir halk sağlığı meselesidir. Trafik kazalarını önleyebilmek için öncelikle bu sorunu anlamak ve açıklayabilmek gerekir. Trafik kazalarının nedenleri arasında en önemlisi insan faktörüdür ve sürücülük becerileri ile davranışları olmak üzere iki ana başlıkta incelenir. Sürücülük tarzı, kişinin belli sürücülük becerileri düzeyiyle ne yapmayı seçtiği ile ilgilidir ve kişilik özelliklerinden etkilenir. Bu çalışmanın amacı riskli sürücülük tarzını açıklamayı hedefleyen çalışmalarda incelenen kişilik özelliklerini tanıtmak ve bu çalışmaların bulgularını bir araya getirmektir. Bu kapsamda, trafik psikolojisi yazınında incelenen beş faktörlü kişilik modeli, treyt öfke, heyecan arama, dürtüsellik, Karanlık Üçlü kişilik özellikleri ve kontrol odağı değişkenlerinin riskli sürücülükle ilişkilerini araştıran alanyazın bu derleme çalışmasında özetlenerek sunulmaktadır.

Anahtar kelimeler: Kişilik Özellikleri, Riskli Sürücülük, Derleme

PERSONALITY TRAITS AND RISKY DRIVING: A REVIEW

Abstract

Traffic accidents, increasingly ranking among the leading causes of death worldwide, pose a serious public health issue. To be able to prevent road traffic accidents, this problem should be understood and explained first. The most significant cause of traffic accidents is the human factors in driving and it entails driving skills and behaviors. Driving style is related to what the driver chooses to do with a specific skill level and it is known that driving style is influenced by personality traits. The aim of the present study is to introduce the personality traits that are examined in the studies trying to explain risky driving style and compile the findings of these studies. In this realm, the associations of the personality variables examined in the traffic psychology literature- namely five factor model of personality, trait anger, sensation seeking, impulsivity, Dark Triad personality traits and locus of control- with risky driving are presented in the current review study.

Keywords: Personality Traits, Risky Driving, Review

* Dr. Öğr. Üyesi, Psikoloji Bölümü, Hacettepe Üniversitesi, pinarbicaksiz@hacettepe.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8376-6145>

GİRİŞ

Dünya genelinde ölüm nedenleri sıralamasında trafik kazaları 2012 yılında dokuzuncu sıradayken (WHO, 2014), 2016 yılında sekizinci sıraya yükselmiştir (WHO, 2018) ve 2030 yılında da beşinci sıraya yükselmesi beklenmektedir (WHO, 2008). Bu verilerin göstermekte olduğu üzere gün geçtikçe daha da ciddi bir halk sağlığı sorunu haline gelen trafik kazalarının nedenleri insan, araç ve çevreye dayalı faktörler olmak üzere üç ana kategoride incelenmektedir (Evans, 2004). Diğer koşullar sabit tutulduğunda trafik kazalarının neredeyse %90'ında insan faktörünün ana veya yardımcı unsur olduğu bilinmektedir. Bu nedenle trafik kazalarını engellemek için gerekli karşı önlemlerin alınabilmesi ve müdahale programlarının geliştirilebilmesi için sürücülükte insan faktörünü açıklamak amacıyla yürütülen araştırma çalışmaları büyük önem taşımaktadır.

Sürücülükte insan faktörü *sürücülük performansı* ve *sürücülük tarzı* olmak üzere iki ana başlıkta incelenmektedir (Näätänen ve Summala, 1976; Reason, Manstead, Stradling, Baxter ve Campbell, 1990). Sürücülük performansı sürücü becerileri olarak da adlandırılmakta (Evans, 1996) olup sürücülük bağlamındaki bilgi işleme ve motor becerileri içermektedir (Elander, West, ve French, 1993). Sürücülük tarzı ise sürücünün *ne yapmayı seçtiği* ile ilgilidir ve sürücü davranışları olarak da adlandırılmaktadır (Evans, 1996). Sürücülük bağlamında nasıl davranmayı seçtiği de bireyin genel tutum ve alışkanlıklarını yansıtmaktadır (Elander ve ark., 1993) ve bu nedenle de kişilik özelliklerinden etkilenmesi beklenir. Elander ve arkadaşları (1993), kalıcı bireysel özellikleri dışarıda bırakarak trafik kazalarını açıklamaya çalışan modellerin kaza sayılarındaki varyansın çok az bir kısmını (%10'undan daha azını) açıklayabildiğini belirterek kişilik özelliklerinin bu bağlamda çalışılmasının önemini ve olası katkısını vurgulamışlardır.

Sümer (2003) tarafından önerilen bağlamsal aracılı modelde ("*contextual mediated model*") kişilik özellikleri demografik özellikler, yol ve araç koşulları, denetim, kültürel faktörler (Örn., kültüre bağlı sürücülük alışkanlıkları ve inançlar) gibi değişkenlerle birlikte uzak bağlamda yer almaktadır. Uzak bağlamda yer alan bu değişkenler kazaya karışmayı, yakın bağlamda yer alan güvenli sürücülük becerileri, olumsuz sürücü davranışları, trafik kural ihlalleri, sürücü hataları, hız yapma, alkollü araç kullanma gibi aracı değişkenler üzerinden yordamaktadır. Uzak bağlam, modelde trafik kazasına karışma sonuç değişkenini dolaylı olarak etkilediği öne sürülen dışsal değişkenleri, yakın bağlam ise uzak bağlamdaki değişkenlerle kazaya karışma arasındaki ilişkiye aracılık eden ve sonuç değişkeniyle doğrudan ilişkili olduğu öne sürülen değişkenleri içermektedir. Başka

bir deyişle, kişilik özellikleri sürücülük davranışlarıyla ilişkilidir ve bu ilişki üzerinden kazaları dolaylı olarak yordamaktadır. Alanyazında da kişilik özellikleriyle sürücülük davranışları arasındaki ilişkiyi gösteren birçok araştırma bulgusuna rastlamak mümkündür (Örn., Clarke ve Robertson, 2005; Jonah, 1997; Lajunen ve Özkan, 2005). Bu çalışmanın amacı alanyazındaki bu bulguları bir araya getirerek okuyucuya sunmaktır. İlerleyen bölümlerde trafik psikolojisi yazınında en çok çalışılmış olan kişilik özellikleri olan beş faktörlü kişilik modeli, kişilik özelliği olarak öfke (treyt öfke), heyecan arama, dürtüsellik, kontrol odağı ve Karanlık Üçlü kişilik özellikleriyle sürücülükle ilgili değişkenler arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmaların bulguları sunulacaktır.

1. BEŞ FAKTÖRLÜ KİŞİLİK MODELİ

Büyük Beşli ("*Big Five*") kişilik modeli Goldberg (1993) tarafından, İngilizce dilindeki kişilik özelliklerini yansıtan sıfatlara yönelik çalışmalar sonucu geliştirilmiştir. Bu modelde beş temel kişilik faktörü dışarıya açılım ("*surgency*"), uyumluluk/geçimlilik ("*agreeableness*"), sorumluluk ("*conscientiousness*"), duygusal tutarlılık ("*emotional stability*") ve akıl ("*intellect*") olarak önerilmiştir. Benzer bir yöntemle Costa ve McCrae (1992) de beş faktörlü kişilik modelini ("*five factor model of personality*") önermiştir ve bu modelde de öne sürülen kişilik faktörleri dışadönüklük ("*extraversion*"), sorumluluk ("*conscientiousness*"), uyumluluk/geçimlilik ("*agreeableness*"), duygusal tutarsızlık ("*neuroticism*") ve gelişime açıklık ("*openness to experience*") faktörleridir. Dışadönüklük faktörü, atılganlık, aktif ve sosyal olma, heyecan arama ve dürtüsellik ile tanımlanır (Costa ve McCrae, 1992; Eysenck ve Eysenck, 1968; Eysenck ve Eysenck, 1975). Sorumluluk faktörünün tanımı ise başarı yönelimi, düzen, görev bilinci, yetkinlik, öz-disiplin ve tedbirli olma gibi unsurları içermektedir (Clarke ve Robertson, 2005). Uyumluluk/geçimlilik faktörü kişilerarası ilişkilerle en yakından ilişkili olan faktör olup yardımsever ve affedici olma, kibar, anlayışlı ve diğer insanlara güvenebilme ile ilişkilidir (Dahlen, Edwards, Tubré, Zyphur, ve Warren, 2012). Duygusal tutarsızlık ise kaygı, düşmanlık ("*hostility*"), depresyon, öz-farkındalık ve dürtüsellikle ilişkilidir (Eysenck, 1970) ve duygulanım süreçleriyle en yakından ilgili olan faktördür. Son olarak gelişime açıklık faktörü ise hayal gücü, sanatsal duyarlılık, açık fikirlilik, özgünlük ve merak ile ilişkilidir (Dahlen ve ark., 2012).

Beş faktörlü kişilik modelinin sürücülükle ilişkileri 1960'li yıllardan beri incelenmektedir. Örneğin, dışadönüklüğün kazaya karışmayla ilişkili olduğu rapor edilmiştir (Craske, 1968; Loo, 1979). Duygusal tutarsızlık ve kazaya karışma arasında da pozitif yönlü ilişki bulunmuştur (Mayer ve Treat, 1977; Selzer, Rogers,

ve Kern, 1968). Dışadönüklük ile kural ihlalleri arasında da istatistiksel olarak anlamlı ilişki bulunmuştur (Eysenck ve Eysenck, 1975). Ancak 1990'lara kadar yürütülen birçok çalışma olmasına rağmen bu çalışma bulgularının da tutarsız sonuçlar verdiği görülmüştür ve bu tutarsız bulgu örüntüsünün nedeninin bu çalışmalardaki kontrol eksikliği olabileceği öne sürülmüştür (Elander, ve ark., 1993). Bu çalışmalarda dışadönüklük ve duygusal tutarsızlığın maruz kalma ile ilişkisinin hesaba katılmadığını, yani bu kişilik değişkenlerinin bireylerin daha çok trafik ortamında olmasıyla ilişkili olabileceğinin, hesaba katılmadığını belirtmişlerdir. Dahlen ve arkadaşları da beş faktörlü kişilik modeli faktörleriyle motorlu araç kazasına karışma arasındaki bulgulardaki tutarsız örüntünün trafik bağlamında çok fazla karıştırıcı ve aracı değişkenin olmasından kaynaklandığını öne sürmüşlerdir (Dahlen ve ark., 2012). Buna örnek olarak da kişilik özelliklerinin sürücülerin saldırgan sürücülük davranışlarını etkileyebileceğini ve bu tür davranışların kazaya karışmaya yol açabileceğini önermişlerdir.

Beş faktörlü kişilik modeli ve kazaya karışma arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmaların meta-analizini yürüten Clarke ve Robertson (2005), dışadönüklük, sorumluluk ve uyumluluk/geçimlilik kişilik özelliklerinin trafik kazasına karışmayla ilişkili olduğunu ve bu ilişkilerin geçerlik genellemesi ("*validity generalization*") gösterdiğini rapor etmiştir. Bu bulgulara göre dışadönüklük arttıkça, sorumluluk ve uyumluluk/geçimlilik ise azaldıkça kazaya karışma sayısı artmaktadır. Clarke ve Robertson (2005) dışadönüklük kişilik özelliğinin, sürücüleri özellikle monoton sürüş koşullarında yorgunlukla ilgili sürücü hatalarına ve risk alma davranışlarına meyilli kılacağını ve bu nedenle kazaya karışma değişkeniyle olumlu yönlü ilişki göstermiş olabileceğini önermektedir. Sorumluluk kişilik özelliğinin ise kazaya karışmayla ilişkili olduğu bulunan düşük öz-kontrol, kayıtsızlık, otoriteye ve sosyal düzene saygısızlık ve dürtüsellik gibi özelliklerle olumsuz yönlü bağlantısı nedeniyle kazaya karışma değişkeniyle olumsuz yönlü ilişkili göstermiş olabileceğini belirtmişlerdir. Aynı şekilde uyumluluk/geçimlilik kişilik özelliğinin de kazaya karışmayla ilişkili kavgacılık, düşmanlık ve saldırganlık gibi özelliklerle olumsuz yönlü ilişkileri nedeniyle kaza sayısı ile olumsuz yönlü bağlantı beklemişlerdir.

Görece yeni bir araştırmada, Demir, Demir ve Özkan (2016), beş faktörlü kişilik modeli faktörlerinin sürücü öfkesiyle ilişkisini inceleyen çalışmaların meta-analizini yapmışlardır. Dışadönüklük, uyumluluk/geçimlilik, sorumluluk ve gelişime açıklık kişilik özelliklerinin sürücü öfkesiyle ortalama korelasyonları istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bu ilişkilerin hepsi pozitif yönlü

ilişkilerdir. Bu bulgulardan sorumluluk ve uyumluluk/geçimlilik kişilik özellikleriyle ilgili olanlar Clarke ve Roberts (2005) bulgularıyla paraleldir ancak dışadönüklük kişilik özelliğiyle ilgili olan bulgu bahsi geçen meta-analiz çalışmasınıninkiyle ters yönlüdür. Ancak dikkat edilmelidir ki bu çalışmadaki sonuç değişkeni kazaya karışmayla ilişkili olan sürücü öfkesidir, yani kazaya karışma değişkeninin kendisi değildir. Ancak sürücü öfkesinin kazaya karışmayla pozitif yönlü ilişkileri (Deffenbacher, 2016) göz önünde bulundurulduğunda, dışadönüklüğün de sürücü öfkesiyle pozitif yönlü ilişki göstermesi beklenmektedir.

Yürütülen en yakın tarihli meta-analiz çalışmasında (Akbari ve ark., 2019), aralarında beş faktörlü kişilik modelinin de yer aldığı kişilik özellikleriyle riskli sürücülükle ilgili değişkenler arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmalar sentezlenmiştir. Bu meta-analiz çalışmasında uyumluluk/geçimlilik kişilik özelliği ile riskli sürücülük arasında negatif yönlü bir ilişki, duygusal tutarsızlıkla ise pozitif yönlü bir ilişki rapor edilmiştir. Ancak sorumluluk, dışadönüklük ve gelişime açıklık ile riskli sürücülük arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki tespit edilmemiştir.

Türk sürücü örnekleminde Sümer, Lajunen ve Özkan (2005) tarafından yürütülen bir çalışmada beş faktörlü kişilik modelinin olumsuz/sapkın sürücü davranışları aracılığıyla kazaya karışmayla ilişkisi incelenmiştir. Uyumluluk/geçimlilik kişilik özelliğinin bu çalışmada da kazaya karışmayla aracılı/dolaylı ilişkisi ve olumsuz/sapkın sürücü davranışlarıyla da negatif yönlü ilişkisi rapor edilmiştir. Araştırmacılar bu bulguları, düşük uyumluluk/geçimlilik düzeyine sahip sürücülerin yüksek uyumluluk/geçimlilik düzeyine sahip sürücülere kıyasla saldırgan sürücülük, trafikte öç alma davranışları, diğer sürücülerle iletişim problemleri yaşama olasılığı ve güvenlikle ilgili kurallara uymama eğilimlerinin daha yüksek olmasıyla açıklamışlardır. Benzer şekilde sorumluluk kişilik özelliğinin de olumsuz/sapkın sürücü davranışlarıyla negatif yönlü ilişkisi ve kazaya karışmayla aracılı/dolaylı ilişkisi rapor edilmiştir ve bunun nedeninin de sorumluluk düzeyi yüksek sürücülerin sosyal sorumluluk ve performans normlarına duyarlı olmaları (Arthur ve Graziano, 1996) olabileceğini öne sürmüşlerdir. Dışadönüklük ve duygusal tutarsızlık kişilik özellikleri de olumsuz/sapkın sürücü davranışlarıyla görece zayıf ama pozitif yönlü ilişkili ve kazaya karışmayla da dolaylı/aracılı olarak ilişkili bulunmuştur. Son olarak gelişime açıklık kişilik özelliği de olumsuz/sapkın sürücü davranışlarıyla negatif yönlü ilişkili, ancak kazaya karışmayla pozitif yönlü ilişkili bulunmuştur ve beş faktör içinde kazaya karışmayla aracısız ilişkisi olan tek faktördür. Bu birbirine karşıt bulguları ise

araştırmacılar gelişime açıklık kişilik özelliğinin çok katmanlı yapısı olmasına ve bu katmanlardan kimilerinin kazaya karışmayla pozitif yönlü kimilerininse negatif yönlü ilişkili olabileceğiyle açıklamışlardır ve bunun gelecekte yürütülecek araştırmalarda netleştirilmesi gereken bir unsur olduğunu da belirtmişlerdir. Özetle, bu çalışmada beş faktörlü kişilik modelindeki tüm faktörler olumsuz/sapkın sürücü davranışlarıyla ilişkili bulunmuştur ancak en güçlü ilişkiyi sorumluluk kişilik özelliği göstermiştir. Ayrıca, bu çalışmanın sorumluluk ve uyumluluk/geçimlilik kişilik özellikleriyle ilgili bulguları yukarıda bahsi geçen iki meta-analiz çalışmasıyla da uyumludur, dışadönüklük ile bulgularıyla sadece Clarke ve Robertson (2005) tarafından yürütülen meta-analiz çalışmasının bulgularıyla uyumludur.

Genel olarak bakıldığında beş faktörlü kişilik özellikleri arasından sorumluluk ve uyumluluk/geçimlilik faktörlerinin olumsuz/sapkın sürücü davranışları, sürücü öfkesi ve kazaya karışma değişkenleriyle negatif yönlü ilişkisinin olduğu ve bu ilişkinin de diğer üç faktöre kıyasla alanyazında daha tutarlı bir örüntüye sahip olduğu söylenebilir. Dışadönüklük kişilik özelliğinin ise güvenli sürücülüğü olumsuz etkileyebilecek dürtüsellik ve heyecan arama gibi özelliklerle, hem de olumlu etkileyebilecek pozitif duyumsallık (“*positive affectivity*”) ve sosyal uyum gibi özelliklerle ilişkileri (Clarke ve Robertson, 2005) nedeniyle görece daha tutarsız bir bulgular örüntüsüne sahip olduğu öne sürülebilir. Bu olası açıklamaların da gelecekte yürütülecek çalışmalarda sistematik olarak sınanması önerilebilir.

2. TREYT ÖFKE

Öfke, temel duygulardan biridir ve temel duyguların her biri insanın evrimsel tarihinde belirli problemlerin çözümü için programlanmış adaptasyonlar olarak görülmektedir (Izard, 1994; Plutchik, 1994). Bu bakış açısına göre öfkenin işlevi ise tehdit ve tehlike durumlarında kendini ve kendinin olanı korumak için gerekli mekanizmaları harekete geçirmektir. Algılanan tehdit sadece fiziksel veya somut olmak zorunda olmayıp kişinin güvenlik, sağlık, iyilik hali, öz-saygı, öz-değer ve statü gibi psikolojik ya da soyut kavramlarla ilgili de olabilir. Bir kişilik özelliği olarak öfke, ya da *treyt öfke* (“*trait anger*”), ise öfke duygusunu deneyimlemeye yönelik genel veya kronik eğilim olarak tanımlanmaktadır ve treyt öfke düzeyi yüksek olan bireylerin çok çeşitli durumları öfke yaratan durumlar olarak algılamaları ve bu durumlara da yüksek öfke düzeyiyle tepki vermeleri beklenmektedir (Spielberger, 1988). Spielberger (1988) tarafından geliştirilen ve durumsal öfke ve treyt öfkenin ayrı alt boyutlar olarak ölçüldüğü ölçekte, treyt öfke

alt ölçeği durumsal öfkenin, yani öfke duygusunun, ne sıklıkla deneyimlendiğini ölçmektedir. Treyt öfke, sürücülük bağlamında belki de en çok incelenmiş kişilik özelliklerinden biridir.

Sürücülük bağlamında öfke, genellikle öfke duygusunun dışa vurulduğu saldırgan davranışlarla birlikte çalışılmıştır. Öfke düzeyi yüksek olan sürücülerin araç kullanırken daha saldırgan davranışlarda buldukları bilinmektedir (Deffenbacher, Deffenbacher, Lynch, ve Richards, 2003). Öfkeli ve saldırgan sürücüler kendileri ve çevrelerindeki yol kullanıcıları için önemli bir risk unsuru olarak görülmektedir (Deffenbacher, 2016).

Deffenbacher ve arkadaşları (Deffenbacher, Oetting, ve Lynch, 1994) ayrıca sürücülük öfkesi (“*driving anger*”) kavramını ortaya atmışlardır ve bu kavramın treyt öfke kavramıyla benzerlik taşıdığını ancak treyt öfke kavramına göre daha dar ve duruma dayalı olduğunu belirtmişlerdir. Sürücülük öfkesini trafikte daha geniş bir yelpazede yer alan durumlar ve olaylara daha sık ve daha yoğun şekilde öfkelenme eğilimi olarak tanımlamışlardır ve bunun da trafikte saldırgan ve riskli davranışlarla pozitif yönlü ilişkili olduğunu göstermişlerdir (Deffenbacher ve ark., 1994; 2000; 2001; 2002).

Sürücülerin trafikte hangi durumlarda ne kadar öfkelendiklerini belirlemek amacıyla geliştirilen Sürücü Öfkesi Ölçeği (Deffenbacher ve ark., 1994) diğer sürücülerin saldırgan/düşmanca hareketleri, diğer sürücülerin kural ihlalleri, trafik polisinin varlığı, diğer sürücülerin yavaş araç kullanması, trafik ortamında engellerin olması (yol yapımı vb. gibi nedenlerle) ve diğer sürücülerin saygısızlığı/kabalığı olmak üzere altı faktörden oluşmaktadır. Yasak, Eşiyok, Başbulut ve Korkusuz (2005) tarafından Türkçe uyarlama çalışması yürütülen ölçeğin Türk sürücü örnekleminde de aynı altı-faktörlü yapıya sahip olduğu bulunmuştur. Yasak ve Eşiyok (2009) tarafından Türk sürücü örnekleminde yürütülen çalışmada en yüksek sıklıkla öfkelenilen durum diğer sürücülerin saygısızlığı/kabalığı olarak gözlenmiştir, bunu diğer sürücülerin kural ihlalleri ve düşmanca hareketleri takip etmiştir.

Treyt öfke, durumsal öfke, sürücülük öfkesi gibi değişkenlerin saldırgan sürücülükle ilişkisini inceleyen çalışmaların meta-analizinin yapıldığı bir çalışmada korelasyonlar treyt öfke ve saldırgan sürücülük arasında .41; ve sürücülük öfkesiyle saldırgan sürücülük arasında .37 olarak rapor edilmiştir (Nesbit, Conger, ve Conger, 2007). Görece yakın tarihli bir başka meta-analiz çalışmasında da treyt öfke ve saldırgan sürücülük arasında istatistiksel olarak anlamlı pozitif yönlü ilişki

bulunmuştur (Bogdan, Mairean, ve Havârneanu, 2016). Bu bulgular, treyt öfkenin saldırgan sürücülükle güçlü ilişkisini kanıtlar niteliktedir.

Trafik ortamında sürücülerin öfkelendiklerinde bunu hangi şekillerde ifade ettiklerini incelemek üzere yine Deffenbacher ve arkadaşları (Deffenbacher, Lynch, Oetting, ve Swaim, 2002) tarafından geliştirilen Sürücü Öfke İfadesi Envanteri de sözel saldırgan ifade, fiziksel saldırgan ifade, öfkenin araçla ifadesi ve öfkenin olumlu/uyumlu ifadesi olmak üzere dört boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin Türkçe uyarlama çalışması Eşiyok ve arkadaşları (Eşiyok, Yasak, ve Korkusuz, 2007) tarafından yürütülmüştür. Bu çalışmada son beş yıl içinde trafik cezası almış olan sürücülerin almamış olanlara kıyasla trafikte öfkelerini fiziksel saldırgan davranışlarla ve araçla ifade etme eğilimlerinin daha yüksek oldukları bulunmuştur. Ayrıca her bir boyutun ortalama değerlerine bakıldığında, bu çalışmaya katılan hem kadın hem erkek sürücüler için en yüksek sıklıkla başvurulan olumsuz öfke ifadesi biçimi sözel saldırganlıktır; bunu sırasıyla öfkenin araçla ifadesi ve fiziksel saldırgan ifade takip etmektedir. Ancak bu dört boyut içinde en yüksek sıklık ortalamasına sahip olan boyut öfkenin olumlu/uyumlu ifadesidir Bu bulgulara ek olarak, çalışmadaki erkek sürücülerin fiziksel saldırganlık ve öfkenin araçla ifadesine kadın sürücülere göre istatistiksel olarak daha sık başvurdukları gözlenmiştir.

Sürücülük öfkesinin ve sürücü öfke ifadesi arasındaki ilişkilerin de incelendiği bir önceki bölümde de bahsi geçen meta-analiz çalışmasında (Demir ve ark., 2016), sürücülük öfkesinin trafikte fiziksel saldırgan ifade, sözel saldırgan ifade ve öfkenin araçla ifadesi ile pozitif yönlü; öfkenin olumlu/uyumlu ifadesi ile negatif yönlü ilişkili olduğu ve en güçlü ilişkinin sürücülük öfkesi ile sözel saldırgan ifade arasında olduğu gözlenmiştir. Ayrıca, aynı çalışmada sürücü öfkesi ile olumsuz/sapkın sürücü davranışları arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmaların da meta-analizi yapılmıştır. Bulgular sürücülük öfkesinin kural ihlalleri, sürücü ihmal ve hataları ile istatistiksel olarak anlamlı pozitif yönlü ilişkili olduğunu ve en güçlü ilişkinin de kural ihlalleri ile olduğunu göstermiştir.

Son olarak görece en yakın tarihli meta-analiz çalışmasında (Zhang & Chan, 2016) sürücü öfkesinin riskli sürücülük, saldırgan sürücülük, sürücü hataları, ramak kala sayısı ve kaza sayısı gibi değişkenlerle ilişkilerini inceleyen ve 1995-2015 yılları arasında yayınlanmış olan çalışmaların meta-analizi yapılmıştır. Sürücü öfkesinin çalışmaya dâhil edilen bu beş sonuç değişkeniyle de istatistiksel olarak anlamlı pozitif yönlü ilişkileri gözlenmiştir. Sürücü öfkesi ile en güçlü ilişki saldırgan sürücülük arasındaki ilişki olup bunu sırasıyla riskli sürücülük, sürücü

hataları, ramak kala sayısı ve kaza sayısı izlemiştir. Ramak kala ve kaza sayılarının görece zayıf ilişkiler göstermiş olması sürücülük bağlamında diğer kişilik özelliklerinin de (Örn., heyecan arama, dürtüsellik) yordayıcı değişken olarak incelendiği çalışmalarla uyumludur ve Sümer (2003) tarafından önerilen bağlamsal aracılı modelin kişiliğin kazaya karışmayı olumsuz ve riskli sürücü davranışları aracılığıyla yordayacağı önermesini destekler niteliktedir.

Özetle hem genel hem de sürücülük bağlamında ölçülen treyt öfke saldırgan sürücülükle pozitif yönlü ilişkilidir ve bu bulgu birden fazla meta-analiz çalışmasının ortak sonucudur. Saldırgan sürücülüğe ek olarak kişilik özelliği olarak öfkenin riskli sürücü davranışları, sürücü hataları ve zayıf da olsa kazaya karışmayla ilişkili olduğu da bulunmuştur. Bu bulgular, sürücülük bağlamında treyt öfkenin önemini ve aynı zamanda bu kişilik özelliğinin sürücülükteki olumsuz etkilerini azaltmaya yönelik müdahale programları geliştirilmesinin yol güvenliğine katkı yapma potansiyelini göstermektedir.

3. HEYECAN ARAMA VE DÜRTÜSELLİK

Heyecan arama kişilik özelliği, çeşitlilik gösteren, yeni, karmaşık, yoğun hisler ve deneyimler arayışında olup bunlar için fiziksel, sosyal, yasal ve ekonomik riskler almaya gönüllü olma eğilimi olarak tanımlanmaktadır ve bu kişilik özelliği *dürtüsel heyecan arama* (“*impulsive sensation seeking*”) adı verilen ve Eysenck (1983)’in psikotizm (“*psychoticism*”) boyutuyla yakından ilişkili olan daha geniş bir treytin parçasıdır (Zuckerman, 1994). Heyecan arama düzeyi yüksek olan bireylerin bir görev sırasında dikkatlerini seçici bir şekilde ödül ve zevk almaya yönettikleri ifade edilmiştir (Horwath & Zuckerman, 1993). Heyecan arama, dürtüsellikle orta düzeyde ve dışadönüklükle de zayıf düzeyde ilişkilidir (Jonah, 1997), hatta alanyazında yaygın olarak kullanılan heyecan arama ölçeklerinden biri olan Zuckerman Heyecan Arama Ölçeği’nin (Zuckerman, Kolin, Price, & Zoob, 1964) dört faktöründen birine adını veren *ketlenmenin kalkması* (“*disinhibition*”) kavramı, en genel anlamda öz-kontrolün tersi olarak tanımlanan (Monterosso & Ainslie, 1999) dürtüsellik kavramıyla büyük ölçüde benzerlik göstermektedir. Benzer şekilde dürtüsellik kişilik özelliğinin ölçümünde sıkça kullanılan UPPS Dürtüsel Davranış Ölçeğinin de (Whiteside & Lynam, 2001) dört alt boyutundan birisi heyecan aramadır. Bu iki kişilik özelliği bu kavramsal yakınlık ve benzerlik nedeniyle bu bölümde birlikte ele alınmaktadır.

Heyecan arama ve riskli sürücülük arasındaki ilişkilerin incelendiği çalışmaların Jonah (1997) tarafından sistematik derleme çalışması yapılmıştır. Bu derleme çalışması, o yıllara kadar trafik bağlamında sıkça çalışılmış olan bu kişilik

özelliğinin riskli sürücülükle ilişkisini inceleyen çalışmaların ilk derleme ve sentezi olma özelliğine sahiptir. Bu çalışmaya dâhil edilen toplam 40 bireysel çalışmadan sadece dördünde heyecan arama ve o çalışmada ölçülmüş olan sürücülükle ilgili sonuç değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki bulunmamıştır. Geriye kalan 36 çalışmada heyecan arama değişkeninin çalışmada incelenmiş olan hız yapma, alkollü araç kullanma ve trafik kural ihlalleri gibi riskli sürücülük davranışlarıyla istatistiksel olarak anlamlı ilişkisi olduğu gözlenmiştir. Ayrıca heyecan aramanın istatistiksel olarak anlamlı da olsa en zayıf ilişkileri kazaya karışma değişkeniyle gösterdiği belirtilmiştir. Bunun nedeninin de kaza sayısı değişkeninin düşük varyansı ve normal olmayan dağılımı olduğu düşünülebilir. Bu bulgu da Sümer (2003) tarafından önerilen bağlamsal aracılı modeli destekler niteliktedir. Jonah (1997) da heyecan arama ve riskli sürücülük ilişkisinin olası araçları olduğunu ve bu psikolojik mekanizmaların belirlenmesi için araştırmaların gerekli olduğunu belirtmiştir.

Akbari ve arkadaşları (2019) tarafından yürütülen ve yukarıda bahsi geçen çalışmada aralarında heyecan aramanın da bulunduğu bazı kişilik özelliklerinin riskli sürücülükle ilişkilerini araştıran çalışmaların meta-analizi yapılmıştır. Bu meta-analiz çalışmasına dâhil edilen 13 çalışmanın birleştirilmiş bulgularına göre heyecan arama ve riskli sürücülük arasında istatistiksel olarak anlamlı pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Bu sonuç da bu meta-analizden 22 yıl önce yürütülmüş olan bir önceki derleme çalışmasının (Jonah, 1997) bulgularını destekler niteliktedir.

Büyük çoğunluğu (%87) profesyonel sürücülerden oluşan Türk erkek sürücü örneklemiyle yürütülen bir çalışmada (Sümer ve Özkan, 2002), diğer kişilik özellikleriyle birlikte heyecan arama değişkeninin de sürücülük becerileri ve davranışlarıyla ilişkileri incelenmiştir. Heyecan arama kişilik özelliğinin sollama davranışı ve kural ihlalleriyle pozitif yönlü, güvenli sürücülük becerileriyle ise negatif yönlü ilişkili olduğu gözlenmiştir ve bu da alanyazındaki diğer çalışmalarla uyumlu bir bulgudur. Buna ek olarak farklı sürücü gruplarının da heyecan arama değişkeninde istatistiksel olarak anlamlı düzeyde birbirlerinden farklılaştıkları bulunmuştur. Bu bulgulara göre en düşük heyecan arama düzeyi ağır vasıta sürücülerinde, en yüksek heyecan arama düzeyi ise otomobil (profesyonel olmayan) sürücülerinde gözlenmiştir ve bulgunun çalışmadaki ağır vasıta sürücüsü grubun yaş ortalamasının otomobil sürücüsü gruptan çok daha yüksek olması ve yaş arttıkça heyecan arama düzeylerinin azalma eğilimiyle (Arnett, 1994) açıklamışlardır.

Özetle, yukarıda sıralanan bütün bu bulgular birbirleriyle tutarlı bir örüntü sunmaktadır. Bu tutarlı bulgu örüntüsünden de heyecan arama düzeyindeki artışın riskli sürücülük eğilimlerinde artışla istatistiksel olarak anlamlı bir düzeyde ilişkili olduğu sonucuna ulaşılabilmektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi heyecan arama kişilik özelliğiyle kavramsal olarak yakın olan ve riskli sürücülük ve olumsuz sürücü davranışlarını yordamaya yönelik çalışmalarda sıkça incelenen bir diğer kişilik özelliği de dürtüselliktir. Heyecan arama ve dürtüsellik dışadönüklük genel faktörünün alt boyutlarından ve dışadönüklüğün kazaya karışmayla ilişkisi de bu iki alt boyutla açıklanmıştır (Eysenck ve Eysenck, 1968; Eysenck ve Eysenck, 1975). Dürtüsellik, hazzı erteleyememe, sonuçlarını düşünmeden harekete geçme ve bu nedenle de olumsuz sonuçlar doğurabilecek uyumsuz davranışları gösterebilme eğilimi olarak tanımlanabilir (Caci, Nadalet, Baylé, Robert, ve Boyer, 2003; Monterosso ve Ainslie, 1999). Dürtüsellik teriminin tepkileri kısıtlamada zorlanma, beklemeyi becerememe, olumsuz veya geciken sonuçlara duyarsız olma gibi birçok uyumsuz davranış kullanılmakta olduğu söylenebilir (de Wit, 2009).

Bireylerin sonuçlarını düşünmeden davranmaya eğilimli olması da onların trafikte araç kullanırken de amacı trafik ortamındaki kendisi de dâhil tüm yol kullanıcıları korumak olan trafik kurallarına uymamasına neden olabileceği düşüncesiyle dürtüsellüğün olumsuz ve riskli sürücülük davranışlarıyla pozitif yönlü ilişkiler göstermesi beklenir. Aynı şekilde eğer dürtüsellik seviyesi yüksek bireyler hızlı araç kullanmaktan keyif alıyorsa hazzı erteleyememek konusunda yaşadıkları sorun nedeniyle de yapmamaları gerektiği halde bu davranışı gösterme eğiliminde olacaklardır.

Alanyazında dürtüsellik ve sürücülük ilişkisini inceleyen çalışmaların sistematik derleme çalışması Bıçaksız ve Özkan (2016a) tarafından yürütülmüştür. Bu derleme çalışmasına dâhil edilen toplam 38 çalışmadan 34'ünde dürtüsellik kişilik özelliği ve sürücülükle ilgili değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki bulunmuştur. Dürtüsellüğün öz-beyana dayalı ölçülmüş olan sürücü hataları, kural ihlalleri, trafikte öfke ve saldırganlık, alkol ve madde etkisi altında araç kullanma, trafik cezası ve kazaya karışma sayısı, araç kullanma simulatöründe ölçülmüş olan riskli sürücü davranışları gibi değişkenlerle pozitif yönlü ilişkileri gözlenmiştir. Bu derleme çalışmasının başka bir bulgusu ise dürtüsellüğün de kazaya karışma sayısı ile ilişkisinin sürücü davranışlarıyla ilişkisine kıyasla daha zayıf olduğudur. Bu da yine bağlamsal aracılı modeli destekler niteliktedir.

İşlevsel ve işlevsiz dürtüsellüğün sürücü davranışlarıyla farklılık gösteren ilişkileri Türk sürücü örneklemiyle yürütülen bir çalışmada (Bıçaksız ve Özkan,

2016b) incelenmiştir. Bu çalışmada olumsuz/sapkın sürücü davranışlarına ek olarak olumlu sürücü davranışları da incelenmiştir. Olumlu sürücü davranışları ise güvenlik kaygısı taşıyarak ya da taşımaksızın genel trafik ortamına ve diğer yol kullanıcılarına yardımcı olmak amacıyla yapılan davranışlar olarak tanımlanmaktadır (Özkan ve Lajunen, 2005a). Çalışmanın bulguları, işlevsiz dürtüsellüğün, yani alanyazında genel olarak *dürtüsellik* olarak geçen ve olumsuz sonuçlara neden olan uyumsuz davranış eğilimleri olarak tanımlanan kişilik özelliğinin, sürücü hataları ve kural ihlalleriyle pozitif yönlü, olumlu sürücü davranışlarıyla da negatif yönlü ilişkili olduğunu göstermiştir. Ancak işlevsel dürtüsellüğün hatalarla ilişkisi negatif yönlü, kural ihlalleriyle ilişkisi istatistiksel olarak anlamsız, olumlu sürücü davranışlarıyla ilişkisi ise pozitif yönlüdür. Bu da işlevsel ve işlevsiz dürtüsellüğün sürücü davranışlarıyla ilişki örüntüsünün farklılaştığını göstermekte ve işlevsiz dürtüsellüğün sürücü davranışlarını açıklamaya yönelik modellere dâhil edilmesinin önemini göstermektedir.

Özetle, hem dürtüsellik hem de heyecan arama kişilik özelliklerinin olumsuz sürücü davranışlarıyla ilişkilerinin pozitif yönlü olduğu ve bu ilişkinin alanyazındaki çalışmalarda tutarlı olarak gözlemlendiği söylenebilir. Başka bir deyişle bu kişilik özelliklerinde yüksek düzeyler daha olumsuz ve riskli sürücü davranışlarında artışla ilişkilidir. Bu nedenle bu kişilik özelliklerinin riskli sürücülüğü açıklamayı hedefleyen modellerde yer alması önemlidir. Uygulamada ise bu özelliğe yüksek düzeyde sahip olan bireylere yönelik farkında olma ve bu farkındalıkla güvenli sürücülük eğitimleri gibi müdahale programları geliştirilmesi ve bu programların sürücülüğe adım atılan sürücü kursları sistemine entegre edilmesi önerilebilir.

4. KARANLIK ÜÇLÜ KİŞİLİK MODELİ (“DARK TRIAD”)

Karanlık Üçlü kişilik modeli narsisizm, psikopati ve Makyavelizm’den oluşmaktadır ve bu üç kişilik özelliği birbirleriyle ilişkili olup üçünde de ortak görülen saldırganlık, düzenbazlık ve duygusal soğukluk gibi kötücül eğilimler bulunmaktadır (Paulhus ve Williams, 2002). Narsisizm kişiler arası ilişkilerde istismarcı eğilimler göstermek, dikkat çekmek için çok fazla çaba göstermek, aşırı derecede kendine odaklılık ve düşük empati düzeyi ile tanımlanmaktadır (Jakobwitz ve Egan, 2006). Psikopati ise yine düşük empati ve kaygı düzeyi, yüksek dürtüsellik ve macera arama düzeyi gibi niteliklerden oluşmaktadır (Paulhus ve Williams, 2002). Son olarak Makyavelizm’in temel unsurları ise kendi çıkarları için başkalarını kullanan, duygusuz ve stratejik bir yönelime sahip olmak olarak sıralanmaktadır (Jones ve Paulhus, 2014). Karanlık üçlü kişilik modeli

antisosyal doğasıyla genel riskli davranışları yordamaktadır (Malesza ve Ostaszewski, 2016). Bu nedenle Karanlık Üçlü kişilik özelliklerinin riskli sürücü davranışlarıyla da ilişkili olması öngörülerek görece sınırlı sayıda da olsa sürücülük bağlamında çalışmalar yürütülmüştür.

Karanlık Üçlü kişilik özellikleriyle riskli sürücülükle ilgili tutumlar arasındaki ilişkiler 475 sürücü adayıyla yürütülen bir çalışmada incelenmiştir (Endriulaitiene, Šeibokaite, Zardeckaite-Matulaitiene, Markšaityte, ve Slavinskiene, 2018). Çalışma bulguları, Karanlık Üçlü kişilik özelliklerinde yüksek puanlara sahip bireylerin alkollü araç kullanma, kural ihlalleri ve hız yapma gibi riskli davranışlara karşı daha olumlu tutumlara sahip olduğunu göstermiştir.

Başka bir çalışmada (Monteiro, Coelho, Hanel, Pimentel, ve Gouveia, 2018) Karanlık Üçlü kişilik özellikleriyle kazaya karışma arasındaki ilişkide riskli sürücü davranışlarının aracı rolü incelenmiştir. Narsisizm ve psikopati kişilik özelliklerinin riskli sürücülükle pozitif yönlü ilişkili olduğu ve riskli sürücülüğün bu iki kişilik özelliğiyle kazaya karışma arasındaki ilişkide aracı değişken olduğu rapor edilmiştir.

Karanlık Üçlü kişilik özelliklerinin saldırgan sürücülükle ilişkilerinin incelendiği bir çalışmada (Burtäverde, Chraifö Aniței, ve Mihăilă, 2016) Karanlık Üçlü kişilik özelliklerinin üçünün de sürücü öfke ifadesi boyutlarından sözel saldırgan ifade ve öfkenin araçla ifadesiyle pozitif yönlü ilişkili; Makyavelizm ve psikopatinin fiziksel saldırgan ifade ile pozitif yönlü ilişkili; ve sadece psikopati özelliğinin de öfkenin uyumlu/olumlu ifadesi ile negatif yönlü ilişkili olduğu rapor edilmiştir. Bu bulgulara ek olarak, hiyerarşik regresyon analizi kullanılarak Karanlık Üçlü kişilik özelliklerinin beş faktörlü kişilik modeli değişkenlerine bağlı bireysel farklılaşma kontrol edildikten sonra sürücü saldırganlık boyutlarında açıkladıkları varyans incelenmiştir. Bu analizlerin sonuçlarına göre öfkenin sözel ifadesi boyutunda narsisizm ve psikopati; öfkenin fiziksel ifadesinde Makyavelizm ve psikopati; öfkenin araçla ifadesinde ise sadece psikopati beş faktörlü kişilik modeli kontrol edildikten sonra bile ilgili saldırganlık boyutuyla istatistiksel olarak anlamlı pozitif yönlü ilişkiler göstermiştir. Bu bulgular da Karanlık Üçlü kişilik modelinin saldırgan sürücülüğü açıklamada artan geçerliğe (*“incremental validity”*) sahip olduğunu göstermektedir.

Karanlık Üçlü kişilik modelinin sürücü öfkesiyle dolaylı ilişkisini inceleyen bir çalışmada (Ball, Tully, ve Egan, 2018), saldırgan sürücülük düzeyinin bu ilişkideki aracı rolü sınanmıştır. Bulgular, Karanlık Üçlü kişilik özelliklerinin sürücülük öfkesini saldırgan sürücülük üzerinden yordadığını göstermiştir. Buna ek olarak

korelasyon analizinde Karanlık Üçlü kişilik özelliklerinin hepsinin saldırgan sürücülükle istatistiksel olarak anlamlı pozitif yönlü ilişkili olduğu ancak içlerinde en güçlü ilişkinin psikopati özelliğiyle olduğu gözlenmiştir.

Son olarak, Türk sürücü örneklemeyle yürütülen bir çalışmada (Bıçaksız, 2019), Karanlık Üçlü kişilik özellikleriyle sürücü hata, ihmal, kural ihlalleri ve olumlu sürücü davranışları arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Bulgular, sadece narsisizmin hata ve ihmal davranışlarını istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde yordadığını göstermiştir ve bunun sebebinin de narsisizmdeki aşırı derecede kendine odaklı olma eğiliminin (Jakobwitz ve Egan, 2006) araç kullanırken de dikkat süreçlerini etkiliyor olabileceği ve bu nedenle narsisizmin, bilişsel süreçlerden kaynaklı olan hatalar ve ihmallerle pozitif yönlü ilişki göstermiş olabileceği öne sürülmüştür. Sıradan ihlal boyutunda Makyavelizm ve narsisizm, saldırgan ihlal boyutunda ise sadece Makyavelizm'in pozitif yönlü olarak yordayıcı rolünün istatistiksel olarak anlamlı olduğu rapor edilmiştir. Son olarak, olumlu sürücü davranışlarında sadece narsisizmin pozitif yönlü ilişkisi gözlenmiştir. Bu bulgu ise Karanlık Üçlü kişilik özellikleri içinde sadece narsisizme özgü olan başkalarının hayranlığını kazanma çabası eğiliminin (Morf ve Rhodewalt, 2001) trafikte de daha çok olumlu davranış sergileme eğilimiyle ilişkili olabileceğiyle açıklanmıştır.

Özetle, Karanlık Üçlü kişilik modelinin görece sınırlı sayıda çalışmayla da olsa sürücülükle ilgili değişkenlerle ilişkili olduğu gözlenmiştir. Riskli sürücülük, saldırgan sürücülük, sürücü hata, ihmal ve kural ihlalleri gibi sürücülükle ilgili değişkenlerle Karanlık Üçlü kişilik özellikleri arasındaki tutarlı olarak pozitif yönlü olan ilişkiler, bu modelin sürücülük bağlamında kişiliği inceleyen çalışmalarda kullanılmasının alanyazına katkı yapma potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir.

5. KONTROL ODAĞI

Kontrol odağı terimi ilk olarak Rotter tarafından kişilerin kendi yeterlilikleriyle ilgili kalıcı inançlarını yansıtan bir kişilik özelliği olarak ortaya konulmuştur (Reknes, Visockaite, Liefoghe, Lovakov, ve Einarsen, 2019) ve pekiştiricilerin içsel ya da dışsal kontrolüne dair beklentileri yansıtır (Rotter, 1966). Kendi davranışlarının ödül veya pekiştiricileri belirlediğine dair inanca sahip bireylerin iç kontrol odağına, kendi davranışları dışındaki güçlerin (Örn., şans, kader, vb.) bunları belirlediğine inanan bireylerin ise dış kontrol odağına sahip oldukları öne sürülmektedir. Rotter'a göre bireylerin gelişimsel süreçteki pekiştirme deneyimlerinin doğasına göre bu boyutta iki uçtan birinde yer almayabilirler ve bu boyutun ortalarına doğru bir noktada olabilirler. Alanyazında genel olarak iç

kontrol odağının, öznel iyilik hali ve stresle başa çıkabilmeye ilişkili olduğu gözlenmiştir (Örn., Klonowicz, 2001; Petrosky ve Birkimer, 1991).

Kontrol odağı değişkenini sürücülük bağlamında inceleyen ilk çalışmalarda karışık bulgulara rastlanmaktadır. Örneğin, bazı çalışmalarda iç kontrol odağının kazaya karışmayla negatif yönlü ilişkili; güvenli ve temkinli sürücülükle pozitif yönlü ilişkili olduğu gözlenmiştir (Örn., Arthur, Barrett, ve Alexander, 1991; Lajunen ve Summala, 1995; Montag ve Comrey, 1987). Öte yandan iç kontrol odağının tehlikeli ve riskli sürücülükle pozitif yönlü ilişkili olduğunu (Hammond ve Horswill, 2002; Horswill ve McKenna, 1999), ya da kontrol odağı değişkeninin sürücülükle istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkisi olmadığını (Örn., Arthur ve Doverspike, 1992; Guastello ve Guastello, 1986; Iversen ve Rundmo, 2002) rapor eden çalışmalar da bulunmaktadır.

Bu karışık bulguların alana özel ölçümle üstesinden gelinebileceğini önererek Özkan ve Lajunen (2005b) Trafik Kontrol Odağı Ölçeğini geliştirmişlerdir. Bu ölçek sürücülerin trafikte meydana gelebilecek kazaların nedenlerini, kendisi/kendi eylemleri, araç ve çevre koşulları, kader ve diğer sürücüler gibi faktörlerden her birine ne düzeyde atfettiklerini ölçmektedir. Kendi eylemlerine atıf alt boyutu iç kontrol odağını yansıtmakta ve diğer üç boyut da dış kontrol odağını yansıtmaktadır. Toplam 348 Türk üniversite öğrencisi sürücüyle yürütülen bu ölçek geliştirme çalışmasında iç kontrol odağının (kendi/kendi eylemleri) öz-beyana dayalı ölçülmüş olan toplam kazaya karışma sayısı, trafik cezası sayısı, saldırgan ve sıradan ihlaller ve sürücü hataları arasında pozitif yönlü ilişkileri gözlenmiştir. Buna ek olarak, olası kazaların nedenlerini araç ve çevre koşullarına atfetme eğiliminin sürücü hatalarıyla pozitif yönlü, trafik cezası sayısı ile de negatif yönlü ilişkili olduğu bulunmuştur. Son olarak olası kazaların nedenlerini diğer sürücülere atfetme eğiliminin ise sürücü hatalarıyla negatif yönlü ilişkili olduğu gözlenmiştir. Araştırmacılar, sürücülükle ilgili becerilerine aşırı güvenen sürücülerin meydana gelebilecek bir kazanın kendi kontrollerinde olduğunu düşünme eğilimlerinden dolayı (trafikte) iç kontrol odağı yöneliminde olabileceklerini ve bu tür bir yüksek özgüven seviyesinin de riskli sürücü davranışlarıyla ilişkili olabileceğini öne sürmüşlerdir.

İsveçli sürücü örneklemeyle yürütülen bir çalışmada (Warner, Özkan, ve Lajunen, 2010) yine sürücülerin olası kazaların nedenlerini kendi davranışlarına atfetme yönelimi (trafikte iç kontrol odağı) hız yapma davranışıyla pozitif yönlü ilişkili, hız limitlerine uyma ile de negatif yönlü ilişkili olduğu bulunmuştur. Ayrıca, olası kazaların nedenlerin araç ve çevreye atfetme yöneliminin hız

limitlerine uyma ile pozitif yönlü ilişkisi gözlenmiştir. Bu bulgular Özkan ve Lajunen'in (2005) bulgularıyla uyumludur.

Görece büyük bir sürücü örneklemeyle ($N = 1638$) yürütülen bir çalışmada (Sarma, Carey, Kervick, ve Bimpeh, 2013) trafikte kontrol odağının riskli sürücülük, hız yapma ve kural ihlali, temkinli sürücülük, alkollü araç kullanma ve tehlikeli araç kullanma gibi değişkenlerle ilişkileri incelenmiştir. Bulgular, olası kazaların nedenlerini kendi davranışlarına atfetme yöneliminin (trafikte iç kontrol odağı) tehlikeli sürücülükle pozitif yönlü ilişkili olduğunu göstermiştir. Trafikte meydana gelebilecek kazaların nedenlerini kadere atfetme eğilimi (trafikte dış kontrol odağı) ise hız yapma ve kural ihlali ve tehlikeli sürücülük değişkenleriyle negatif yönlü ilişki göstermiştir. Olası kazaların nedenlerini diğer sürücülere ve araç ve çevre koşullarına atfetme eğilimlerinin (trafikte dış kontrol odağı) ise temkinli sürücülük ile pozitif yönlü ilişkili olduğu ancak emniyet kemeri kullanma ile negatif yönlü ilişkili olduğu gözlenmiştir. Bu son bulgular kendi içinde de tutarsız görünmektedir ve araştırmacılar emniyet kemeri kullanma temkinli sürücülükle yürütülen çalışmadaki tüm analizlerde model uyumunun düşük olduğunu belirtmişlerdir. Ancak bu bulgular dışındaki bulgular alanyazındaki Trafikte Kontrol Odağı kullanılarak yürütülen diğer çalışmalarla uyumlu niteliktedir.

Kontrol odağı ve riskli sürücülük ilişkisini inceleyen en yeni çalışmalardan birinde (Lemarié, Bellavance, ve Chebat, 2019), iç kontrol odağı, güçlü insanlara atıf ve şansa atıf boyutlarından oluşan kontrol odağı ölçeği (Levenson, 1981) kullanılmıştır. Lojistik regresyon analizi sonuçları iç kontrol odağına sahip olmanın yüksek risk sürücüler grubunda olma olasılığını artırdığını göstermiştir. Yüksek risk ve düşük risk sürücüler grupları ise resmi kanallardan alınan sürücülükle ilgili kayıtlar doğrultusunda oluşturulmuştur. Bu çalışmada elde edilen iç kontrol odağının riskli sürücülükle ilişkili olduğu bulgusu da yine alanyazındaki son dönem çalışmaları destekler niteliktedir.

Sonuç olarak kontrol odağının sürücülük bağlamında incelendiği ilk çalışmalarda birbirleriyle tutarsız bulgulara rastlanmaktadır ancak bu kavram sürücülük bağlamına uyarlanarak ölçülmeye başlandıktan sonra yürütülen çalışmalarda genel tutarlı bir örüntü görülmektedir. Bu da trafikte iç kontrol odağının riskli sürücülükle, dış kontrol odağının ise güvenli sürücülükle ilişkili olduğu bulgular örüntüsüdür.

SONUÇ

Bu çalışmada sunulan araştırma bulgularından yola çıkarak genel olarak kişilik özelliklerinin sürücülükle ilgili davranışlardaki varyansı açıklamada önemli katkı yaptığı söylenebilir. Başka bir deyişle, kişilik, sürücü davranışlarını yordayan önemli faktörlerden birisidir. Bu çalışmada sürücülük bağlamında en yaygın olarak incelenmiş olan belli başlı kişilik özellikleri ve bunların sürücülükle ilişkileri bir araya getirilerek sunulmuştur. Uzun yıllar boyunca çok yaygınca araştırılmış olan kişilik özellikleri için (Örn., beş faktörlü kişilik modeli, heyecan arama, dürtüsellik, treyt öfke) bireysel çalışmalar yerine sistematik literatür çalışmaları veya meta-analiz çalışmalarına yer verilmiştir. Öte yandan, görece sınırlı çalışmalar bulunan kişilik özellikleri için (Örn., Karanlık Üçlü kişilik özellikleri, kontrol odağı) ise ulaşılabilen tüm bireysel çalışmalar sunulmuştur. Buna ek olarak, her bir kişilik değişkeni için Türk sürücü örneklemiyle yürütülmüş olan en yakın tarihli çalışmalar da dâhil edilmiştir. Ancak belirtmelidir ki da bu çalışmanın amacı sürücülük bağlamında kişilik yazınındaki sayısız çalışmanın sistematik bir literatür taramasını yapmak değil, genel bulgu ve sonuçları bir araya getirmek ve okuyucuya genel bir özet bilgi sunmaktır. Bu nedenle bu derleme çalışmasına dâhil edilmemiş kuşkusuz çok sayıda bireysel çalışmanın olduğunun hatırlatılması ve dâhil edilmeyen çalışmalarla ilgili niyetli bir seçim yapılmadığının vurgulanması gerekmektedir.

Kişilik özelliklerinin riskli sürücülük davranışlarını açıklamaya yönelik önemli katkı sağladığı sonucunun alanda uygulamaya yönelik doğurguları ise kısıtlıdır. Öncelikle kişilik değiştirip dönüştürülmesi çok da kolay olmayan bir faktördür. Buna ek olarak, belli kişilik özelliklerine sahip olan ya da bu özelliklerin boyut olarak ölçüldüğünde belli düzeylerde puanlar alan bireylerin trafiğe çıkma haklarını ellerinden almak da mümkün görünmemektedir. Bu durumda olası müdahalenin sürücü kursu ve ehliyet alma sistemlerine entegre edilmesi önerilebilir (Jonah, 1997). Sürücü belgesi almak üzere başvuruda bulunan sürücü adaylarına bu kişilik özelliklerine yönelik ölçekler uygulanarak riskli sürücülükle ilişkili olan kişilik özelliklerinde bireylerin puanları belirlenebilir. Bu çalışmanın genel sonuçları doğrultusunda treyt öfke, heyecan arama, dürtüsellik, trafikte iç kontrol odağı ve narsisizm kişilik özelliklerinde yüksek puanlara sahip olan sürücü adaylarına yönelik bu kişilik özelliklerinin hangi davranışlarda kendini gösterebileceği ve sürücülükle ilgili ne gibi olası olumsuz sonuçlarla ilişkili olabileceğine dair bilgilendirme ve farkındalık geliştirmeyi hedefleyen içerikler oluşturularak müdahale programları geliştirilebilir. Örneğin, Paaver ve arkadaşları

(2013) dürtüsellik ve dürtüsel davranışlara yönelik farkındalık eğitimi geliştirmiş ve bu eğitim programını sürücü kursunda eğitim almakta olan sürücü adaylarına uygulamışlardır. Bu eğitim programının içeriğinde bir kişilik özelliği olarak dürtüsellik tanımı, türleri ve biyolojik temelleri; risk alma davranışıyla ilişkisi; kişinin kendisindeki dürtüsel eğilimleri nasıl fark edebileceği; dürtüsel davranışın olası tetikleyicileri; öz-denetim ve öz-düzenleme süreçleri gibi konular yer almıştır. Sürücü belgelerini aldıktan bir yıl sonra bu eğitime katılan deney grubu ve katılmayan kontrol grubunun trafik ceza sayıları karşılaştırıldığında eğitime katılmış olan grubun katılmamış olan kontrol grubuna kıyasla istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha az hız cezası aldığı gözlenmiştir. Buna benzer programların geliştirilmesi ve ülkemizdeki sürücü kursu sistemine entegre edilmesi çok da zor ve pahalı görünmemektedir.

Yol güvenliğini ciddi tehdit eden trafik kazaları gibi ülkemizde ciddi bir halk sağlığı sorunu teşkil eden bir konuda en temel unsurlardan biri olan insan faktörünü açıklamada önemli role sahip olan kişilik değişkenlerinin bu bağlamda incelenmesi, gerekli müdahale programları geliştirilerek yol güvenliğini artırmaya katkı sağlama potansiyeline sahiptir. Bu çalışma da ülkemizde bu konuda yürütülecek çalışmalara yol göstermeye ve bu sayede yol güvenliğine katkıda bulunmaya yönelik naçizane bir çabayı temsil etmektedir.

KAYNAKÇA

- Akbari, M., Lankarani, K. B., Heydari, S. T., Motevalian, S. A., Tabrizi, R., Asadi-Shekari, Z., & Sullman, M. J. M. (2019). Meta-analysis of the correlation between personality characteristics and risky driving behaviors. *Journal of Injury Violence Research, 11*, 107-122.
- Arnett, J. (1994). Sensation Seeking: A new conceptualization and a new scale. *Personality and Individual Differences, 16*, 289-296.
- Arthur, W., Barrett, G. V., & Alexander, R. A. (1991). Prediction of vehicular accident involvement: A meta-analysis. *Human Performance, 4*, 89-105. http://dx.doi.org/10.1207/s15327043hup0402_1.
- Arthur, W., & Doverspike, D. (1992). Locus of control and auditory selective attention as predictors of driving accident involvement: A comparative longitudinal investigation. *Journal of Safety Research, 23*, 73-80. [http://dx.doi.org/10.1016/0022-4375\(92\)90023-3](http://dx.doi.org/10.1016/0022-4375(92)90023-3).
- Arthur, W., & Graziano, W. G. (1996). The five-factor model, conscientiousness, and driving accident involvement. *Journal of Personality, 64*, 593-618.
- Averill, J. R. (1982). Anger and aggression: An essay on emotion. New York: Springer/Verlag.
- Ball, L., Tully, R., & Egan, V. (2018). The influence of impulsivity and the Dark Triad on self-reported aggressive driving behaviours. *Accident Analysis and Prevention, 120*, 130-138.
- Bıçaksız, P., & Özkan, T. (2016a). Impulsivity and driver behaviors, offences and accident involvement: A systematic review. *Transportation Research Part F: Psychology and Behaviour, 38*, 194-223. doi: <http://dx.doi.org/10.1016/j.trf.2015.06.001>
- Bıçaksız, P. (2019). Karanlık üçlü kişilik özellikleri ve sürücü davranışları arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Trafik ve Ulaşım Araştırmaları Dergisi, 2(2)*, 66-77.
- Bıçaksız, P., & Özkan, T. (2016b). Developing the Impulsive Driver Behavior Scale. *Transportation Research Part F: Psychology and Behaviour, 43*, 339-356. doi: <http://dx.doi.org/10.1016/j.trf.2016.09.005>

- Bogdan, S. R., Mairean, C., & Havârneanu, C. E. (2016). A meta-analysis of the association between anger and aggressive driving. *Transportation Research Part F: Psychology and Behaviour*, *X*, X-X.
- Burtăverde, V., Chraif, M., Aniței, M., & Mihăil, T. (2016). The incremental validity of the dark triad in predicting driving aggression. *Accident Analysis and Prevention*, *96*, 1-11.
- Caci, H., Nadalet, L., Baylé, F. J., Robert, P., & Boyer, P. (2003). Functional and dysfunctional impulsivity: Contribution to the construct validity. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, *107* (1), 34-40.
- Clarke, S., & Robertson, I. T. (2005). A meta-analytic review of the Big Five personality factors and accident involvement in occupational and non-occupational settings. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, *78*, 355-376.
- Costa, P. T. Jr., & McCrae, R. R. (1992). The NEO Personality Inventory manual. Psychological Assessment Resources, Odessa, FL.
- Craske, S. (1968). A study of the relationship between personality and accident history. *British Journal of Medical Psychology*, *41*, 399-404.
- Dahlen, E.R., Edwards, B.D., Tubré, T., Zyphur, M.J., Warren, C.R., (2012). Taking a look behind the wheel: an investigation into the personality predictors of aggressive driving. *Accident Analysis and Prevention*, *45*, 1–9.
- Deffenbacher, J. L. (2016). A review of interventions for the reduction of driving anger. *Transportation Research Part F*, *42*, 411-421
- Deffenbacher, J. L., Deffenbacher, D. M., Lynch, R. S. ve Richards, T. L. (2003). Anger, aggression, and risky behavior: a comparison of high and low anger drivers. *Behaviour Research and Therapy*, *41*, 701-718.
- Deffenbacher, J.L., Huff, M.E., Lynch, R.S., Oetting, E.R., Salvatore, N.F. (2000). Characteristics and treatment of high-anger drivers. *Journal of Counseling Psychology* *47*, 5–17, doi:10.1037/0022-0167.47.1.5.
- Deffenbacher, J.L., Lynch, R.S., Oetting, E.R., Swaim, R.C. (2002). The Driving Anger
- Deffenbacher, J.L., Lynch, R.S., Oetting, E.R., Yingling, D.A., (2001). Driving anger: Correlates and a test of state-trait theory. *Personality and Individual Differences* *31*, 1321–1331, doi:10.1016/S0191-8869(00)00226-9.

- Deffenbacher, J.L., Oetting, E.R., Lynch, R.S., (1994). Development of a driving anger scale. *Psychological Reports* 74, 83–91.
- Demir, B., Demir, S., & Özkan, T. (2016). A contextual model of driving anger: a meta-analysis. *Transportation Research Part F: Traffic Psychology and Behaviour*, 42, 332-349.
- De Wit, H. (2009). Impulsivity as a determinant and consequence of drug use: A review of underlying processes. *Addiction Biology*, 14, 22-31. doi:10.1111/j.1369-1600.2008.00129.x
- Dickman, S. J. (1990). Functional and dysfunctional impulsivity: personality and cognitive correlates. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58, 95–102.
- Endriulaitiene, A., Šeibokaite, L., Zardeckaite-Matulaitiene, K., Markšaityte, R., & Slavinskiene, J. (2018). Attitudes towards risky driving and Dark Triad personality traits in a group of learner drivers. *Transportation Research Part F*, 56, 362-370.
- Eşiyok, B., Yasak, Y., & Korkusuz, İ. (2007). Trafikte Öfke İfadesi: Sürücü Öfke İfadesi Envanteri'nin geçerlik ve güvenilirliği. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 18(3), 231-243.
- Evans, L. (1996). Comments: The dominant role of driver behavior in traffic safety. *American Journal of Public Health*, 86(6), 784-786.
- Eysenck, H. J. (1970). The personality of drivers and pedestrians. *Medicine, Science and the Law*, 3, 416–423.
- Eysenck, H.J. (1983) A biometrical-genetical analysis of perception of traffic signs and driver violations and accidents. *Accident Analysis and Prevention*, 11, 125–127.
- Eysenck. H. J., & Eysenck, S. B. G. (1968). Manual for the Eysenck Personality Inventory. San Diego: Educational and Industrial Testing Service.
- Eysenck, H. J., & Eysenck, S. B. G. (1975). Manual of the Eysenck Personality Questionnaire. London: Hodder and Stoughton.
- Expression Inventory: A measure of how people express their anger on the road. *Behaviour Research and Therapy* 40, 717–737, doi:10.1016/S0005-7967(01)00063-8.

- Goldberg, L.R., 1993. The structure of phenotypic personality traits. *American Psychologist* 48, 26–34, doi:10.1037/0003-066X.48.1.26.
- Guastello, S. J., & Guastello, D. D. (1986). The relation between locus of construct and involvement in traffic accidents. *The Journal of Psychology*, 120(3), 293–297. <http://dx.doi.org/10.1080/00223980.1986.10545255>.
- Hammond, T. B., & Horswill, M. S. (2002). The influence of desire for control on drivers' risk-taking behavior. *Transportation Research Part F*, 4, 271–277. [http://dx.doi.org/10.1016/S1369-8478\(01\)00028-6](http://dx.doi.org/10.1016/S1369-8478(01)00028-6).
- Horswill, M. S., & McKenna, F. P. (1999). The effect of perceived control on risk taking. *Journal of Applied Social Psychology*, 29(2), 377–391. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1559-1816.1999.tb01392.x>.
- Horvarth, P., & Zuckerman, M. (1993). Sensation seeking, risk appraisal, and risky behavior. *Personality and Individual Differences*, 14, 41–52.
- Iversen, H., & Rundmo, T. (2002). Personality, risky driving and accident involvement among Norwegian drivers. *Personality and Individual Differences*, 33, 1251–1263. [http://dx.doi.org/10.1016/S0191-8869\(02\)00010-7](http://dx.doi.org/10.1016/S0191-8869(02)00010-7).
- Izard, C. E. (1994). Innate and universal facial expression – evidence from developmental and cross-cultural research. *Psychological Bulletin*, 115, 288–299.
- Jakobwitz, S., & Egan, V. (2006). The dark triad and normal personality traits. *Personality & Individual Differences*, 40(2), 331–339.
- Jonah, B. A. (1997). Sensation seeking and risky driving: A review and synthesis of the literature. *Accident Analysis and Prevention*, 29, 651–665.
- Jones, D. N., & Paulhus, D. L. (2014). Introducing the short dark triad (SD3) a brief measure of dark personality traits. *Assessment*, 21, 28–41.
- Kassinove, H., & Tafarate, R. C. (2006). Anger-related disorders: Basic issues, models and diagnostic considerations. In E. L. Feindler (Ed.), *Anger-related disorders* (pp. 1–27). New York: Springer.
- Klonowicz, T. (2001). Discontented people: Reactivity of locus of control as determinants of subjective well-being. *European Journal of Personality*, 15 (1), 29–47.

- Lajunen, T., & Summala, H. (1995). Driving experience, personality, and skill and safety-motive dimensions in drivers' self-assessments. *Personality & Individual Differences, 19*(3), 307–318.
- Lemarié, L., Bellavance, F., & Chebat, J. (2019). Regulatory focus, time perspective, locus of control and sensation seeking as predictors of risky driving behaviors. *Accident Analysis and Prevention, 127*, 19-27.
- Levenson, H. (1981). Differentiating among internality, powerful others, and chance. In H. M. Lefcourt (Ed.), *Research with the locus of control construct* (Vol. 1, pp. 15-63). New York: Academic Press.
- Loo, R. (1979). Role of primary personality factors in the perception of traffic signs and driver violations and accidents. *Accident Prevention and Analysis, 17*, 449-460.
- Malesza, M., & Ostaszewski, P. (2016). The utility of the Dark Triad model in the prediction of the self-reported and behavioral risk-taking behaviors among adolescents. *Personality & Individual Differences, 90*, 7–11.
- Mayer, R. E., & Treat, J. R. (1977). Psychological, social and cognitive characteristics of high-risk drivers: A pilot study. *Accident Analysis and Prevention, 9*, 1–8.
- Montag, I., & Comrey, A. L. (1987). Internality and externality as correlates of involvement in fatal driving accidents. *Journal of Applied Psychology, 72*, 339–343.
- Monteiro, R. P., Coelho, G. L. H., Hanel, P. H. P., Pimentel, C. E., & Gouveia, V. V. (2018). Personality, dangerous driving, and involvement in accidents: Testing a contextual mediated model. *Transportation Research Part F, 58*, 106-114.
- Monterosso, J., & Ainslie, G. (1999). Beyond discounting: possible experimental models of impulse control. *Psychopharmacology, 146*, 339-347.
- Morf, C.C. & Rhodewalt, F. (2001), Unraveling the paradoxes of narcissism: A Dynamic self-regulatory processing model. *Psychological Inquiry, 12*, 177-196.
- Näätänen, R., & Summala, H. (1976). *Road User Behavior and Traffic Accidents*. North-Holland/American Elsevier: Amsterdam/New York.

- Nesbit, S. M., Conger, J. C., & Conger, A. J. (2007). A quantitative review of the relationship between anger and aggressive driving. *Aggression and Violent Behavior, 12*, 156-176.
- Özkan, T., & Lajunen, T. (2005a). A new addition to DBQ: Positive driver behaviour scale. *Transportation Research Part F: Traffic Psychology and Behaviour, 8*, 355–368. doi:10.1016/j.trf.2005.04.018
- Özkan, T., & Lajunen, T. (2005b). Multidimensional Traffic Locus of Control Scale (T-LOC): factor structure and relationship to risky driving. *Personality and Individual Differences, 38*, 533-545.
- Paaver, M., Eensoo, D., Kaasik, K., Vaht, M., Mäestu, J., & Harro, J. (2013). Preventing risky driving: A novel and efficient brief intervention focusing on acknowledgement of personal risk factors. *Accident analysis and Prevention, 50*, 430-437
- Paulhus, D. L. & Williams, K. M. (2002). The Dark Triad of personality: Narcissism, Machiavellianism, and psychopathy. *Journal of Research in Personality, 36*, 556-563.
- Petrosky, M. J., & Birkimer, J. C. (1991). The relationship among locus of control, coping styles, and psychological symptom reporting. *Journal of Clinical Psychology, 47*, 336-345.
- Plutchik, R. (1994). *The psychology and biology of emotion*. New York: Harper-Collins.
- Reason, J. T., Manstead, A., Stradling, S. G., Baxter, J., & Campbell, K. (1990). Errors and violations on the road – A real distinction. *Ergonomics, 33*(10/11), 1315–1332.
- Reeve, C. L. (2007). Functional impulsivity and speeded ability test performance. *International Journal of Selection and Assessment, 15*(1), 56-62.
- Reknes, I., Visockaite, G., Liefoghe, A., Lovakov, A., ve Einarsen, S. V. (2019). Locus of control moderates the relationship between exposure to bullying behaviors and psychological strain. *Frontiers in Psychology, 10*, 1-12. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.01323>
- Rotter, J. B. (1966). Generalized expectancies for internal vs. external control of reinforcement. *Psychological Monographs, 80*, 1-28.

- Sarma, K. M., Carey, R. N., Kervick, A. A., & Bimpeh, Y. (2013). Psychological factors associated with indices of risky, reckless and cautious driving in a national sample of drivers in the Republic of Ireland. *Accident Analysis and Prevention, 50*, 1226–1235.
- Selzer, M. L., Rogers, J. E., & Kern, S. (1968). Fatal accidents: The role of psychopathology, social stress and acute disturbance. *American Journal of Psychiatry, 124*, 1028–1036.
- Spielberger, C.D., (1988). *State-Trait Anger Expression Inventory*. Psychological Assessment Resources, Odessa, FL.
- Sümer, N. (2003). Personality and behavioral predictors of traffic accidents: Testing a contextual mediated model. *Accident Analysis and Prevention, 35*, 949-964.
- Sümer, N., Lajunen, T., & Özkan, T. (2005). Big five personality traits as the distal predictors of road accident involvement. (Ed.) G. Underwood. Ch. 18, *Traffic and Transport Psychology*. Elsevier Ltd.
- Sümer, N., & Özkan, T. (2002). Sürücü davranışları, becerileri, bazı kişilik özellikleri ve psikolojik belirtilerin trafik kazalarındaki rolleri. *Türk Psikoloji Dergisi, 17* (50), 1-22.
- Warner, H. W., Özkan, T., & Lajunen, T. (2010). Can the traffic locus of control (T-LOC) scale be successfully used to predict Swedish drivers' speeding behaviour? *Accident Analysis and Prevention, 42*, 1113–1117. <http://dx.doi.org/10.1016/j.aap.2009.12.025>.
- Whiteside, S. P., & Lynam, D. R. (2001). The Five Factor Model and impulsivity: using a structural model of personality to understand impulsivity. *Personality and Individual Differences, 30*, 669-689.
- World Health Organization (2008). World health statistics 2008. Retrieved from: www.who.int/whosis/whostat/2008/en/index.html
- World Health Organization (2014) The 10 Leading Causes of Death in the World, 2000 and 2012, retrieved from: <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs310/en>
- World Health Organization (2018). “Global status report on road safety 2018” retrieved from https://www.who.int/violence_injury_prevention/road_safety_status/2018/en/

- Yasak, Y., & Eşiyok, B. (2009). Anger amongst Turkish drivers: Driving Anger Scale and its adapted, long and its adapted, long and short version. *Safety Science*, 47(1), 138–144.
- Yasak Y., Eşiyok B., Başbulut A. Z., & Korkusuz, I. (2005) Trafikte öfke: Sürücü Öfke Ölçeği'nin (SÖÖ) geçerlik ve güvenilirliği. *Trafik ve Yol Güvenliği 3. Ulusal Kongresi*, 4-6 Mayıs, Gazi Üniv. Ankara.
- Zhang, T., & Chan, A. H. S. (2016). The association between driving anger and driving outcomes: A meta-analysis of evidence from the past twenty years. *Accident Analysis and Prevention*, 90, 50-62.
- Zuckerman, M. (1994). *Behavioral Expressions and Biosocial bases of Sensation Seeking*. University of Cambridge Press, Cambridge
- Zuckerman, M., Kolin, I., Price, L. and Zoob, I. (1964) Development of a sensation seeking scale. *Journal of Consulting Psychology*, 28, 477–482.

KİTAP İNCELEMESİ

DRONE THEORY

Grégoire CHAMAYOU

London: Penguin Books, 2015, Pp. 292, ISBN: 9780241970348

Ömer ÇONA*

1976 yılında doğan Grégoire Chamayou, Paris'teki Centre National de la Recherche Scientifique Felsefe bölümünde araştırmacıdır. Université Paris Diderot'da doktorasını yapan Chamayo'nun "Manhunts: A Philosophical History", "La société ingouvernable: Une généalogie du libéralisme autoritaire" ve "Les Corps vils. Expérimenter sur les êtres humains aux", adlı eserleri vardır.

Bu çalışmada yazarın 2013 yılında yayımlanan "Théorie du drone" adlı eserinin İngilizce çevirisi temel alınacaktır. Eser "Giriş", "Tanıtım" ve "Son Söz" hariç 5 ana bölümden oluşmaktadır. Ana bölüm başlıkları sırasıyla "Teknikler ve Taktikler" (Techniques and Tactics), "Etik ve Ruh" (Ethos and Psyche), "Ölüm Etiği" (Nekrotik), "Öldürme Hakkının Felsefi Prensipleri" (The Principles of the Right to Kill), ve "Siyasi Bedenler" (Political Bodies) adlarını taşımaktadır.

Chamayou bu kitabında, günümüzde silahlı insansız hava araçlarının giderek artan kullanımını etik, hukuki, politik ve teknolojik açıdan eleştirel bir gözle incelemektedir. Böylece sözde insani bir keşif olarak sunulan drone kavramı etrafındaki temsilleri yapı söküme uğratarak, savaşın robotikleşmesine dayanan iyimser anlatıları yerinden etmektedir. Bu bağlamda Fransız düşünürün drone savaşlarına yönelik felsefi soruşturması, bir gözetleme teknolojisinin ölümcül kuvvet olarak araçsallaştırılması çerçevesinde, savaşların giderek robotikleşmesine yönelik ciddi bir polemik getirmektedir.

Yazara göre günümüzde savaşı savaş olmaktan çıkaran ve bir "insan avına" dönüştüren dronelar, uluslararası hukuku sarsmakla kalmayıp savaşın erdem ve mertlik gibi etik kategorilerini de erozyona uğratan bir teknoloji haline gelmektedir. Silahlı insansız hava araçları, bir yandan savaştaki her tür ve biçimdeki çarpışma (combat) ilişkisini ortadan kaldırdığı ve böylece savaşı tek yönlü bir öldürme ilişkisine hapsettiği için, bir yandan düşmanı da karşı koyma

* Doktora Öğrencisi, Milli Savunma Üniversitesi Alparslan Savunma Bilimleri Enstitüsü, Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Bölümü, omercona@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0001-8277-105X.

refleksinden mahrum bıraktığı için silahlı çatışma hukuku bakımından öngörülen kurallar bütününe erozyona uğratmıştır. Nitekim savaş tek taraflı bir hal alınca ortaya çıkan durum, Clausewitzyen manadaki karşılıklı muhasamatın ortadan kalktığı, tek taraflı bir öldürme biçimine dönüşmektedir. Kahramanlık ve cesaret gibi mefhumlar ortadan kalkınca da dronelarla savaşma pratiği “takip eden bir avcı ve takip edilen bir av” aksiyonuna dönüşerek geleneksel askeri etik kategorilerinin de ciddi bir krize girmesine yol açmaktadır. Böylece savaşın doğasındaki “karşılıklılık” ilkesi zedelenmekte ve savaş mefhumu bir tür polis eylemine dönüşmektedir.

Başka bir açıdan, çatışma ortamındaki tehlikelerden uzakta, bir komuta kabini içerisinden droneleri yönlendiren operatör ve pilotlarlar sayesinde, artık savaş alanı da küçük ekranlara sığdırılmakta, böylece savaş bir süre avına dönüşmektedir. Bu bağlamda yazara göre klasik bir çatışmada öldürmesini bilmek, biri tarafından öldürülmenin de ne demek olduğuna hazır olmayı idrak etmektir, ancak dronelarla savaş bir tarafın ölme riskinin diğerinin ise karşı koyma gücünün olmadığı erdem, cesaret ve mertlik gibi kategorilerin yok olduğu bir muhasamat biçimine dönüşür. Tam da bu noktada kendi askerinin ölmesini göze alacak cesareti göstermezken, kendinde başkalarını öldürme hakkı görmek, “iyi ile kötü arasındaki savaş” retoriğinden beslenen ve “irrasyonel/barbar düşmana karşı akılcı ve rasyonel bir savaş biçimi” yürütüldüğüne yönelik anlatılarla örtülenir. Dronelerin rasyonel ve kesin sonuç alıcı silahlar olduğu için kendi askerinin tehlikeye atılmasının gerek olmadığına eşlik eden bu söylem, şiddetin ve tahakkümün meşrulaştırmasının modernist bir ifade biçimidir. Drone programı böylece kimin düşman ya da terörist olduğu, kimin ölüp kimin hayatta kalması gerektiği “bilgisini” içeren bir iktidar biçimine dönüşür.

Bunun sonucunda geleneksel savaş etiğine tezat teşkil edecek biçimde, düşmanı istediği yerde istediği şekilde öldürmeye hizmet eden yeni bir savaşma biçimi dayatılmaktadır. Zira düşmana doğrultulan silah çeşitleri içerisinde silahlı insansız hava araçları, mesafe (range) olarak en uzak uçta bulunsa da, bu fiziki uzaklık operatör ekranlarına sığdırıldığında mesafe ve hedeflemenin de anlamını yitirmesi gibi bir sonuç doğmaktadır. Böylece hedeflenen düşmanın, pilotun ne yapmakta olduğunu bilmediği; pilotun ise hasmın genç ya da yaşlı, korku ya da öfke dolu bir hemcins olduğunu tespit edemediği bir öldürme biçimi ortaya çıkar ki bu artık, klasik savaşta çarpışarak öldürme eyleminin ortadan kalktığı savaşma eylemine benzemeyen bir mukatele (slaughter) eylemidir.

Ancak bu paradoksal biçimde, ekran üzerinden insanların yaşamlarına son veren drone operatörü ve pilotların da travma sonrası stres bozuklukları yaşamalarına yol açmaktadır. Özellikle hedefin, sivillere zarar vermeyecek biçimde ortadan kaldırılmasının mümkün olmadığı durumlarda, pilotların kimin ölüp kimin hayatta kalacağına karar vermek zorunda kalması, eylemlerinin sonuçları bakımından baş etmek zorunda kaldıkları psikolojik sorunlara yol açmaktadır.

Chamayou'nun bir diğer eleştirisi, drone tehdidi altında yaşayan insanların, Foucault'un her şeyi gören ama görünmeyen gardiyanlardan oluşan hapisane metaforundaki "Bentham panoptikonuna" atıfla bir gözetim ve kontrol laboratuvarına hapsedilmesidir. Drone her yerde ve her şeyi görürken, yaşam biçimlerine dayanarak insanları kategorik nesnelere haline getirir. Yaşam biçimlerinin şematikleştirilmesi giderek toplum üzerinde geleneksel ve olağan gündelik alışkanlıkların da dronelar tarafından "tehdit kategorilerine" dâhil edilmesine neden olmaktadır. Keza savaşçı statüsünün -dolayısıyla da meşru bir hedef olmanın- giderek militan grup ya da kişilerle olan her türlü ilişki biçimini kapsayacak bir genişlemeye doğru kayması, hedefli suikastlerin kişilerin yaşam tarzlarına ve beraber oldukları ortama dayanarak yapılmasına yol açar. Bu özellikle Afganistan ve Pakistan'da silah taşıyan askerlik çağındaki her erkeğin potansiyel bir terörist olarak hedef alınmasına, nihayetinde de belirli davranış kalıpları ya da telefon sinyallerine dayanarak cenaze, düğün ya da aşiret toplantılarının saldırıya uğramasının biyopolitik bir kontrol biçimine yol açışını gözler önüne sermektedir. Nitekim Pakistan'da 2011 yılında terörist eylem kalıplarına uygun olduğundan şüphelenilen bir toplantının –aslında yerel aşiretler arasında geleneksel bir karar alma toplantısı olan jirga meclisidir- drone füzeleriyle vurulmasına yol açmıştır.

Bu noktada silahlı çatışma hukukun sivilleri doğrudan hedef almayı yasakladığı gerçeğini hatırlatan yazar, drone operatörlerinin savaşçılarla masum siviller arasındaki ayrımı nasıl gerçekleştirdiklerini irdelemeye çalışır. Yazar, "dronelarla hedefli suikastlerin cerrahi nitelikte atışlarla, son derece kesin ve sorunsuz bir terörizmle mücadele yaklaşımı sunduğunu" savunanlara karşı, bir drone füzesinin patlama anında oluşturduğu 15-20 metrelik bir çaptaki öldürücü etkisinin tali hasarlara da (coleteral damage) yol açtığını hatırlatarak, drone saldırılarındaki bu "cerrahi" kesinlik anlatılarının gerçekleri yansıtmadığını örneklerle gözler önüne sermektedir. Nitekim dronelarla yapılan hedefli suikast ve bombalamalarda öldürülen teröristlerin, toplam kayıplar içindeki oranın kabul edilemez derecede az olduğu ortadayken, aslında izlenen politikanın altında terörizmle mücadeleden çok devlet terörizmini inşa eden sistemli bir kolonyal strateji saklıdır.

Nitekim ABD'nin terörizme karşı küresel savaşta Pakistan, Yemen, Afganistan gibi bölgelerde uyguladığı bu strateji, terörizmin kökünü kurutmak yerine yol açtığı sivil kayıplarla birlikte daha fazla radikalleşmeyi ve nefreti ortaya çıkaran bir kısır döngü yaratmaktadır. Yazar bu durumu, tıpkı 1950'lerde Cezayir'de Fransa'ya, 1920'lerde ise Pakistan ve Afganistan'da Britanya'ya karşı gerçekleştirilen ayaklanma hareketleri sırasında sömürgecilerin hava kuvvetleri marifetiyle gerçekleştirdiği havadan bombalamalar ile ilişkilendirerek, drone saldırıları ile geçmişteki kolonyal dönemin politikaları arasında genolojik benzerlikler kurmaktadır.

Sonuç olarak savaşın robotikleşmesinin savaşı tek yönlü bir silahlı şiddet biçimine yönelterek onun etik, siyasi, hukuki ve stratejik kategorilerini aşındırdığı iddiasını ortaya atan yazar, eserinde silahlı insansız hava araçlarını bir araç olarak kullanan politikaya karşı çıkmanın söylemsel araçlarını sunmaktadır. Eser özellikle ABD'nin terörizme karşı küresel savaşta dronelarla gerçekleştirdiği hedefli suikastlerin, hedefinden şaşmış bir "insan avı" müessesesine dönüşmesini ortaya koymasından dolayı eleştirel güvenlik çalışmalarına katkı sağlayacak kuramsal açıklamalar içermektedir. Nitekim yazarın "kanatlı ve silahlı bir panoptikon" aracı olarak tarif ettiği dronelerin, sürekli bir gözetim toplumunu nasıl mümkün hale getirdiğinin izini süren bu eser, bilgi iktidar ilişkisi, soy bilim, yapı sökülme gibi post-yapısalcı kuramsal açıklamaları, askeri işlerde devrim (Revolution in Military Affairs) meselesinde kullanacak araştırmacılara eleştirel bir analiz yolu açmaktadır.

Ancak Chamayou'nun gözden kaçırdığı bazı noktalar da var. Dronelar her ne kadar kusurlu silahlar olsa da esasında savaş, teknolojiyi her zaman bir avantaj elde etme adına kullanmanın bir tarihidir. Savaş tarihi, düşmana güvenli bir şekilde saldırmak için bilim ve tekniği kullanmanın bir arayışıdır. Artık konvansiyonel bir savaş çağında yaşamadığımızı göre savaşın asimetrikleşmesi, terörizm gibi meseleler göz önüne alındığında drone kullanmamak günümüz realitesine ne derece uyar? Bu sorular bizi en başa götürüp Chamayou'nun en baştan reddettiği şeye, yani insansız hava araçlarının kullanımının gerekçelendirilmesi meselesindeki çarpık mantığa geri döndürüyor.

YAZIM KURALLARI

1. YAYIN İLKELERİ

1.1. Genel İlkeler

Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi tarafından 2012 yılında yayımlanmaya başlayan Güvenlik Bilimleri Dergisi, “güvenlik” alanındaki kuramsal ve uygulamalı özgün araştırma, inceleme, derleme türündeki yazılar ile kitap incelemelerinin yayımlandığı ulusal ve uluslararası veri tabanlarında taranan ulusal hakemli ve basılı olarak yayımlanan bilimsel bir dergidir. Mayıs ve Kasım aylarında olmak üzere yılda 2 (iki) kez basılı ve online olarak yayımlanmaktadır.

Derginin yayın dili Türkçe olmakla birlikte, Yayın Kurulunun kararına bağlı olarak yabancı dilde yazılan makaleler de derginin genel ilkeleri çerçevesinde yayımlanabilir. Yazı başlığı, anahtar kelimeler ve makalenin öz kısmı, bütün makalelerde Türkçe ve İngilizce olarak bulunmak zorundadır.

Dergide “**güvenlik**” konusuna odaklı olmak şartı ile siyasi bilgiler, hukuk, kamu yönetimi, işletme, coğrafya, tarih, iletişim, ekonomi, bilişim, psikoloji ve sosyoloji vb. sosyal, beşeri, idari bilimler alanında özgün eserler ve daha önce yayımlanmamış veya herhangi bir yayın sürecine girmemiş araştırma, inceleme ve derleme türünde yazılar ile kitap incelemeleri yayımlanır. Ancak, bilimsel toplantılarda (kongre, sempozyum, seminer vb.) sunulan ve tam metni yayımlanmamış olan bildiriler, sunulduğu yer ve tarih belirtilmek şartıyla kabul edilir.

Dergide yayımlanması istenen yazılar, Türk Dil Kurumunun güncel dilbilgisi kurallarına (imla, noktalama, açıklık, anlaşılabilirlik vs.) uygun olmalıdır. Bu nedenle oluşabilecek sorunlardan ve eleştirilerden tamamen yazar sorumludur. Yayımlanmak üzere gönderilen makalelerin, derginin yayın ilkeleri ve yazım kurallarına uygunluğu Yayın Kurulu tarafından öncelik sırasına göre değerlendirilir.

Yayın ilkelerine ve yazım kurallarına uygun biçimde hazırlanmayan makaleler değerlendirmeye alınmaz ve hakeme gönderilmez. Yayın Kurulu yazıyı bilimsel yönden değerlendirmek üzere hakeme veya düzeltilmek üzere yazarına geri göndermek, yazının şekil ve formatıyla sınırlı kalmak kaydıyla düzeltme ve kısaltma yapmak, yayının ve etik kurallara uymayanları yayımlamamak yetkisine sahiptir.

Kör hakem sisteminin uygulandığı Güvenlik Bilimleri Dergisi’ne gönderilen makaleler, hakem değerlendirmesinden ve kitap incelemeleri de editör değerlendirmesinden geçtikten sonra yayımlanır. Dergiye gönderilecek yazıların en

az iki hakemden kabul alması gerekmektedir. Hakem değerlendirmeleri olumlu bulunduğu halde, makale sayısının fazla olması nedeniyle yayımlanmayan makaleler bir sonraki sayıda yayımlanmak üzere editör tarafından değerlendirilir. Bu şekilde 1 (bir) yıldan fazla bekleyen makale güncelliğini yitirdiği için yayımlanmaz.

Yayımlanan makalelerin ve kitap incelemelerinin bütün yayın hakları dergiye, yayımlanan yazıların içerik sorumluluğu ise yazara aittir. Makalelerdeki görüşler, yazarlarının şahsi görüşleri olup; hiçbir kurum ve kuruluşun resmi görüşü niteliğini taşımaz.

Yayın Kurulu ile hakem ve yazarlardan gelen bilgi, belge ve değerlendirme sonuçları 5 (beş) yıl süreyle saklanmaktadır.

Güvenlik Bilimleri dergisi ücretsiz bir dergi olup, yazarlara telif ücreti ödenmemektedir.

1.2. Etik İlkeler

Güvenlik Bilimleri Dergisi, bilimsel bilginin gelişimi açısından yayın etiğine büyük önem atfetmektedir. Bu açıdan, Yayın Etiği Komitesi (COPE) (<https://publicationethics.org/>) ve Açık Erişim Dergiler Dizini (DOAJ) (<https://doaj.org/publishers#licensing>) gibi kuruluşlar tarafından belirlenmiş Akademik Yayıncılıkta Şeffaflık ve Örnek Uygulama İlkeleri'ne bağlı kalmaktadır.

Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar, insan ve hayvanların (materyal/veriler dâhil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması ve kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar için etik kurul izni gerekmektedir. Etik kurul izni gerektiren bu tür çalışmaların izin ile ilgili bilgilerine makalede yer verilmelidir.

Ayrıca, olgu sunumlarında “Aydınlatılmış Onam Formunun” alındığının belirtilmesi, başkalarına ait ölçek, anket, fotoğrafların kullanımı için sahiplerinden izin alınması ve belirtilmesi, kullanılan fikir ve sanat eserleri için telif hakları düzenlemelerine uyulduğunun belirtilmesi gereklidir.

Bu dergi açık ve ücretsiz akademik yayıncılık ilkesine bağlı olduğundan, yazarlardan makale işleme ve gönderme ücretleri talep edilmez. Tüm içeriğe internet sayfası üzerinden herhangi bir kısıtlama ve gecikme olmaksızın yayın tarihinden itibaren tam metin olarak erişilebilir.

2. HAK VE SORUMLULUKLAR

2.1. Yayın Kurulunun Hak ve Sorumlulukları

Güvenlik Bilimleri Dergisi Yayın Kurulu, dergiye gönderilen makalelerden hangilerinin yayınlanacağına karar vermekten kolektif olarak sorumludur. Yayın Kurulu, COPE tarafından tanımlanmış İyi Yayın Uygulaması Kılavuzu'nun (<https://publicationethics.org>) uygulanmasını önererek akademik dürüstlüğü teşvik etmektedir.

Yayın Kurulu, etik kuralları ihlal ettiğini değerlendirdiği ve intihal önleme yazılımı taramasında benzerlik oranı yüksek çıkan makaleleri geri çekme hakkını kendinde saklı tutar. Yayın Kurulu, yayınlanmış makalelere ilişkin intihal ve suistimal iddialarını her zaman incelemeye alma hakkına sahiptir.

Yayın Kurulu, dergimize gönderilen bir makalenin bir başka derginin hakem sürecine de sokulmamış olmasını zorunlu bir başvuru koşulu olarak değerlendirir. Makalenin yayın kurulunca hakem sürecine alınması bir yayın taahhüdü anlamına gelmez. Yayın için hakem süreci olumlu sonuçlansa bile mutlaka yayın kurulunun kararı gerekir.

2.2. Yazarın Hak ve Sorumlulukları

Yazarlar hazırladıkları özgün çalışmalarla dergimize başvurmalıdırlar. Yazarlar, aynı çalışmayı aynı zamanda birden çok derginin hakem sürecine göndermemelidirler. Yazarlar kaynakların orijinallikinden ve teyidinden de sorumludurlar. İntihal hangi şekilde yapılırsa yapılsın etik dışı bir davranış oluşturur ve kabul edilemez.

Yazarın makalesini, yayın kararı alınıncaya kadar, dergi yayın kuruluna bildirmek koşuluyla geri çekme hakkı saklıdır.

Çeviri olsa dahi yayımlanan tüm yazıların dil, üslup, içerik, etik gibi konularda fikrî, ilmî ve hukukî sorumluluğu eseri yazan ve çevirisini yapan yazarlara aittir.

Yazardan düzeltme istenmesi durumunda, düzeltmenin en geç 2 ay içerisinde yapılarak Yayın Kurulu'na ulaştırılması gerekmektedir.

Yazarın hakem ve Yayın Kurulu'nun eleştirisi, değerlendirme ve düzeltmelerinden katılmadığı hususlar olması durumunda, yazar bunları gerekçeleri ile ayrı bir sayfada bildirme hakkına sahiptir.

2.3. Hakemlerin Sorumlulukları

Dergide kör hakemlik sistemi uygulanmaktadır. Hakemler kendilerine ulaşan makaleleri gizli tutmak ve hakemlik sürecinden elde ettikleri bilgileri kişisel

menfaatleri için kullanmamakla yükümlüdürler. Hakemlerin değerlendirmelerini 20 gün içinde yapmaları beklenmektedir.

Hakemler raporlarını veya makale hakkındaki bilgileri başkalarıyla paylaşmamalı ve editörün izni olmadan yazarlarla doğrudan iletişim kurmamalıdır.

Hakem makaledeki potansiyel etik meseleler konusunda özenli olmalı ve bunları editörün dikkatine sunmalıdır. Hakemlik nesnel bir şekilde yapılmalıdır. Yazar(lar)a dair kişisel eleştiriler uygunsuz olarak kabul edilir.

3. YAZIM KURALLARI

3.1. Genel Esasları

- Yazarlar unvanlarını, görev yaptıkları kurumları, haberleşme adreslerini, telefon numaralarını, e-posta adreslerini ve ORCID (Open Researcher ve Contributor ID) numarasını bildirmelidir (<http://orcid.org>).

- Bilimsel yayınlar Türkçe veya İngilizce olarak hazırlanabilir. Türkçe makalelerin yazım ve noktalamasında ve kısaltmalarda TDK İmlâ Kılavuzunun en son baskısı esas alınır. Gönderilen yazılar dil ve anlatım açısından bilimsel ölçülere uygun, açık ve anlaşılır olmalıdır.

- Dergiye gönderilen makaleler, dipnotlar dâhil en az 4000 en fazla 7000 kelime olmalıdır. Kitap incelemeleri 1000-1500 kelime olmalıdır.

- Yazılar, makalenin başlangıç kısmına yazılmış, Türkçe ve İngilizce olarak hazırlanmış makale başlıklarını da içeren 150-200 kelimelik Türkçe “Öz” ile İngilizce “Abstract” ve makale başlığı içermelidir. Öz ve Abstract da çalışmanın amacı, yöntemi, varsayımı ve sonucu kısaca belirtilmelidir. İngilizce çalışmalarda önce İngilizce “Abstract”, Türkçe çalışmalarda ise önce Türkçe “Öz” yazılmalıdır. “Öz” ve “Abstract” tek aralık, 9 punto ve italik olarak yazılmalıdır. Ayrıca her iki dilde de üç-yedi adet “anahtar kelime” eklenmelidir.

- Yazarın akademik unvanı, görevi ve bağlı bulunduğu kuruluş e-posta adresi ile ORCID numarası ilk sayfanın altına dipnotta (footnote) (*) işareti ile 9 punto ile yazılmalıdır. (Örnek; Dr. Öğr. Üyesi, JSGA, Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, editorgbd@jandarma.gov.tr, ORCID:...)

- Tablo ve şekillere başlık ve sıra numarası verilmeli; başlıklar tabloların üzerinde, şekillerin ise altında yer almalıdır.

- Denklemlere sıra numarası verilmelidir. Sıra numarası ayrıç içinde ve sayfanın sağ tarafında yer almalıdır.

• Yazılarda dipnotlara yer vermekten olabildiğince kaçınılmalı ve burada söylenecekler metin içinde ifade edilmelidir. Zorunlu olarak verilecek dipnotlar ise numaralandırılarak sayfa sonunda verilmelidir.

• Teknik terimler tırnak içinde yazılmalı veya açıklanmalıdır. Kavramlar için kısaltma kullanımından kaçınılmalıdır.

3.2. Sayfa Düzenine İlişkin Esaslar

• Yazılar, Microsoft Word'de, tek satır aralığı, Times New Roman ve 11'lik punto; marjlar üst 4,6; sol 4; alt 4,6; sağ 4; cilt payı 0, üst bilgi 4,6, alt bilgi 5, kâğıt ölçüsü A4 olacak şekilde hazırlanmalıdır.

• Yazı "GİRİŞ" bölümüyle sayfa başından başlamalı ve uygun bölümlere ayrılmalıdır. Son bölüm, "SONUÇ" bölümü olmalı ve bu bölümü takiben "KAYNAKÇA" ile varsa "EKLER" yer almalıdır. Ekler başlıklandırılırken; "EK-A", "EK-B" şeklinde sıralanmalı ve ek içinde "Başlıklar" bölümünde ifade edilen başlıklandırma kurallarına uyulmalıdır.

• Giriş, sonuç ve kaynakçaya numara vermeden; bölümler, ardışık olarak numaralandırılmalıdır. 3'üncü seviye başlıktan sonra (*, - vb) imleçler kullanılmalıdır. Bölüm başlıkları;

1. BİRİNCİ SEVİYE (Sola yaslanmış, kalın, büyük harflerle)

1.1. İkinci Seviye (Sola yaslanmış, kalın, ilk harfleri büyük)

1.1.1. Üçüncü Seviye (Sola yaslanmış, italik, ilk harfleri büyük)

• Her tablo ve şekil için sıra numarası verilmeli (Tablo-1., Şekil-2. gibi); tabloların başlığı üstte, şekillerin başlığı ise altta yer almalı, başlıklar tablo veya şekle ortalanmış olarak ilk harfleri büyük yazılmalıdır.

• Tablo ve şekil içeriği Times New Roman 10 punto olarak yapılandırılacaktır (Sayfa durumuna göre 9 veya 11 punto da kullanılabilir). İstatistikler için virgülden sonra üç haneden fazlası yazılmamalıdır. Tablo, şekil, grafik ve resim için şayet alıntı yapılmışsa, mutlaka kaynak belirtilmelidir.

• İlk sayfadan sonra, çift numaralı sayfalara yazar adı, tek numaralı sayfalara makale adı 9 punto karakterinde üst bilgi olarak eklenmelidir.

3.3. Atıf ve Göndermelere İlişkin Esaslar

• Metin içinde yapılacak atıflar ayrıç içinde gösterilecektir. Kaynakça da bu atıf sistemine uygun olarak hazırlanacaktır. Aşağıda farklı nitelikteki kaynaklara yapılan atıf örnekleri gösterilmiştir:

- Walsh (1998) aile yılmazlığını, ailenin başa çıkma ve fonksiyonel bir birlik olarak aktarmaktadır (s. 108).

- İlişki içerisinde özgünlük, dürüstlük, kişinin tam olarak kendisini açmasıdır (Lopez ve Rice, 2006, ss. 13-14).

- Kessler'in 2003'te yaptığı çalışmaya göre ise ruh sağlığını güvence altına alan en önemli etken sıcak bir aile ortamıdır (s. 146).

- Örgütsel nitelikteki öncüller, örgütsel adalet algısı (Brewer ve Kramer, 1986; 45; Cremer, 2005a, ss.33-45; Lipponen, 2001, s. 24) gibi faktörlerden...

- Mael ve Ashforth (1992: 88) tarafından geliştirilen...

• Aynı yazar veya yazarların farklı çalışmalarında, çalışma tarihi daha eski olan önce yazılmalıdır. Aynı yazarın veya yazarların aynı tarihlerdeki çalışmalarında “a”, “b” şeklinde harfler, çalışmanın yapıldığı yılın yanına yazılmalıdır.

• Üç, dört ve beş yazarı olan çalışmalarda ilk atıfta tüm yazarların isimleri verilmeli, müteakip atıflarda “vd.” şeklinde kısaltılarak verilmelidir. Beşten fazla yazar varsa ilk yazarın soyadından sonra “vd.” şeklinde ifade edilebilir.

• Bir yazarın düşüncelerinin yeniden ifade edilmesi zorsa veya anlamını yitirecekse 40 kelimedenden daha fazla olmayan atıflarda kaynaktan alınan ifade tırnak işareti içinde belirtilerek yazılmalı ve o ifadenin bulunduğu sayfanın numarası belirtilmelidir. Örneğin: (Öztürk, 2003, s. 147). Eğer 40 kelimedenden daha fazla atıf yapılması gerekiyorsa alıntı yapılan kısım, iki sekme içeriden, tırnak içinde yazılmalı, en sonuna alıntı yapıldığı yerdeki paragraf (para. 15) veya sayfa numarası (s. 25) belirtilmelidir.

• Yazar ismi belirtilmemiş bir çalışmaya atıf yapılması gerekiyorsa ve bu çalışma süreli bir yayındaysa yayının ismi, yazar olarak belirtilebilir. Örneğin; (Wall Street Journal, 2009), (Ticaret Bakanlığı, 1999).

• Aynı parantez içinde birden fazla çalışmaya atıf yapılacaksa çalışmalar alfabetik sıraya göre ve aralarına noktalı virgül konularak yazılmalıdır. Örneğin: (Abrams, 2000; Sullivan ve Hellman, 1999).

• İkincil kaynaklar, (Blau, 1964'ten akt. Tamer, 2003). Tamer'in (2003), Blau'dan (1964) aktardığına göre... şeklinde ifade edilerek ikincil kaynaklardan atıf yapıldığı belirtilmelidir.

• Elektronik kaynaklara atıf yaparken genel atıf kuralları geçerlidir (Yazar soyadı, yıl). Bu bilgi mevcut değilse, kaynağa ulaşılan web adresi parantez içinde verilmelidir. Yani yazarı belli olmayan bir elektronik kaynağa atıf yapmak gerektiğinde web sitesi parantez içinde verilmelidir. Şayet profesyonel bir web sitesine, veri tabanına veya bir projenin web sitesine atıf yapmak gerekiyorsa,

elektronik adres parantez içinde verilmeli, kaynakçada da aşağıda ilgili bölümde verilen örnekte görüldüğü gibi belirtilmelidir. (Örneğin: UNICEF web sitesi dünya çapında çocukların iyiliği için çalışan çeşitli yararlı kaynaklara bağlantılar sunmaktadır (<http://www.unicef.org>).

• Eğer mali destek veya diğer yardımları için teşekkür etmek istediğiniz kişi veya kurumlar varsa, çalışmanın sonuna bir not ekleyerek teşekkürlerinizi iletebilirsiniz.

3.4. Kaynakça Yazımında Uygulanacak Esaslar

• Kaynakça 11 punto olarak düzenlenecek ve soyad alfabetik sırasına göre tasniflenerek verilecektir. Ayrıca bir kategori yapılmayacaktır.

• Kitaplarda sayfa numaraları belirtilmeyecek, makalelerde derginin ilgili sayfa aralığı belirtilecektir.

• İnternet kaynaklarında erişim tarihi belirtilecektir.

• Kaynakça ile ilgili ayrıntılı hususlar için APA'nın (American Psychology Association) bilimsel yazı kriterlerine, Publication Manual of American Psychological Association (<https://www.apastyle.org/manual>) veya Dergi Park Yazım Kuralları'na (<http://dergipark.gov.tr/busad/page/2914>) bakınız.

• Kaynakçada yazar soyadının baş harfi büyük, adının ise ilk harfi olacak şekilde aşağıda verilen örneklerde olduğu şekilde yazılacaktır. DOI numarası mevcutsa referansın en son kısmına eklenecektir.

Kitaplar

Sarı, G. (2013). *Ermeni meselesi ışığında Süryaniler*. Ankara: Barış Platin Yayınevi.

Bloch, S. ve Whiteley, P. (2010). *Düz bir dünyada yöneticilik* (2.Basım). (Ü. Şensoy, Çev.) İstanbul: İş Bankası Yayınları.

Avcı, E. (2017). Türkiye'de terörizmin tarihsel seyri. G.Sarı ve C.K.Demir. (Ed.), *Güvenlik bilimlerine giriş* (ss. 287-314). Ankara: Jandarma Basımevi.

Makaleler

Ak, T. (2018, Mayıs). Silahlı insansız hava araçlarının kullanımında karar mekanizmaları. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 7(1), 111-130. doi:10.28956/gbd.422803

Ansiklopedi

Ersoy, O. (1973). Kağıt. *Türk Ansiklopedisi* içinde (c. 21, ss.112-115). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.

Yayımlanmamış Çalışmalar

Aplak, H.S. (2010). *Karar verme sürecinde bulanık mantık bazlı oyun teorisi.* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.

Kongre Bildirileri

Sarı, G. ve Ak, T. (2018). Güvenlik alan yeterlilikleri ve akademik çalışmalar. H.Kahya (Ed.), *1.Uluslararası Eğitim ve Sosyal Bilimlerde Yeni Ufuklar Kongresi bildiriler kitabı* içinde (ss. 130-134). İstanbul: ASOS. doi:10.21733/ibad.417321

Elektronik Kaynaklar

Shotton, M.A. (1989). *Computer addiction? A study of computer dependency.* Erişim tarihi: 18 Ağustos 2011, <http://www.ebookstore.tandf.co.uk/html/index>

Yazarı belli olmayan web sitesi makalesi

New child vaccine gets funding boost. (2001). Erişim tarihi: 21 Şubat 2012, http://news.ninemsn.com.au/health/story_13178.asp.

Blog

Webber, S. (2008, 10 Ekim). Information literacy in work place contexts. Erişim tarihi: 22 Ekim 2008, <http://information-literacy.blogspot.com/>.

3.5. Kitap İncelemelerinde Uygulanacak Esaslar

Kitap incelemesi bir kitapta yer alan temel iddialar ve konular çerçevesinde yapılan kapsamlı ve detaylı bir araştırmadır. İnceleme akademik bir yazı kurgusu içerisinde giriş, tartışma (yöntem, kapsam ve içerik) ve sonuç gibi hususları içermelidir. Giriş kısmında kitaptaki tezler ve ana hususlar ile kısa bir özete yer verilmelidir. Tartışma kısmında kitabın ilgili sayfalarına ve gerekiyor ise başka eserlere de atıf vermek suretiyle yöntem, kapsam ve içerikte yer alan konular bir bütünlük içerisinde irdelenmelidir. Sonuç kısmında ise kitaba ilişkin temel düşünceler ve yazarın alana yaptığı katkılar değerlendirilmeli ve eleştirel bir şekilde ortaya konulmalıdır.

Kitap incelemelerinde başlık bilgilerinde inceleme yapılan eserin adı, yazarı, yayımlandığı kent ve yayınevi, yayım yılı ve ISBN numarası yazılmalıdır. Sayfa altında özel işarete karşılık olarak inceleme yapan yazarın akademik unvanı, mensup olduğu kurum ve e-posta adresi yazılır.

GUIDELINES

1. PUBLISHING PRINCIPLES

1.1. General Principles

The Journal of Security Sciences is a biannual journal indexed in both national and international indexes which offers theoretical and applied research, analysis and articles on “security” and published by the Gendarmerie and Coast Guard Academy since 2012. The Journal of Security Sciences is published twice in a year, May and November, as in print and online accessible journal.

The main publishing languages of the Journal are Turkish and English. The title, keywords and the abstract of the articles submitted to the journal must be both in Turkish and English.

The Journal of Security Sciences publishes original articles and book reviews focused on “**security**” aspect from different fields including but not limited to human sciences and public sciences on politics, law, public administration, management, geography, history, communication, economy, informatics, psychology, sociology etc. Submitted articles must not be published nor submitted to any other publications before. Conference/congress/seminar papers are accepted only if they are not previously published as full text and certain info such as presentation date and place provided.

Submitted manuscripts must follow the grammar rules. Therefore, the author is responsible of problems arising from the breaches of grammar rules of their articles.

Articles which fail to follow the Journal principles and guidelines may not be accepted for reviewing process. Editorial Board has the authority to send articles to reviewers, to send back articles to authors after reviews, to change articles formats, to abbreviate it or to decide not to accept articles which fail to follow the academic integrity and publishing standarts.

The submitted manuscripts undergo a double-blind reviewing process; articles are reviewed by referees whereas book reviews are reviewed by editorial board. To be accepted for publication in the Journal of Security Sciences, articles need to be positively peer reviewed at least by two referees. After articles are accepted for publishing, if there are more articles than the quota for the immediate volume, the articles are automatically shifted for the next volume. If an article is not published this way within a year, it is withdrawn from publishing list.

The copyright for the published articles and book reviews belongs the Journal of Security Sciences, however authors remain responsible for the contents of publications. The Journal of Security Sciences is under no circumstances responsible for the contents of the articles/book reviews. Feedbacks and all relevant information about the articles/book reviews are stored by the Journal of Security Sciences for 5 years.

The Journal of Security Sciences is free of charge, hence no money is paid to the authors for the copyrights.

1.2. Ethical Principles

Journal of Security Sciences puts great importance on publication ethics regarding the development of the scientific information. Therefore, such principles like Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing regulated by organizations like Committee of Publication ethics (COPE) (<https://publicationethics.org/>) and Directory of Open Access Journals (DOAJ) (<https://doaj.org/publishers#licensing>) are strictly followed.

Any kind of research applying either qualitative or quantitative data collection approach and using any methods like questionnaire, interview, focus group work, observation, experiment and discussion methods and involving people or animals (including materials and the data) for scientific or experimental purposes, and retrospective studies require research ethics committee approval regarding the law on the protection of personal data.

Moreover, it is required to note not only that informed consent form was taken in case reports, and that the permission to use their scales, surveys, photographs was given by the owners, but also that the regulations on the copyright about ideas and art pieces were strictly followed.

This academic journal sticks to principles like open-access and free of charge in scholarly publishing and thus never requires any fee for the admission of articles from their writers. The complete content is open to access online and full-text at the exact date declared and without any limitation.

2. RIGHTS AND RESPONSIBILITIES

2.1. Rights and Responsibilities of the Editorial Board

The Editorial Board of Journal of Security Sciences has the right and responsibility to decide the publication of articles and book reviews by taken into accounts feedbacks received from referees. The Editorial Board recommends

publishing guides on (<https://publicationethics.org>) and promotes academic integrity.

Editorial Board has the right to decline articles and book reviews which contain plagiarised materials or breach principles on academic integrity.

Submitted manuscripts must not be published or scheduled to appear in any other publications. Accepting a manuscript for peer reviewing process does necessarily mean a confirmation for publication.

2.2. Rights and Responsibilities of Author

Articles and book reviews submitted to the Journal of Security Sciences have to be original works of the authors. Submitted manuscripts should not be in any kind of submitting process in any other publishing platforms. The authors are responsible for the validity and confirmation of the bibliography. Plagiarism is not tolerated.

Author has the right to withdraw submitted manuscripts at any time before Editorial Board approves publication. In such cases, authors must inform the Board as early as possible.

In case of translated manuscripts, authors who write the original work and translators are both responsible for the contents and any breaches of academic integrity principles.

In cases where the manuscripts are sent back to authors for corrections after peer reviewed, the corrected manuscripts need to be submitted within 2 months.

In cases where the authors disagree with the feedbacks given by referees and Editorial Board they have a right to object. In such cases, authors need to submit their own thoughts and critics regarding the feedbacks given by referees and Editorial Board in written for re-consideration..

2.3. Responsibilities of Referees

The Journal ensures that manuscripts are reviewed by using a double-blind peer-review method. Referees are responsible for keeping the manuscripts confidential and not using the knowledge and information they encounter via manuscripts for personal gain.

All reviews and information on manuscripts are strictly confidential and must not be shared with others. Referees are not allowed to contact with the authors unless allowed otherwise by the Editorial Board.

Referee is expected to inform the Journal of Security Sciences immediately in case of breaches arising from academic integrity during the review process if they determine any. Referees are expected to be objective and personal criticisms towards authors are not allowed.

3. GUIDELINE ON WRITING STYLE

3.1. General Principles

- Authors are required to submit the workplace info, contact addresses/numbers/email addresses and ORCID (Open Researcher and Contributor ID) number.

- Manuscripts can be Turkish or English. Submitted manuscripts should be clear and understandable.

- Articles should be between 4000 and 7000 words including the footnotes. Book reviews are required to be between 1000-1500 words.

- Articles must have ‘Öz’ in Turkish and ‘Abstract’ in English at the beginning and they must be written in between 150-200 words. Both ‘Öz’ in Turkish and ‘Abstract’ in English need to cover the purpose, method, hypothesis and results of the study briefly. Studies written in English should present the English ‘abstract’ before and those written in Turkish should present the Turkish ‘Öz’ before. Both Turkish ‘Öz’ and English ‘Abstract’ must be typed in single space, 9 point font and in italics. Also in both versions of the articles, at least three or at most seven key words must be added to the abstracts.

- Author’s academic title, position, institutional email address and ORCID number should be stated in a footnote in the first page starting with a “ * ” 9 points font size. (Assoc. Prof., Gendarmerie and Coast Guard Academy Security Sciences Institute, editorgbd@jandarma.gov.tr, ORCID:... i.e.)

- Tables, figures and illustrations should be numbered consecutively, captioned and cited in the text in sequential order. Captions should be before the table and after the figures/illustrations.

- Equations should be numbered consecutively. That number should be in parenthesis on the right side of the page.

- Authors need to refrain using footnotes and incorporate them with the main body.

- Technical terms need to be used with quotation marks and authors need to refrain from using abbreviations without providing the full form of them at first appearance in the text.

3.2. Principles Regarding Page Layout

- Manuscripts should have single line spacing, Times New Roman font, 11 font size, (Top 4.6 mm, bottom 4.6 mm, left and right indent 4 mm, gutter 0, header 4.6 mm, footnote 5 mm, paper size A4).

- Manuscripts should start with an introduction section, be separated into proper sections afterwards and following with a conclusion section. Bibliography needs to continue with the conclusion section and the last section should be the attachments section.

- Without numbered to introduction, conclusion and bibliography; sections should be numbered consecutively. Symbols such as (*, -) can be used after the 3rd level segment. Section headings;

1. FIRST LEVEL SEGMENT (ALIGN LEFT, BOLD, CAPITAL LETTERS)

1.1. Second Level Segment (Align Left, Bold, First Letters are Capital)

2.1.1. Third Level (Align Left, Italic, First Letters are Capital)

- Tables, figures and illustrations should be numbered (Table-1., Chart-2. ie.). Tables names should be on top of the tables and centered; names of the figures should be under the figures and centered as well.

- Contents of the tables and figures should be Times New Roman and 9 points font size (can be used as 9 or 11 according to the page layout). Statistical numbers are expected to have no more than 3 digits after decimal point. Tables, figures and illustrations should be cited if needed.

- After the first page, authors name should be in the header in even number pages and name of the manuscript should be on the odd page headers in 9 points font size.

3.3. Guideline for Citations

- References in the body of your manuscripts should be in (Author, Date) format. When directly quoting from a text, you must include a page number in the citation as well.

- If you are using more than one reference by the same author/authors, the earlier dated publications should be listed first in the bibliography. If it is published

in the same year, authors need to assign letter suffixes after the year i.e.: "Pala (1981a) makes similar claims...".

- Citations for the publications with 3 and more authors should have their full names written for the first citing and then use "(The first authors surname) et al. for subsequent entries. If there are more than 5 authors, first author's name should be followed with "et al."

- If author is directly quoting from a work, then it will need to include the author, year of publication, and page number for the reference (preceded by "p."). Introduce the quotation with a signal phrase that includes the author's last name followed by the date of publication in parentheses.

- If the author is quoting more than 40 words, it is required to start the quotation on a new line, indented two tabs from the left margin, i.e. in the same place one would begin a new paragraph.

- In case of citing a periodic publication without a specific author name, the name of the publication can be used instead of author name. (Wall Street Journal, 2009 i.e).

- In case of parenthetical citation including two or more authors, it is required to order them alphabetically, separated by a semi-colon. (Abrams, 2000; Sullivan and Hellman, 1999).

- In case the source quotes or refers to another source, indirect sources should be cited as (Blau, 1964 cited in Tamer, 2013)

- Online articles follow the same guidelines for printed articles. Citations should include all information the online host makes available.

- Authors may add an acknowledgement section at the end of the manuscripts to express thanks and pay their tribute.

3.4. Guideline for Reference List

- Reference list should be 12 points font size and written alphabetically. There should not be any other kind of categorization in the reference list.

- Book references won't be having page numbers but the articles will show the pages of the article in where it is published.

- Online sources should show the access date.

- This Journal utilizes APA 6th Reference Style with some minor differences. Please advise the manual for further info and details. (<https://www.apastyle.org/manual>)

• Authors surnames first letter should be capitalized and include only the first letter of the name. If there is any DOI number of the reference, it should be included in the reference as well. Please find the below examples of common references.

Books

Sarı, G. (2013). *Ermeni meselesi ışığında Süryaniler*. Ankara: Barış Platin Publishing.

Bloch, S. ve Whiteley, P. (2010). *Düz bir dünyada yöneticilik* (2nd Edition). (Ü. Şensoy, Trans.) İstanbul: İş Bankası Publishing.

Avcı, E. (2017). Türkiye’de terörizmin tarihsel seyri. G.Sarı ve C.K.Demir. (Ed.), *Güvenlik bilimlerine giriş* (pp. 287-314). Ankara: Jandarma Publishing.

Articles

Ak, T. (2018, Mayıs). Silahlı insansız hava araçlarının kullanımında karar mekanizmaları. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 7(1), 111-130. doi:10.28956/gbd.422803

Encyclopedia

Ersoy, O. (1973). Kağıt. *Türk Ansiklopedisi* içinde (Vol. 21, pp.112-115). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.

Unpublished Papers

Aplak, H.S. (2010). *Karar verme sürecinde bulanık mantık bazlı oyun teorisi*. (Unpublished Doctoral Thesis). Gazi University, Ankara.

Conference Proceedings

Sarı, G. ve Ak, T. (2018). Güvenlik alan yeterlilikleri ve akademik çalışmalar. In H.Kahya (Ed.), *1.Uluslararası Eğitim ve Sosyal Bilimlerde Yeni Ufuklar Kongresi bildiriler kitabı* (pp. 130-134). İstanbul: ASOS. doi:10.21733/ibad.417321

Electronic Sources

Shotton, M.A. (1989). *Computer addiction? A study of computer dependency*. Retrieved August 18, 2011, from <http://www.ebookstore.tandf.co.uk/html/index>

Unknown Authored Online Articles

New child vaccine gets funding boost. (2001). Retrieved February 21, 2012, from http://news.ninensn.com.au/health/story_13178.asp.

Blog

Webber, S. (2008, October 10th). Information literacy in work place contexts. Retrieved October 22, 2018, from <http://information-literacy.blogspot.com/>.

3.5. Guideline for Book Reviews

Book reviews are detailed reviews of claims and subjects of the books. The review should include an introduction, discussion (method, scope and contents) and conclusion. Introduction section is a summary of the claims and main arguments in the book. In the discussion sections, book reviewers are expected to discuss the method, scope and contents of the book in a whole. The conclusion section talks critically about the general impressions of the reviewer on the book and the contribution the book makes.

Book Review titles should include the name of the book, author, in which city it is published, publication year and ISBN. At the bottom of the first page the book reviewers need to include their title, the institution they work and email address corresponding to an asterisk.

G

B

D

Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü

- *Kamu Diplomasisi Aktörü Olarak Jandarma Teşkilatı*
Engin AVCI
- *Egemenlik ve İnsancıl Müdahale: Çelişkili Bir Kuram Olarak Uluslararası Hukuk*
Burak GÜNEŞ
- *NATO'nun Deniz Güvenliği Algısı: Süreklilik ve Değişim*
Arif BAĞBAŞLIOĞLU
- *Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Savunma Harcamalarının İktisadi Büyüme Üzerinde Etkisi: G20 Ülkeleri İçin Mukayeseli Bir Analiz*
Mehmet ÖZCAN
- *2006 Temmuz Savaşı, 2011 Suriye Krizi ve 2019 Protestoları Perspektifinden Hizbullah'ın Lübnan'daki Rolü*
Mevlüt BULUT, Seher SULUT
- *Suriye ve Libya'da Meydana Gelen Çatışmaların Vekâlet Savaşı Teorisi Kapsamında Karşılaştırılması*
Ali GÖK
- *Siber Güvenlik Kapsamında Enerji Sistemleri Güvenliğinin Değerlendirilmesi*
Hakan AYDIN, Mehmet Ali BARIŞKAN, Ali ÇETİNKAYA
- *İnsan Vücudunun Teröristin Silahına Dönüşmesi: İntihar Terörizmi Fenomeni (İngilizce)*
Fahri ERENEL, Nuriye NİĞDELİOĞLU HAPPANİ
- *Nanoteknoloji, Toplum ve Milli Güvenlik (İngilizce)*
Cem ZAFER
- *Afet Kurbanlarının Kimliklendirilmesinde Kullanılan Yöntemler ve Ülkemizdeki Durum*
Niyazi Umut AKINCIOĞLU, İlker ASLAN, Yeşim DOĞAN
- *Asimetrik Stratejilerin Dönüşümünde Medya Kullanımı: Ortak Mantık, Farklı Yöntemler*
Hasan Deniz PEKŞEN
- *Kişilik Özellikleri ve Riskli Sürücülük: Bir Derleme Çalışması*
Pınar BIÇAKSIZ
- *KİTAP İNCELEMESİ*
- *Dron Teorisi (Drone Theory)*
Ömer ÇONA